מלכות ישראל

דורך

קינדערשטע שריפטן

מלכה לי

דורך קינדערשע אויגן

ביי דער
"נעמלשאפט פאר יידיש-וועלטלעכע שולן אין ארגענטינע"
בועגאס-אירעס
1955

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

דרוקעריי ברידער זלאַטאָפיורא — גאַסקאָן 1231 — בוענאָס־איירעס.

מלכה לי

מלכה לי

דורך קינדערשע אויגן

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Copyright by
MALKA LEE (New York)

HECHO EL DEPOSITO QUE MARCA LA LEY

Industria Argentina

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EL 18 DE OCTUBRE DE 1955
EN LOS TALL. GRAF. "ZLOTOPIORO HERMANOS", GASCON 1231, BS. AS.

דאָס בוך איז געהייליקט:
מיינע טאַטע־מאַמע,
מיין שוועסטערל טייבעלען,
מיינע ברידער:
שמואל, בנימין, נוטקאלע און וועוואַלע —
אומגעקומענע על קידוש־השם.

מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש, וווּ מיינע אור־עלטערן זענען געבוירן, וווּ מיין וויג איז געשטאַנען, איז חרוב געוואָרן.

היטלער האָט פאַרענדיקט מיט זיין חיהשער לאַפּע דאָס וואָס זיינע פאַרגענגער האָבן איבערגעלאָזן...

פאַר מיר איז מיין שטעטעלע אייביק. איך וויל עס אויפהייבן פונעם אַש און אַריינהויכן מיינע הייסע טרערן אין די שטיקער עפיזאָדן, וואָס מיין מאַמע האָט מיר דערציילט, עס זאָל נישט אָפּ־געוישט ווערן אין מיין זכרון, דאָס מיינע קינדער און קינדס־קינדער זאָלן וויסן זייער אָפּשטאַם...

די איבערלעבונגען פון אַ קינד אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָב איך אָנגעשריבן אין 1924 און געדרוקט עס אין 1927.

די איבעריקע קאַפּיטלעך האָב איך געשריבן שפּעטער, נישט טראַכטנדיק, צי איך וועל עס אַמאָל וועלן פאַרעפנטלעכן.

נאָר איצט, וועו איך בין געבליבן פאַראבלט, צוזאַמען מיט אַלע מענטשן פון מיין היים־שטאָט, זאָל דאָס זיין אַ מצבה אויף מיין אומגעקומען שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש, צוזאַמען מיט מיינע נאָענטע און הייליקע משפּחה.

מלכה לי.

ערשטער טייל

מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש

מיין עלטער־עלטער זיידע איז געבוירן געווארן אין מאַנאַסטעריישטש און אפשר אין טשאַרטקאָוו אַדער קופּיטשעניץ, ווייל די אַלע שטעטלעך ווי לייבלעכע קינדער פון איין מאַמען. אויף דער ערד זענען זיי געבוירן און די ערד האָט זיי אַרײַנגענומען אין איר אינגעווייד... אין מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש האָט כמעלניצקי אינגעטונקען זיין שווערד אין ייִדיש בלוט. די אונטער־ערד איז אויסגעקנאַטן און דורכגעווייקט מיט ייִדיש מאַרטירער־מאַרך און קדושים־גופים...

אין מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש זענען די קליינע שטרויענע שטיבלעך־דעכער אַראָפגערוקט איבער די ברעמען־פענצטערלעך, אין אָפענע הויפן שטייען ציגן מיט בערד, דערשראָקענע קעלבלעך מעלה־גירהן מיסט, הינער גריזשען זערנעס קוקורוזע און הענער קרייען מיט באַנומענע קולות...

מיין שטעטעלע האָט שלענגלדיקע, שמאָלע, ערדענע און בלאָטיקע געסלעך, מיט דעם ברייטן פּוילוואַרג הינטער אים. דער הימל קושט די אויסגעשטרעקטע פעלדער מיט פּוילע רחבותדיקע תבואות. אין מיטן שטעטעלע איז דער רינגפלאַץ מיט פּויערישע פערד און בהמות, מיט ייִדן הענדלער און אויסגע־שטעלטע חופות מיט סחורה; מיט באַרוועסע קינדערשע פיסלעך, מיט בעטלער און קאַליקעס, מיט הונגעריקע טאַרבעס און ווייַנענדיקע קאַטערינקעס, מיט פרומע ייִדן אין שוואַרצע קאַפאָטעס, מיט פאַרהאַרעוועטע וויבער אין וואַכנדיקע פאַ־טשיילעס, מיט וואַסער־טרעגער מיט פּוילע עמערס און ליידיקע מאָגנס, מיטן שענסטן בלויען זיידענעם הימל, מיט די קאָפּעליעס פייגל־געזאַנגען וואָס נעסטן אין שטרויענע דעכער און זינגען זייער אייביק געזאַנג פון פרילינג און זומער...

מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש מיטן ווייסן איבערגעצויגענעם שניי־פּעלץ איבער וועגן און דעכער, מיט זאַוועראכעס און יללות, מיט גליטש־בערג און קרישטאַלענעם אייז אויף פאַרפרוירענע טייכן...

און דאָרטן האָט געווויינט מיין זיידע מיט דער באָבען, מיט די טעכטער און אייניציקן זון — דעם קדוש. מיין באָבע האָט חתונה געהאַט צו דרייצן יאָר מיט מיין זיידן, דעם גרויסן תלמיד־חכם יאָסל־דוהל. מען האָט איר אָפּגעגאָלט דעם קאָפּ און איר אָנגעטאָן אַ טשיפּיק, אָבער מיין באָבע איז נאָך געווען אַ קינד. איין מאָל איז זי אַרויף אויפן בוידעם זיך שפּילן מיט אירע חברטאָרינס און אויסגעטאָן איר טשיפּיק און מען האָט די חתונה־געהאַטע אשה געכאַפּט מיטן נאַקעטן קאָפּ און איר גאָנץ לעבן האָט זי געטראָגן אַ פּאָטשיילע פּאָר דער זינד וואָס זי האָט אָפּגעדעקט דעם קאָפּ אויפן בוידעם...

וועג מיין מאַמע האָט געדאַרפט אַ כלה ווערן איז געקומען דער שדכן און גערעדט איר אַ שידוך פון אַן אַנדער שטעטל, אָבער ווי אַזוי ברענגט מען זיי צונויף? האָט מען באַשלאָסן זיך צוזאַמענקומען אין אַן אכסניה לעבן ניזש־נאָוו, דער מיטלפּונקט צווישן מאָנאַסטרישטש און טאָלמעדוש. עס איז געווען אַ ווינטער־נאַכט מיט אַ פּולער קיילעכדיקער לבנה און אַן אויסגעשטערנטן הימל. דער פּראָסט האָט געביסן ווי מיט פּיאָווקעס. מיין זיידע יאָסל מיט דער באָבע הודיע, מיט דער מומע מעניע און די זעכצן־יאָריקע כלה־מויד מיט די שוואַרצע לאַנגע צעפּ זענען אָנגעקומען אין דער אכסניה און געוואַרט פּאָר די מחותנים, פון חתנס צד...

מען האָט אָפּגעמאַכט זיך צו טרעפן אין דער זעלבער שעה, אָבער די מחותנים פון חתנס צד זענען נישט געקומען אין צייט. די שעהן האָבן זיך גע־רוקט און מען הערט נישט דאָס שליטלען פון בויד. אין שטעטעלע ניזשנאָוו איז נאָך דעמאָלט קיין טעלעפאָן נישט געווען און מיין מאַמע, אַ פּאָרשעמטע, האָט זיך פּאַרשלאָסן אין חדר און ביטער געווויינט. פּאַרטאָג האָט זיך דערהערט דאָס טופּען פון פערד און לאָמטערנעס האָבן זיך געוויגט איבער די ווייסע שנייען. דער שליטן־בויד איז אָנגעקומען מיטן חתן און זיינע עלטערן מיטן שדכן, דער־פּראָנע פון שווערן פּאַרשפּעטיקטן וועג. עס איז געוואָרן אַ טומל אין דער שטילער פּאַרשלאָפענער אכסניה... די מומע מעניע איז אַריין אין מיין מאַמעס חדרל און געבעטן זי זאָל זיך גלייך אָנטאָן און אויסוואַשן די פּאַרווויינטע אויגן און אַרויס אַ קוק טאָן דעם חתן...

די מאַמע, אַ פּאַרשעמטע און אַ פּאַרקלעמטע, האָט זיך אָפּגעזאָגט. נאָכן בעטן זי און איינטענהן מיט איר האָט זי זיך אויסגעוואַשן די פּאַרווויינטע אויגן און אַרויס אין שענק וווּ דער חתן איז געשטאַנען.

מיין מאַמע האָט דערזען אַ יונגן בחור, פּאַרשעמט און דורכגעפּרוירן. ער האָט זיך איינגעלאָדן זיי זאָלן אַרויסגיין שפּאַצירן. וועג זיי זענען אַרויס אויפן פּאַרפּרוירענעם ווייסן שליאָך — און די זילבערנע לבנה האָט צו זיי געשמייכלט ווי אַ דערפּאַרענע שדכנטע, און די שטערן האָבן צוגעפּינקלט אויף יאָ... אַז זיי זענען אַ זיווג פון גאָט — האָט דער טאָטע געפּרעגט מיין מאַמען, צי זי שפּרעכט

דייטש? און פֿאַרשטייט זיך, אַז מיין מאַמע האָט געוואָלט פֿליסיק רעדן שפּראַכן און זי איז ווייל געפֿעלן מיין טאַטן... און ער האָט שוין נישט געקאָנט אָפּרייסן די אויגן פון איר ליכטיקן פּנים און נאָך דערצו אַזוי געבילדעט... האָבן די לבנה־טריט זיי צוריקגעפֿירט צו דער אכסניה און דאָרטן איז געזעסן דער זיידע יאָסל און דער זיידע שלמה, די באָבע הודיע און די באָבע רויזע. די מומע מעניע האָט געשטעלט לעקעך מיט בראָנפן און די מחותנים האָבן צעבראָכן אַ טעלער און אָפּגעגעבן מזל־טוב די נייע חתן־כלה...

וועז עס האָט געמוזט שאַריען אויף טאָג, האָט מען גלייך אויף צוריק אייַנ־געשפּאַנט די פערד. איין צד איז געפֿאָרן צו מזרח און דער צווייטער צד איז געפֿאָרן צו מערב. און וועז די זון איז אויפגעגאַנגען איבערן פּראָסט־פֿאָרפּלי־טערטן שטעטעלע מאַנאַסטרישטש, איז מיין מאַמע מיט מזל געווען שוין אַ כלה. און וויבער מיט איינגעוויקלטע, וואָלענע שאָלן זענען אַנטקעגן געלאָפֿן צו ווינטשן מזל־טוב. אין זיידנס שול האָבן יידן געטרונקען לחיים און געווינטשן מיין זיידן אַ סך מזל־ברכה און דערלעבן נחת פון די קינדער...

מיין מאַמע האָט פֿאַרגעסן דאָס פּנים פון חתן...

וועז מיין מאַמע איז אויפגעשטאַנען אויפן צווייטן טאָג האָט זי באַגריפן וואָס מיט איר איז פֿאָרגעקומען. עס איז געווען ווי אַ פֿאַרכישופט מעשהלע. זי האָט געהערט ווי מען ברעכט אַ טעלער, ווי מען ווינטשט איר מזל־טוב, ווי די טאַטעס רעדן וועגן זיבן יאָר קעסט. נאָר פֿאַרקערט, מיין מאַמען, דער יחסנדיקער טאָכטער, זאָגט מען צו זיבן יאָר קעסט... אָבער ווי קאָן זי טראָכטן וועגן זיבן יאָר קעסט, אַז זי געדענקט נישט דאָס פּנים פונעם חתן...

דער זיידע זעט דאָס פֿאַרקלעמטע האַרץ פון מיין מאַמען און ער באַשליסט מיט איר צו פֿאָרן צום טשאָרטקאָווער רבין נאָך אַן עצה און וואָס דער רבי וועט עצהן וועט זי פֿאָלגן. דער אַלטער טשאָרטקאָווער רבי נעמט נישט אויף קיין אשה, אָבער רב יאָסלס טאָכטער, — צו איר וועט ער רעדן ווי צו אייגן בלוט און פֿלייש. און מיין זיידע פֿאָרט קיין טשאָרטקאָוו, צום אַלטן הייליקן רבין, וווּ יידן חסידים קומען פון אַלע שטעט און שטעטלעך. מיין מאַמע בלייבט שטיין מיט אַראָפּגעלאָזטע צוויי אויגן, מיט די שוואַרצע לאָנגע ברעמען און זי זאָגט:

— רבי! איך האָב פֿאַרגעסן מיין חתנס פּנים... ווי קאָן איך ווערן זיין ווייב?

דער קלוגער רבי ענטפֿערט איר אַזוי

— האָט דיין חתן אַ שוועסטער? די שרייב אַ בריוו צו זיין שוועסטער, אַז דו ווילסט פֿאָרן צו זיי צוגאָסט און דעמאָלט וועסטו זען אויב ער איז דיין אמתער

זיווג... פֿאַר טאָכטער צו זיין שוועסטער און ער וועט דיר וויל געפֿעלן... און אַזוי איז עס געווען.

מיין מאַמע, מיטן רבינס עצה און גוטע ברכות, האָט אַוועקגעשריבן אַ בריוו צום טאַטנס שוועסטער, אַז זי וויל קומען צו־גאַסט. און עס איז געווען ערב־פּסח און מיין מאַמע האָט זיך אַרויפגעזעצט אויף דער באַן, וואָס גייט קיין טאָלמעדש. מיין מאַמע האָט נישט געוווסט, אַז די באַן פֿירט זי בלויז צו אַ סטאַנציע און אין מיטן וועג קומט אַ צווייטע באַן, אַ לאָקאַלע, און די פֿאַסאַזשירן גייען איבער אין דער לאָקאַלער באַן, וואָס ברענגט זיי דירעקט צום שטעטעלע טלומאדש אַדער טאָלמעדש...

אַזוי ווי עס איז געווען ביינאַכט, האָט זיך די מאַמע געמאַכט באַקוועם אין וואַגאָן, וויל בלויז פֿרויען זענען געפֿאָרן דעמאָלט. זי האָט זיך אויסגעטאָן דעם מידער און די שיך. און פֿלוצלינג אינמיטן נאַכט בלייבט שטיין די באַן און מען הייסט די פֿאַסאַזשירן אויסשטייגן... און איבערגיין אין אַן אַנדער צוג.

די מאַמע מיט די שיך אין דער האַנט און מיטן צעבענדלטן מידער לויפט אַראָפּ אַ דערשראָקענע און קוים קריכן זי אַריין אין דער קעגנאיבערדיקער באַן — ערשט וויי — וועמען דערזעט זי? איר חתן מיט זיין שוועסטער וואַרטן פֿאַר איר...

די מאַמע איז שיעור געשטאָרבן פון שרעק און פון בושה... אַ האַלב אויסגע־טאָענע מיטן מידער*) אין דער האַנט. און דער חתן האָט זי אַזוי דערזען...

און וועג זיי זענען אָנגעקומען קיין טאָלמעדש, האָט פֿאַר זיי געווארט אַ פיאקער מיט אַ קוטשער, מיט אַ לאַנגער בייטש און צוויי טאַנצנדיקע פערד האָבן זיי צוגעפירט צו מיין זיידנס שטוב...

מיין זיידנס הויז איז געווען אַ רייך בעל־הבתיש הויז. אין שטוב איז געווען פון אַלדאָס גוטס. מיין טאַטע איז געווען דער אייניציקער זון, אַ בן־יחיד, וואָס איז געבוירן געוואָרן אַ זיבעלע. און וויל ער איז געווען אַזוי געציטערט, געבוירן צו זיבן חדשים, איז ער געווען דאָס אויג פון קאָפּ פונעם גאַנצן הויזגעזינד... און וועג זיין כלה איז אַריין אין זיידנס שטוב איז ליכטיק געוואָרן אין יעדן ווינקעלע... זי האָט פֿאַרלויכטן מיט איר שיינקייט די שטוב. איר שניי־וויסע הויטפֿאַרב מיט רויטע בלענדיקע באַקן; אירע פּעך־שוואַרצע צעפּ, מיט איר יידיש־אַריענטאַלישן אויסזען; איר חן פון אַלע יידישע שיינע טעכטער און אַלע האָבן זיך אין איר געשפּיגלט...

מיין טאַטנס בלויע, פֿאַרחלומטע אויגן טרינקען דעם חן פון איר שטראַליקייט, פון אירע סאַמעטענע צוויי צעפּ. זיי דאַרפן שוין נישט קיינעם אויסצוגעפינען

*) קאָרסעט.

אויב זיי זענען אַ זיווג... ווייל זיי זענען פון גאָט אַליין אויסגעקליבן געוואָרן, איינער פאַרן צווייטן...

מיין טאַטע פאַרגינט זיך נישט צו קוקן אין איר פנים ווי אין דער זון אַריין. וועמען מיין מאַמע גייט אַריין מיט זיין שוועסטער אין צווייטן חדר זיך צו לייגן שלאָפן בעט ער זיין שוועסטער, זי זאָל אַביסל לאָזן אָפן די טיר, ער זאָל קאָנען אומגעשטערט קוקן אויף איר וועמען זי שלאָפט...

ווייל זי איז די שענסטע צווישן אַלע שיינע... און ער וועט זי אָנטאָן אין גאָלד. און זייערע הערצער וואַקסן פון פרייד און זייערע אויגן גלינצן פון ליבשאַפט, און וועמען זי פאָרט צוריק אַהיים טראָגט זי זיין פנים איינגעראַמט אין איר האַרצן פאַרן גאַנצן לעבן — קיינמאָל אים נישט צו פאַרגעסן...

די חתונה

וואָס פאַר אַן אויסשטייער גיט מען מיט אַ כלה אין שטעטעלע מאָנאַס־טרישטש?

א, וועבערנס, וועבט דאָס זייד, אַ יידישע כלה דאַרף האָבן אַ קלייד!

שנייידער־מיידלעך, צעזינגט אייערע פינגער, נאָדלען, צעבליצט אייערע פעדים, גרייט זיך, גרייט, פאַר אַ כלה אַ חופה־קלייד...

זייד און פּליוש האָט גערוישט ווי בלעטער אין אַ וואַלד, פעדערן האָט מען געפליקט און אָנגעשטאָפט דעם ווייסן פּוך אין די קישנס, לייוונטן האָט מען געשניטן, אויסשטייער פאַר מיין מאַמען...

אין שטעטל האָט גערַאַשט. מ׳האָט געשאָכטן געגז און היבער. די אויוונס האָבן געפלאַקערט. לעקעכער און פלאָדנס האָבן געשמעקט איבערן גאַנצן שטעטל. די פיש אין די וואַסערן האָבן געציטערט. גריוונס האָבן זיך געשמאָלצן. די סאָר־ווערנס האָבן געפלאַמט. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך געגרייט צו דער חתונה...

די מחותנים פון חתנס צד זענען אָנגעקומען מיט שווערע קופערטן אויף די וועגענער, געשפאַנט אין פערד. און וועמען דער חתן איז אָנגעפאָרן מיט זיינע טאַטע־מאַמע זענען כלי־זמר זיי אַנטקעגן געגאַנגען מיט מוזיק.

פון טשאָרטקאָוו זענען געקומען חסידים איבערגעטאָן ווי קאָזאַקן און אַנטקעגן געפאָרן דעם חתן אויף רייטנדיקע פערד...

מיין מאַמע איז אַרויס אויפן גאַניק. אונטן האָט זי געזען פאָרן דעם טאַטן אַרומגערינגלט פון די חסידים־קאָזאַקן און יידן מיט שוואַרצע זשופּעצעס און שטריימלעך. מיין טאַטנס פנים בלייך און דערשראָקן, מיט אַ לייכטן פּוך פון האָר איבער זיין קין... אין אַ שוואַרצער, זיידענער בעקעשע, מיטן שוואַרצן סאָמעטענעם קאַפּעליוש. די כלי־זמר האָבן געשפילט. עס איז געווען פרילינג. די

ביימער אויסגעפוצט אין בלויען בעז, און פייגלען האָבן געזונגען אויף די דעכער שירה: מזל־טוב! מזל־טוב! די קראַנצן־מיידלעך האָבן זי אַרומגערינגלט ווי שמע־טערלינגען און געהיט איר יעדן שפּאַן, ווייל אַ כלה טאָר נישט בלייבן אַליין...

ווען טאַטע־מאַמע זענען געגאַנגען צו דער חופּה, איז דאָס גאַנצע שטעטל מיטגעגאַנגען מיט צעצונדענע ליכט אין די הענט. די באָבעס האָבן געטאַנצט מיט גפּלאָכטענע קוילעטשן דעם טאַנץ פון פרייד. אַרעמע־לייט האָבן זיך פאַרזאַמלט צו דער פרעמדער סעודה און די שטערן האָבן באַלויכטן זייער וועג, דעם וועג — ווו די אור־עלטערן זענען נפטר געוואָרן, ווו די ערד האָט זייער געביין צוריק צו זיך גענומען...

נאָר דער חופּה זענען זיי צוריקגעפאָרן צו מיין טאַטנס עלטערן, אויף די צוגעזאָגטע זיבן יאָר קעסט... זיי האָבן מיטגענומען דאָס דרשה־געשאַנק, ברכות און ליבשאַפט פון דער גאַנצער שטאָט יידן, זיי זאָלן געבוירן אַ נייעם, שיינעם דור...

איך געדענק זיך אין וויגעלע

פון די זיבן יאָר קעסט האָבן זיך אויסגעלאָזן זיבן וואָכן. מיין מאַמע האָט געצויגן צוריק צו איר היימשטאָט, צו אירע טאַטע־מאַמע...

איך געדענק זיך אין וויגעלע. דער הימל איז געווען רויט, אונדזער שטאָט האָט אַרומגענומען אַ שריפה. מיין וויגעלע האָט זיך געשפּיגלט אין פייערדיקן טייך און איך האָב געשריען: הייש... הייש... און מיט מיין קליינעם פינגערל געצייגט צום הימל. איך האָב נישט געקאָנט גוט רעדן און ווייזט אויס, דאָס וואָרט: הייש... איז געבוירן געוואָרן אין שרעק און אין וווּנדער פון דער גרויסער, מוראדיקער שריפה...

די שריפה האָט זיך אָנגעהויבן פון אַ סטויג היי, ווי אַ וויכער האָט זיך פאַרצויגן דער פלאָם איבער אַלע דעכער און איבער אַלע שטאָלן און דאָס קליינע שטעטעלע איז געווען דאָס פאַסיקע צינדשטאָף פאַר אַ גרויסער שריפה, און אַ נס וואָס דער טייך האָט נישט געקענט ברענען... דאָס אינציקע ווינקל וואָס איז ניצול געוואָרן...

יאָרן שפּעטער האָב איך געזען דאָס פייערדיקע בילד פון גהינומדיקן הימל... די קי און פערד — אינעם טייך און די מענטשן מיט די בעבעכעס און דאָס דערשראָקענע פּנים פון מיין מאַמען, וואָס בייגט זיך איבער מיין וויגעלע און וויל די שרעק אַוועקשיקן פון מיינע קינדערשע אויגן...

מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן הינטערן שטאָט צו אַ קריסטלעכער פאַמיליע. ווען די מויערער און סטאָלאַרעס האָבן אָנגעהויבן צו פאַרריכטן די פאַרברענטע שטיבער, האָבן מיר זיך איבערגעצויגן אין אַן אַנדער דירה.

בילד פון מאַרק־פּלאַץ אין מאַנאַסטעזשיסקאַ

איך געדענק אַ נײ וויגעלע און מען האָט מיך אָפּגעטיילט פון דער מאַמען. דאָס קליינע נפשל געזויגן מיין מאַמעס ברוסט און מיך האָט מען מער נישט צוגעלאָזן צו מיין מאַמעס ברוסט וואָס איך האָב נאָך געפילט אויף מיינע ליפּן...

די מאַמע האָט צוגענומען פון מיר די ברוסט און עס אַוועקגעגעבן צו מיין שוועסטערל.

ווען איך פלעג זייער ווײנען, פלעג די מאַמע באַהאַלטענערהייט מיר צוריק־געבן די ברוסט, ביז איך אַליין האָב צוגעשטימט, אַז מיין קליין שוועסטערל איז בילכער פון מיר... אַ יאָר מיט אַ האַלבן בין איך געווען עלטער פון איר, זי האָט געהאַט גאָלדענע האָר ווי זאַנגען און טיף־בלויע אויגן און אַ שניי־ווײַסע הויט. זי פלעגט קיינמאָל נישט ווײנען און די מאַמע פלעגט זי פּאַטשן איבערן שיינעם פּנימל, זי זאָל געבן אַ ווײַן...

אָבער דערפאַר בין איך געווען אַן אמתע ווײנערקע, אַ שרייערקע. מיין קליין שוועסטערל האָט צוגענומען די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט פון דער מאַמען און איך פלעג אָפּליגן שעהן און ווײנען ביז איך פלעג הייזעריק ווערן.

איך געדענק ווי איך פלעג הערן אָפּהילכן מיין אייגן געווײַן, וואָס איז אַרויס פון מיר אין דער לײדיקייט און איך פלעג מיט אַ נײ געווײַן נאָכקרימען דאָס אַלטע געווײַן, וואָס פלעגט הילכן אין שטוב און אַ נײ געווײַן פלעגט וועלן אי־בערשרייען דאָס אַלטע געווײַן, ביז איך פלעג פאַרמאַטערט ווערן...

איינמאָל איז אַריינגעקומען אַן אַלטע יידענע, אַן איינגעשרומפענע מיט אַ סקעלעטן פּנים און איך געדענק דאָס געשפּרעך מיט מיין מאַמען...

ווי אַזוי קאָן די יידענע אָפּשפּרעכן אַ סגולה איך זאָל אויפהערן ווײנען...

די אַלטע מכשפה האָט אָנגעצייגט אויף טרוקענע ריטלעך און זי האָט אַזוי געזאָגט:

— הענגט אויף דאָס ריטל אויפן וואַנט און ווען די ווינטן וועלן ווײנען און אייער מאַלציעלע וועט ווײנען, נעמט אַראָפּ דאָס ריטל און גיט איר זיבן שמיץ... און גייט אַרויס אויפן פעלד און שטעלט זיך אָוועק און זאָגט אַזוי צו די ווינטן: — אויף אַלע פּוסטע פעלדער און וועלדער זאָל אָוועק דאָס געווײַן! און שפּייט אויס זיבן מאָל און אייער מאַלציעלע וועט אויפהערן ווײנען...

אַ גרויסע מורא האָט מיך אַרומגענומען פאַר דער אַלטער יידענע. איך האָב דערזען שדים אין די ווינטן... איך בין צוגעלאָפן צו דער מאַמען און זי געקושט און געבעטן זיך ביי איר, זי זאָל נישט אויפהענגען דאָס ריטל אויפן וואַנט און זייט דעמאָלט האָבן איך אויפגעהערט צו ווײנען...

מלכה לי

דאָס הייבל

אין נייעם הויז וווּ מיר האָבן איצט געווויינט, אין שכנות פונעם זיידן, געדענק איך איין שאַפע, וואָס איז נישט געשטאַנען מיט די געשניצטע שאַפעס אין סאַלאָן, נאָר אין מיין מאַמעס שלאָף־צימער. דאָרטן איז געלעגן, ווי אַ מיס־טישע זאַך, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות מיט מיין געבוירן ווערן, וואָס האָט מיך אויסגעהיט פון אַלע בייזע צרות — דאָס הייבל...

איך האָב עס קיינמאָל נישט געזען מיט מיינע אייגענע אויגן, נאָר איך האָב געווּוסט: אַזוי ווי אין אַ שאַץ־קאַמער ליגט עס באַהאַלטן. און עס וועט מיך אויסהיטן מיין גאַנץ לעבן, ווייל שטענדיק פלעגט די מאַמע אַ זאָג טאָן: עס איז דען אַ וווּנדער וואָס זי איז נישט שלאָף געוואָרן? זי איז דאָך געבוירן געוואָרן אין אַ הייבל... דאָס אומבאַקאַנטע הייבל האָט מיך אין מיין פאַנטאַזיע אייגעוועבט ווי אין אַ פאַרכישופט מעשהלע, וואָס איך בין נישט געקומען אויף דער וועלט ווי אַלע קינדער וועלן געבוירן, נאָר איך בין געבוירן אין אַ הייבל...

וועלן איך פלעג צוגיין צו דער שטומער שאַפע פלעגן מיינע קינדערשע אויגן מיט נייגער זוכן אַ שפּעלטעלע, אַ באַהאַלטן טירעלע, אַן אומזיכטבאַר שופלאָדל... וויייל דאָרטן ליגט עס, וואָס היט מיך מיט טויזנט אויגן, דאָס כישוף־וואָרט: דאָס הייבל...

אָ, מיין מאַלציעלע, פלעגט די מאַמע זאָגן, איר וועט חלילה קיין שלעכטס נישט געשען, זי איז דאָך געבוירן געוואָרן אין אַ הייבל...

מיין באָבע הודיע האָט געהאַט אַ שוועך לעבן. זי האָט שטענדיק געשקלאָפט. פון פאַרטאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין. דער זיידע האָט פאַרקויפט אַ האַלבן חלק פון זיין הויז צו מיין פאָטער און זיין אייגענע העלפט האָט ער פאַרדונגען צו אַ קאָמעניק און ער אַליין האָט געווויינט אין קעלער מיט דער באָבען.

די קעלער־דירה איז באַשטאַנען פון צוויי גרויסע צימערן. אין דער לענג פון גרויסן צימער איז געווען אַ ריזיקער אויוון. שטענדיק האָט דער אויוון געברענט און געבראָטן. דערנעבן זענען געשטאַנען פעסער מיט פעטס. מיין באָבע פלעגט שמעלצן יאַרצייט־ליכט, אַדער גרויסע יום־כּפּור־ליכט. די אויגן און איר פּנים האָבן שטענדיק געפלאַמט, פון די פייערן און היץ, וואָס פלעגט אַרויס־שלאָגן פון די וועענט.

איך פלעג ליב האָבן צו קוקן ווי די באָבע וואַלגערט די ליכט און לייגט זיי אויס אין רייען און באַקט זיי אין אויוון...

די באָבע הודיע האָט מיר איינמאָל דערציילט אַזאַ געשעעניש: עס איז געווען אַ שרעקלעכער דלות אין דער קעלער־שטוב. דער זיידע האָט געהאַט אַ סך חובות און די באָבע האָט געזומען שמעלצן דעם חלב. זי האָט אַרייַנגעלייגט

אַ קליין שטיק פעטס און גאַנצע בערג מיט חלב זענען אַרויס פון אויוון און זיך פאַרוואַנדלט אין ליכט.

אַזוי האָט געדויערט אַ גאַנצן מעת־לעת... ביז אַ שכנה האָט געעפנט די טיר און פאַרוווּנדערט אויסגעשריען: זעט, הודיע! די ברכה איז דאָך אַריין אין חלב! האָט זיך דער אויוון פלוצלינג אויסגעלאָשן און די ברכה איז אַוועק מיטן פייער...

די באָבע הודיע איז געווען אַ קליינע, ווי נישט־אויסגעוואַקסן. זי האָט געבוירן אַ סך קינדער און לעבן געבליבן זענען דריי טעכטער און אַ זון...

אונדזער טייל הויז איז באַשטאַנען פון אַ סאַלאָן, אַן עס־צימער, אַ שלאָפ־צימער, און אַ גרויסע קיך, ווו די דינסט פלעגט שלאָפן...

איך געדענק דעם הענג־לאָמפּ פון אונדזער סאַלאָן מיט מעשענע לייכטער — אַ גאָלדענע שיסל מיט שימערירנדיקע אוירינגלעך און גלעקלעך. און אַז די מאַמע פלעגט אָנצינדן די ליכט אין הענגלייכטער פלעגן די וועגט זיך צעקלינגען מיט קלאַנגלאָזע ליכטיקע שאָטנס.

אונדזער קרעדענצן זענען געווען פון קונסט־פיגורן, געשניצט מיט דער האַנט און די שאַפּעס פון צעדער־האָלץ געקריצט. אונדזער דיל איז געווען ווי ברוינער לאַק און האָט געגלאַנצט ווי אַ שפּיגל און די דינסט פלעגט זיך אָנטאָן צוויי באַרשטן אויף די פּיס און גיין אַ טאַנץ ביים פּוצן די פּאָדלאָגע...

די צווילינג־שאַפּעס — מיט הירשן און לייבן געשניצט. אינעווייניק איז געשטאַנען געשיר פון די קלאָרסטע פּאָרצעליי, מיט מענטשלעכע האַנט־געמעלן... אין קיך איז געשטאַנען אַ באמבעטל ווו די דינסט איז געשלאָפן.

אין אונדזער הויז איז געווען אַ גרויסע שמחה. אַ בכור איז געבוירן געוואָרן. איך געדענק דער מאַמע בעט איז געווען פאַרהאָנגען מיט אַ ווייס ליילעך, די וועגט באַהאָנגען מיט קוויטלעך און שיר־המעלות. קליינע חדר־ינגלעך פלעגן קומען פאַרנאַכט לייענען קריאת־שמע אויף אַ קול...

צום ברית האָט מען מיין ברודערל אַ נאָמען געגעבן אורן, נאָך ארון דוהל, דעם ברודער פון מיין זיידן, וואָס איז געווען דער גבאי ביים אַלטן טשאָרטקאָ־ווען רבין און גייסטיקער דערציִער פון יונגן רבין מיט די הונדערטער, טויזנטער חסידים...

מיין ניי ברודערל האָט געקראָגן יעדן טאָג מתנות און אין הויז איז געווען שטענדיק יום־טוב.

וועך קאָן פאַרשטיין אַ קינדישע נשמה מיטן אָנקום פון אַ ניי נפשל? מיין מאַמע ליבשאַפט וועלט שוין צוגענומען פון מיר און אַוועקגעגעבן צום נייעם קינד...

איינמאָל, וועך מיין מאַמע איז אַוועק אויף אַ שפּאַציר מיט מיין שוועסטערל און קליינעם ברודערל און מיך האָט מען אַוועקגעלייגט שלאָפן און וועך איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, און אין שטוב קיינעם נישט געפונען, האָב איך געמאַכט אַ

גרויס געוואָלד אויף מיינע אַלע טענער. איך בין געווען זיכער, אַז די מאַמע האָט מיך איבערגעלאָזט אויף שטענדיק אין אַוועק מיט אירע צוויי קינדער. איך האָב אַזוי ביטער געווויינט, ביז איך בין הייזעריק געוואָרן. טעג און וואָכן האָב איך געהיטן מיין מאַמען, זי זאָל נישט אַוועק ווידער און מיך איבערלאָזן אויף הפקר...

מיין מאַמעס ביטל...

מיין מאַמע האָט געהאַט אַן אייגן ביטל אין שטאָטישן באָד. די מאַמע פלעגט מיך מיטנעמען אין באָד אַריין. איך געדענק אַ שוואַרצן, פאַררויכערטן, גרויסן נאַסן קאָרידאָר. טיף אינעווייניק, ווי אין אַ טונעל, זענען געווואַקסן שטייגערנע טרעפ ביזן סופיט אַרויף און אויף די טרעפ זענען געשטאַנען נאַקעטע ווייבער. אַ הייסע פּאַרע פלעגט שלאָגן פון די וועגט, ווי פון אַ גיהנום. צופוסנס זענען געשטאַנען די ביטלען מיט פינצטערע וואַסערן. אין באָד האָט געשמעקט מיט זויערקייט. די נאַקעטע ווייבער מיט די אויסגעשטעלטע בייכער, און דער „באָד־גוי" פלעגט אַרומגיין צווישן די ביטלען און די ווייבער פלעגן זיך נישט שעמען פאַר אים...

מיין מאַמע פלעגט זיך אויסטאָן און אַריין אין איר ביטל און מיך אויך אַריינענעמען. די בעדערקע פלעגט איר צוגיסן אַלע מאָל אַ פריש שפּעלע וואַסער. שפּעטער פלעגט די בעדערקע פאַרוואַרפן אַ ליילעך איבער דער מאַמען און זי צופירן צו דער מקווה. איך פלעג הערן דאָס פּליעסקען פון וואַסער, ווי די מאַמע טונקט זיך אין און די בעדערקע שרייט: כשר! כשר! און ווען די מאַמע פלעגט צוריק אַרויפגיין די טרעפּלעך אַ וויסע און אויסגעלייטערטע און שנעל זיך אָפּ־טרוקענען און גיך זיך אָנטאָן, פלעג איך זיך צעזינגען אויפן קול: כשר! כשר!

די מאַמע פלעגט מיך אָנקוקן מיט אירע גרויסע, פייכטע קאָרשן־אויגן און שנעל מיר פאַרבינדן דאָס מויל מיטן וויסן שאָליק און פירנדיק מיך פּאַרן העטל, אַרויס אין גאַס. און דער קאָלטער פאַרנאַכטיקער ווינט נעמט זי אַרום און צינדט רויטער איר פאַרביקע הויט. זי לויפט ווי אַ שאָטן איבער די הינטער־געסלעך, קיין מאַנסבילש אויג זאָל זי נישט באַגעגענען... און איך לויף איר נאָך און קוק, ווי מיין מאַמע, קיין מאַנסבילש אויג זאָל אויך מיך נישט זען... ביז מיר ווערן בשלום אַריין אין אונדזער שטוב...

פרייטיק צו נאַכט

די פרייטיקצונאַכטן זענען געווען די יום־טובדיקסטע. דער טאָטע קומט פון שול, דער שבתדיקער טיש מיט די ברענענדיקע ליכט, דער פינקלדיקער ווייַן,

דער ווייסער סערוועט מיט די געפלאַכטענע חלות, וואָס מיין מאַמע האָט אויס־געבאַקן, די זילבערנע לייכטער, די מעשענע לייכטער מיט די אָנגעצונדענע ליכט, די שמעקעדיקע מאכלים, די געפילטע פיש און די מחיהדיקע רו. דער טאַטע צעזינגט זיך מיט זיין ווונדערלעכער שטים: שלום־עליכם, עליכם־שלום! און די מאַמע זינגט שטיל, אַזאַ ליכטיקע רו גיסט זיך אויס אין אונדזער שטוב און די מאַמע הייבט אויף די שוואַרצע יידישע אויגן צו גאָט און דאַנקט אים פאַר דער רו, וואָס ליגט איצט אויף איר שטוב און אויף איר הויזגעזינט...

אַזאַ הייליקע רו. און ווען דער טאַטע מאַכט קידוש, די הייליקע ברכה אי־בערן ווין — שטעלן מיר זיך אַלע אויף, און זיין געטלעך פנים מיט די האַלב־געשלאָסענע אויגן, מיט דער בלייכקייט פון זיינע אויסגעליטערטע באַקן, מיט דעם ציטער אויף די בלוט־רויטע ליפּן און דער ניגון, וואָס זינגט, אָדער ווייזט אַרויס פון זיין קוים־צעעפנטן מויל, דער שבת־ניגון, וואָס באַהעפט זיך צוזאַ־מען מיט דער רו און ליכטיקייט פון אַלע חפצים, וואָס האָבן זיך אָנגעטאָן אין גייסט פון שבת...

דער טאַטע שטייט אויסגעצויגן, די אויגן האַלב־פאַרמאַכט, די ליפּן ציטערן אַ ברכה צו גאָט, פאַרן ווין און פאַרן ברויט, וואָס ער גיט אונדז דורך דער פראַצע פון די הענט. און מיר קינדערלעך ענטפערן: אמן!...

מיין טאַטע איז געווען אַן אמתער מלך ביים שבת־טיש; מיין מאַמע — אַ מלכה און מיר — פרינצעסינס. דאָ הייבט אָן די מאַמע צו דערלאַנגען די געפילטע פיש, די גאָלדענע יויך, די געשמאַקע הון, דעם צימעס. און שפעטער זינגט מען זמירות. די שכנים עפענען די פענצטער און הערן זיך איין צום געטלעכן געזאַנג. ווי מיין טאַטע זינגט. דאָס געזאַנג שלעפערט מיך איין און איך פאַל אַוועק אויפן שטול אין אַ מחיהדיקן שלומער. און די שבת־ליכט ווערן קלענער און קלענער, די שבת־רו נידערט אין שטילקייט און איך שלאָף־אײַן ביים שבת־טיש...

שבת־פרי — די מאַמע אויסגעפוצט אין דער גאָלדענער קייט און זייגער מיט די דימענט־גאָלדענע אויריגלעך, מיט איר פרינצעסן פליושן קלייד, מיטן גרויסן בריטן הוט און די לאַנגע הענטשקעס, ווו די פינגער שטעקן אַרויס און זי נעמט איר סידורל מיט די פערלמוטערנע טאָוולען און גייט אין שול דאַוונען.

מיין מאַמע האָט געהאַט אַן אייגענעם שטענדער אין דער ווייבערשער שול און זי זאָגט הויך אויף אַ קול און די ווייבער זאָגן איר נאָך. און צוריק גייט זי מיטן טאַטן. דאָס פערלמוטער סידורל פינקלט קעגן דער זון און ווען זיי קומען אַריין איז דער שבת־טיש ווידער געגרייט. די דינסט טראָגט אונטער דעם טשאָלנט פון אויוון און די פינקלדיקע גלעזער מיט ווין ווימלען אויפן טיש. די מאכלים פאַרשמעקן דאָס הויז. נאָכן עסן זינגט דער טאַטע זמירות. ער זינגט דעם רבינס נייעם ניגון — דער טאַטע דאַוונט צוזאַמען מיטן רבין, זיין גאָל־

דענע שטים ברענגט דעם רבינס ניגון צום שבת־טיש. און די מענטשן כאַפּן אויף דעם נייעם ניגון און בענטשן זיך מיט מיין טאַטנס גאָלדענער שטים...

מיין זיידע קויקט זיך מיטן קוואַל־וואַסער

מיין זיידע יאָסל האָט געטראָגן אַ לאַנגע זשופּעצע און אַ ברוינעם בריטן פּילושענעם קאַפּעליוש. זיין באָרד פלעגט לאַכן וועז ער האָט דערזען אַן אייניקל. מיך האָט ער ליב געהאַט אַמבעסטן... און ער האָט עס אויך אַרויסגעוויזן. יעדן טאָג פלעגט ער אויסשטעלן די אייניקלעך לעבן זיך און זיי טיילן צו גראַצער. מיר פלעגט ער געבן צוויי גראַצער. צי ער האָט פאַרדינט, אָדער נישט, ער האָט קיין אינציקן טאָג נישט פאַרפעלט. און וועז שבת איז געקומען — טיילט ער אַלעמען שבת־אויבסט...

שבת בייטאָג לייגט ער זיך צו נאַכן קוגל עסן און איך גיי צו דער קרעניצע שעפּן קוואַל־וואַסער פאַר מיין טייערן זיידן.

וועז ער פלעגט אויפעפענען די אויגן נאַכן שבת־שלאָף פלעגט ער זיך דערקוויקן מיטן פרישן, קאַלטן קוואַל־וואַסער און מיר אַ קניפּ טאָן אין באַק און מיך אָפּגיסן מיטן קוואַל פון זיינע גוטע, ליבע, שטראַליקע אויגן...

איך זע זיך אין די רויקע שבת־טעג — אין ווייסן אָנגעקראָכמאַליעטן שטייפּן קליידעלע, מיט די ווייסע שפּיצן הייזעלעך און די צעלאָזטע לאָקן אין דער בלויער קאָקאַרדע, אין ווייסע שבתדיקע שיכעלעך — שפּאַנען מיטן קריגעלע צום ברוגעם... דער טאָג איז גאָלד, די גרינע צעבליטע ביימער, די לאָנקעס מיט גרינעם סאַמעט און בלויע ווינטן בלאָזן שטיל איבער די גראָזן און זאָגן זיי אָן, אַז היינט איז שבת... די הייזער אין שטילער שבתדיקער רו, פון אָפענע פענצטער טראָגט זיך געזאַנג און קינדער קנאַקן ניסלעך. איך גיין מיט זינגנדיקע טריט שעפּן פריש קוואַל־וואַסער פאַר מיין באַליבטן זיידן...

מיין ערשטע לערערן פאַננאַ שושטשענקאַ

צו פּינקּ יאָר הייב איך אָן גיין אין אַ פּוילישער שול. איך קאָן אַ סך לידער אויף אויסנווייניק. עס עפּנט זיך פאַר מיר אַ נייער קוואַל. מיין ערשטע פּוילישע לערערן וועלט מיין אויסגעחלומטע געטטין אין אַ מענטשלעכער גע־שטאַלט: פאַננאַ שושטשענקאַ. זי איז געווען הויך, ווי אַ פאַלמע און שיין מיט שוואַרצע לאַכנדיקע שפּיגעלעך אין אירע אויגן. איר שטים איז געווען מוזיק. יעדעס ליד וואָס זי לייענט פאַר טראָגט מיך אַוועק אויף פליגל פון נייע אַנט־

פֿלעקונגען און וועז איך קום אַהיים פון שקאָלע דערגענצט מיר מיין מאַמע מיט אירע דעקלאַמאַציעס.

מיין מאַמע דעקלאַמירט אויף אויסנווייניק „אורשולאַ קאַכאַנאָווסקאַ" פון אַדאַם מיצקיעוויטש: ניע פֿלאַטש מאַטקאַ, ניע פֿלאַטש... וויין נישט מאַמע, וויין נישט... איך מוז שטאַרבן. דאָס ליד, ווי די מאַמע דעקלאַמירט עס, קריצט זיך איין אין מיין געביין. איך דעקלאַמיר עס יעדן טאָג. איך זינג עס אין זיך אַריין. יוען איך לייג זיך שלאָפֿן, בעט איך גאָט פֿאַרן מיידעלע זי זאָל נישט שטאַרבן, גאָט זאָל נישט צונעמען פון איר מאַמען.

איינמאָל אין קלאַס האָט פֿאַננאַ שושטשענקאַ אויסגערופן די קינדער ווער עס קאָן דעקלאַמירן אויף אויסנווייניק, ווייל גראַף פֿאָטאָצקי, וואָס האָט געהאַט אַ ווילע אין מאָנאַסטרישטש, קומט צוזאַמען מיטן גלח און אַ קאַמיסיע באַקוקן די שקאָלע.

איך בין אַרויס, און אָנשטאָט צו דעקלאַמירן פון מיין לערן־ביכל, האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט אַנטקעגן קלאַס און דעקלאַמירט: אורשולאַ קאַכאַנאָווסקאַ.

עס איז נישט געווען אַ דעקלאַמאַציע — נאָר אַ תפילה, פֿאַרן אַרעמען מיידעלע, וואָס האָט געמוזט שטאַרבן און זיך געזעגענען מיט איר מאַמען אויף אייביק...

אַלע קינדער זענען געזעסן מיט אומעטיקע פּנימער און טרערן אין די אויגן, און וועז איך האָב געענדיקט, האָט פֿאַננאַ שושטשענקאַ מיך אויפגעהויבן אויף די הענט און מיך געקושט. איך בין נאָך מער געוואָרן איר באַליבטע שילערן...

מיין מאַמע האָט אַ סך צרות פון מיר. איך בין זייער דין און וויל נישט עסן. צאָלט זי מיר פֿאַר יעדן ביסן מיט אַ גראַשעך. און דאָס טו איך ערשט די גרעסטע טובה. עסן איז בכלל ביי מיר אַן איבעריקע זאַך... איך קאָן לעבן בלויז מיט שאָקאָלאַד און קיינמאָל נישט זיין הונגעריק. האָט מיין מאַמע אויסגענוצט אַלע מיטלען, ווי מיר אַריינצושטופן אַ לעפל געקעכטס און אַז אַלץ האָט נישט געהאָלפן איז זי אַוועק צו מיין לערערן, פֿאַננאַ שושטשענקאַ, וועמען איך האָב אַזוי ליב, וועז איך זע זי אַריינטאַנצן אין קלאַס, ווי אַ טאַנצנדיקע פֿאַלמע, מיט די לאַכנדיקע אויגן, וואָס שטראַלן מיט פרייד. איר קאָן איך דאָך נישט אָפּזאָגן אַ גלאָז מילך... שיקט מיך די לערערן אַרויס אין קאָרידאָר, ווו מיין מאַמע וואַרט אויף מיר מיט אַ גלאָז מילך...

אונדזער שול איז לעבן קלויסטער און פונקט וועז איך הייב אָן טרינקען די מילך הייבן די קלויסטער־גלאָקן אָן צו קלינגען און פֿאַר שרעק פון גע־קלאַנג פון קלויסטער־גלעקער גיס איך אַריין די מילך און ברעך עס גלייך אויס... די מאַמע שטייט אַ פֿאַרלוירענע און פון דעמאָלט אָן — האָט זי מער נישט גע־טראָגן אַ גלעזעלע מילך אין שול אַריין...

דער ערשטער אויספלוג

איך געדענק דעם ערשטן אויספלוג. אַלע קינדער פון אַלע קלאַסן, אין יום־טובדיקע זומער־קליידלעך, מיט פּעקלעך עסן, אויסגעשטעלט אין רייען זע־נען מיר געגאַנגען מאַרשירנדיק מיט געזאַנג. מוזיק האָט געשפּילט. עס איז געווען אַ וווּנדערלעכער זומער־טאָג. דער וואַלד מיט אוראַלטע ביימער. פאַר־שידענע נאַכטיגאַלן האָבן זיך אַנגעשלאָסן אין כאָר־געזאַנג מיט די קינדערשע שטימעלעך. די גאַנצע וועלט האָט געזונגען מיט די מאַרשירנדיקע קינדערלעך אין יום־טובדיקן אויספלוג...

נאָר פּלוצלינג, פון דער העלער הויט, האָט אויסגעבראָכן אַ שטורעם. די ביימער האָבן זיך געריסן פון דער ערד, ווי זיי וואָלטן זיך געוואָלט באַפרייען און אַוועק אין אַ שטורעם־טאַנץ... קליינע ביימעלעך האָבן זיך געקאָרטשעט, ווי אין בויך־וווייטיק... דער הימל האָט זיך צעפּויקט אין זיין גאַנצער הימלישער גבורה. די בליצן האָבן געשניטן די וואָלקנס אין שטיקער. אַ פּלוצלינגדיקער רעגן מיט אַ האָגל, ווי מיט שטיינער, האָבן אַנגעהויבן צו שלאָגן די קינדער. די דערשראָקענע קינדער האָבן זיך אַלע אינאיינעם צעווויינט. די פערד און ווע־גענער, וואָס האָבן מיטגעשלעפּט די שול־מכשירים האָבן זיך אין שרעק צעפּלאַ־שעט און ווילד געגנומען לויפן. די לערערינס האָבן נישט געווּסט וועמען פריער צו ראַטעווען: די ווילדע פערד, אָדער די דערשראָקענע קינדער... אַלע קינדער, נאָס און דורכגעווייקט, האָבן געריפן מיט איין קול: — מאַמע!

אין אָט דעם מוראדיקן שטורעם איז געלאָפן אַ געשטאַלט. עס איז געווען מיין מאַמע. זי איז געקומען צו לויפן נישט־טויט און נישט־לעבעדיק, דורכגע־נעצט, און מיך איינגעוויקלט אין אַ שאַל. ביז וואַנען עס איז געקומען הילף פון שטאָט. פערד און וועגענער האָבן אַרויפגענומען אַלע קינדער און זיי צוריקגע־בראַכט אין שטאָט.

צו זעקס יאָר האָט שוין געענדיקט דעם ערשטן קלאַס. ביי דער צע־רעמאָניע האָט מען די בעסטע תלמידים דערלאַנגט אַ נאַגראָדע: אַ רויט ביכעלע מיט לידער. מיר האָט מען דערלאַנגט פאַר אויסצייכענען זיך — אַ זילבערנעם טינטער און אַ זילבערנע פעדער, וווּ מיין נאָמען איז געווען אויסגעקריצט.

דערזעענדיק ביי די אַנדערע קינדער די שיינע רויטע ביכעלעך, מיט לידער און בילדער, האָב איך בעסער געוואָלט אַ נאַגראָדע, ווי דעם זילבערנעם טינטער...

אין דער היים האָב איך זייער געווויינט: איך וויל אַ נאַגראָדע! אַ שיין רויט ביכעלע, און די מאַמע, נישט קאָנענדיק מיך איבערצייגן, אַז אַ טינטאָרן איז בע־סער, וויל קיינער אַ חוץ מיר האָט עס נישט געקראָגן פאַר אויסצייכענען זיך, האָט נעבעך געמוזט צוריק גיין צו דער לערערן, זי זאָל איבערבייטן דעם זילי־בערנעם טינטער פאַר אַ רויט ביכעלע לידער: אַ נאַגראָדע...

מיין זיידנס ליולקעס

מיין זיידע האָט געהאַט אַלערליי ליולקעס. זיי פלעגן הענגען אויף דער וואַנט אין פאַרשידענע פיגורן.

פאַר מיר זענען די ליולקעס געווען אַ סימפאָניע פון מוזיקאַלישע אינסטרומענטן... אָט הענגט די ליולקע און קוקט אויס ווי אַ טשעלאָ... ווען מיין זיידע איז געווען אין טיפע מחשבות האָט ער אַראָפגענומען די ליולקע פון דער וואַנט, אַרומגענומען זי מיט ביידע הענט, ווי ער וואָלט געשפילט אַ שטום נישט־הערבאַר ליד אויף איר...

אַ דינער שוועבנדיקער רויך שלענגלט זיך פון איר מויל און הייבט זיך אויף אין דער לופטן. מיין זיידנס קעלער־שטוב שמעקט ווי אַ וואַלד פון צעדער...

איז מיין זיידע געווארן בייז אויף דער באָבען, נעמט ער אַראָפּ די לאַנגע ליולקע מיט די שוואַרצע בארדיעפקעס אויף איר האַלדז און אַ בייזער רויך נעמט אַרום די קעלער־שטוב...

און אַז דער זיידע האָט דערזען זיינע אייניקלעך פלעגט ער אַראָפּנעמען די ליולקע ווי אַ פייפיאָל. פרייליכע פייערן פלעגן זיך צעשפילן אין איר מויל און די קעלער־שטוב האָט געשמעקט מיט ניס און מיט צימערינג...

מיין זיידנס ליולקעס זענען געווען פאַר מיר די שענסטע סימפאָניע און איך בין געווען זיין שטענדיקע צוהערערן, ווייל איך האָב אים זייער ליב געהאַט און דורך זיינע ליולקעס פלעג איך זיך, אויף שטום־לשון, צוזאַמענרעדן מיט מיין זיידן...

אַ רויט פייערדיק שירעמל...

נאָך אַ קינד איז געבאָרן געווארן. מיין מאַמע האָט שוין געהאַט צוויי מיידעלעך און צוויי יינגלעך.

ס׳איז זומער און די שולן האָבן זיך צוגעמאַכט. מיין מאַמע האָט באַשלאָסן מיך צו שיקן אויף וואַקאַציע צו מיין צווייטן זיידן און באָבען. מיין טאַטע איז דעמאָלט געווען אויף אַ רייזע. ער איז געפאָרן קיין לעמבערג ליפערן אַהין פלייש און בהמות פאַרן דאָרטיקן שטאָב פון שטענדיקן מיליטער און די מאַמע, פאַר־נומען מיט די קינדער, באַשליסט מיך צו שיקן אַליין קיין טאָלמעדזש, און די באָבע רויזע וועט מיך אָפּוואַרטן אויף דער סטאַנציע.

די מאַמע האָט פאַר מיר געקויפט אַ בילעט און מיך צוגעפירט צום באַנהויף און מיך איבערגעגעבן צו אַ קאָנדוקטאָר אין די הענט, וואָס וועט מיך ערשט

איבערגעבן אין צוג צו אַ צווייטן קאָנדוקטאָר, וואָס וועט זיין פאַר מיר פאַראַנט־וואָרטלעך...

מיט אַ שוועריקייט סאָפּען איז אָנגעקומען די באַן און זיך אָפּגע־שטעלט. די מאַמע מיטן קאָנדוקטאָר זענען מיט מיר אַרויף און מיך איבערגעגעבן אין די ריכטיקע הענט און געבעטן אַלע פּאַסאַזשירן זאָלן אויף מיר אַכטונג געבן און האַלטן אַן אויג אויף מיר, ביז דער קאָנדוקטאָר וועט מיך איבערגעבן אין טאָלמעדזש צו דער באָבען...

אַלע פּאַסאַזשירן האָבן אויף מיר אַכטונג גענעבן. אַ קינד פּאָרט אַליין צו דער באָבען! מען האָט מיר געגעבן נאַשערייען און איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער, געזען ווי עס פליען די פעלדער מיט גאָלדענעם גערשטן און נידעריקע כאַטעס מיט שטרויענע דעכער און בהמות און פערד און אַ סך חזירים און דער לאָקאָמאָטיוו האָט זיי מיט שוואַרצן רויך באַשפּיגן...

אויך דאָ, אין באַן, האָב איך דעקלאָמירט אורשולאַ קאָכאַנאָווסקאַ. צווישן די פּאַסאַזשירן איז געזעסן אַ גלח. ער האָט מיר געוואָלט געבן אַ מתנה אַ צלמל. איך האָב עס נישט גענומען, זאָגנדיק: איך בין אַ יידיש קינד...

ווען די באַן איז אָנגעקומען קיין טאלמעדזש האָט די גאַנצע משפּחה געוואַרט אויף מיר. מיין זיידעס הויז איז געווען אַ גרויסשטאָטיש הויז, מיט אַ שיינעם גאָרטן און אַ גרויסן סאָד. אין איין וואָנט איז געווען אַ צאָפּן. ווען מען האָט אַ דריי־געטאָן פלעגט פון וואָנט לויפן וואַסער... איך האָב זיך זייער גע־וונדערט: פון וואָנט קומט אַרויס וואַסער און נישט פון ברונעם, וווּ עס קוואָלט און שפּיגלט אָפּ דעם הימל...

עס זענען אָנגעקומען מומעס און פעטערס און אַלע האָבן זיך געפרייט מיט מיר, נאָר מיר איז געוואָרן זייער אומעטיק. אַנטקעגן טיש, וווּ מען האָט סער־וירט אָוונטבּרויט, איז אַרויס אַ פענצטער אין גאַס, וווּ עס איז געשטאַנען אַן אַנדער הויז. אַ פרוי האָט אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און געפונען הויך אויפן קול איר מיידעלע אויף אָוונטבּרויט... איר שטים האָט געקלונגען פּונקט ווי מיין מאַ־מעס קול און מיר האָט זיך אויסגעדאַכט: מיין מאַמע רופט מיך...

אַ שרעקלעכע בענקשאַפט איז מיך באַפאַלן. עס איז געוואָרן פינצטער. און די באָבע רויזע האָט מיך אַריינגעלייגט אין אַ שיין ווייס בעט און דאָס קול פון מיין מאַמען האָט נאָך אַלץ געפונען... איך האָב אָנגעהויבן צו לייענען קריאת־שמע און צוגעמאַכט די אויגן און דאָס קול האָט אַלץ געפונען... אָ, גאָט! ווי וואָלט איך געוואָלט זיין איצט צוזאַמען מיט מיין טייערער מאַמען!

אינדערפרי האָב איך אָנגעהויבן שטיל אין זיך צו כליפּען: איך וויל די מאַמען! איך וויל אַהיימפאָרן צו מיין מאַמען! איך האָב געוואָלט איינהאַלטן אין זיך דאָס כליפּען, אָבער עס האָט זיך פאַרוואַנדלט, קעגן מיין ווילן, אין אַ בעטנ־דיק געוויין נאָך מיין מאַמען. די באָבע האָט זיך ביי מיר געבעטן: זי וועט מיר

קויפן אַ רויט שירעמל, זי וועט מיר קויפן נייע שיכעלעך, זי וועט מיר מאַכן אַ ניי מאַטראָסן־קלייד. וואָס זי האָט מיר נישט צוגעזאָגט — האָב איך אַלץ געוואָלט מיין מאַמעלע...

בייטאָג האָב איך געקראָגן טעמפּעראַטור. די באָבע האָט געפונען אַ דאָקטאָר און דער אַלטער, דערפאַרענער דאָקטאָר האָט גלייך געהייסן מיך אָפּשיקן צוריק אַהיים...

אַ פּעטער, וועלכן איך האָב קיינמאָל נישט געזען, האָט געהאַנדלט מיט פּעל און ער האָט אָנגעלאָדן אַ פולן בויד. ער האָט געדאַרפט דורכפּאָרן מאָנאָס־רישטש. האָט די באָבע רויזע באַשלאָסן מיך מיט אים אָפּצושיקן אַהיים...

די באָבע האָט מיר דערלאָנגט די מתנות: אַ רויט שירעמל, נייע שיכעלעך און מיך אַריינגעזעצט אין אָפּענעם וואָגן, איינגעשפּאַנט אין צווויי ברוינע פּערד. די רעדער האָבן אַרויסגעראָלט און איבערגעלאָזט אַ שווערן שטויב...

וועג מיר זענען אָפּגעפּאָרן אַ שטיק וועג האָבן זיך וואָלקנס פאַרצויגן אויפן הימל. אַ דריבנער רעגנדל האָט אָנגעהויבן צו שפּראָצן. מיין פּעטער איז געזעסן מיט די וויאשקעס פון פּאָרנט, הינטער אַ האַלב רונדן דעכעלע און איך בין געזעסן אין אָפּענעם וואָגן אויפן באָרג מיט די אויסגעשפּרייטע אָפּגעשונדענע פעלן...

עס האָט אָנגעהויבן צו שפּראָצן אַ רעגן. איך האָב דאָס רויטע שירעמל באַהאַלטן עס זאָל נישט נאָס ווערן פון רעגן און עס באַשיצט מיט מיין גופל. עס האָט אָנגעהויבן צו גיסן שטאַרקער און שטאַרקער. איך בין געוואָרן דורכגעווייקט, נאָר מיין שירעמל האָב איך נישט געעפנט, אַזאַ רויט זוניק שירעמל טאָר נישט פאַרנעצט ווערן פון רעגן. איך וועל אַהיימקומען און עס עפענען וועג די זון וועט שיינען...

עס איז געוואָרן טונקל און דער פּעטער האָט זיך געיאָגט מיט די פּערד, וואָס האָבן געשלעפּט די שווערע משא וואָס שנעלער צו דערגרייכן מיין היים. אַזוי יאָגנדיק זיך האָבן זיך די רעדער אַ דריי געטאָן אויפן גליטשיקן בלאָטיקן וועג און דער שווערער וואָגן מיט די אָנגעלאָדענע פעלן האָט זיך אַ וויג געטאָן באַרג אַראָפּ און זיך איבערגעקערט.

וועג מיין פּעטער האָט מיך אויפגעהויבן האָב איך געפילט אַ ווייטיק אין מיין אָרעם. גוויים מיט לאָמטערנעס זענען אַרויס פון די כאַטעס און געהאָלפן צוריק אויפשטעלן דעם וואָגן. מיין פּעטער, שעלטנדיק די פּערד, איז ווייטער געפאָרן. די פּערד האָבן זיך איינגעשטילט און איך בין געזעסן איינגעקאָרטשעט, אין פיבער און אין שרעק. די ציין האָבן מיר געציטערט און געקלאַפּט. און מיר זענען ווייטער געפאָרן אין דער שוואַרצער רעגנדיקער נאַכט. אין דער היים האָט מיין מאַמע ווי שטענדיק געלייגט שלאָפן די קינדערלעך, אין די בעטעלעך, אין גאָס איז געווען אַ שוואַרצער, עסנדיקער רעגן און וועג זי האָט זיך אַוועקגעלייגט שלאָפן, האָט זיך איר אויסגעדאַכט זי הערט אַ קינד הוסטן... זי איז צוגעלאָפן צו יעדן

בעטעלע, זיך איבערגעבויגן איבער די קינדער, נאָר די קינדערלעך זענען רויק געשלאָפן).

אונדזער פור איז געפאָרן און געראָלט איבער די בלאָטיקן וועגן. די מידע פערד, סאָפּענדיק פון נעץ און פון שווייס, האָבן זיך דערנענטערט צו מיין שטעטל. דאָ אין מיין היים, זענען אַלע וועגן געווען מיר היימיש און באַקאַנט. אַפילו בלינדערהייט וואָלט איך געטראָפן צו מיין מאַמעס שטוב. און ווען מיין פעטער איז שטיין געבליבן מיט די אויסגעמוטשעטע פערד האָב איך דערווייל געכאַפּט מיין רויט שירעמל מיט פּעקעלע און געגומען לויפן אַהיים. איך וועל עס שנעלער מאַכן פון די פערד.

איך האָב צעשניטן די נאַכט מיט מיין הוסטן. איך האָב זיך נישט אָפּגעשטעלט. אין האַרץ — אַ שטעכעניש. די האַנט האָט מיר וויי־געטאָן. קיין וווייטיק איז נישט געווען צו־גרויס צו זען וואָס שנעלער מיין מאַמען... און אַזוי בין איך אַריינגעפאַלן אין מיין מאַמעס שטוב...

די מאַמע האָט געמאַכט אַ געוואָלט: וואָס האָט פאַסירט? איך בין ווי פון הימל אַראָפּגעפאַלן. ווי אַזוי האָט די באָבע געלאָזט מיך, איר אויג אין קאָפּ, אַליין אין מיטן נאַכט! ווייי און ווינד איז דער מאַמען!

מען האָט גלייך גערופן אַ דאָקטאָר, אָבער איך — — — האָב זיך געשיפט אין אַ רויט שיפּעלע אויף פליענדיקע כוואַליעס און רויטע שירעמלעך האָבן מיך געטראָגן אַרויף און אַראָפּ, צווישן לעבן און טויט, צווישן טאָג און נאַכט. אין פיבערדיקן טראַנס פלעג איך זען מיין מאַמעס פּנים.

און אַזוי שוועבנדיק, צווישן הימל און ערד, האָב איך זיך פלוצלינג אויפּגעזעצט אין מיין בעט און איך האָב אַ נאָס־געטאָן. איך האָב געהערט ווי די מאַמע רופט אויס: צו געזונט און צו לעבן און צו לאַנגע יאָרן דיר, מיין קינד!

דער דאָקטאָר איז געקומען אַ שמייכלדיקער און געזאָגט: איך האָב געהאַט אַ לונגען־אַנצינדונג און מער קיינמאָל נישט וועט מיך די מאַמע שיקן צו גאַסט אַליין...

ווען די מאַמע האָט מיך אַרויסגעפירט אין גאַס אויף דער זון האָב איך געפּענט מיין רויט שירעמל און די זון האָט מיך איינגעהילט אין די גאָלדענע שטראָלן...

מיר איז געווען אַזוי גוט. מיין מאַמע זיצט לעבן מיר און אין מיין האַנט שטראָלט אַ רויט פייערדיק ניי שירעמל...

טאַנטע מירציע

אַ גאַסט איז געקומען צו אונדז פון אַמעריקע: מיין טאַנטע מירציע. אין אונדזער שטוב האָט זיך באַוויזן אַ זיבעצן־יאָריקע פרינצעסין. אַ שלאַנקע, מיט

בלאָנדע האָר און בלויע אויגן. זי האָט געטראָגן אַ בלוי געפּאָסט קלייד, פון פּאָסן לעדער, מיט שטאָף איינגענייט אין די פּאַלדן, אַ ברייטן הוט, מיט אַ שטרויס־פּעדער, מיט לאַנגע לעדערנע הענטשקעס. מיט אויריינגלעך און בראַסלעטן.

און גלייך ווי זי איז אַריין געקומען אין אונדזער שטוב האָט זי אויפן טיש אויסגעלייגט די מתנות, וואָס זי האָט געבראַכט פון אַמעריקע.

פאַר מיר אַ שטייסעלע פון מעש, אַ פּאָר קאַמאַשן פון פעל און אַ ליאַלקע, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ לעבעדיק שיין מיידעלע און אויך מתנות פאַר די אי־בעריקע קינדער און פאַר מיינע עלטערן און גלייך האָט זי געווונען מיין האַרץ.

איך האָב זי נישט אָפּגעלאָזט קיין אינציקע מינוט. טאַנטע מירציע! דער־צייל מיר פון אַמעריקע! פון קאָלומבוסן! און פון די אינדיאַנער. איז עס טאַקע אמת?

זי האָט מיר דערציילט פון פאַרכישופטע פּאַלאַצן, וואָס שטייען אין דער צויבער־שטאָט, ניו־יאָרק, זי האָט פאַר מיר געמאָלן די פאַבריקן, מיט די טויזנ־טער מיידלעך, וואָס שטראָמען אינדערפרי צו דער אַרבעט, זי האָט פאַר מיר געכישופט ווונדערלעכע בילדער פון ים, ווי פון אַלע ווינקלען פון דער וועלט קומען אָן שיפן און בייַם ברעג־ים שטייט אַ שטיינערנע פיגור אויף אַ קליינינקן אינדזל און האַלט אַ פאַקל אין דער האַנט, וואָס לייכט און רופט די אַלע מידע וואָגלער זיי זאָלן אַראָפּ פון די שיפן און בויען אין דעם נייעם לאַנד, אַקערן און זייַען, ווייל אַ נייַ יונג לאַנד דאַרף נייַע מענטשן...

לאַנגע טעג און וואָכן נעמט דורכצושווימען דעם ים מיט די אַנגעלאָדענע שיפן. די שטורעם־כוואַליעס וואַרפן די שיפן ווי שפּילעכלעך. פרומע יידן זאָגן תהילים. זיי בעטן גאָט, די שיף זאָל נישט אונטערגיין און די שארקן זאָלן נישט איינשלינגען די מענטשן.

וען די שיף קומט איבער די אַלע געפאַרן און די מענטשן דערזען די שטיינערנע פיגור מיטן לויכטנדיקן פאַקל און די קוימענס טרובען און זאָגן אָן, אַז די שיף קומט אָן צום ברעג, פאַרגעסט מען די שרעק, וואָס זיי האָבן איבער־געלעבט...

אָבער טאַנטע מירציע, פאַרוואָס ביסטו צוריקגעקומען פון אַמעריקע? און געדאַרפט צוויי מאָל איינשטעלן דיין לעבן אויפן שטורעמדיקן ים?

דער טאַנטע מירציעס ליכטיק פּנים איז געוואָרן פאַרוואָלקנט. זי האָט מיך אַרומגענומען און מיך אַנגעהויבן צו קושן און מיט טרערן אין אירע אויגן געזאָגט:

— ביסט נאָך צו־קליין מאַלציעלע, זאָלסט קאָנען פאַרשטיין. איך וועל דיר אַמאָל, אַמאָל דערציילן וען וועסט גרויס ווערן...

איך האָב גלייך דערקאַנט, טאַנטע מירציע טראָגט אַ סוד אין איר האַרץ און איז ווי אַ פאַרוווונדיקטע, אָבער גלייך פלעגט זי אָנהייבן זינגען מיט איר צויבער־

שטים, „אַ בריוועלע דער מאַמען", און וועָן זי פלעגט זינגען „אַ בריוועלע דער מאַמען", האָט זי מיטגעריסן מיין קינדיש האַרץ. זי פלעגט פאַר מיר מוזן זינגען און איבערזינגען.

— אָ, טאַנטע מירציע! איך וועל קיינמאָל נישט אַווקפאָרן פון מיין מאַמען. און וועָן איך וועל מוזן ערגעץ פאָרן, וועל איך איר שיקן טויזנט בריוועלעך אַ טאָג, מיט יעדן פייגעלע וועל איך מיטשיקן אַ בריוועלע דער מאַמען...

די טאַנטע מירציע האָט געבראַכט גרויסשטאָטישקייט, ניו־יאָרקער מאָדעס האָט זי אילוסטרירט אויף אירע שפאַצירן מיט מיר. די גאַנצע שטאָט האָט איר נאָכגעקוקט.

— אָט גייט זי, די אַמעריקאַנערין!... ווי קומט זי אין אַזעלכע שיינע קליידער צוריק צוקומען?... עפּעס האָט מיט איר געמוזט טרעפן... מיט דער יפה־פיה...

נייגעריקע אויגן און רכילות־צינגער פלעגן זיך דורכרעדן אויף שטום־לשון... אָבער מיין טאַנטע מירציע שיינער שטאָלצער קאָפּ פלעגט זיך אויסצינען נאָך העכער און מיט אירע שיינע, בלויע אויגן אַלעמען אַנטקעגנגעטראָגן אַ שמייכל.

וואָס האָט טאַקע געטראָפן, אַז אַזאַ שיינהייט האָט זיך אומגעקערט אַזוי שנעל פון אַמעריקע? קיינער האָט נישט געוווסט, אָבער מיר, דער נייגעריקער מויד, האָט מיין טאַנטע אויפגעעפנט איר האַרץ, פאַר מיר — אַנטפּלעקט איר סוד...

— — — אַמאָל, אַמאָל, איז געווען אַ פּרינץ, אַ שיינער, אַ שלאַנקער און אַן אַרעם מיידל איז אים אַנטקעגנגעקומען. דער פּרינץ האָט זי דערזען און זיך פאַרליבט אין איר. אַלע פּאַלאַצן פון דער וועלט האָט ער איר געוואָלט שענקען, די זון פון הימל איר אַראָפּברענגען, אָבער דער פּרינץ איז נישט געווען קיין ייִדישער...

אַ גוישער פּרינץ מיט אַ ייִדיש האַרץ. פון אַלע זייטן האָט מען דאָס אַרעמע מיידל געיאָגט און פאַריאָגט און פאַרצאָמט, זי זאָל זיך נישט קאָנען באַגעגענען מיט אים... אָבער דער פּרינץ איז געקומען מיטן זילבער פון דער לבנה, מיטן גאָלד פון די שטערן און מיטן שטראָל פון זון־אויפגאַנג... ביז די עלטערע שוועסטער איז געפאַלן אויף אַ פלאָן: איר געקויפט אַ שיפסקאָרטע און זי צוריק־געשיקט צו טאַטע־מאַמע...

און דער פּרינץ האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט, האָט אים דער ים אָפּגע־טיילט פון דער פּרינצעסן, האָט ער אָנגעשפּיזט זיינע פיילן אַזוי ווי אַ רעגנבויגן און איר נאָכגעפאָרן.

און וועָן דער גוישער פּרינץ איז אַריינגעקומען צו מיין זיידן קיין טאָל־מעדזש, איז מיין זיידע געשטאַנען אינגעוויקלט אין ווייסן טלית און געדאַוונט. האָט דער זיידע אויפגעעפנט די טיר און אים געהייסן פאַרלאָזן די ייִדישע שטוב און צורו־לאָזן זיין טאָכטער... עס האָט נישט געהאָלפן דאָס ווייַנען און בעטן פון טאַנטע מירציען.

דער זיידע האָט איר געזאָגט: אויב זי וועט חתונה האָבן מיטן גוי וועט זי אויסגעמעקט ווערן פון זיין שטוב, לדור־דורות... און ער וועט זיך אויסטאָן די שיך און זיך זעצן שבעה נאָך איר און באַדעקן זיין קאָפּ מיט אַ זאַק אַש.

דער פּרינץ איז אַוועקגעפאָרן צעבראָכן און טאָנטע מירציעס האַרץ איז אויף שטענדיק פאַרוווונדיקט...

טאָנטע מירציע איז געווען זייער שיין. אַלע יונגעלייט אין מיין שטאָט האָבן שטיל געחלומט וועגן איר, אָבער מיין זיידע שלמה האָט נישט געלאָזט זיי לאָנג חלומען. ער האָט באַפוילן דעם שדכן איר רעדן שידוכים. וען זי וועט חתונה האָבן און האָבן קינדערלעך וועט זי קיין צייט נישט האָבן צו חלומען פון גוישע פּרינצן...

ביי אונדז אין שטעטל איז געווען אַ ווויילער און שטילער יונגערמאַן, אַ קצב־יונג, מיט שיינע שוואַרצע אויגן און גלאַטע גלאַנציקע האָר. זיין פאָטער האָט אָנגעהויבן צו שיקן שדכנים צו מיין זיידן קיין טאָלמעדזש. דער שיינער קצב־יונג האָט נישט געקאָנט שרייבן און טאָנטע מירציע האָט אים נישט געוואָלט. אָבער דער זיידע שלמה האָט געגעבן אַ זעץ אין טיש און די טאָנטע מירציע האָט אַריינגעגראָבן דעם קאָפּ אין די ווייַנענדיקע הענט און מען האָט געבראָכן טעלער און זי איז קעגן איר ווילן געווארן כלה. גלייך האָט זי פאַר־לאָזט אונדזער שטעטל און צוריקגעפאָרן קיין טאָלמעדזש.

עס איז געווען אַ שווערער ווינטער מיט שרעקלעכע זאָוערוכעס. דאָס שטעטעלע מאָנאָסטרישטש אין ווייסן אייגעהילט, מיט בריליאַנטענע שפּילקעס אויף די ביימער, מיט פראָסטיקע היטעלעך אויף די דעכער, מיט דימענטענע פליטערלעך אויף די וועגן... די פענצטער פאַרקאָווועט מיט פראָסט, די פויערים אין קאָזשוכעס אייגעהילט... און פויערים אַנגעפּעלצטע מיט הויכע באלאטשן און מיט שמאַטעס אַרומגעבונדן זייערע פיס. מיין טאָנטע מירציעס חתן פלעגט קומען יעדע נאָכט צו אונדז.

ער האָט געבראָכט אַ גאַנצן בוך מיט בריוו־פּאַפּיר און מיט אויסגעמאָלענע מענטשעלעך, מיין מאַמע, די ווויילגעלערנטע, זאָל אים יעדע נאָכט שרייבן אַ בריוו צו זיין כלה...

איך געדענק די שטילע יום־טובדיקע אָוונטן. דער בליץ־לאָמפּ האָט גע־פליגלט און די מאַמע מיט די קלוגע שוואַרצע אויגן זיצט ביים טיש און שרייבט פאַרן פאַרבענקטן חתן אַ בריוו צו זיין כלה — מיין טאָנטע מירציען...

אויף די בריוועלעך פּאַפּיר זענען געווען אויסגעמאָלענע מענטשעלעך. דאָס ערשטע זייטל, ווי אַ ינגל מיט אַ מיידל באַגעגענען זיך און זיי קוקן פארשעמט איינער אויפן אַנדערן. אויפן צווייטן בייגעלע פּאַפּיר, ווי ער דערלאַנגט איר אויף די קני אַ גרינעם בלאָט מיט אַ רויטער בלום. אויפן דריטן בייגעלע פּאַפּיר — ווי ער גיט איר אַ קוש אין האַנט, אָן אַזוי וויקלט זיך דער גאַנצער ראָמאַנס

דורך די מענטשעלעך אויף די ווייסע בייגעלעך פּאַפּיר, ביז זיי האָבן חתונה און דעמאָלט ענדיקט זיך אַלץ...

אַזוי שנעל ווי דער חתן איז אַריין אין שטוב בין איך אים אַנטקעגן געלאָפֿן מיטן העפטל געמאָלענע בריוועלעך און אָנצייגן דאָס מענטשעלע וואָס עס דאַרף קומען. דער חתן האָט זיך אויף מיר געמעגט פֿאַרלאָזן. איך וועל גאָרנישט אויסלאָזן.

דער שטילער חתן האָט געוואָלט אַרויסשרייבן ווי פֿאַרליבט ער איז אין מיין טאַנטע, ווי פֿאַרכישופט ער איז פון איר שיינקייט. זייט ער האָט זי געזען האָט זי צוגעשריבן זיין רו... מיין מאַמע האָט די אַלע פֿאַרבענקטע ליבעס־בריוו געשריבן צו מיין טאַנטע און טאַנטע מירציע האָט געמיינט אַז דאָס שרייבט צו איר איר חתן אַזעלכע שיינע בריוו. אַזוי איז אַוועק דער ווינטער, ביז דאָס גאַנצע פּעקל בריוו־פּאַפּיר האָט זיך אויסגעלאָזט. וואָס טוט מען איצט? דער חתן קאָן דאָך נישט אָנהייבן פון דאָס נייַ, מיט אַ נייַ פּעקל בריוופּאַפּיר... אַז זיי באַקענען זיך ערשט, וועט זיי האַלטן שוין ביים לעצטן זייטל, ווי זיי האָבן שוין חתונה. און דער חתן באַשליסט, אַז לענגער ווארטן קאָן ער נישט, ער מוז חתונה האָבן, — און טאַנטע מירציע איז געקומען קיין מאָנאָסטעריישטש צו איר חתונה...

איך געדענק ווי טאַנטע מירציע האָט זייער געווייַנט און מיך געבעטן נאָך דער חתונה, איך זאָל מיט איר שלאָפֿן, איך זאָל פון איר נישט אַוועק פּאַר קיין מינוט... נאָך דער חתונה האָט זי זיך אַריינגעקליבן אין איר שווערס אייגן הויז. זי איז נאָך שענער געוואָרן. זי האָט נאָך מיך מער ליב באַקומען און האָט געזייט פּאַר מיר און מיך געפּוצט און געוויקלט מיינע לאָקן און מיך באַהאָנגען מיט שלייפן און קאָקאַרדעס. וועט איך פלעג גיין מיט איר שפּאַצירן און עמעצער פלעגט באַמערקן, אַז איך קוק אויס ווי די טאַנטע מירציע, אָ, ווער איז צו מיר געווען גלייך? פּאַר מיר איז קיין שענערע אויף דער וועלט נישט געווען ווי מיין אויסדערוויילטע טאַנטע מירציע...

יענע צייט האָט אַ גרויס געשעעניש געטראָפֿן: מיין טאַנטע מירציע האָט געבוירן אַ מיידעלע. מיין קינדיש האַרץ, וואָס איז געווען צוגעבונדן מיט אַלע חושים צו דער טאַנטע איז פּאַרוווּנדעט געוואָרן... אַ קליין נפשל האָט צעריסן די גשמה־בענדער, צווישן מיר און מיין טאַנטע... איך האָב דערפילט אַ שונא אינעם קליינעם נפשל אין וויגעלע. מיין טאַנטעס אינטעליגענץ האָט באַגריפֿן, אַז איר ליכטיק קינד וועט אַוועקשטעלן אַ וואַנט צווישן מיר און איר. האָט זי מיך מיט נאָך מער ליבשאַפט און אויפמערקזאַמקייט אַרומגערינגלט.

אין אונדזער שטעטל איז געווען אַ הייבאַם, אַן אַלט־מאָדישע יידענע, וואָס האָט אָפּגענומען דורך איר לעבן כמעט אַלע קינדער פון מיין שטאָט. אַ סך נשמהלעך האָבן נישט דערלעבט צו זען די ליכטיקע וועלט דורך דער ניט סאַ־ניטאַרישקייט פון דער אַלטער הייבאַם... און ווען דאָס מיידעלע איז געבוירן גע־

מיינע טאַטע-מאַמע

וואָרן איז מיין טאַנטעס שטוב פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שפּיטאָל. זי האָט מיט־געבראַכט די דערפאַרונג און זויבערקייט פון אַמעריקע און אַלע יונגע מאַמעס זענען זיך געקומען לערנען ביי איר, ווי צו סטעריליזירן די פלעשלעך און ווי צו קאָכן און פאַרמישן די מילך און די זייגנדיקע מאַמעס האָט זי געלערנט נישט פאַרשטאָפּן נאָך יעדן געווײַן דאָס מיילכל מיט דער מאַמעס ברוסט, נאָר זייגן דאָס קינד אין באַשטימטע שעהן פון טאָג...

זי האָט זיי אויך געלערנט ווי צו מאַכן איבונגען מיט די קינדישע פיסעלעך און הענטעלעך און נישט זיי איינקראַמפן אין וויקלשנורן... ווי צו האַלטן זויבער דאָס קינדיש וויגעלע.

צוביסלעך האָט איר נאָמען אָנגעהויבן צו קלינגען איבערן שטאָט. זי האָט געעפנט אַ קלאַס פאַר ענגליש און מיידלעך און יינגעלייט זענען זיך געקומען לערנען ביי איר די ענגלישע שפּראַך...

שבת פלעגט מיין טאַנטע מירציע קומען אין שטוב און וואַרטן אויף מיין טאַטן. ווען ער פלעגט זיך צוריקקערן פון דאַוונען מיט אַ נייעם ניגון פון רבין. מיין טאַנטע פלעגט זיך מיט אים פאַרמעסטן. מיין טאַטנס טענאָר און איר סאָפּראַנאָ זינגען אויס נייע חסידישע ניגונים און פענצטער עפענען זיך אויף און אויערן כאָפּן־אויף דעם רבינס נייעם ניגון און הערצער קוויקן זיך ווי מיט גוטן ווײַן. זיי זענען הונגעריק נאָך שבת־פרייד און געזאַנג...

די מומע פעסיע

די מומע פעסיע, די עלטערע שוועסטער פון מירציען, איז געקומען צו־גאַסט פון אַמעריקע. זי איז געקומען מיט איר אייניציקן בן־יחיד, אַ יינגעלע פון צוויי יאָר. אַ פּרעכטיק קינד, מיט גרויסע שוואַרצע קאַרשן־אויגן און רויטע בעקעלעך, ווי אָנגעריבן מיט בוריקלעך פון רויטן זאַפט. זי האָט אויך מיטגע־בראַכט אַ כישוף־וועגעלע, וואָס לייגט זיך צוזאַמען און די רעדער באַהאַלטן זיך אין עס ווערט אַ קליין פלאַך וועגעלע, ווי אַ ברעטל, נאָר ווען עס עפנט זיך ווידער אויף ווערט עס אַ וווּנדער וועגעלע מיט פיר וויסע גומענע רעדלעך.

אָזאַ וועגעלע האָט קיינער פריער אין מיין שטאָט נישט געזען. אָחוץ, פאַר־שטייט זיך, די טאַנטע מירציע. ווי נאָר די טאַנטע פּעסיע איז אַראָפּ צו אונדז איז די לופט געוואָרן קריגעריש. זי האָט גלייך דערשמעקט אין מיין מאַמען — איר שוועגערין — אַ גרויסע אויסברענגערן און אָנגעהויבן אויפצוקלערן מיין טאַטן — איר ברודער... אַז אונדזער שטוב ווערט געפירט צו רחבותדיק און מיין מאַמע פאַרשוועגדט צופיל געלט אויף קליידער פאַר אירע קינדער...

מיין טאַטע־מאַמע האָבן זיך פריִער קיינמאָל נישט געקריגט, כאָטש מיין טאַטע איז געווען אַ פרומער פלעגט ער אַלעמאָל אין אונדזער קעגנווארט אַרום־נעמען אונדזער מאַמען און זי קושן. די מאַמע פלעגט זיך שעמען און אים זאָגן עפּעס אויף פוילישׁ, מיר זאָלן נישט פאַרשטיין. אין הויז איז שטענדיק געווען שלום־בית...

מיין מאַמע האָט געהאַט צוויי גאָלדענע הענט און פאַר אונדז נייען די שענסטע קליידלעך. אין יענעם זומער האָט מיין מאַמע פאַר מיר אויפגענייט אַ רויט פּלישן פּרינצעסן־קלייד, נאָר מיין מומע פּעסיע איז געווארן אָנגעצונדן, אַ העלישע שריפה איז אין איר אַריין... אַזאַ קליינעם שנעק מאַכט מען שוין פּליושענע קליידער און וואָס וועט זי שוין טראָגן ווען זי וועט אויסוואַקסן? זי וועט דאָך וועלן דימענטן און בריליאַנטן און איר ברודער וועט נאָך צוליב מיר דאַרפן גיין אין די הייזער...

און אַזוי האָט זי שטיל אַריינגעטריפט טראָפּנס גיפט אין מיין טאַטנס האַרץ קעגן מיין מאַמעס אויסברענגערישקייט און מיין מאַמע האָט זיך נאָך באַרימט פאַר איר, אַז דער טאַטע האָט איר געגעבן דאָס שליסעלע צום טאַטנס טיש־קעסטל... און זי קאָן פריי צוגיין און נעמען געלט וויפיל זי וויל. האָט די מומע פּעסיע גלייך אויפגעקלערט מיין טאַטן: אַ ווייב דאַרף נישט האָבן די פרייהייט צו עפענען דאָס טישקעסטל...

איך געדענק אַ טאָג, אין הויז איז אַ בהלה. דער טאַטע אַ ברוגזער, מיין מאַמע מיט פאַרווויינטע אויגן, די דינסט איז אַוועק, און די מאַמע שטייט איבער אַן אָפענעם קופערט און פּאַקט אירע קליידער, גרייט צו פאַרלאָזן די שטוב. די מומע פּעסיע האָט אָפּגעלאָזן דעם ביטערן גיפט אַזוי ווי אַ בין און צוריק־געפאָרן קיין אַמעריקע...

און דאָ שטייט מיין פאַרווויינטע מאַמע און צאָפּלט זיך פון איר גיפט. זי טיילט זיך איין מיט מיין טאַטן: צוויי קינדער פאַר אים, און צוויי קינדער פאַר איר און ער וועט איר געבן אַ גט.

ווען איך האָב דערהערט ווי זיי טיילן זיך איין — צוויי קינדער פאַר אים און צוויי קינדער פאַר איר — האָב איך דערפילט אַ גרויסע סכנה. די מאַמע וועט נאָך מיך אַוועקגעבן צום טאַטן. און אַזוי ווי אַ שווימער וואַרפט זיך אויף אַ שטורמישן ים צו ראַטעווען אַ טרינקנדיקן, האָבן איך זיך אַ וואַרף־געטון צו מיין מאַמעס פּיס, ווי מיט שטריק אַרומגעוויקלט מיינע הענט און זי אָנגעהויבן צו קושן און בעטן: מאַמע טייערע, פאַרלאָז אונדז נישט! מיר דאַרפן דיך האָבן! גיי נישט אַוועק פון אונדז!

מיין שוועסטערל האָט מיר צוגעהאַלפן און געבעטן אויף איר שטייגער און דער מאַמעס האַרץ איז ווייך געווארן. זי האָט זיך צוריק אויסגעטאָן, אויסגעפּאַקט

דעם קופערט. דער טאַטע האָט זי איבערגעבעטן און איר דערלאַנגט דעם גאַנצן בינטל שליסלען — זי זאָל קיניגן אין הויז און טון אַלץ וואָס איר האַרץ גלוסט... אַזוי ווי זי האָט געטון ביז אַהער. און אין שטוב איז געווארן צוריק שלום־בית...

מיין חברטע צירל

לעבן אונדזער הויז זענען געשטאַנען נאָך צוויי מויערן. אין צווייטן הויז איז געווען אַ קראָם מיט מעל און אין דריטן הויז איז געווען אַ שענק און דאָרטן האָט געווויינט דער קוואַסניק מיט זיין משפחה.

די יינגסטע טאָכטער פונעם קוואַסניק האָט געהייסן צירל. אָבער צירל איז געווען אַ קרומע, מיט צוויי בייגלדיקע פיס. איר מאַמע, אַ דריי־גוידערדיקע שיינע פרוי, מיט אַ הויכן שייטל, פלעגט שטענדיק מאַכן „פאַציאַ" און דער שענקער פלעגט פאַרקויפן קוואַס און צירל פלעגט היפען מיט די קרומע פיס קיינער פלעגט זיך מיט איר נישט אָפגעבן. פלעגט צירל זיצן אין דרויסן אויף דער שוועל און מאַכן פון דער ערד מענטשעלעך.

זי פלעגט זיצן מיט די בייגלדיקע פיס און די הענט פלעגן אויספורעמען פיגורן און פייגל און חיות. זי פלעגט זיי גלייך צעשטערן.

אין שענק האָט געשמעקט מיט מאַרעניר־טן הערינג און מיט ספירט, מיט ביר און פרישע בולקעס. ווען אין שטעטל איז געווען אַ יאַריד פלעגן די גויים אַריינקומען מיט געשוואָלענע רויטע נעז, אַ זשלאָק־טון אַ קעלישעקל ספירט, אַ באָכע־טון די פאַרשטויבטע אַרבל און אַוועקזעצן זיך ביים טיש עסן „פאַציאַ"...

זיך זאט אָנגעגעסן און פאַרטרינקען מיט קוואַס אָדער מיט ביר, שיכור־ווערן און שילטן די יידן; אָבער מאָשקען, דעם שענקער, האָבן זיי נישט גע־שאָלטן. ווי וואָלטן זיי געקאָנט אויסקומען אָן מאָשקען וואָס גיט זיי מחיהדיקן ספירט ?...

צירל, מיין חברטע, איז שטענדיק פאַרטון אין זיך. זי זיצט מיט די בייגל־דיקע פיס און מאַכט מענטשעלעך פון זאַמד און פון שניי, אַזוי זומער און אַזוי ווינטער. און די גויים שיכורן אין שענק און שעלטן און לאַכן און ווינען און מאָדליען זיך: אָך, יידעלעך! יידעלעך! דער שוואַרץ יאָר זאָל אייך נעמען! און זיי זשלאָקען דעם ספירט און פאַרבייסן מיט פאציא...

דער פעטער סענדער

מיין פעטער סענדער איז געווען אַ גרויסער גביר.

ער האָט פאַרמאָגט אַ גאַנץ דאָרף אין קאָמערווּוקע, אַ ריזיקן קאָלך־אויוון אוו אַ ציגעלניע. די ציגעלניע איז געלעגן אין אַ טיפן טאָל, אויסגעבויכט אין

דער ליימיקער ערד, ווי אַ רויטער פייערדיקער באַסיין.

די רויטע ציגל פלעגן זיך טריקענען אויף דער זון. אויבן איז געווען דער קאַלך־באַרג. די פויערישע לאַפעטעס פלעגן שעפן ווי פון אַ ריזיקער שיסל מיט גרויסע לעפל־לאַפעטעס, שעפן דעם ליים, פערד מיט וועגענער האָבן שטענדיק געשלעפט שווערע שטיינער, קאַלך און ציגל.

מיין פעטער סענדער, מיטן שיינעם געפרעסטן שוואַרצן אָנצוג, מיטן גאָל־דענעם צוויקער, וואָס פלעגט נאָכהענגען אויף אַ גאָלדן קייטעלע, שפּאַצירט עלע־גאַנט מיט אַ שטעקעלע און יעדעס שיינע פּוילישע שיקסל פאַרנייגט זיך פאַר אים און באַגריסט אים. דער פעטער סענדער ענטפערט גוטמוטיק מיט אַ קניפּ איבערן בעקל און די פּויערישע מאַמעס קוועלן פאַר נחת...

דער פעטער סענדער האָט געהאַט זייער געראָטענע קינדער. אַלע זענען גע־וען מוזיקאַליש און געזונגען און געשפּילט אויף גיטאַרעס און אויף פידלען. זיי האָבן שטודירט אין די בעסטע אוניווערזיטעטן. ער אַליין האָט געווינט מיט דער משפּחה אין סטאַניסלאָוו, אין אַן אייגענעם הויז מיט אַ שיינעם גאָרטן... זיי האָבן זיך אַלע געפירט אַריסטאָקראַטיש, אייגנגעאָרדנט בעלער ביי זיך אין הויז און אייגעלאַדן די רייכסטע אינטעליגענץ...

די געשליפענע גלעזער און דאָס זילבערנע עסצייג פלעגט פאַרבלענדן די אויגן. די זילבערנע לייכטער און קרישטאַלענע אַבאַזשורן, די הענג־לאָמפּן און פּערסישע דיוואַנען, די פאַרשידענע ליולקעס מיט די אָריענטאַלישע אַראַמאַטן... ליולקעס פון צעדערי־ און פייגן־האָלץ... אויך מיין פעטער סענדערס ליולקעס האָבן געקיניגט, ווי אַ שבט פאַר זיך אַליין. יעדע ליולקע האָט געהאַט איר גע־שטעל... ליולקעס ווי טערקן און ליולקעס ווי זקנים און ליולקעס ווי מאַלפּעס, מיט פאַרשידענע נאָכהענגלעך מיט קינדן און דימענטענע גערגלעך. און מיין פעטער סענדער פלעגט אויסציען די פיס אויפן פליושענעם פוסבענקעל און ער האָט אויסגעקוקט ווי אַ כישופמאַכער וואָס טרינקט אָפּיום פון זיין צויבער־ליולקע

און די אַרבעטער־הענט גראָבן און מאָלן און די ציגעלניע רוישט ווי מיט מענטשלעכע בינען... ציגל ליגן אויסגעלייגט אין ריטמישע קוואַדראַטן און באַקן זיך אַנטקעגן דער הייסער זון. די גראָב־לאָפּעטעס גראָבן און בויערן זיך אין די לעכערדיקע ווונדן פון דער אויסגעבויכטער טיפענישע נאַפּ פון איר בראשיתדיקן באַשאַפֿ און הערט נישט אויף צו געבן ליים און ציגל פאַר מענטשלעכער מקום־מנוחה...

מיין שוועסטערל הענעלע

מיין מאַמע האָט אונדז געבוירן א ניי שוועסטערל. אַ שוואַרץ אויגיקע, מיט אַ שנייי־ווייס פנימל, מיט שוואַרצע געקרויזטע לאָקן.

זי איז געווען די פרייד פון אַלע קינדערלעך. איר פישטשען ווי אַ זיס פייגעלע, אירע פוכיקע פיסעלעך, אָ, הענעלע מיינע, מיין ליכטיק שוועסטערל!

פון אַלע קינדערלעך איז זי געווען די שענסטע.

אָט זיצט מיין מאַמע מיט הענעלען און הענעלע זויגט אַ פולע ברוסט און קוויקט זיך מיט דער מאַמעס מילך. אָט זעצט זיך הענעלע אויף אין איר וויגעלע און רופט: מאַמע! קיין שענערן קלאַנג האָב איך נישט געהערט, ווי דאָס רופן פון אירע ליפעלעך: מאַמע!

און מיך האָט זי ליב געהאַט, מיין הענעלע. זי פלעגט אויסשטרעקן אירע פוכיקע הענטעלעך און רופן צו מיר און איך פלעג זי נעמען אויף די הענט און זי פלעגט לאַכן, לאַכן... אוי, הענעלע מיינע!

און ווען הענעלע איז אַלט געוואָרן אַ יאָר האָט זי שוין געקאָנט גיין אַליין און רעדן גאַנצע זאַצן. זי איז געווען די גערעטנסטע. צו אַכצן חדשים האָט הענעלע געזונגען לידער און געהאַט פאַרשטאַנד פון אַ דרייי־יאָריק קינד. מיין מאַמע פלעגט זיך שפּיגלען אין איר, ווייל זי איז געווען דאָס אָפּבילד פון איר.

עס איז געווען אַ שווערע זאָוויערוכע. אַ קאַלטער ווינטער האָט געבושעוועט איבערן שטעטל. גאַנצע בערג מיט שנייען האָבן זיך אויסגעליגט לעבן די הייזער און קראָמען. מענטשן האָבן אין די פרימאָרגנס נישט געקענט אַרויסגיין אין גאַס. גויים מיט שוועכע קאָזשוכעס און פאַרשנייטע קוטשמעס זענען געפאָרן מיט אייז־פאַרקאָוועטע שליטנס.

אינעווייניק אין הויז האָט געברענט דער אויוון און דער פּיעקעליק איז געווען מיט וואַרעמע טפּח באַלאַדן. און קינדערלעך מיט דערפראָענע פיסלעך...

עס איז געווען פרייטיק־צו־נאַכטס. די מאַמע האָט געבענטשט ליכט. דער טיש איז געווען ווייס געגרייט. די געפלאָכטענע חלות האָבן געלויכטן מיטן ליכט פון שבת... דער טאַטע איז געזעסן אויבן־אָן און די קינדערלעך אַרום. די מאַמע האָט דערפילט די גרויסע שבתדיקע פרייד און געגומען מיין שוועסטערל הענעלען און געגאַנגען אַ טאַנץ מיט איר. הענעלע האָט געזונגען מיט דער מאַמען און מיר קינדערלעך האָבן צוגעפאַטשט מיט די הענט. אונדזער שבת־טיש איז געווען אַזוי שטיק יום־טוב. אַ שבתדיקע רו איז געווען אויסגעגאָסן אין יעדן ווינקעלע. און די מאַמע האָט געזונגען:

— אוי, גאָטעניו, היט מיר מיינע קינדער! זאָל אַלעמאָל זיין שבת און יום־טוב אין אונדזער שטוב!

נאָך דער שבתדיקער סעודה זענען די קינדער געגאַנגען שלאָפן. ביינאַכט האָט הענעלע אַ הוסט־געטון. אַ שאַרפע כריפעדיקע זעג האָט אַ זעג געטון איר ברוסט. די מאַמע איז אַראָפגעשפרונגען פון בעט אַ דערשראָקענע, ווי פון קינדס הוסט וואָלט זיך דערנענטערט אַ שטורעם אין איר הויז. זי האָט דאָס קינד איינגעדעקט און הענעלע האָט שווער געאָטעמט.

מיין מאַמע איז געזעסן ביי איר וויגעלע. מיט הענעלעס כריפעדיקן הוסט האָט אויך מיין האַרץ אַ זעג־געטון און געשניטן. אַ גאַנצע נאַכט בין איך נישט געשלאָפן.

הענעלע האָט אַלץ שווערער און שווערער געאָטעמט. פאַרטאָג איז די מאַמע אַרויס אין דער וויסער זאָוערוכע צו רופן אַ דאָקטאָר. יענע נאַכט האָט גע־טראָפן אַן אומגליק אויף דער פּראָווינץ: עס איז געווען אַ קאַטאַסטראָפע און אַלע דאָקטוירים זענען ביינאַכט אַוועקגעפאָרן אַהין און דאָ קאָן די גאַנצע שטאָט אומקומען, מען קען קיינעם נישט קריגן.

הענעלע ליגט אין ויגעלע און זי הוסט זייער הייזעריק, זי כריפעט און זעגט מיטן הערצל וואָס הייבט זיך אַרויף און אַראָפּ... זי ראַנגלט זיך נאָך אָטעם.

איך האַלט אירע הענטעלעך און קוש איר פיבעריק קעפּעלע. די מאַמע גיט איר מעדיצינען, אָבער אַלץ פאַרברעכט זי. זי קאָן נישט כאַפּן דעם אָטעם. עס שטיקט זי. זי ראַנגלט זיך מיט יעדן אָטעם־צוג, אָבער אירע שוואַרצע אייגעלעך רעדן, אירע שוואַרצאָפּלען בעטן זיך: שוועסטערל, העלף מיר! ראַטעווע מיך! איך בין געבוירן צו זינגען און צו טאַנצן. פאַרוואָס שטיקט מיך אין האַלדז? שוועסטערל, איך וועל דערשטיקט!

מיין מאַמע וויינט און ברעכט די הענט. זי וויסט: הענעלע איז אין גרויסער סכנה... אין שטאָט הערשט דיפטעריע. און זי זעט אין די סימפּטאָמען, ווי הע־נעלע גייט אויס ווי אַ ליכט און עס איז נישטאָ קיין דאָקטאָר. אין קאָלטן פראָס־טיקן וווינטער־טאָג וויקלט מען איין הענעלען און מען פאָרט מיט איר אַוועק קיין סטאַניסלאָוו, אין אַ שפּיטאָל. עס דאַרף נעמען פינף שעה און מיין זיידע יאָסל לאָזט נישט פאָרן די מאַמע אַליין און פאָרט מיט איר מיט.

אין שפּיטאָל גיט מען דער מאַמען וויניק האָפענונג צו ראַטעווען איר קינד. די קראַנקייט איז שוין צו־וויט אין איר האַלדז. מען זאָגט איר קאַלט און מלאך־המותדיק, אַז איר קינד האָט וויניק שאַנסן צו בלייבן לעבן. מען וועט זי אָפּע־רירן, נאָר מיט דער מאַמעס צושטימונג. אויב דאָס קינד וועט שטאַרבן אונטערן מעסער, בלייבט דאָס קינד אין שפּיטאָל צום פאַלמעסן...

אַז אַ פאַרצווייפלטע מאַמע דערהערט אַזעלכע רייד קאָן זי זיך שיידן מיט איר קינד און עס אַוועקגעבן צום מלאך־המות? מיין מאַמע כאָפט דאָס שטאַרבנ־דיקע קינד, ווי אַ טיגערן און לויפט צוריק צום באַן. הענעלע דערקאָנט זי מער נישט. זי וועט זי נישט איבערלאָזן אויף מעסערדיקע הענט צום פאַלמעסן און זי

פּאָרט מיטן שטאַרבנדיקן קינד צוריק אַ היים און אויפן באַן הויכט הענעלע אויס די נשמה...

די מאַמע ווייסט דאָס געזעץ. אויב זי ווערט לאָזן וויסן דעם קאָנדוקטאָר ווערט מען ביי איר צונעמען דאָס טויטע קינד. זי ווערט זיך מיט איר נישט שיידן...

זי נעמט דאָס טויטע קינד און זעצט זי אַוועק אויף די קני, טוט איר אָן אַ פּריש וואָלן קאַפּוזקעלע, מיט ראָזע בלימעלעך, וואָס זי האָט אַליין פּאָר איר געשטריקט, טוט איר אָן אַ פּריש קליידעלע און נעמט רעדן צו איר, ווי זי וואָלט זי געהערט... איר הענעלע, זי האָצקעט זי אויף די הענט, נאָר הענעלע הערט זי נישט... זי איז שוין אויסגעלייזט פון ערדישן פּיין און מיין מאַמע חלשט, דער זיידע מונטערט זי און הענעלע ליגט אויסגעפּוצט אויסגעצויגן אויפן באַנק מיט פּאַרמאַכטע אויגן, אויסגעלייזט פון די שווערע ליידן. איר הערצעלע קלאַפּט נישט מער. די באַן לויפט און פייפט, נאָר הענעלע הערט נישט מער. זי איז אויסגע־לייזט פון איר אַכצן־חודשדיק נאָך נישט געלעבט לעבן...

אָ, ווין נישט מאַמע, ווין נישט,

איך בין אַ מלאך, איך מוז שטאַרבן —

איך מוז שטאַרבן...

יענע נאַכט האָב איך זיך אויפגעכאַפּט. דאָס וויגעלע איז נישט געווען אין צימער. די פּאַרבראָכענע ווינדעלעך און קליידעלעך זענען געלעגן אין אַ בערגל. מיין מאַמעס געהעקלטער זילבערנער שאַל איז געהאָנגען פּאַראבלט...

— מאַמע, ווו איז הענעלע?

— הענעלע שלאָפט ביים זיידן אין שטוב.

און זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ נידעריק בענקעלע, איינגעגראָבן דעם קאָפּ אין די הענט.

בייטאָג איז געקומען דער קברן מיט אַ קליין קעסטעלע און דאָרטן האָט מען אַריינגעלייגט און פּאַרקלאַפּט הענעלען...

איך האָב אַזוי געווויינט.

— לאָזט מיך אַ קוק טון נאָך אין מאָל אויף מיין הענעלען!

די מאַמע האָט מיך אַוועקגעריסן פון קעסטעלע. דער זיידע און דער קברן האָט דאָס קעסטעלע געזומען אונטערן אָרעם און אַוועקגעטראָגן אויף אייביק מיין הענעלען...

נעכט און טעג האָב איך געבענקט נאָך הענעלען. איך פלעג לויפן, די מאַמע זאָל נישט ווייסן, אויפן בוידעם, ווו אירע פּאַרבראָכענע ווינדעלעך זענען געלעגן און קושן די פּאַרבראָכענע זאַכן, ווייל דאָס איז געווען איר לעבעדיק איבער־בלייב, וואָס האָט געשמעקט מיט הענעלען...

איך האָב איינגעאָטעמט איר פאַרבליבן לעבן. איך האָב נישט מורא געהאַט אַז איך קאָן אויך קראַנק ווערן, ווייל וואָס פאַר אַ ווערט האָט שוין געהאַט מיין לעבן, אַז מיין ליכטיק שוועסטערל איז טויט...

אָ, הענעלע מיינע, איך וועל דיך קיינמאָל, קיינמאָל נישט פאַרגעסן...

שרעק פאַרן טויט

פון דעמאָלט אָן האָט מיך אַ פאַרבאַרגענער פחד אַרומגענומען פאַרן טויט. וואָס איז לעבן, און וואָס איז טויט?

פאַרוואָס קומט דער טויט און נעמט ביי אונדז צו דאָס טייערסטע? וואָס האָט דער טויט אויסגעקליבן מיין קליין שוועסטערל וואָס האָט נאָך אַפילו רעכט נישט געלעבט?

ביינאַכט פלעג איך ליגן מיט אָפענע אויגן, איינגעהילט אין שטילן פחד... אָט קומט דער פינצטערער טויט און קלאַפט אין מיין פענצטער און ער וועט נאָך ביי מיר צונעמען מיין מאַמען, אָדער מיין טאַטן, אָדער מיין שוועסטערל, אָדער אַ ברודערל . איך פלעג ווייניען אין קישן אַריין און בעטן גאָט, ער זאָל דעם טויט נישט אַריינלאָזן אויף מיין שוועל, ער זאָל נישט טרעפן מער צו מיין הויז און אויב ער מוז דווקא קומען נאָך אַ קרבן, זאָל ער נעמען מיך און דורך זיך, דורך מיין טויט, זאָלן מיינע טייערע וועלן אויסגעלייזט.

אין שטוב איז געווען אַ טיפער טרויער. הענעלעס געלעכטער איז פאַר־גליווערט געוואָרן אין שפּיגל. ווו איך האָב זיך נישט אַ דריי־געטון איז געשטאַ־נען פאַר מיר הענעלע. מיין מאַמע פלעגט מיך היטן און מיר אויסרעדן, אַז הע־נעלען איז אַסך בעסער, זי איז אין גן־עדן. זי האָט געוווסט ווי איך לייד און בענק נאָך איר און מורא געהאַט איך זאָל נישט קראַנק ווערן. פלעג זי מיט טאָפּלטער מאַמישקייט און צערטלעכקייט מיך טרייסטן און מיר מאָלן הענעלען אין הימל אַ ליכטיקע, אַ שוועבנדיקע, אַז אייביק־לעבעדיקע, וואָס האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן אונדזער זינדיקע ערד און בעסער אויסגעקליבן צו ווינען אין הימל...

דעמאָלט פלעגן מיינע אויגן אויפשיינען אין דער נאַכט, צום שטערנדיקן הימל, און איך פלעג זען צווישן די שטערן שוועבן מיין טויט שוועסטערל הענעלען.

אָט איז זי אַריין אין דער לבנה און זי שמייכלט צו מיר און שווימט אין דער אייביקייט.

פרימאָרגן פלעג איך דערציילן דער מאַמען, ווי איך האָב געזען הענעלען צווישן די שטערן, ווי די לבנה האָט זי אַריינגענומען און אַרויסגעשמייכלט מיט

העגעלעס שמייכל... נאָר אַזוי שנעל, ווי איך פלעג אויסצוּיען די האַנט זי צו פאַרהאַלטן זי זאָל מיך אויך זען, איז די לבנה אין הימל פאַרשוווּנדן מיט איר...

מיט העגעלעס געשטאַלט פלעג איך אַ גאַנצן טאָג אַרומבלאָנדזשען אַ פאַרחלומטע, און דעמאָלט האָב איך נאָך טיפער באַנומען דאָס ליד פון פוילישן פּאָעט אַדאַם מיצקיעוויטש:

וויין נישט מאַמע, וויין נישט, איך מוז שטאַרבן, וויין נישט, מאַמע, וויין נישט...

איינמאָל איז מיין מאַמע געגאַנגען אין גאַס און געזען אין רינשטאָק ליגט אַ באַשעפּעניש. דאָס באַשעפּעניש איז געווען אַ מיידעלע. זי איז געלעגן אין דער בלאָטע און אַ שיכורער מענטש איז געשטאַנען איבער איר און זי געשלאָגן.

דאָס איז געווען איר פאָטער: אַן אַלטער כראַנישער שיכור, וואָס פלעגט קיינמאָל נישט זיין ניכטער. דאָס מיידעלע האָט זיך געצאָפּלט אין רינשטאָק פון די מוראדיקע קלעפּ.

מיין מאַמע האָט זי אויפגעהויבן פון רינשטאָק און זי געבראַכט אַהיים.

זי איז געווען שמוציק און פאַרלייזיקט. זי האָט זי אַרומגעוואַשן און אויסגעצוואָגן, זי איבערגעטאָן און איר געגעבן עסן.

איר נאָמען איז געווען מינדל. זי איז געווען צען אָדער צוועלף יאָר אַלט. מיין מאַמע האָט באַשלאָסן צו האַלטן זי ביי אונדז אין שטוב און מיט דעם ווען זי אויסקויפן די שווערע זינד, וואָס גאָט האָט זי אַזוי ביטער געשטראָפט און ביי איר צוגענומען העגעלען. זי ווען די אָרעמע, אומגליקלעכע יתומה דערציען ווי אַן אייגן קינד. מינדל האָט געהאַט אַ שרעקלעכן פּעלער: זי פלעגט ביינאַכט זיך נאַס־מאַכן. אינדערפרי האָט די מאַמע זי אַרומגעוואַשן און איר געגעבן פרישע וועש, נאָר פון איר האָט זיך שטענדיק געטראָגן אַ ריח פון אורין...

אין אַ בעט האָט זי נישט געקאָנט ליגן. פלעג די מאַמע איר אויסבעטן לעבן גרויסן אויוון, ווו עס איז געווען ווארעם. אינדערפרי האָט זי נאָך מער געשמעקט מיט נאַסקייט און די מאַמע האָט אַלץ אָנגענומען פאָר ליב און זי ווידער איבערגעטאָן פריש. זי האָט געוואָלט דורכן טויט פון איר אייגן קינד ראַטעווען אַ פרעמד קינד. זי איז געווען גוט צו איר אַזוי ווי אַ מאַמע. פלעגט איר אויפנייען אַ ניי קלייד און קויפן נייע שיך אַזוי ווי אירע אייגענע קינדער. אָבער אין שטאָט, האָט מען סיי־ווי געווּסט, מינדל איז אַ יתומה און יעדער האָט אויף איר געהאַט רחמנות...

אַזוי איז אַוועק אַ שווערער ווינטער. דאָס אייז האָט אָנגעהויבן אָפּלאָזן און עס איז געקומען פּורים.

פון די פאַרפרוירענע דעכער האָט דאָס אייז זיך צעשמאָלצן אין פרילינג־טראָפּנס... די טייכלעך האָבן גערוישט מיט שטראָמען פלאָפּלדיקע וואַסערן.

קינדערלעך זענען געגאַנגען באַרוועס און געפּלושקעט די נאַקעטע פיסלעך אין די פליסיקע שטראָמען צעלאָזענע שניי־וואַסערן... פון די שטיבער האָט זיך

געטראָגן דער ריח פון לעקעך און האָניק־געפֿרעגלטע ניס. אין אַלע יידישע שטיבער האָט מען געבאַקן די פֿורימדיקע מחיהדיקע המן־טאַשן און געגרייט זיך צו שיקן שלח־מנות צו די שכנים און משפחות.

אין אָט די פייערלעכע טעג, ווען די יידן זענען פֿטור געוואָרן פון המנען, האָבן שניידער־געזעלן און שוסטער־געזעלן און דינסטמיידלעך זיך פֿאַרשטעלט און געגאַנגען איבער די הייזער נאָך שלח־מנות...

די פֿאַרשטעלטע זענען געגאַנגען פון טיר צו טיר און זייערע זעקלעך מיט מטבעות האָבן געקלונגען צוזאַמען מיט די פֿורים־לידער...

אויך מינדל האָט זיך פֿאַרשטעלט יענעם פֿורים און געגאַנגען איבער די הייזער. זי איז דאָך געווען אַ יתומה און דאָס פֿורים־געלט וועט איר צונוץ־קומען.

אויך איך האָב זיך אָנגעטאָן מיין מאַמעס לאַנגן שלאָף־ראָק און געגאַנגען איבער די הייזער טראָגן שלח־מנות צו די מומעס און פעטערס.

אויפן וועג האָב איך באַגעגנט די פֿורים־שפילער. זיי האָבן געשפילט אחשורוש. ווי ווונדערלעך זיי האָבן אויסגעזען אין מיינע אויגן, מיט די אמתע שוועךדן, מיט די דריי־עקיקע המן־טאַשן היטלען. זיי זענען געגאַנגען פון הויז צו הויז, אָפּגעשפילט דעם פֿורים־שפיל און אַלע קינדער זענען זיי נאָכגעגאַנגען...

ווען איך בין אַריין צוריק אין הויז איז קיינער אין שטוב נישט געווען. אויפן טיש איז געשטאַנען אַ בייטל מיט מטבעות. די שפילער האָבן אָנגעקלאַפּט אין אונדזער שטוב. איך האָב בריידט צעעפנט די טיר, איך האָב זיך פֿאַרנייגט פֿאַר זיי, ווי אסתר המלכה און איינגעלאַדן די פֿורים־שפילער זיי זאָלן פֿאַר מיר אַליין אָפּשפילן די פֿאַרשטעלונג.

זיי האָבן געזונגען, די פֿורים־שפילער, און געטאַנצט... און ווען אסתר־המלכה האָט געבעטן דעם קעניג פֿאַר די יידן האָב איך מיטגעבעטן, און ווען מרדכי האָט אָנגעווויזן אויף המנען — האָב איך מיטגעצאָרנט אויף המן־הרשע.

ווען זיי האָבן פֿאַרענדיקט די פֿאַרשטעלונג, בין איך געווען אַזוי באַגייס־טערט. אויפן טיש איז געשטאַנען אַ בייטל מיט קליינגעלט, האָב איך עס דער־לאַנגט די פֿורים־שפילער...

ווען מינדל איז אַריין אין שטוב און געוואָלט איבערציילן איר בייטל מיט געלט, איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. איך האָב איר געלט אַוועקגעגעבן די פֿורים־שפילער.

ווען די מאַמע איז אַהיימגעקומען און דערזען וואָס פֿאַר אַ חתונה איך האָב דאָ אָפּגעשפילט, האָט זי פֿאַרבראָכן די הענט פֿאַר חרפה. אַן אַרעמער יתומהס געלט האָב איך אַוועקגעגעבן די פֿורים־שפילער זיי זאָלן שפילן פֿאַר מיר טעאַטער...

יענעם פֿורים וועל איך קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן... איך האָב געכאַפּט קלעפּ, וואָס איך האָב ערלעך און כשר פֿאַרדינט...

די טעאַטער־טרופּע

אין אונדזער שטעטל איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אַ טעאַטער־טרופּע. זיי האָבן געדונגען דעם גרעסטן זאַל, און אויספאַרקויפט אַלע בילעטן אין פאָר־אויס. טאַטע און מאַמע האָבן זיך אויסגעפוצט און מיר זענען אַלע אַוועק אין טעאַטער. וועז דער פאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן, מיט די הערלעכע דעקאָראַ־ציעס, איז דער גאַנצער עולם פאַרכישופט געוואָרן. איך האָב טיף איבערגעלעבט יעדע באַוועגונג פון די פּראָפעסיאָנעלע שוישפּילער, וועז דער העלד דערשטעכט זיין קעגנער — צוליב אַ ליבעס־סצענע. וועז דער פאָרהאַנג האָט זיך אַראָפּגעלאָזט האָב איך געווויינט מיט האַרצרייסנדע טרערן.

אָבער פלוצלינג איז געשען אַ נס.

דער דערשטאָכענער טויטער העלד האָט זיך אויפגעשטעלט און זיך פאָר־נייגט פאַרן עולם. איך האָב אַזוי טיף איבערגעלעבט די סצענע און געוווּסט זיכער, אַז דער טויטער איז דערשטאָכן געוואָרן און וועט קיינמאָל נישט ווערן לעבעדיק.

איך האָב נישט געוואָלט גלויבן, אַז עס איז אַ שפּיל און אויב ער איז גע־וואָרן דורך אַ כישוף צוריק לעבעדיק האָט דאָך הענעלע אויך געקאָנט צוריק לעבעדיק ווערן... פאַרוואָס איז נישט געשען קיין נס מיט מיין הענעלען?...

אויפן צווייטן טאָג האָב איך צוזאַמענגענומען די קינדער פון מיין גאַס און מיט זיי אַנגעהויבן אויסצושפּילן די סצענעס, וואָס איך האָב געזען אין טעאַטער, מיט יעדער פּינקטלעכער באַוועגונג און אַלעמען איינגעטיילט די ווערטער און די ראָלן. און שבת האָב איך געגעבן אַ פאָרשטעלונג פאַר מיין מאַמען און די אַנדערע קינדערס מאַמעס.

אויך מינדל האָט מיטגעשפּילט און מיין מאַמע האָט געקוואָלן פון מיין גוטן זכרון, אַזוי פּינקטלעך אימפּראָוויזירן, וואָס איך האָב געזען אויף דער אמתער ביגע...

מינדל צינדט זיך אָן

מינדל איז ביי אונדז געוואָקסן צוזאַמען מיט די אַנדערע קינדער. זי איז עלטער געוואָרן און פלעגט אַרויסהעלפן דער מאַמען. פון צייט צו צייט האָט זיך באַוויזן איר פאָטער דער שיכור. די מאַמע פלעגט אים געבן געלט און ער איז ווייטער פאַרפאַלן געוואָרן אין שענק.

עס איז געווען אַ ווינטער־פרימאָרגן. מיר קינדער זענען געלעגן אין די בעטן און מינדל איז געשלאָפן, ווי שטענדיק, אין קיך. זי פלעגט זיך נאָך אַלץ נאָס מאַכן. עס איז געווען ביי איר אַ כראָנישע זאַך און אַ דאָקטאָר האָט איר נישט געקאָנט העלפן.

די מאַמע איז אויפגעשטאַנען אינדערפרי און אַוועק קויפן מילך פאַר די קינדער. מינדל האָט זיך אַוועקגעשטעלט לעבן אויוון אָפּטרוקענען אירע נאַסע שלאָף־קליידער. אין אויוון האָט געברענט אַ פייערל. דאָס אייזערנע טירל האָט געלאַבט מיט רויטע ציינדלעך, אַזוי ווי אַ שדל און מינדל איז געשטאַנען מיט דער פלייצע צום טירל און זיך געטרוקנט. פלוצלינג האָב איך דערזען אַ פייער־דיקע שלאַנג. מינדל, איינגעוויקלט אין דער פייער־שלאַנג ראַנגלט זיך און קאָן זיך נישט אויספלאַנטערן.

איך בין אַראָפּגעשפרונגען פון בעט, אַריינגעלאָפן אין קיך.

מינדלס קליידער האָבן געפלאַקערט. פאַר שרעק בין איך צוגעלאָפן צום פאַס וואַסער, וועלנדיק לעשן, אָבער דאָס וואַסער אין פאַס איז געווען פאַרפרוירן... איך האָב מיט די הענט זי געמומען לעשן, האָט זיך מיין העמדל אויך אָנגעצונדן. דערווייל האָבן די קינדער געמאַכט אַ שרעקלעך געוואַלט און אַרויס אין גאַס און שכנים זענען אַריין און אויף מיר אַרויפגעווארפן אַ שאַל און אויך אויסגע־לאָשן מינדלען. די מאַמע איז אָנגעלאָפן מיט אַ געוואַלט. איך בין אָפּגעקומען מיט אָפּגעבריטע הענט, אָבער מינדלס הויט איז געווען אָנגעבלאָזן ווי אַ בלאָז־זאַק... אירע האָר פון קאָפּ אָפּגעסמאַליעט און איר גאַנצער גוף מיט שווארצע וווּנדן...

עס איז גלייך געקומען אַ דאָקטאָר. מען האָט זי געראַטעוועט, אָבער ווער קאָן באַשרייבן דעם גרויסן צער פון אירע שרעקלעכע ליידן?

אויף קיין שום אבר האָט זי נישט געקאָנט ליגן. אַלע אברים מיט שרעק־לעכע וווּנדן. דערצו, פלעגט זי זיך נאָך מאַכן נאַס. מיין מאַמע איז נישט אָפּגע־טראָטן פון איר, זי וואָלט איר אייגן לעבן אַוועקגעגעבן איר צו לינדערן די וויייטיקן...

אונדזער שטוב האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ שפּיטאָל. עס האָט געשמעקט מיט קאַרבאָל. און מינדל איז געלעגן אייגעוויקלט אין וואַטע. מיין מאַמע האָט נישט געשלאַפן קיין געלט. זי האָט גערופן דריי דאָקטוירים פון גרויסע שטעט פאַר אַ קאָנסיליום. האָבן זיי באַשלאָסן זי אַוועקצונעמען אין אַ שפּיטאָל זי צו היילן.

דער נאָענטסטער שפּיטאָל פון אונדזער שטעטל איז געווען „פּאָדהאַיץ". עס איז געווען אַ ווייסער ווינטער־טאָג. דער שניי איז געלעגן ווייס און זויבער. אַ ליכטיקע וועלט. די זון האָט געלויכטן מיט שטראָליקייט. צו אונדזער הויז איז צוגעפאָרן אַ שליטן. דער שליטן איז געקומען פון שפּיטאָל, מיט אַ לע־דערנעם בויד, אויסגעבעט מיט אַן איבערבעט און מיט קישנס.

מען האָט אַרויסגעטראָגן אויף אַ טראָגבעטל מינדלען. איינגעוויקלט אין וואַרעמע דעקן. מיין מאַמע, אַ פאַרווויינטע, האָט זיך אַוועקגעזעצט לעבן איר. מיר קינדער האָבן זיך געזעגנט מיט איר און איר צוגעזאָגט: מיר וועלן זי

קיינמאָל נישט פֿאַרלאָזן. וועָן זי וועט צוריק געזונט־ווערן וואָרט פֿאַר איר אונ־דזער היים, ווי פֿאַר אַן אייגענער שוועסטער.

פון אירע צוגעשלאָסענע אויגן האָבן זיך אַרויסגעקייקלט צוויי גרויסע טרערן, אַזוי ווי וואַסער־פֿערל... און פֿאַרפֿרוירן געוואָרן אויף די באַנדאַזשן.

אַלע שכנים פון אונדזער גאַס, האָבן מיט די שירצן געווישט די רויטע נעזער און די ברוינע פערד האָבן מיט אַ הירזשען אַוועקגעפירט מינדלען אין שפּיטאָל. מיין מאַמע, אַ צעקלעמטע און צעווייטיקטע, איז מיטגעפֿאָרן...

דער יאַריד

אין מיין שטאָט איז יעדע וואָך געווען אַ יאַריד.

גויִם מיט אָנגעלאָדענע פורן, מיט געמדז און מיט קאַטשקעס; וועגענער מיט הינער־שטייגן און וועגענער מיט האָלץ; וועגענער מיט פּוילע קיילעכדיקע זעק מיט ווייץ און מיט קאָרן; וועגענער מיט זעק קאַרטאָפל און קי און קעלבעלעך, פערד און לאָשיקלעך; פֿאַרשידענע וועגענער מיט פּויערשע האַרעוואַניע. יידן סוחרים קומען אויפן רינג־פּלאַץ באַטאַפּן די סחורה און דינגען זיך, וועגן די הענער אויף די הענט און דער יאַריד רוישט מיט מציאות. די פערד שטייען מיט העגנגדיקע זעקלעך האָבער אויף זייערע העלדזער, ווי זיי וואָלטן אויף זייער פערדישער שפּראך אויך צוגעשטימט צום מסחר.

די קעלבער מעקען, די קו מוען, די הינער צאַפּלען זיך און טומלען פון יעדער פרעמדער האַנט, וואָס רירט זיך צו זיי און צעבלאָזן די פעדערן אין דער לופֿטן. דאָס גאַנצע שטעטל ציט זייער חיונה פונעם יאַריד. די זון באַקט די בלאָטעס און די פליגן באַזעצן זיך אויף די פֿאַרשוויצטע פערד און בהמות.

די פליגן זענען דאָס גרעסטע אַנשיקעניש. זיי באַפֿאַלן די פערד און בהמות און מאַכן זיי ווונדן. די פערד טרייבן זיי אַפּ מיט די ווידלען אָבער די פליגן טרינקען זייער בלוט און מאַכן זיך נישט ווייסנדיק. ציגיינער, מיט לאַכעדיקע אויגן, לויפן אַרום און שפּירן אויס ווו מען קאָן מאַכן אַ גנבה... און פֿלוצלינג ברעכט אויס אַ געוואַלט: מענטשן לויפן, מען ווייסט נישט וואָס איז געשען, נאָר מען שרייט און מען ליאַרעמט: אַ פערד איז אַנטלאָפן! אַ קו האָט מען צוגע־גנבעט! און אַזוי האַנדלט מען וואָך־אײַן און וואָך־אויס, ווייל עס איז אַ יאַריד...

מיין זיידע יאָסל שפּאַנט אַרום מיט דער שיינער באָרד און מיט די הענט אין די קעשענעס. די קאָפּאָטע שלעפּט זיך אים נאָך, אויף אַלץ האָט ער אַ ווייץ...

די יידן פון יאַריד שטעלן זיך אַרום מיין זיידן. דער זיידע דערציילט זיי וועלט־זאַכן. דער זיידע איז טאַקע אויסגעווען אַ וועלט. אַ גרויסער קבצן און אַ תלמיד־חכם. שטענדיק מאַכט ער חוזק פון דלות, וואָס לויפט אים נאָך און שלעפּט

זיך אים נאָך אויף אַלע וואַנדער־וועגן... צו־וואָס ער רירט זיך נאָר צו, פֿאַרלויפט אים דער שטן דעם וועג און לייגט אַרויף זיין לאַפּע...

און וועז די גרויסע שרפה האָט זיך צעפּלאַקערט מיט רויטע פייערדיקע צינגער און פֿאַרצערט דאָס גאַנצע שטעטל, איז דער זיידע אין איין שיינעם טאָג מיט טלית און תפילין אַוועקגעפֿאָרן קיין אַמעריקע. די באָבע הודיע האָט געשמאָלצן ליכט און דער זיידע איז געפֿאָרן זוכן גליקן אין אַמעריקע.

אָבער זיין שוועסטער מזל איז אויך קיין אַמעריקע אים פֿאַרלאָפן דעם וועג. ער איז אָנגעקומען אין קעסל־גאַרדן מיט אַנדערע עמיגראַנטן און אַ יידישע אים מיטגענומען צו זיינעם אַ קרוב אין אַ סוועט־שאָפּ, ערגעץ אין אַ קעלער־שטוב. עס איז געווען אַ לאַנגער „פּלעט" און די באַלעבאָסטע האָט פֿאַרדונגען אַ בעטל צו יעדן נייעם אימיגראַנט.

מיין זיידע איז גלייך קראַנק געוואָרן און די באַלעבאָסטע האָט זיך נישט געוואָלט עוסקן מיט אַ קראַנקן, פֿרעמדן יידן, וואָס וועט איר צונעמען אַן אויפּ־שטעל־בעטל פֿאַר אַ קונה. האָט זי אָפּגערופֿן אַן אַמבולאַנס, מען זאָל אים צו־נעמען אין שפּיטאָל אַריין... און אַן אַנדערער „באָרדער" וועט פֿאַרנעמען זיין פּלאַץ...

דער זיידע, דער גרויסער וועלט־מענטש, האָט דערהערט קלינגען דעם אַמבולאַנס. אין הויף האָבן זיך באַוויזן צוויי וויס־געקליידעטע מענער מיט אַ טראָג־ברעט. איז מיין זיידן אין פיבערדיקן קאָפּ אַריין אַ מחשבה, אַז די פֿרעמדע, בייזע יידענע שיקט אים אַוועק אין משוגעים־הויז... האָט ער זיך אַ שטעל־געטון אויף גיך, געכאַפּט זיין פֿאַרמעגן, דאָס תפילין־זעקל און דורך אַן אַנדער טיר געלאָפן גלייך צוריק צום קעסל־גאַרדן און אַ פיבערדיקער אַרויף אויף אַ שיף וואָס האָט אים צוריקגעפֿירט אַהין פון וואַנען ער איז געקומען...

און אַזוי איז ער צוריקגעקומען צו זיין יידענע, די באָבע הודיע...

די יאָרידיידן פלעגן זיך האַלטן פֿאַר די זייטן. צי עס איז געווען פונקט אַזוי, — נאָר דער זיידע האָט געמוזט נאָכאָמאָל און נאָכאָמאָל איבערדערציילן די אויסטערלישע מעשה — די נסיעה קיין אַמעריקע...

דאָס שטעטעלע ערב מלחמה

ווי וואָלט איך דיך מאָלן מיין שטעטעלע ערב די גרויליקע טעג פון מלחמה? פון אַלע שטעטלעך האָסטו זיך אָפּגעזעצט ווי זאָמד, וואָס זעצט זיך אָפּ פון אַ קלאָרן גלאָז וואַסער... איך זע אַזוי קלאָר דיין יעדן ווינקל, דיין יעדעס געסל, מיט פֿאַרמאַכטע אויגן וואַנדער איך דורך דיינע אַלע וועגן און שטעגן... איך בין אַזוי יונג געווען, וועז איך האָב דערפילט דעם סאַמעט פון דיין

גראָז, מיין שטעטל, דעם ציטער פון טוי, דעם שפיגל פון זון. איך זע דיך פּרייטיק פאַרטאָג, איינגעהילט אין נעפּלדיקן רויך, די לופט שמעקט מיט פּלאַם־פּלעצלעך... און שמעקעדיקע ריחות פון זאַפּראַן און האָניק...

וויבער שטייען ביי די מולטערס און קנעטן דאָס בייכיקע אייעריקע טייג, וואָס וועט אויפגיין אין געשמאַקע חלות און מיט קימל־באַשפּרענקלטע ברויטן...

איך טאַנץ אַראָפּ אַ באַרוועסע און שאַר זיך אַריין אין קיך. דער אויוון פלאַמט, די מאַמע שטייט און קנעט. אויף אַלע טישן ליגן שוין אויסגעלייגט בלעכן מיט פּוטער־קיכעלעך און ראָגאַלקעלעך ליגן, ווי שיינע ליאַלקעס רייען־וויז און וואַרטן. איך גיי אַרויס אַ באַרוועסע אין גאָס. מיין שטעטעלע דרימלט ווי אין אַ נעפּל. אַלע יידישע אויוונס רויכערן זיך לכבוד דעם ליבן שבת... אָט שלענגלט זיך אַ גרויער רויך. און דאָרט שלענגלט זיך אַ שוואַרצער שלאַנגען־רויך. אויפן הימל לעשן זיך אויס די שטערן. די פענצטער פאַרנעפּלט. דער שלאָף קריכט אַרויס דורך די קוימענס... און דאָ עפּנט זיך אַ פענצטערל אין הימל און גאָט אַליין שיקט אַרויס די זון, זי זאָל אַ קוק טון וואָס עס טוט זיך אין די פאַרנעפּלטע שויבן...

און ווו די זון גיט אַ בליק — לאַכט אויף אַ פענצטער מיט אַ זוניק ליכט, די זון גיט אַ שטראָל אויף אין אַ וואַרעמען גוטמאָרגן און איילט זיך, ווייל עס איז פרייטיק און דאָס גרייט מען לכבוד שבת די אַלע געבעקסן.

די זון קומט אויך צו אונדזער שטוב. דאָ פאַרהאַלט זי זיך, ווייל איך בין דאָ... איך רעד צו איר און נעם זי אַרום מיט מיינע קינדערשע אויגן, איך קוש איר פּנים און זי וויקלט מיך אין גאָלדענע רייפן. עס איז שוין העלער טאָג.

די זון לויפט צום טייך זיך באָדן, לויף איך איר נאָך, טונק איך איין אין טייך מיינע ווייסע פיס, איך וויל זיין מיט דער זון צוזאַמען. זי איז מיין היטערן, קיינער האָט נישט אַזאַ ליכטיק פּנים ווי זי. אירע ליכטיקע אויגן זעען אַלץ... גאָט שיקט זי אַרויס זי זאָל ביינאַכט אים דערציילן, וואָס זי האָט געזען אין מיין שטעטעלע, אין אַלע שויבן... זי האָט געזען אויך פינצטערע שויבן און בלינדע אויוונס, ווו עס איז נישטאָ קיין מעל צום באַקן...

נאָר אַ יידישער טיש וועט נישט פאַרשעמט זיין אָן חלה .עס וועט שוין עמעצער קומען מיט שטילע טריט, אויפן אָרעמען טיש וועט שטראָלן אַ שבת־חלה...

די מאַמע באַקט און קאָכט אַ גאַנצן טאָג און גרייט צו די מאכלים פאַרן ליבן שבת. אין אַלע ווינקעלעך שמעקט מיט ריינקייט און זויבערקייט. קיין פאָלק גרייט זיך נישט צו באַגעגענען דעם טאָג פון רו מיט התפּעלות. יידן איילן זיך שנעל צו פאַרמאַכן די קראָמען. דער טאַטע לויפט אין באָד אַריין און קומט אַהיים אין טוט זיך אָן די שבתדיקע זשופּעצע, מיטן פּליושענעם שבתדיקן קאַפּעליוש און גייט אין שול אַריין דאַוונען.

מלכה לי

יידן איילן מיט סויבעלנע שטריימלעך. דער טאָג האָלט איין דעם אָטעם. די גאַסן שטילן זיך איין. דער ליבער שבת קומט אָן...

מיט שטילע, שטילע טריט לאָזט זיך אַראָפּ דער הייליקער שבת־קודש איבער די וואָכנדיקע טעג און הייליקט די שטיבער אין שבת־רו...

אין שטוב — אַ ווייסער בלענדנדיקער טישטוך, זילבערנע און מעשענע לייכטער, קינדערלעך אויסגעצוואָגן מיט פּאַרפלאָכטענע צעפּלעך, אָנגעטון אין ריינע מלבושים, אין שבתדיקע שיכלעך. די מאַמע שטייט ביים טיש אַ לויטערע און ליכטיקע, דעקט צו איר קאָפּ מיט אַ ווייסן טוך און ציט אויס די מאַמע־הענט צו די אָנגעצונדענע ליכט דריי מאָל און בענשט מיט אַ הייליקן ציטער אין איר שטים. זי הייבט אויף די שוואַרצע יידישע אויגן צו גאָט און דאַנקט אים פּאַר דער רו, וואָס ליגט איצט אויף דער שטוב און אויף איר הויז־געזינט...

די באָבע רויזע

צו "טער ט"ל

1914

שבת פרי. אין מיין קורצן העמדל שטיי איך ביים פענצטער. פאַר מיינע אויגן שוועבן שטריימלעך, יידן אין ווייסע טליתים, איינגעהילט ווי מתים, אויפן קאָפּ אַ בערגל, אַרום און אַרום אַ קראַנץ, ווי פון ברוינע קאַשטאַנען בלעטער־שטריימלעך.

יידן איילן אין שול.

אויף די גאַסן כוואַליען זיך קינדערלעך, אַ געמיש פון קלינגענדיקע שטי־מעלעך, פון אויגן אין אויגן שפּיגלט זיך דער סוד: מלחמה! מלחמה!

מיט די פיילן פון דער זון בליצן אויף מיין מאַמעס טריט איבער די גרויע שטויביקע גאַסן. אין איר זילבערנעם קלייד שלעפּט זי שטיקער זון פון שול. זון טונקט זיך פון אירע נאַכטיקע אויגן, מיט קינדערשן גליק לויף איך אַקעגן מיין מאַמען זאָגן „גוט־שבת" און די קינדערלעך, טאַנצנדיקע, פּלעשטשנדיקע מיט די הענט זינגען זיי אויס דאָס נייע אומבאַקאַנטע: מאַמע! עס וועט זיין מלחמה, עס וועט זיין מלחמה!

די מאַמע פּלאַנטערט זיך אין אַ קנויל פון טרויער. דער טיש וואַרט מיט אַ ווייסן טישטוך געדעקט; שבתדיקע לייכטער שטייפן קופּערנע זונען איבער די פאַרוווגנדערטע פנימער. דער טאַטע אין אַ זיידענער קאַפּאָטע מאַכט קידוש. לעבן ווייסע חלה שאַרפט זיך אַרויס דאָס מעסער מיט אַ שחיטה־גלאַנץ...

דער טאַטע באַהאַלט עס אונטערן טישטוך... דער טיש שטומט, מיין טאַטנס פויסטן איבערן פּנים, ווי פּלאַנעטן... דורך פויסטן זופּט זיך דורך אַ ניגון, די לופּט צעריסט זיך, וועלט פאַלן אום, וועלט טרינקט זיך, דורות קומען אום, אַנטקעגן מיין טאַטעס האַלב־פּאַרמאַכטע אויגן בלישטשעט דאָס מעסער מיט שחיטה־גלאַנץ אַפּיר...

אין דרויסן שטייען יידן רעדלעך. פאַרשייטע הענט רעדן. קעפּ באַהאַלטן זיך טיפער אין די אַקסלען. איבער דער לופּט פאַרציט זיך אַ ווייסע הויט. ווייסע

פֿלאַקאַטן, אַן אויפרוף צו די אונטערטאַנען: מענטשן זאָגן: דער קיסר האָט עס אַליין מיט זיינע הענט אָנגעשריבן. איך הייב זיך אויף די שפּיצפינגער זען דעם קייסערס שריפט...

אָוונט־שרעק. אַ שוואַרצע, ריזיקע משוגענע פרוי איז געלאָפֿן אויף די טעלעפֿאָן־סלופּעס פון שטאָט, מיט האָר פֿאַרדרייטע דראָטן, געשריען אין דער נאַכט. שוואַרצע אויטאָמאָבילן טראָגן זיך ווי מאַנסטערס איבער די גאַסן, צי־טערדיקע שטימען מורמלען אומפֿאַרשטענדלעכע ווערטער, עס גליט אַ מורא, ווי אַ ברענענדיקע קויל און ערגעץ ווי אין אַ חלום דערטראָגט זיך דאָס בילן פון קוילן...

מענטשן אַנטלאָפֿענע פון שטעט קומען צו אונדז דערשראָקענע, אַ גרויל שפּרייט זיך אויף אַלעמענס פּנימער, ווי אַ געלער טומאַן...

מאַמע, מאַמע! עס איז אַזוי אומעטיק, איך האָב מורא...

שפּעט ביינאַכט. פון יאָרן געזאַמלטע, פון דורות געקליבענע פאַרמעגנס, קייקלען זיך אין בערגלעך אין די קעלערס אַריין. הייזעריקע שטימען בעטן, שרייען: — נעמט צו נאָך אַ פּאָר! נאָך אַ פּאָר! און דער קעלער, ווי אַ גרויס צעפּראַלט מויל, שלינגט אין פאַרמעגנס מיט טרערן אין פּינצטערניש... איז פּינצטערניש.

איך וויל נישט אויסטאָן מיין שבתדיק קליידל, מען וועט עס נאָך איין קעלער באַהאַלטן און מיט מיין ווייסן קליידל בלייכט זיך דער טאָג, דער ווייסער טאָג...

קאַלט. דער שטויב טראָגט זיך אין האָרדעס און פֿלאָנטערט זיך מיט די מענטשן פאַר די פּיס. אַלע מענטשן ווילן ערגעץ לויפֿן, אַנטלויפֿן. אַ מורא און פּרייד מישט זיך אין מיין האַרצן. דאָס ערשטע מאָל וועל איך זיין אין אַ פּרעמ־דער גרויסער שטאָט צוזאַמען מיט דער משפּחה. אין אַ פּאָר טעג נאָך דער מלחמה וועלן מיר צוריקקומען. מיינע חברטעס וועלן מיך מקנא זיין.

דורך גאַסן רייסן זיך קולות: מאָביליזאַציע! מאָביליזאַציע! מיר דאַכט זיך, דאָס איז די נייע שטאָט — ווּהין מיר פֿאָרן...

די שטאָט אין אַ טייך געווייַן. מאַמעס מיט פאַרבראַכענע הענט יאָגן אויפֿן בית־עולם, טויטע זאָלן אויפֿשטיין פון די קברים. געשרייען, געבעט, אויסגע־שטרעקטע הענט פֿלאָנטערן זיך מיט שטויב און ווינט פאַר די פּיס. אַנטלויפֿן! אַנטלויפֿן! אַלץ האָבן מיר אין קעלער באַהאַלטן. וויסע בערג מיט קליידער האָבן זיך געוואַלגערט. פּעק פאַרבונדענע ליגן אויף דער ערד. איך האָב מיין מאַמעס זיידענע קליידער אָנגעטאָן. מיט מיינע צעין יאָר זיך פאַרמאָסטן מיט דער מאַמען... זיידענע מלבושים וואָס מיידלשע הענט און אַלטע באָבעס האָבן גענייט, קייקלען

זיך אַרונטער אין קעלער. מיין מאַמע האָט זיי באַווייניט, ווי זיך געזעגנט מיט זיי אויף אייביק.

ווייניגע־דיקע זענען מיר געגאַנגען צום באַן...

דער שוואַרצער צוג

אויף אָפּענע פראַכט־וואַגאָנען שטיקן זיך מענטשן־לייבער. פון דער אָפּגע־צאַמטער זייט — פערד, ברוינע ריטשענדיקע פערד, מיט צעשויבערטע גריוועס, ווי אַלעמענס האָר. ווען עס צעטראָגט זיך דער פייף פון לאָקאָמאָטיוו גיסט זיך שרעק פון אויגן אין אויגן, קראַמפּנדיקע הענט קלאַמערן זיך אין אייזערנע שטאַנגען. מיטן געקלאַפּ פון רעדער קייקלען זיך טרערן, קייקלען זיך לעבן שטאָלענע שינעס.

מאַמע, מאַמע, מיר טוט אַזוי באַנג, אַזוי באַנג...

ביז ניזשניעוו צום דניעסטער האָט אונדז דער צוג געבראַכט, ווייטער האָבן מיר נישט געקאָנט פאָרן. מען באַפעלט אונדז אַרונטערגיין. מיר זענען פרעמדע דאָ. אויפן פעלד סודען זיך קוקורוזעס. דאָרט ציט זיך דער ווַאַלד און דורכן ווַאַלד ציט זיך דער דניעסטער ווי אַ גייענדיקע אַרמיי מיט בלישטשענדיקע שוועדן...

מיר קינדערלעך טוליען זיך צו דער מאַמען, ווי בלעטער צו אַ בוים. עס איז נאַכט און קאַלט. גאָרנישט מיטגענומען... אַלץ אין קעלער. דער טאַטע איז געגאַנגען זוכן אַ פור. מיר ווַארטן. רגעס לויפן ווי אייביקייטן. דער ווַאַלד פון ווייטנס שרעקט. ביימער אין אַ סקעלעטן־טאַנץ. דער טאַטע נאָך נישטאָ. קינ־דערלעך שלאָפן אין אויף קאַלטן טוי. מיין מאַמעס אויגן, מיט נאַכט פאַרצויגן, בלאָנדזשען ערגעץ אין דער פינצטערניש אַרום... דער טאַטע נישטאָ. קוקורוזעס סודן זיך, שוועדן טאַנצן אום אין דניעסטער...

מיט אונדזער צער האָבן מיר אויפגעוועקט דעם טאָג. מחנות פייגל האָבן זיך געצויגן מיט פליגל־געזאַנג אויפן הימל, די פעלדער פאַרזייט מיט זייערע שפּרינגנדיקע פיסלעך און הונגעריקע שנאָבלען... מיר זענען הונגעריק געווען, הילפלאָזער פון די שוואַרצע גלעק פייגל. מיר דערוויסן זיך: מען האָט צוגענו־מען דעם טאַטן מיטן געשפּאַן צו די סאָלדאַטן די פור וואָס ער האָט פאַר אונדז געדונגען. די קינדערלעך ווייניגע, מיין האַרץ קלאַפּט אַזוי. נעכטן — נעכטן, אַזוי־פיל פרייד — און היינט דער טאַטע, דער טאַטע...

נאָך דעם וואַנדערן מיר פון דאָרף צו דאָרף. פורן לויפן, ראָלן, מיר בעטן: אַ שטיקעלע פּלאַץ, כאָטש אַ ברעקעלע, פאַרן קליינטשיקן ברודערל. מיין מאַ־מעס הענט זענען געשוואָלן פון טראָגן דאָס קינד. די איבעריקע קינדערלעך

שפּאַנען מיט פּיסעלעך — האָרביזקלעך, מיט אַרונטערגעלאָזטע קעפּעלעך און שווייגן פּאַר ווייטיק...

וואָלט כאָטש דער טאָטע מיט אונדז געווען!

אין דריי טעג שפּעטער האָבן זעלנער זיך דערבאַרימט, אונדז האָלב־טויטע, פּאַרחלשטע אַרויפּגענומען אויף זייערע ווענען, אונדז געבראַכט אין אַ ווייטן שטעטל, צו מיין זיידן און באָבען...

מאָנטיק, דינסטיק, מיטוואָך, דאָנערשטיק, פרייטיק — אַ לאַנגע שלעפּנדיקע קייט... פרייטיק צו נאַכטס — אין שטוב געלע, אויסגעשייערטע פּאָדלאָגעס, פליזענדיקע פּאַרהענגלעך אויף שוואַרצע פענצטער, ווינט טאַנצט פּאַרן שבת, דורך ווייסע פּאַרהענגלעך קומט דער שבת... שפּרייט זיך אויס אויף ווייסן טישטוך, ווייסע חלות ליגן גרייט... און מיין באָבעס אינציקער זון — מיין טאָטע — איז נאָך נישטאָ. טרויער שפּרייט זיך איבער דער שטוב. איך, ווי אַ שטומער שאָטן.

גאָט, גאָט, פּאַרנעם מיין געבעט! איך זע מיין באָבען, אַן איינגעבויגענע, אַכט גרויסע ליכט צינדן זיך צו גאָט; זעכצן ליכט טאַנצן און שפּיגלען זיך פּאַר מיינע אויגן; ווערטער גליטשן זיך ווי רעגנבויגנס, ציען זיך צו גאָט; איינגעקאָרטשעטע הענט פּאַלדן זיך, קראַמפן זיך צו גאָט; אַ הויך דערשטיקט געוויין וואַרגט זיך איבער דער שטוב: גאָט, דערבאַרעם זיך! מיין באָבע אַזאַ הייליקע, אותיות טאַנצן אין מיין חדר, רייסן זיך מיט קינדערשן געבעט, פּאַר מיין טאַטן... מיין באָבעס פויסטן קלאַפּן אין טיש, דער טיש ווערט אַן אויסגעקרימטער געוויין... און פּאַרקייכט זיך.

פלוצלונג איז אין שפּיגל אויסגעוואַקסן פון דער שוואַרצקייט — מיין טאָטע. מאָמע! מאָמע! זע, זעכצן ליכט האָבן געבאָרן מיין טאָטן! איך לויף אים אַנטקעגן, ריר אָן די טריט פון מיין טאָטן. טאָקע דער אמתער טאָטע. דער הייליקער שבת האָט אים אונדז צוריקגעבראַכט. איך שוועב ביי זיך, איך וועל זיין פרום ווי מיין באָבע, אַ גאָנצע נאַכט האָב איך קריאת־שמע געלייענט און גאָט געדאַנקט...

דער אָנקום פון די רוסן

גאָסן, גאָסן. בלויע היטעלעך פון פּוילישע סאָלדאָטן לויפן און אַנטלויפן... פון ווייטנס ציטערט די לופט, ערגעץ ווי אין אַ ווינטער הייל ברומט אַ וואָלף... הו... הו... איבער דער שטאָט. באַלד וועלן די רוסן אָהער אויך קומען. לויפן, ווהין?

מיר באַהאַלטן זיך ביי דער מומע, וואָס ווינט אונטערן שטאָט. מיר, קינדערלעך, זענען אַרויף אויפן בוידעם, דורך די שמאָלע פענצטערלעך געקוקט ווי די רוסן קומען אָן. פון דער הויך האָבן זיי אויסגעזען מיט די רוקזעק אויף די

פלייצעס ווי האַרדעס אַנגעלאַדענע יאַגד־הינט לאָזן זיך אַרונטער מיט געבריל פון די בערג, גלייך צו אונדזער פענצטער. מען זאָגט: זיי קוילען קינדער און טראָגן זיי אויף די שפּיזן. פאַר שרעק האָבן מיינע פּיס אויסגעגראָבן אַ לאָך אין בוידעם־שטוב, אַ הויפן זאָמד האָט זיך אַ שאָט געטון פון דער סטעליע איבער מיין מומען. וועז מיר זענען אַרונטער פון בוידעם איז זי נאָך אַלץ געשטאַנען פאַרגליווערט ווי אַ טאָלפּן זאַלץ. געמיינט — אָט קומען זיי אַרונטער פון בוי־דעם...

וועז די רוסן זענען אַריין קיין טאָלמעדזש האָט די געמיינדע אויפגעהאנגען זייער פאָן, זיי באַגריסט מיט פּאַראַד, ווי צו אַ פּראָצעסיע. די שווארם־ליניע האָט מען פאַרזיגלט אונטערן שטאָט, די באַפעלקערונג האָט געמוזט לויפן, זיך רא־טעווען פון די קוילן. מיר האָבן זיך אָנגעלאָדן מיט שפּייז ווי קעמלען אין אַ וויסטעניש און ווייטער געוואַנדערט. מיר זענען געלאָפן. הינטער אונדזערע פליי־צעס זענען קוילן אונדז נאָכגעלאָפן. רויטע ברענענדיקע צינגער האָבן פאַרגלי־ווערט די לופט. די ערד האָט געבריט די באַרוועסט פיס, געשטאָכן מיט שפּיזל־דיקע נאָדלען, כאָטש מיר האָבן געווּסט: ווייטער וועלן מיר נישט האָבן וואָס צו עסן, האָט מען מידע און צעבראָכענע צוגעוואַרפן דער זון דעם לעצטן ביסן, זי זאָל זיך אָנעסן מיט אונדזער ברויט און אָנטרינקען מיט אונדזער שווייס. שפּעט אין דער נאַכט זענען מיר אין דאָרף אָנגעקומען. די שיסעריי איז ערגעץ אין דער נאַכט פאַרלוירן געגאַנגען.

אין פינצטערניש איז געשטאַנען אַ פאַרלאָזטער שלאָס. מיר זענען צוגע־גאַנגען אַהין. אומעטום איז געווען פאַרשלאָסן. לייַדיקע שויבן האָבן בלינד אונ־דזער שיקזאַל באַדויערט. שרעקנדיקע ביימער האָבן אונדז באַוואַכט ווי טויטע סקעלעטן... פון שטאַל האָבן מיר שטרוי אַרויסגענומען. טויט־מידע זענען מיר אין שטעכיקן שטרוי אַנידערגעפאַלן... אין אַ שוועָרן שלאָף...

פאַרטאָג האָבן מיך הענער אויפגעוועקט. איך האָב זיך אויסגעצויגן מיט דער בלויקייט פון הימל. פאַר מיינע אויגן האָט אַ חלום זיך געוועקט. בלומען האָבן זיך געשלענגלט אויף סטעזשקעס, ווי ליאַלקעס אין פאַנטאַסטישע קליידער. אַרום און אַרום איז אַלץ נאָך געשלאָפן. איך האָב פאַרמאַכט די אויגן, מיין פרייד האָט זיך צעזונגען, די וועלט האָט מיר פריידיק נאָכגעקרימט... סטעזשקעס מיט בלומען, מיניענדיקע בלומען, אַזאַ בלומענדיקע פרייד. מען האָט דאָס אַלץ אי־בערגעלאָזט, קיינמאָל וואָלט איך זיכער נישט געזען אַזויפיל סטעזשקעס מיט בלומען...

אָבער דאָרט, דאָרט, מענטשעלעך, קינדערלעך, שטרוי, אַלעס וויקלט זיך אין שטרוי. ווי אַמאָל, אַמאָל, אין היימישן בעט פון פעדערן... עס איז געווען אַזוי גוט אַמאָל. אַזוי בין איך ווי אַ שמעטערלינג אומגעלאָפן דעם גאַנצן טאָג,

געקושט מיט טרערן די איבערגעלאָזטע בלומען. זיי וועלן וויאַנען, וויאַנען. קיי־נער וועט מער זיי נישט גלעטן, זיי וועלן זיך אפשר אָנצינדן אונטער דער זון. איך האָב באַווײַנט זייער אונטערגאַנג...

צוריק צום זיידנס שטיבל

ידיעות האָבן זיך דערטראָגן פון שטאָט, אַז מען מעג זיך שוין צוריק אומ־קערן. די רוסן האָבן זיגרייך אין אַ וווייטערער ריכטונג זיך פאַרנומען.

די שוואַרם־ליניע און דער קאַמף זענען פאַריבער. דורך טרוקענע שטויביקע שטראָזן און פאַרוויאַנטע פעלדער זענען מיר צוריקגעקומען אַהיים. שרעק האָט זיך געשטעמפלט אויף פנימער. אויף די גאַסן זענען מיידלעך נישט געווען. אויך יונגע מענער האָבן זיך באַהאַלטן אין די קעלערס, מען זאָל זיי נישט נעמען צום מיליטער.

שבת איז ווידער געקומען. דורך אַ שפאַרע פון פֿלויט האָב איך אַרויסגע־קוקט. פאַר מיינע אויגן זענען געלאָפן, אַזוי ווי אין אַ צירקוס, פערדלעך, וועגע־נער, קאַנאַנען און מאַשין־געווער, אויוונס. און פנימער, פאַרעקשנטע פנימער מיט גרויע דאַשיקעס, לוסטיקע לידער האָבן געהילכט אַלץ ווייטער אין ווייטער, טריומפירנדיק, מאַרשירנדיק. מיין זיידע האָט זיך צוגעלייגט שבת נאָכן עסן.

פֿלוצלינג דערזע איך מיין זיידן אַ האַלב־נאַקעטן, בלייך ווי אַ שניי־מענטש, מיט אַ שרייַקן קול, רייסנדיק מיט די הענט אין דער לופט: מען יאָגט זיך נאָך מיין טאָכטער! געוואַלט!

דורך די שפאַלטן צעוואַרף איך דעם פֿלויט. איין שפרונג, איך בין אין ווילדן קאַראַהאַד, אויסגעמישט מיט קאַנאַנען און פערד, סאָלדאַטן־געלעכטער און מענטשן־געוויין. מיין ליכטיקע מאַמע לויפט ווי אַ שוואַרצער פלעק און עמעץ אויף אַ פערד יאָגט זיך נאָך איר.

ווי אַ טיגערן בין איך צוגעשפרונגען צום פערד, מיט מיינע ווייסע קליינע הענטלעך זיך איינגעגראָבן אין די צוימען פון פערד, מיט אַ בלוטיקן געשרייַ געבעטן: נישט יאָג זיך נאָך מיין מאַמען! איך האָב נאָר איין מאַמען. גייענדיקע אָפּיצירן האָבן דאָס קינדערשע געבעט, ווי פון אַ טרינקענדיקן אויף אַ שיף אויפגעכאַפּט, די צונג פון פערד איז פאַרגליווערט געוואָרן אויף מיינע פינגער, פאַר מיינע אויגן האָבן בייטשן געקריצט אויף די פֿלייצעס פון די זעלנער, בייטשן האָבן אויסגעוואָיעט מיין שרעק. דאָס פערד האָט זיך אויסגעריסן פון מיר און אַנטלאָפן...

שפעטער האָט דער זיידע מיט דער צעשראָקענער מאַמען מיך אויף די הענט אַהיימגעטראָגן. אַ שוואַרצע טויטע האָנט האָט געשטיקט מיין האַלדז. איך

האָב נישט געקאָנט רעדן. אין מיין האַרץ האָט געבריט דער בלוטיקער געשריי. אין קאָפּ האָט געהאַמערט, די לופט האָט נאָך געשריען, — נישט נעם מיין מאַמען! איך האָב נאָר אין מאַמען!

צוריק אַהיים אין אונדזער שטאָט

פון אונדזער שטאָט האָבן מיר לאַנגע וואָכן נישט געהערט. מיר האָבן די לעצטע גראָשנס אויסגעגעבן, מיר זענען געווען אָזוי אָרעם, אַפילו העמדער נישט געהאָט איבערצובייטן, ווייל אַלץ האָבן מיר אין קעלער באַהאַלטן. דורך די נעכט פלעגן טאַטע־מאַמע זיך איבערדעדן: זיי וועלן אונדז איבערלאָזן און פֿרוווון צוריקגיין צופוס אין אונדזער שטאָט. אין אַ קאַלטן פרימאָרגן האָבן מיר זיך אויפגעכאַפּט, זענען טאַטע־מאַמעס בעטן ליידיק געווען. אַ פרעמדע צעקאָרטשע־טע אַלטיטשקע האָט זיך אַרומגעדרייט לעבן אונדז. וועז די קינדער האָבן זיך צעווויינט נאָך דער מאַמען האָט זי אונדז באַרויקט, זי וועט אויף אונדז אַכטונג געבן ביז די מאַמע וועט צוריקקומען...

טעג פלעגן זיך ציען, גליווערן ווי אייז־בערג אויף אונדזערע געמיטער. די אַלטיטשקע פלעגט שטענדיק שלאָפן אין אַ ווינקל, ווי אַ בינטל שמאַטעס, פאַרגעסנדיק אין אונדז. מיר האָבן קיין שטיקל ברויט נישט געהאַט און גאָר־נישט געווונטשן, נאָר ברויט, ברויט... און וועז די באָבע רויזע פלעגט אַריינ־טראָגן אַ ברויט, פלעג איך באַהאַלטן דאָס מעסער, די קינדער זאָלן נישט קאָנען אָפשניידן, עס זאָל בלייבן פאַר מאָרגן... מיר פלעגן עסן אַ סך פרוכט וואָס די קינדער פלעגן צוזאַמענקלייבן אין זיידנס סאָד. אָפט פלעגן מיר זיך קאָרטשען דורך די נעכט. עס פלעגט זיך דאַכטן — עפּל צעוואַקסן זיך, אין שפּיציקע שנייי־דנדיקע חיהלעך, קנייפּן, קנייפּן. אַזעלכע מגושמדיקע טעג האָבן זיך געשלעפּט, ביז איינמאָל איז אַ גוי געקומען מיט אַ פור, אונדז אהיימצונעמען, וואָס טאַטע־מאַמע האָבן פאַר אונדז געדונגען...

מיר פאָרן. דער דניעסטער־בריק ליגט האַלב־צעשפּליטערט, האַלב פאַר־לאָטעט און דאָס וואַסער פלאַפּלט אויס אונדזער פרייד צו זען אונדזער היים.

אַ קילע נאַכט. לעמפּעלעך, שטערנדלעך פינקלען. קלאַפּט אָזוי מיין האַרץ. מיין קליין ברודערל ווייניט, עס איז אים קאַלט. מיט מיינע דערפרוירענע הענט־לעך טוליע איך אים אין. מיר איז אָזוי גוט, איך וועל זען באַלד מיין היים, מיין מאַמען...

די פור שאָקלט זיך איבער בערגלעך, וויגט זיך, וויגט אין מיינע קליינע קינדערלעך... שטערנדלעך ריסן זיך פון הימל און פאַלן ערגעץ אַרונטער. פליען שטערנדלעך, בלישטשענדיקע אייגעלעך, דער גוי צלמט זיך — מיינע קינדער־

לעך וויגן זיך, מיינע אויגן בלאָנדזשען ערגעץ אין דער ווייטער נאָכט, רויטע פלעקן מיט רויך רייסן זיך צום הימל. אין רויטקייט קנאַקט אַ פייער, חורבות קנאַקן זיך אויס זייערע ביינער, עפּעס קריצט און פאַלט. ווייַנט נישט קינדערלעך! איך בין דאָך מיט אייך. גאָט וועט אונדז אָפּהיטן. די שטערן זענען גאָטס־אויגן... און אויפן וועג האָבן מיר געחלומט: מיר וועלן אַהיימקומען, מיר וועלן זיך אַרייַנ־לייגן אין ווייסע בעטעלעך, מיר וועלן האָבן אַ סך ברויט צום עסן, מיר וועלן אַלץ פון קעלער אַרויסנעמען, קיינמאָל ניט וועל איך שוין נישט זאָגן מיין מאַמען, זי זאָל באַקן אַ סך לעקעך און גאַרנישט קיין ברויט... מיר וועלן באַקן אַ סך ברויט...

פּאַר פרייד האָבן מיר זיך אַרומגענומען מיט די הענט, זיך אַרומגעאַרטלט ווי אַ סנאָפּ. דאַרע, אויסגעצערטע הענטלעך האָבן זיך געקושט. אַזוי זענען מיר אַרייַנגעפּאָרן אין אונדזער וויסטער שטאָט...

מיין מאַמע האָט געוואָרט אויף אונדז. איך האָב זי נישט דערקאַנט. אירע באַקן איינגעזונקען ווי אייַנגעפּאַלענע חלה... מיין מאַמע איז געווען, ווי די נשמה פון דער שטאָט, דער שטעמפּל פון חושך איז געווען פאַרזיגלט אויף מיין מאַמען...

רויכעלעך מיט שטיקער פייער אויסגעמישט און אינמיטן מיר — קיין ווייסע בעטעלעך האָבן פאַר אונדז נישט געוואָרט. דער גוי אַפּילו האָט אונדז נישט געלאָזט איבערנעכטיקן ביי אים אין הויז. אין דרויסן אויף קופּקעלעך בערג פון אַש, פון פאַרמעגנס צעשאָטענע, האָבן מיר געזעכטיקט, איינגעטוליעט ווי שוואַר־צע שטיינער אין אַ גרוב. מיר האָבן געחלומט און געהאָפט. אַלץ איז צעשטערט און אָפּגעווישט; נישטאָ מער וואָס צו האָפן. אָט ליגן מיר אויף אונדזערע האָפע־נונגען, גאָט! איך בין דאָך פרום ווי מיין באָבע, פאַרוואָס האָסטו זיך אָפּגעקערט פון אונדז? מיר זענען אין דער קאַלטער נאַכט אַנטשלאָפן געוואָרן. זיילן רויכע־לעך, קנוילן־פייער האָבן געטאַנצט אַרום אונדז, אַרום אונדזערע האָפענונגען...

אונדזער שטאָט האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ פייער־שפייַענדיקן רויטן קעסל. פון די הייזער זענען פאַרבליבן גרויע רויכיקע וועגנט מיט אויסגעשטרעקטע קוי־מען־העלדזער...

מיר קינדערלעך זענען צוגעלאָפן צו אונדזער הויז, אַלץ האָט זיך נאָך געסמאַליעט. די שטולן, בעטן האָבן זיך נאָך צום לעבן געריסן, מיט פאַררוי־כערטע זשאַרנדיקע פייער־אויגן... אָט אויף דעם אָרט, איז מיין בעט געשטאַנען, אַצינד — אַ פּאָר גרויע צוזאַמענגעפלאָכטענע שטיקער אייַזן.

און דאָס אַלץ האָט מיין אַלטער זיידע יאָסל אָפּגעהיט...

ווען די רוסן זענען אַריין אין אונדזער שטאָט האָט מיין איבערגעבליבענער זיידע נישט געוואָלט אָפּטרעטן פון הויז. די רוסן האָבן זיך אייַנגעקוואַטירט מיט זייערע פערד אין אַלע צימערן. מיין זיידע האָט זיך ביי זיי געבעטן, אַז ער וועט טון פאַר זיי אַלץ, נאָר זיי זאָלן דאָס הויז נישט אונטערצינדן. און מיין אַלטער

שטאָלצער זיידע יאָסל מיט דער שיינער באָרד, האָט געטראָגן קאַנען וואַסער פאַר זיי, אַלעמען געפוצט די שטיוול, אָבער ווען זיי האָבן געמוזט פאַרלאָזן די שטאָט און ווייטער מאַרשירן האָבן זיי אים אַריינגערופן און פאַר גרויס דאַנק־באַרקייט אים צוגעבונדן צו דער טיר און אונטערגעצונדן דאָס הויז אין פלאַמען.

אָ מחנה שיקסעס האָבן זיך אָ לאָז געטון צום קעלער, ווי הונגעריקע ווא־ראָנעס געכאַפט די באַהאַלטענע פאַרמעגנס. אַלע האָבן פאַרלאָזט מיין זיידן מיט אָ שפּיי אין פּנים אָדער אָ ריס אין זיין באָרד, וואָס האָט זיך געסמאַליעט פון די ווענט מיט פלאַמען. אין רויטע פלאַמענדיקע שפּיגלען האָבן געבראַזגעט די שויבן. איינגעהילט אין גרויען רויך האָט דער זיידע ווי דורך אָ הייל געיאָמערט: לאָזט מיך נישט צוזען! נישט צוזען! די קליידער האָבן זיך שוין געריכערט, האָט עמעצער אָ ווארף־געטון אָ פּעל, אָפּגעלאָשן און איינגעדושעט די פלאַמען...

אין דרויסן האָט געברענט די שטאָט. אָ פּאָר פאַרבליבענע מיידלעך האָבן זיך אַראָפּגעווארפן פון די גאַניקעס. זעלנער האָבן זיי, האַלב־טויטע, געלאָזט אויף הפקר... מיין זיידע, מיט הענט געהויבענע, האָט געקלאָגט אויפן חורבן.

נאָך ניין יידן זענען פאַרבליבן אין שטאָט און נישט געוואָלט אַוועק. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט אָפּרייסן פון דור־דורות אינגעזעסענע ערטער און פאַרבליבן אין פאַרשידענע טיילן פון שטאָט. האָבן די רוסן זיי אַלעמען צוזאַמענגעקליבן, געבונדן זייערע הענט, זאָגנדיק, אַז זיי זענען שפּיאָנען און זיי אַוועקגעפירט אויפן פעלד שיסן. מען האָט זיי אויסגעשטעלט, געהייסן זאָגן ווידוי. דאָס יידישע גע־ווין האָט זיך געטראָגן איבער ווייטע פעלדער, דער פאַרצווייפלטער געשריי פאַרן טויט. זיי האָבן זיך איינער מיטן אַנדערן שוין געזעגנט, יעדערער פון זיי האָט געוווּנטשן צום ערשטן דערשאָסן צו ווערן, נישט צוזען דעם צווייטנס טויט...

אָ געגנראַל איז דורכגעפאָרן, די ווידוי פאַרן טויט האָט זיינע אויערן גע־לעכערט. ער האָט געוואָלט וויסן פאַר ווילכע שטראָף מען דערשיסט זיי, די יידן. ווי פאַר משיחן, זענען געפאַלן צו דער ערד און ער האָט זיי באַפרייט.

אַזוי האָט מיין אַלטער זיידע אָפּגעהיט אונדזער פאַרמעגן. פאַרוואַנדלט אין אַש...

דער פאָרהאַנג פון ווייסע לייבער

מיר האָבן געדונגען אָ ווויונג. מיין קליינער ברודער איז געווען דער גאַנצער פאָליטיקער, דער ריכטיקער סטראַטעג... ער פלעגט אַלץ וויסן אויף אויסנווייניק; וויפל קאַנאָנען זענען פאַרבייגעפאָרן, וויפל קוילן זענען אויסגע־שאָסן געוואָרן. מיר פלעגן זיך אַלע שוין אויף אים פאַרלאָזן...

איינמאָל קומט מיין ברודערל צו לויפן, מיט רויט־צעפלאַמטע בעקעלעך, אין איילנדיקע שלינגנדיקע ווערטער מאָלט ער: עס קומען צען טויזנט קאָזאַקן...

באַלד האָט זיך דערטראָגן אַ געזאַנג ווי דורך אַ ווייטן טונעל און ווּאָס נענטער די קלאַנגען זענען געשוווומען איבער שטאָט אַלץ ווילדער האָט מיין ברודערל אויסגעסאָפּעט די וועלטער, וואָס האָבן זיך געפלאָנטערט ווי פאַרזשאַוועטע קייטן:

יעדיעט קאָזאַק, נאַהייקאַ וורוקאַך!

איבער דער לופט האָט געגרוילט אַ שוואַרצער, לעדערנער, איינגעפלאָכטענער שטריק, געסטראָשעט די דערשראָקענע פּנימער, וואָס האָבן געשלונגען די אויפגעכאַפּטע וועלטער פון מיין קליינעם ברודערל.

אונדזערע שכנימס טעכטער האָבן באַשלאָסן זיך צו באַהאַלטן אויפן בוידעם, וואָס איז געמאַכט געוואָרן צו זאַמלען היי. דער שפּייכלער איז געווען אויפן הויף. דאָרט זענען געווען צוויי עפענונגען: איין אַרויסגאַנג דורך אַ טירל, צום דרויסן, וווּ מען שטעלט צו אַ לייטער; די צווייטע עפענונג, אין דיל, וווּ מען האָט געקאָנט אַרונטערשפּרינגען אויפן הויף.

מיר האָט זיך זייער געוואָלט זיין אַ גרויסע מיידל, פאַר וועמען די מאַמע ציטערט אַזוי, זיך באַהאַלטן אויפן בוידעם...

איך האָב זיך איינגעבעטן ביי די מיידלעך זיי זאָלן מיך מיטנעמען מיט זיי, מיר זענען געלעגן אין וויכן היי, ווי אויף שמעקעדיקע בעטן.

דער ריח פון היי האָט פאַרשיכורט די בלוטן. די מיידלעך, ווי ווייסע כלות, האַלב־פאַרשלעפערטע, אין אַ בליענדיקן חלום. פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ הירזשען פון אַ פערד. אויף די פּנימער פון די מיידלעך האָט זיך פאַרצויגן אַ געלע מאַסקע, ווי מיט סירקע באַשאָטן, זייערע שוואַרצע אויגן האָבן ווי טונקעלע שטערן געבלאָנדזשעט נאָך הילף...

דער לייטער האָט געסקריפּעט, ווי אַ הייזעריקער קול. דאָס טירל האָט זיך געעפנט; פון דרויסן — אַ קאָפּ ווי פון אַ נאַקעטער לבנה האָט זיך אויסגעצויגן פאַר די דערשראָקענע מיידלעך. איך, די קלענסטע פון זיי, האָבן דערפילט די געפאַר — זיך געלאָפן ראַטעווען.

איך בין צוגעלאָפן צו דער עפענונג און מיט איין שפרונג — אין הויף, נישט טראַכטנדיק, איך האָב איבערגעלאָזט די מיידלעך פאַרן זעלנער...

און באַלד נאָך מיר — אַ פאַר זאָקן, און נאַקעטע ווייסע פיס, בלייבן הענגען אין דער לופטן, דאָס קליידל האָט זיך פאַרטשעפּעט, ווייסע נאַקעטע פיס פון אַ מיידלשן קערפּער האָט זיך געצויגן...

דער זעלנער, געפּינענדיק אַ נעסט מיט מיידלעך איז אַרונטער פון בוידעם און פאַר זיינע אויגן האָבן זיך האַלב־נאַקעטע מיידלשע גלידער געצויגן ווי אַן אויסטערלישער חלום.

מיט האַלב־אַרונטערגעלאָזטע אויגן האָט ער געשלונגען דאָס געוויין פון נאַקעט־דערשראָקענע פיס, דער ציטער פון שוואַרצע מיידלשע סודות...

זיינע ווײַט האָבן זיך ווי פֿאַרהאָנגען געבוקט פֿאַר דער ווייסקייט פון מיידלשע לייבער.

באַלד זענען מאַמעס, דערשראָקענע, אַרויס אויפן הויף, פֿאַרבראָכענע הענט האָבן זיך געכוואַליעט אין האָר. דער צעטומלטער זעלנער האָט זיי געטרייסט: ער איז אויסן־געווען אַ ביסעלע היי פֿאַר די אויסגעמאַטערטע פערד; ער איז אַ יידּ, געוויזן זיי דאָס לייבצודעקל, זיי זאָלן זיך באַרויקן...

אָבער די מאַמעס האָבן אַלץ אין שרעק געציטערט, זייערע קולות האָבן זיך אויסגעמישט ערגעץ מיט גרילצענעם קייטן־געפֿילדער פון לוסטיק סאָל־דאַטן־געזאַנג...

יעדיעט קאָזאַק, נאַהייקאָ וורוקאָדּ!

און איבער דער שטאָט האָט ווי אַ קאָמעט געשראָקן אַן איינגעפלאָכטענער שטריק. די לופט האָט אַזש געציטערט פֿאַר ווייטיק.

די אַרויסגעטריבענע יידן פון ניזשנאָוו

פרייטיק. מיין מאַמע האָט געהייצט דעם אויוון. געלע מאלאַיען זענען שוין געלעגן אויסגעצויגן אין די בלעכן. די מאַמע האָט אויסגעלייגט קאַרטאָפֿל־קני־שעס אין די בלעכן, צו פיר אין אַ רייַ ווי די זעלנער. דער אויוון האָט אַ גע־דיכטן רויך אין שטוב אַרײַנגעהויכט, ווי פֿאַרע פון אַ קאָכיקן קעסל. מיר קינ־דערלעך האָבן שוין געקייט, געפילט דעם טעם, זיך באַלעקט פון די באַלד־אָפּגעבאַקענע קנישעס.

אין אויוון האָבן זיך בלעכענע קנישעס דערציילט מעשות, געסודעט זיך, געקאַרטשעט פֿאַר תענוג. קינדערשע אויגן האָבן מיט טרוקענע ליפּעלעך זיך באַלעקט פֿאַר נחת.

דאָ האָבן פֿלוצלינג פֿאַרטרולן אויפגעפֿראָלט די טיר, זאָגנדיק: עס קומען אויף קוואָטיר סאָלדאָטן. אינאיינוועג פֿארשריבן צוועלף שטיק. מיין מאַמע האָט פֿאַר־געסן אָן אויוון. אַזוי ווי די קנישעס וואָלטן זיך דערשראָקן פֿאַר דער גרויסער צאָל זענען פֿלוצלינג זייערע פּנימער פֿאַרוואָלקנט געוואָרן אויף שוואַרצע שטי־קער קויל...

אין גאַס זענען געלאָפֿן מענטשן אַרויף שטאָט, ווי אין אַ שריפה און איך בין מיטגעלאָפֿן. אויפן הויף פון דער טאַבאַק־פאַבריק האָבן שוואַרצע בערד, איינגעראַמט אין אייזערנע גראַטעס, מיט בלייכע העכט אַרויסגעקוקט. דורך פֿאַר־שטיקטע טערען האָבן זיי דערציילט, מען האָט זיי אַוועקגעריסן פון ווייב און קינדער. זיי אַרויסגעטריבן פון שטאָט. איך בין געלאָפֿן אַהיים, געכאַפט די בלעך מיט אָפּגעבאַקענע מאלאיען און זיי דערלאַנגט די אויסגעהונגערטע יידן.

איז ייִד האָט מיטגענומען אַ קליין ייִנגעלע. ער האָט אים נישט געהאַט ווו איבערצולאָזן. דאָס ייִנגעלע האָט זיך אַרויפגעדראַפעט אויף די גראַטעס און גע־זאָגט צו מיר: זעסט, איך בין שוין אַ גרויסער! גאָר אַ גרויסער!

דער טאַטע זיינער האָט אים אַראָפגעזעצט אויף דער ערד...

די קאָזאַקן האָבן צוזאַמענגענומען די אַרויסגעטריבענע ייִדן, אַלע צוזאַמען, ווי אַ מחנה שוואַרצע שאָף און זיי וויִטער געטריבן. אַ הויכער געיאָמער האָט זיך אויפגעהויבן פון די מיטפילנדיקע מענטשן, וועלכע האָבן זיי באַגלייט, ווי צו אַ לוויה, פאַרויסזעענדיק אין די פאַרטריבענע — זייער אייגענעם שיקזאָל...

איך בין געשטאַנען לעבן די אייזערנע גראַטעס, ווו דער קליינער ייִנגל איז אויסגעוואַקסן אַ גרויסער, ווו דעם ייִדנס טערערן האָבן זיך געראַנגלט, איינ־געזאַפט אין האַרטן צעמענטענעם שטיין, טערערן וועלכע האָבן געדאַרפט צע־שמעלצן אָט דעם שטיין... די וואָך האָט מיך אַוועקגעטריבן...

בייַ אונדז אין הויז זענען שוין געווען צוועלף קוואַרטיראַנטן. מיין מאַמע האָט פאַר זיי געמוזט קאָכן. בייַנאַכט האָבן מיר די בעטן פאַר זיי אָפגעגעבן און אַלע אינאיינעם זענען מיר אויף דער ערד ביים שוועל ווי הינט אַנטשלאָפן געוואָרן...

ורען טויטע שטייַען אריף

אַ גרויע פינצטערניש. רעגן, ווי גרויסע אַרבעס בייַטשן. בייַ דער טיר פון אונדזער שוועל, איינגעקנוילטע, ליגן קינדערלעך און שלאָפן. חלומען פון זעלנער מיט העק, קאָזאַקן מיט בערישע קוטשמעס און שראַפנעלן בייַ די ברוסטן. קינ־דער וואַרפן זיך פון שלאָף, שרייַען און דרימלען איין...

אַלע שלאָפן ווי די נאַכט, נאָר איך בין וואַך. שלאָף האָט זיך אַרויסגענבעט דורך אָפענע אויגן, אַנטלאָפן דורך פינצטערניש. האַרץ קלאַפט און קלאַפט, ווי דער רעגן פאַר די טירן. איך וויקל אַרום מיינע פיס אַרום מיין שוועסטערל. מיינע הענט נעמען אַרום די קנוילנדיקע, שלאָפנדיקע, מען קלאַפט!

ערד־ציטערניש הינטער די קערפערס... זיי וואַרפן זיך, מען קלאַפט שטאַר־קער! אַלע מאַכן זיך שלאָפנדיק, מען רירט זיך נישט...

אַ דונערדיקע שטים: — עפּנט אויף! וויי־ל מיר שיסן!

די מאַמע גייט, גייט עפענען — מיט הוידלדיקע טריט, ווי אין דער שוואַרצ־קייט — זאָל אַ וויי־ס געשפּענסט טאַנצן...

אַ שטופּ און אַ פּראַל! די טיר ווערט געעפנט ווי אַלעמענס מיילער פאַר שרעק...

— יעוורעיע! נעמט צוזאַמען די שמוציקע יידישע לייבער, און מאַרש אין דרויסן! — האָט די דונערדיקע שטים קאַמאַנדעוועט; בלאַסקענדיקע שפּיזן האָבן געבלישטשעט אין דער פינצטער, ווי צאַפּלענדיקע זילבער־פיש אין טייך...

מיין מאַמע האָט אין איילעניש געכאַפּט אויף זיך אַ קליידל. מיר זענען נאַקעט אין די העמדלעך אַרויס אין גאַס. די ברידערלעך זענען צוריקגעלאָפן, געכאַפּט אויף זיך די היטעלעך.

אַ גרויע פינצטערניש, דער רעגן בייטשט אין פּנים. מיטן נאַכט.

ווי פון דער ערד און הימל זאָלן זיך עפענען גריבער, טויכן אויף קופקעלעך מענטשן, — שוואַרצע סילועטן. פון אַלע ווינקעלעך קומען זיי אָן. טויטע זענען פון די קברים אויפגעשטאַנען, מען שאַרט זיך אין שוואַרצן טומאָן, אין די העמ־דער, נאַקעטע ווי אין תכריכים...

אַ קנאַלנדיקער שאָס לעכערט די פינצטערניש: — מאַרש, פאַרויס! — קאַמאַנדעוועט מען.

באָרוועסע פיסעלעך ציטערן, קערפּערלעך וואַרפן זיך אין קעלט, שטייג־דלעך שאַרפן זיך, שטעכן, מען שטופּט, מען שרייט, עס טוט ווייַ, מאַמע!

די דערשראָקענע מאַמע בייגט זיך, הייבט אויף צוויי קינדערלעך אויף אירע הענט, דער טאַטע — צוויי ווינענדיקע קינדער אויף זיינע הענט. די מאַמע הייבט אויף שטיקלעך פון קלייד, דעקט צו די פאַרפרוירענע פיסעלעך. איך מיט מיין שוועסטערל גייען ווי וווייסע טויבן, שטומע טויבן צו דער שחיטה...

מיר זענען שוין אַלע אינאיינעם. קינדער, יידן, מאַמעס, דאָס גאַנצע שטעטל — איין בית־עולם, מתים — מתים...

אַ דין שטימעלע רייסט איבער די נאַכט, ווי אַ ווינענדיקע סטרונע.

מאַמע! איך האָב פאַרלאָרן מיין מאַמען!

סאָלדאַטן הערן נישט, זיי לאָכן און טרייבן, לאָכן און טרייבן...

אַלע זענען שוין צוזאַמען. אַלע. וואַלקנס, הויפנס וואַלקנס רייסן זיך פאָר־אויס, דער רעגן שטופּט זיי צוריק, הענט דונערן אין פינצטערניש און הענט ברעכן זיך. ווהין! ווהין?!

זיי לאָכן און טרייבן, לאָכן און טרייבן.

איינגעדרייטע קערפּערלעך, שוואַרץ־קנויליקע, קינדער־געווין. ווהין? ווו־הין? ווייט אונטערן שטאָט, אין אַ מיליטעריישער קאַזאַרמע, האָט מען אַלעמען צוזאַמענגעטריבן ווי בהמות. אַלע האָבן זיך אויסגעזעצט אויף דער נאַסער ערד אין הויף. דער אייזערנער טויער האָט זיך פאַרשלאָסן הינטער די יידן. קיינעם איז נישט קלאָר געווען פאַרוואָס מען האָט אין אַזאַ אומדערוואַרטעטער שעה, צוועלף בייגאַכט, איבערגעפאַלן די הייזער און מיט געוואַלט זיי געטריבן. אַלע מענטשן פאַרשמירט ווי קוימענקערערס, די העמדער — מיט בלאָטע, אַלעמען גלידער — מידע, מען טוליעט זיך ווי הענער איינער צום צווייטן אין ציטער־

ניש. אויף מיין מאַמעס שויס האָב איך מיין קאָפּ און הענט באַהאַלטן און אַנט־שלאָפן געוואָרן...

וועז איך האָב געעפנט די אויגן האָט אַ שלייער אינגעהילט די נאַכט, אַ בלויער טומאַן האָט זיך געצויגן, דער בלויער טאָג. וווייסע טליתים האָבן זיך געהוידעט אַהין און אַהער, געבוקט זיך. אונטער די טליתים זענען יידן געווען פאַרהוילן, געבויגענע, נישט אַזעלכע טליתים ווי אַמאָל, נאָר גאַנצע בערג האָבן זיך געוויגט אַהין און אַהער, אַ תפילה מיט מענטשן־געוויין האָט זיך אויסגע־מישט, אַלץ העכער און העכער, מיטן בלויען פרימאָרגן צו גאָט...

אויך הענער האָבן געקרייעט, אַרויף, אַרויף צו גאָט. קינדער האָבן געוויינט. וווייסע טליתים האָבן אַלעמען איבערגעשרייען. וווייסע הענט מיט אַרומגעדרייטע שוואַרצע רימענס האָבן זיך געצויגן צו געקעסטלטע שטערנס: דאָס אייניקע וואָס זיי האָבן מיטגענומען, נאָקעטע אַרויס, נאָר גאָט מיט זיך גענומען...

מיין זיידע יאָסל איז צוגעגאַנגען, מיך אויף זיינע הענט גענומען, ווי אַ קליין פאַרפרוירן קינד מיך אינגעוויקלט אין זיין טלית... הייסע טרערן האָבן מיך געוויגט...

מיין טייערער זיידע, וויג מיך אַזוי, מיר איז גוט, פאַרווויג מיך, זאָל איך מיינען איך בין נאָך אין וויגעלע, זאָל איך זיין אַ קינד... ווייל איך בין שוין אַן אַלטע. איך האָב שוין אַ סך געזען, קלעפּ און בייטשן פליען אויף מיין פאָלק, מוראדיק פאַרשעמט זענען מיר, קיינער איז נישטאָ צו העלפן; וויין נישט מיין זיידע, וויין נישט, נאָר וויג מיך ווי אַמאָל אין וויגעלע, זאָל איך מיינען אַז איך בין נאָך אַ קינד...

דאָס פרומע שייטל...

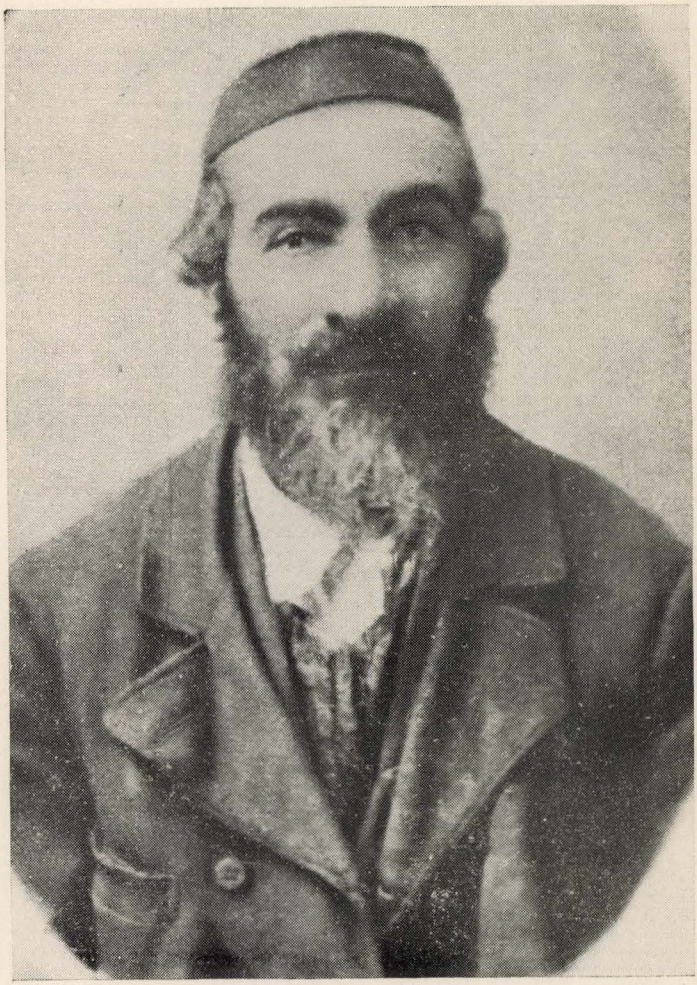
אינדערפרי זענען די אייזערנע גראַטעס פאַרזייט געוואָרן מיט הענט און צינגער. גוישער געלעכטער, שיקסעשע צינגער האָבן מיט רויטקייט פון לייבער גערייצט זיך מיט אונדז. און הענט — הענט, ווי אויף די פּליטן וואָלטן פון הייזן אויפגעיוירן הענט און הענט...

מאָרוסיאַ איז צוגעקומען. אונדזער אַמאָליקע ניאַנקע. מיין מאַמע האָט זי אַנגעכאַפט פון דער אַנדערער זייט פּלויט, בעטנדיק, זי זאָל עפּעס ברענגען עסן פאַר די קינדער, פאַרזיכערנדיק איר: מיר וועלן באַפרייט ווערן וועלן מיר עס איר נישט פאַרגעסן.

איר בהמהשע צונג האָט זיך אַ שטרעק־געטון, זאָגנדיק:

— „איר וועט שוין מער נישט צוריקקומען זשידי“ — און אַוועק.

אייניקע יידעלעך וועלכע האָבן ביי זיך געהאַט געלט האָבן אָפּגעקויפט די וואַך, מען זאָל זיי לאָזן אַהיימגיין, מיטברענגען עפּעס זאָכן.

דער זיידע שלמה

אַ רייכע פרוי האָט באַצאָלט אַ וואַך זאָל זי מיטבאַגלייטן אַהיים. איר שכן האָט זי געבעטן זי זאָל אַרויסנעמען דאָס געלט וואָס ער האָט באַהאַלטן אין לאָמפּ, הינטערן אַבאַזשור. די זון איז אויפגעגאַנגען. קינדערלעך האָבן געפלאַטערט פאַר דער זון, ווי ווייסע פּאָנען, זיי האָבן פאַרגעסן צוליב וואָס זיי זענען דאָ, פאַר זיי איז געווארן אַ יום־טוב, אַלע צוזאַמען, קינדערלעך, האַלב־נאַקעטע און באַרוועסע.

אין דער גרויסער קאַזאַרמע, ווי שטענדיק, ווויינען נאָר זעלנער.

אַ פּאָניק האָט אויסגעבראָכן צווישן די מענטשן. דער יִד וואָס האָט פּרייַער אַזוי געבעטן זיין שכנה זי זאָל אים ברענגען דאָס פּעקל געלט איז איצט געשטאַנען מיט אויגן ווי צוויי שטורקאַצן... העכט אין פינגער האָבן זיך ווי שונאים געריסן. די שכנה, אַ דערשראָקענע, האָט מיט טרערן דערציילט, ווען זי האָט אויפגעזוכט דאָס באַהעלטעניש איז דאָס פּלאָץ אַ ליידיקס געווען... די זעלנער האָבן נאָך פּרייַער דאָס געלט אָפּגעראַמט...

אַרום זיי האָבן זיך אַלע מענטשן פאַרזאַמלט, אַלע האָבן זיך געשטופּט, דער יִד מיט קולות יאָמערדיקע, האָט פאַרזיכערט, אַז קיינעם האָט נישט געקאָנט אינפאַלן אַזאַ באַהעלטעניש. האָט די פרוי זיך געבעטן מען זאָל זי פאַר אַלעמען אויסטאָן און זי באַזוכן, און זיך אַליין איבערצייגן...

פאַרגליווערטע פּנימער האָבן זי אויסגעטאָן, כמעט נאַקעט, אָבער מען האָט גאָרנישט געפונען. איר פּנים וויַיס ווי פון קרייד, אַ דערשראָקנס. דאָס בעטגעוואָנט וואָס זי האָט מיטגעבראַכט — צעווארפן ווי אויסגעטראָטענע בערג מיט שניי...

אַלע מענטשן האָבן זיך שוין געוואָלט צעגיין, ווען פלוצלינג איז איר שכן צוגעשפרונגען, אַ ריס־געטון דאָס שייטל פון איר קאָפּ און ווי אין אַ נעסט איז געלעגן אַ פּעקל מיט פּאָפּירן־געלט...

מיט געבויגענע קעפּ האָבן מענטשן זיך אַוועקגעשאָרט פון דער רייכער פרוי מיטן פרומען שייטל...

די פּראָצעסיע

רייטנדיקע סאָלדאָטן אויף פערד זענען אָנגעקומען מיט ביקסן אויף די פּלייצעס, אָלעמען צוזאַמענגענומען אין איין הויפן, אויסגעשטעלט אונדז אין רייען אַרום, ווי געפערלעכע פּאַרברעכערס, אונדז געטריבן...

מענטשן זענען מיט ציטערדיקע קניען ווי סטרונעס געגאָנגען. אין דער לופט האָט גוויישער געלעכטער און יִדישער געוויין זיך אויסגעמישט. ביי די ראָנדן פון די וועגן, ווו די קייט איינגעשרומפּטע מענטשן האָבן זיך געצויגן,

האָבן פערד זיך געפלאָנטערט. אויף די פערד שדים — אין קוטשמעס, רייטנדיק האָבן זייערע שפּאָרן מיט אימפּעט געטופּעט די פערד אויף די מענטשן...

אַ גרויע לוויה האָט זיך געצויגן, דער מת איז נישט געווען, נאָר יעדער טראָט האָט אויסגעטראָטן דעם טויט, אַלעמענס טריט האָבן באַווייזט דאָס אייגענע לעבן...

נאָך צווי מייל וואַנדערן צופוס האָבן מיר דערפילט, אין דער פלייצע, ווי פון ווייטנס יאָגן זיך פוקסן נאָך אונדז. מען טאָר נישט אויסדרייען דעם קאָפּ, ווייל די נאַהייקע ציטערט אונטער די אויערן. ענדלעך האָבן די קאָזאַקן אונדז אָפּגעשטעלט. די פורן האָבן אונדז דעריאָגט. די קליינע קינדער האָט מען אַרויפּגעזעצט, אַלטע און דערוואַקסענע האָבן געמוזט פאָרזעצן זייער גאַנג צופוס.

מיר, קינדערלעך, זענען אַרויף אויף אַ וואָגן, וווּ אַ קימפּעטאָרן איז געלעגן מיט אַ פּיצעלע קינד. נאָך אַ פּאָר פרעמדע קינדער האָבן זיך אַרויפּגעכאַפּט אויפן וואָגן... אַלע וועגענער האָבן אָנגעהויבן זיך צו יאָגן, די קינדער האָבן ערשט באַגריפן, אַז טאָטע־מאַמע לאָזט מען נישט אַרויף, האָט זיך יעדער צעווייזט אויף זיין שטייגער...

ווען דער טאָטע האָט זיי געוואָלט באַרויקן האָט אַ קריצנדיקע נאַהייקע אַ וואָיע געטון ווי אַ שטורעם אויף מיין טאַטנס קאָפּ. אַ שרעקלעכער געוויין האָט אויסגעבראָכן פון דער מאַמען. האָט די נאַהייקע זיך אַ גליטש געטון איבער איר פּנים. זי איז געווען אַ שוואַנגערע. די קינדער — דערשראָקענע פייגל — האָבן געוואָלט אַרונטערשפּרינגען פון וואָגן. דאָ האָבן זיך די פורן צעטאַנצט אין אַ גאַלאָפּ.

די פעלדער זענען אָנטלאָפן אויף צוריק. די גרויע לוויה איז שיטערער געווארן, ווי שוואַרצע פּינטעלעך. די פורן האָבן געטאַנצט און געהאָפּקעט אויף פעלדער און אייגעהאָרביקטע וועגן — פּוילישע וועגן. איבער שוואַרץ באַגרינטע בערגלעך, פון ווייטנס האָבן די מענטשן זיך געצויגן ווי פלעקן. דער וועג איז געווען אַ האָרביקער און זייער שמאָל. לעבן ראַנד — אַ שטראָמיקער וואַסער.

די פורן האָבן געכריפּעט, ווי הייזעריקע גראָגערס. אַלע ווייזלע זיך איבער־געוויגט צום וואַסער צו, די קינדער מיט אויסגעשרייען האָבן זיך אָנגעכאַפּט אין גאַרנישט. אַ ווייס פּעקל מיט בעטגעוואָנט האָט זיך אַרונטערגעגליטשט פון דער פור, וואָס איז פּאָרויס געפאָרן. גלייך אין שטראָמיקן וואַסער אַריין. עס האָט זיך געוואַרפן אין קאָנוווּלסיעס און פּאַרשווונדן.

פּלוצלינג, האָט אין דער שטויביקייט פון פעלד אויסגעבראָכן אַ געיאָמער. געוואַלט! געוואַלט! געוואַלט!

און מיר נאָך זיי, מיט מיילער צעשריגענע: געוואַלט!

די אַרומיקע פעלדער האָבן אונדז נאָכגעקרימט: געוואַלט! פון די שוואַרצע

פלעקן זענען אויסגעוואַקסן געשרייען: געוואַלט! הימל האָט זיך צעפלאַמט מיט פייער און מיט זון:

געוואַלט! ערד און פעלדער האָבן פאַרקייכט זיך: געוואַלט!

קיינער האָט נישט געוווסט פאַרוואָס מען שרייט, נאָר אַלע האָבן געשריען. די קאָזאַקן האָבן אַליין זיך אויך דערשראָקן, ווי אַ גילגול איז אַריין אין דער פראָצעסיע.

מענטשלעכע פנימער זענען גרוי געוואָרן ווי אַש, די העלדזער האָבן הייזעריק געריטשעט דאָס געשריי: ווי אויף כריפּנדיקע וואַשבערטלעך... די פלעקן זענען געדיכטער געוואָרן, זיי זענען נאָכגעלאָפן נאָך די פורן און געיאָמערט: געוואַלט! און מיר האָבן זיי הייזעריק אָפּגעענטפערט. קיין בוטשאַטש האָט מען אונדז געטריבן. וועו מיר זענען אינמיטן נאָכט אַריין אין שטאָט זענען מענטשן אַרויס פון די בעטן אויף אונדזער געוואַלט. קיינעם איז נישט קלאָר געווען פאַרוואָס מען האָט געשריען — עס איז געווען אַ מאַסן־היסטעריש׳ער געוואַלט...

מען האָט אונדז אָפּגענאַרט

אַ נייע שטאָט. גרויסע מויערן, לאָמפּן און לאַמטערנעס, ווי אויסגעשטעלטע וועכטער אין רייען. מען האָט אונדז צוגעטריבן אינמיטן שטאָט אויף אַ בריטן מאַרק־פּלאַץ. אין דער שוואַרצקייט פון דער נאָכט האָבן זיך אויפגעזוכט מאַמעס מיט קינדער, גליקלעכע, זיי האָבן זיך לעבעדיקע געפונען.

די איינווינער פון שטאָט האָבן זיך צעטומלטע אויפגעכאַפּט, ארונטערקומענדיק דערשראָקענע, אונדז אויסגעפרעגט. אין געדאַנק האָבן זיי זיך געזען ליגן, אַזוי ווי מיר דאָ, ערגעץ אויף אַן אַנדער פאַרוואָגלטער ערד. זיי האָבן ארונטערגעטראָגן די אויסגעהונגערטע מענטשן ברויט מיט טיי. אַלע זענען געזעסן ווי נאָמאַדן, אַדער הונגעריקע ציגיינער, געזופט טיי מיט ברויט.

אַ געשריי פון אַ מיידל האָט אויפגעריסן די נאָכט, זי איז פון שרעק אַרונטער פון זינען. די מאַמע האָט געיאָמערט איבער איר און דאָס געווין האָט געזאָגט אין דער נאָכט ווי שוואַרצער שוועבל. די שוואַרצע איינגעקנוילטע פיגורן האָבן שטיל געיאָמערט זייער אייגן געווין און די פייכטע ערד האָט איינגעזאָפּט די יידישע טרערן. די לאָמטערנעס האָבן ווי שטילע וועכטער, צוגעקוקט און געשווויגן...

אינדערפרי האָבן פויקן געהילכט אין די גאַסן, טרובעס האָבן געטרובעט דורך פויסטן פון סאָלדאַטסקע מיילער...

אַלע אַרויסגעטריבענע יידן, — מענער, פרויען און זקנים, זאָלן זיך פאַרזאַמלען.

מלכה לי

די אומבאַוועגלעכע פיגורן זענען פֿלוצלינג אויפגעשפּרונגען, געגאַנגען אַהין וווּ די פּויקן און די טרובעס האָבן געשפּילט...

די פּרויען און די קינדער האָט מען געהייסן בלייבן זיצן. די מענער זענען אַלע אַוועק זיך מעלדן אין דער קאַמאַנדע.

וועג דער זיידע מיטן טאַטן זענען אַוועק זענען מיר געבליבן זיצן אויפן מאַרק־פּלאַץ אינמיטן שטאָט. שעהן זענען פֿאַרפֿלויגן. קיין צייכן נישט פֿון די יידן. אַן אומבאַוווסטער פּחד האָט זיך מיט צווייפֿל געראַנגלט אין מיין האַרצן. האָרץ האָט ווי מיט פּויקן געקלאַפּט. וווהין זאָלן מיר גיין זוכן אונדזער טאַטן און אונדזער זיידן? גאַסן אומבאַקאַנטע. ערגעץ ווייט הינטער דער שטאָט געפינט זיך די עטאַפּן־קאַמאַנדע. ווי בלאָנדזשענדיקע וואַלקנס זענען מיר געלאָפֿן אַהין פֿונוואַנען עס האָבן זיך געטראָגן אָפּגעהאַקטע געשרייען. וועג מיר זענען אַנט־קעגן גענאָפֿן די געשריייען האָט זיך געצויגן אַן אָפּגעצאַמטער וועג. אַרום שטע־כיקע דראָטן זענען בערגלעך מענטשן געשטאַנען.

ווי אַ בליץ האָט אַ געדאַנק אויפגעבליצט: זיי האָבן אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט די פּרויען און קינדער, כדי מיט געוואַלט די טאַטעס און מענער אַוועקצורייסן...

אַ שטומער בית־עולם האָט קעגנאיבער מיט ווייסע מצבות צוגעקוקט. איך, מיין מאַמע, דער איבערגעשראָקענער טאַטע, די ווייענדיקע יידן... וווער זענען מיר? האָבן טויטע דאָ פֿאַרבלאָנדזשעט? און דאָרט שטייט אַ מענטש און ציטערט מיט זייַנע הענט ווי ער וואָלט האַלטן אַ זיפּ. וווער איז ער? אַ טאַטע, אַזוי ווי מיינער... זיפּט ער זיינע שרעקלעכע מחשבות... באַלד וועט זיין שאָטן פֿאַרשווינדן...

פּרויען זענען אָנגעלאָפֿן, אַלעמען האָט דאָס גלייכע שיקזאַל דערווארט ווי אונדז. מיין קאָפּ האָט ווי אַ מילראָד זיך געדרייט. איך בין צוגעפּאַלן צו די סאָל־דאָטן וואָס האָבן באַוואַכט די יידן, זאָלן זיי זיך דערבאַרעמען, מיר זענען עלנטע, זאָלן זיי רחמנות האָבן אויף דער מאַמען, וועלכע איז אַזוי שוואַך, דאַרף געבוירן אַ קינד. טרערן האָבן זיך געגליטשט איבער מיינע פּיבערדיקע באַקן...

אַן אייזערנע האַנט האָט מיך מיט געוואַלט צוריקגעשטופּט. איך בין צוגע־פֿאַלן צו אַ ברונעם אַרומגעמויערט מיט צעמענטענע וועגן. וואַסער האָט שטענדיק געשפּריצט ווי פון אַ פֿאָנטאַן. באַלד איז נאָך עמעצער צוגעפּאַלן צום שטיינערנעם ברונעם.

אַן אַלטע פּרוי האָט געבעטן אַזוי ווי איך. די גרויע זילבערנע האָר, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט ווי ווייסע פּעדים פון הינטער דער פֿאַטשיילע. די אייזערנע האַנט האָט זי אַ שטויס־געטון. בלוט און טרערן האָבן זיך אויסגעמישט מיטן וואַסער...

איך האָב געזען דעם אַלטן רבין, אין ווייסע פֿאַרבלאָטיקטע זאָקן, ווי ער שפּאַנט אין דער ריי מיט מיין זיידן. די ליפּן האָבן שטיל אין זיך געדאַוונט.

דער פאָדעם פון יושר האָט זיך איבערגעריסן, שאַרנדיקע טריט מיט מאַסן־
געוויין האָבן זיך אויסגעמישט, ווי אַ לעבעדיקע לוויה...
אַ טויטע האַנט האָט געשריען אין דער לופטן...
צדקה תציל ממות... צדקה תציל ממות...

דער דיבוק

עלנטע האָבן מיר געבלאָנדזשעט איבער די גאַסן. פון אַלע שטיבער, פון אַלע דעכער האָט אַ פראָסטיקייט געגליווערט. מיר האָבן אָפגעזוכט אַ ווייטן קרוב. ער האָט פאַר אונדז אויסגעלייקט אַ דאַך־שטיבל, ווי אַ נעסט פאַר טויבן... צע־בראָכענע זענען מיר אַנטשלאָפן געוואָרן. שלאָף האָט מיט די קערפערס געוואָרפן. קינדער האָבן געווויינט פון שלאָף. דורך מיינע אָפענע אויגן זענען געשוווימען ביל־דער, שאָטנס אויף וועגט־צעקריפלטע, קערפּערס צעקאָרטשעטע ווי פוילע־רוילעס... און דער ברונעם ווו איך בין צוגעפאַלן האָט מיך געזופן אין זיין טיפענישן...

אין דער פרי האָט אַ זעלנער געבראַכט אין הויז אַ ספר־תורה און אויך אַן אַלטע פאַרקריפלטע פרוי. ער האָט דערציילט: ער איז פאַרבייגעגאַנגען אַ שטעטל. אין דער שוואַרצקייט פון דער נאַכט האָט די שול געברענט. אים האָט זיך אויס־געדאַכט: ער הערט די ספר־תורהס יאָמערן. די אותיות, פלאַמיקע, פליען אין דער נאַכט, הייליקע אותיות יאָמערן, דורות יידן קלאָגן. דער יד האָט געשריגן אין אים. איז ער אַריינגעלאָפן אין די פלאַמען און אַרויסגעראַטעוועט איין ספר־תורה... אָבער דאָס געוויין האָט זיך נישט איינגעשטילט און גערופן צו אים. איז ער נאָכגעגאַנגען דעם יאָמער צו אַ דערבייקער שטוב, וואָס האָט אויך געברענט. אין אַווינקל־בעט איז געלעגן אַן אַלטע זקנה און געקרעכצט. די פלאַמען האָבן געקנאַקט. האָט ער געכאַפט די אַלטיטשקע אונטערן אָרעם, אין דער צווייטער האַנט די ספר־תורה און זיי אַרויסגעטראָגן פון ברענענדיקן גהינום. ער האָט געדונגען אַ פור און זיי געבראַכט צווישן יידן, וויל באַלד גייט־אָפּ זיין רעגי־מענט אויפן שלאַכט־פעלד...

עס האָט זיך אַרויסגעווייזן: דאָס איז די אַלטע פרוי, וואָס טראָגט אַ גלגול אין זיך; „א דיבוק". זי האָט געשמט איבער דער גאַנצער געגנט. זי איז געווען ביי די גרעסטע רבנים. קיינער האָט זי מער נישט געקאָנט היילן... מענטשן פלעגן אַנטלויפן פון איר און אירע אייגענע קינדער האָבן זי איבערגעלאָזט אויף הפקר. אומצוקומען אין דער פאַרלאָזטער שטאָט אין די פלאַמען...

זי איז געלעגן אויפן דיל מיט פינגער איינגעדרייטע, דאָס מויל פאַרקרימט ווי אַ שפּראָנזינע. זי האָט זיך איינגעפלאָכטן אין זיך ווי אַ דרייענדיקע שרויף און מאָדנע נביאישע ווערטער האָבן זיך געשאָטן פון איר מויל:

— אונדזער עלנט וועט נאָך עלנטער ווערן,
אונדזער בראָך וועט נאָך גרעסער ווערן
איך האָב אַלס קינד אויף פּוסטע וועגן געטאַנצט
אויף פּעלדער מיט שדים געראַדט
אַ קינד געווען ווי יעדעס קינד,
ווי צו מיר, ווי אין ווינד!...

אַ טיפער רחמנות האָט מיך אַרומגענומען צו דער אַלטער קראַנקער פרוי, אַלע אַרויסגעטריבענע מענטשן, אַליין נע־ונד און עלנט, האָבן געווייכט פון איר, ווי פון אַ קרעציקער... זיי האָבן מורא־געהאַט זי אָנצורירן, דער דיבוק זאָל זיך אין זיי נישט באַזעצן...

איך האָב זיך איינגעבויגן צו דער קראַנקער, איר באַקוועם געמאַכט, גע־האָלפן איר אויסטאָן איר שמוציק קלייד. איר לייב איז געווען ווי צעפוילט. מיין מאַמע האָט איר אָנגעטאָן אַן אַנדער קלייד. איך האָב זי פאַרקעמט, נאָך אַ סך אומבאַקוועמלעכע זאַכן געטון פאַר איר, זי אָנגעהאַדעווט ווי אַ קלייז קינד.

טרערן פון רחמנות האָבן געוואַשן מיין קינדיש ווייטיקדיק פּנים. רחמנות פאַר אַזויפיל מענטשלעכע ליידן. ווי דורך אַ בארג אַרויס האָט זי געברומט: גאָט וועט דיר העלפן וואָס האָסט געהאָלפן אַן אַלטער קראַנקער פרוי; מיינע אייגענע קינדער האָבן מיך געלאָזט אומקומען און לעבעדיק פאַרברענט צו ווערן...

גאָט וועט דיר העלפן! איך האָב אַזוי געגלויבט אירע רייד. פלוצלינג האָט זי זיך פאַרוואַנדלט ווי אין אַ חיה,איינגעקראַמפט פינגער אין פינגער, ווי לע־בעדיקע שלאַנגען זאָלן קאָרטשען זיך אַרום איר. זי האָט געשריען. דער דיבוק רעדט אַרויס דורך איר. אַלע מענטשן האָבן זיך אָפּגערוקט און אָפּגעשיידט פון איר, נאָר איך האָב פאַר איר קיין מורא נישט געהאַט. אַ הייליקייט האָב איך געפילט אַרום איר, געוואָלט איר העלפן אין איר גרויסן אומגליק, אין איר הילף־לאָזיקייט. זי פלעגט מיך בענטשן מיט הייליקע ברכות און איך האָב געגלויבט אירע ברכות וועלן מקוים ווערן...

די אַרומיקע מענטשן, שלעכטע מענטשן, האָבן צוליבן „דיבוק", אויך מיך אויסגעמיטן.

איך פאַרקויף ציגאַרעטן

מחנות קאָזאָקן האָבן זיך געצויגן איבער די שטראָזן. יינגלעך זענען געלאָפן און געשריען: מאַכאָרקאַ! פּאַפּיראָסן!

איך האָב אַזוי מקנא געווען די יינגלעך, וועלכע האָבן פאַרדינט. מיר זענען

געווען שטענדיק הונגעריק און געגעסן דאָס שטאָט־געקעכץ, וואָס מען האָט צוגעטיילט די פליכטלינגע. וועז איך וואָלט געקענט פאַרדינען! איך האָב זיך שטום צוגעקוקט ווי אַ קליין ייִנגל פאַרקויפט ציגאַרעטן. איך האָב זיך געבאָרגט אַ פאָר קאָפיקעס און געלאָפן צו אַ שטעל און געקויפט פּאַפּיראָסן. די ייִנגלעך האָבן געזשומעט ווי פליגן: פּאַפּיראָסן! קויפט פּאַפּיראָסן!

אַ קאָזאַק אויף אַ פערד האָט אַ וווּנק געטון צו מיר, איך זאָל אים דערלאַנגען די פּאַפּיראָסן. וועז איך האָב אים צוגעטראָגן די פּאַפּיראָסן, מיין ערשטן קונה, האָבן צוויי גרויע אויגן ווי אַ וואָלף מיט שפּיזן זיך איינגעשטאָכן דורך מיין קלייד, דורכגעבערענט מיין נאָקעטקייט פון אונטער דער הויט און עפּעס אומפּאַרשטענד־לעכעס געמורמלט... די קליינע באַנדע קאָנקורענטן זענען זיך צעלאָפן. איך בין געשטאַנען איינגעחתמעט אין דער ערד. רעדער האָבן זיך געדרייט, דאָס געלעכ־טער האָט געקייכט אין דער לופט: טי, שטע, מאַלענקאַ! טי, שטע, מאַלענקאַ!

דורך מיין בושה האָב איך דערפילט: הונגער וואַרט פאַר אונדזער טיר, די מאַמע דאַרף געלעגן ווערן און ווערטער האָגלדיקע האָבן געקלונגען איבער די גאַסן:

פּאַפּיראָסן! פּאַפּיראָסן!

געלט האָט געהאָגלט אין מיין האַנט ווי מן פון הימל...

אַלע ציגאַרעטן האָב איך אויספאַרקויפט. מיט שטראַליקע אויגן האָב איך דערלאַנגט מיין ערשטן פאַרדינסט דער מאַמען... דער ייִנגערער ברודערל, דער זיבן־יאָריקער, האָט זיך אויפן קול צעווויינט: ער ווייל אויך זיין אַ טאַטע און גיין פאַרדינען געלט...

וואָכן זענען פאַרפלויגן. אַ קלאַנג האָט זיך פאַרשפּרייט איבער דער שטאָט: מען קאָן אָפּקויפן דעם קאָמענדאַנט מיט געלט, וועט ער באַפרייען די ייִדן...

מיט קינדערשן פיבער פלעג איך לויפן איבער די גאַסן, שרייענדיק: פּאַפּי־ראָסן! פאַרן פאַרדינסט צו באַפרייען מיין טאַטן.

אין אַ גליענדיקן הייסן טאָג, וועז טראָטואַרן האָבן געבריט ווי ברייענדיקער ארץ אונטער מיינע פיס, קאָזאַקן זענען מחנותווייז געפאָרן, האָב איך זיך גע־פלאָנטערט אַרום די פערד, געשרייען: קויפט! קויפט, פּאַפּיראָסן!

אַ קאָזאַק האָט אַ וווּנק געטון אויף אַ פערד. אויף די שפּיץ פינגער האָב איך דערלאַנגט אים ציגאַרעטן. אנשטאָט מיר צו באַצאָלן האָט פערד זיך ווי אַ וויכער אַ יאָג געטון מיטן רייטער און אַנטלאָפן מיט מיינע ציגאַרעטן.

די גאָס מיט פערד און קאָזאַקן. איך האָב זיך איינגעפלאָנטערט אין געפלעכט פון פערד און נאָכגעלאָפן דעם פליענדיקן פערד מיטן קאָזאַק. איך האָב אים דעריאָגט מיט מיין געוויין, זיך געראַנגלט מיט אים פאַר מיין געלט. די איבעריקע קאָזאַקן האָבן נאָכגעקוקט דעם קינדער־שפּיל, זיי האָבן געפּועלט ביים קאָזאַק, ער זאָל מיר צוריקגעבן די ציגאַרעטן. ער האָט זיי מיר צוריקגעשליידערט מיט

אַ פּאָר פון זיין נאַהייקע. וועז איך בין מיט אַ בלויען צייכן אויף מיין אַקסל אַהיימגעלאָפן איז מיין מאַמע געשטאַנען אַ בלאַסע און דערשראָקענע. מענטשן זענען געקומען איר אָנזאָגן, ווי איך האָב זיך געראַנגלט מיט אַ לויפנדיקן פערד — איך האָב קיין מורא נישט פאַר קאָזאַקן — און מיין מאַמע האָט זיך פאַרשווירן: מער גיי איך נישט פאַרקויפן ציגאַרעטן.

מיד האָט נישט געאַרט. איך האָב שוין געהאַט גענוג געלט צו העלפן באַפרייען מיין טאַטן.

— —

— — — די שוואַרצע נאַכט האָט אַלעמען איינגעוויקלט אין אַ טיפן שלאָף. שלאָפנדיקע האָבן געזויגן פון אירע שוואַרצע בריסטן גיפטיקע חלומות...

גאָלדענע שטערן האָבן אויסגעשטיקט אַ וועג פאַר די פאַרטריבענע און אויסגעמאַטערטע יידן, וואָס זענען געגאַנגען צוריק אַהיים.

שטומע שאָטנס האָבן זיך געשאַרט דורך דער נאַכט, מיט בלויזע קעפּ אָן היטלען, צעריסענע העמדער. פון דאָרטן האָט דער טיפער עלנט מיט זיין גאַנצער נאַקעטקייט אַרויסגעקוקט. וועז אַ שוואַרצער שאָטן האָט, ווי אַ קראַנקער בוים, זיין האַלדז אויסגעשטרעקט אין דער פינצטער, ערגעץ אַרויף צו אַ שמאָלן פענצטערל, האָבן פון דער בלינדער פינצטערניש ציטערדיקע הענט זיך אויסגעשטרעקט, איינגעשלאָסן דעם שוואַרצן שאָטן אין בענקנדיקע אָרעמס — מיין מאַמעס אָרעמס...

קליינע קינדער האָבן אין דער פינצטערניש געטאַנצט פאַר פרייד, וואָס זייער טאַטע און באַשיצער איז צוריקגעקומען...

די כאָליערע

אַ מוראדיקע קראַנקייט, אַ ווילדע מגפה האָט מיט רויטע, ברענענדיקע נעגל זיך אַריינגעריסן אין אַלע ווינקלען פון שטאָט.

פון די בערגלעך טויטע סאָלדאָטן, וואָס זענען געפאַלן אויף די שלאַכטפעלדער האָט אַ טויטלעכער ריח פאַרגיפטעט די לופט. אויף הונדערטער שטיבער האָבן ווייסע צלמים פון קרייד אויסגעקריצט דעם „מלאך־המוות" — דאָ הערשט כאָליערע! מענטשן זענען וואַקלענדיק געגאַנגען, אין זייערע אינגעווייַדן האָט געצאַפלט אַ שד, דערמאָנט: דער וואָס גייט איז נישט דער — אַן אַנדערער... דער אַנדערער וועט באַלד זיך אויסצינען, דורך לענג פון שאָטן און בלייבן ליגן אַ טויטער...

טויזנטער טויטע האָבן דורך דער נאַכט אויסגעפילט די אָפענע פינצטערע גריבער. דער טויט האָט געקאָסעט אומברחמנותדיק און נישט אויסגעמיטן קיין

איז טיר. אָט האָבן קינדער באַגלייט אַ שוואַרצן קאַסטן, — דאָס האָט מען זייער מאַמען אַוועקגעפירט. דאָס קינדערשע געווײן האָט געלעכערט דעם הימל. וועט עס האָט זייער צער דערזען, האָט טויט דערזען... נאָכן מת האָט זיך געשלעפּט אַ צווייטער וואָגן, אַ פאַרמאַכטער. איבער די גאַסן זענען געלעגן בערגלעך שטיי־נער. דער וואָגן האָט זיך אַ קער געטון און אַרויסגעווארפן צוויי נאַקעטע מיידלעך. אַזוי האָט מען זיי געפירט — אָן תכריכים... מענטשן האָבן זיך פאַרמאַכט אין די שטיבער, זיך פאַרשטאָפּט די נאָזלעכער, כדי דער שד זאָל זיך נישט אריינגנבענען, וואָס מיידט נישט אויס קיין שום שטוב...

פרייטיק, איז מיין מומע כאַנציע אויפגעשטאַנען, די חלה פאַרקנאָטן, גע־הייצט דעם אויוון, דורך איר גאָרטן האָט אַ גרינע אוגערקע געווונקען, זיך גע־בעטן עס צו פאַרזוכן. ביים ערשטן ביס האָבן שוואַרצע פּיאַווקעס אָנגעהויבן צו טאַנצן אין איר לייב. די פאַרקנאָטענע חלה האָט פּוכיק געיוירן ווי איר לייב. אין אַ פּאָר שעה זענען קליינע יתומעלעך געשטאַנען אַרום איר בעט. קינדערשער געיאָמער האָט געוועקט און מער נישט אויפגעוועקט זייער טויטער מאַמען...

דער שד אין אויוון האָט לאַכנדיק געפייפט, צוגעקנאַקט און איינגעשלונגען די לעצטע שפּענער צוזאַמען מיט איר יונג לעבן...

אַזוי איז אויך איינגעזונקען די חלה, די נישט־געבאַקענע — גרויסע לעכער־דיקע פּינגער־צייכנס האָבן באַווייזט דאָס וועלן אויס...

אין אָט דער פּינצטערער נאַכט האָט דער שד זיך געוואָלט אַ שפּיל טון מיט מיין טאַטע־מאַמע און שוועסטער. אויפן איינציקן בריקן בעט האָבן זיך דריי לעבנס געקאַרטשעט, ווי געביסן פון שלאַנגען אין די אינגעווויידן...

אין דעם טאָג, וווּ קיין וואָסער איז נישט געווען צו קילן זייער דורשט, צו לעשן זייערע געשרייען. די טירן פאַרקלאַפּטע, פענצטער פאַרהאַקטע און מיר ווי אין אַ טיפן אָפגרונט פאַרשלונגען...

אין דעם טאָג וועט די קאָזאַקן האָבן געהאַט זייער ריקצוג: דער טויט האָט אין דער פּינצטערער שטוב מיט דריי לעבנס זיך געראַנגלט, די קליינע ברידער־לעך זענען ווייניקדיק אויף דער ערד אַנטשלאָפן געוואָרן און איך בין געלאָפן פון איינעם צום צווייטן זיי ראָטעוועט. אויפן אונטערשטן עטאָזש זענען די מענטשן געזעסן פאַרצאַרנטע. אַלע האָבן מורא געהאַט אַרויפצוגיין, זיי זאָלן זיך נישט אָננעמען און קיינער איז נישט געווען צו העלפן. איך בין אַרונטערגעגאַנגען אַנט־לייען אַ ליכט און אַ ביסל וואָסער צו לייגן קאָמפּרעסן. האָט אַ ברום־געטון אַ שטים צו מיינע אויערן: דער יִד האָלט ביים שטאַרבן...

מיטן טויטן שוועבעלע אין האַנט האָב איך זיך אַרונטערגעקייקלט ווי אַן עפּל די שטיגן. אין מיינע שלייפן האָבן שפּילקעס געזאָטן. מיר האָט זיך געדאַכט: איך שווים דורך פלאַמען אין די רוימען... אין מיין פאַרחלשטן פּחד האָב איך זיך דערמאָנט אַז טאַטע־מאַמע שוועבן אין טויט־געפאַר, זיי זענען אַליין און קיי־

נער לויפט זיי נישט ראַטעוועז. איך בין צוריק אַרויף. מיין טאַטנס נאָז איז געווען גאָל, פֿאַרשטייפט ווי טריוואַקס. זיינע פיס ווי טויטע קלעצער. מיין מאַמען האָבן פֿאַר אַ פּאָר סעקונדן נאָכגעלאָזט די שרעקלעכע קראַמפּן, האָט זי ווי מיט וואַרעמע פליגל דערוואַרעמט די פֿאַרשטייפטע פיס פון מיין טאַטן...

באַלד האָבן זיך ווידער אומגעקערט די גיפטיקע שלאַנגען, איינגעקאָרטשעט מיין מאַמען ווי אין אַ קנויל. איך בין אַרויס אויפן פינצטערן גאַניק אויסקילן די נאַסע האַנטעכער פֿאַר קאָמפּרעסן, זענען מיינע אויגן שיעור בלינד געוואָרן...

די שטאָט איז געווען אַ פייערדיקער גהינום. דער הימל האָט נענטער געניידערט צו דער ערד. זיין מאָרגן־קלייד איינגעטונקען אין פייער און אין בלוט... דער דרויסן — אַ פייערדיקער ים... קוילן האָבן גריטשעט ווי שטורעמדיקע כוואַליעס. שויבן האָבן געלאַכט מיט קנאַקנדיקן גלאָז. בריקן האָבן ווי שטייפע אָדערן געפּלאַצט. הייזער האָבן זיך געבאָדן אין רויטקייט. בלוט און פייער האָבן זיך באַפרוכפּערט ווי גאַסן־פרויען. צעבלאָזן די רויטקייט איבער הימל און ערד, פֿאַרגיפטעט דאָס האַרץ פון שטאָט... דורך רויטקייט פון הימל האָט אַרויסגעקוקט אַ פֿאַרזעעניש: די לבנה...

אַנטקעגן הויז אין אַ הויף איז געשטאַנען אַן עלטערער יִד. איבער אים האָט געהירזשעט אַ שטים ווי פון אַ לעמפּערט: דאַוואַי טוואַי באַרישניאַ! דעם יִדנס הענט האָבן געציטערט. זיין באָרד — אַנטקעגן דער פייערדיקער לבנה. ער האָט געהאַלטן אין איין שרייַען:

שמע ישראל! שמע ישראל!

קוילן האָבן פֿאַרטויבט זיין געשריי. אין מיין האַלדז האָט געשטאָכן ווי מיט קראָפּעווע. עס האָט זיך מיר געוואָלט אַ שפּרינג־טון דורכן פייער, אַרויסרייסן די שווערד פון זעלנערס מערדערישע האַנט. גאָט! ווי קאָנסטו איצט שווייגן! פֿאַרנעם זיין געבעט! שמע ישראל! שמע ישראל!

איך בין ווי אַ וואַנזיניקע אַריין אין שטוב צו די האַלב־שטאַרבנדיקע. גאָט, פֿאַרוואָס בין איך געבוירן אין אַזאַ בלוטיקן יאָרהונדערט? מאַך בעסער בלינד מיינע אויגן. ווי קאָן איך ווייטער לעבן — דאָס יוואָס איך האָב איצט צוגעזען...

די קראַנקע האָבן געדרימלט. איך האָב זיך אָנגעטאָן אין אַ פֿאַרגיפטעטער רויקייט. אַזאַ רויקייט פון אויסשיילן זיך פון זיך. איך בין אַריין אין אַן אַנדער צימער. דורך אַ שפּאַרע האָב איך אַרויסגעקוקט, געזען קאָזאַקן זענען געלאָפן אין גאַלאָפּ, פוסגייער זענען אָן די היטלען איבערגעשפּרונגען איינער איבערן צווייטן, פערד האָבן זיך געיאָגט ווי בריקע בייטשן זאַלן פליען איבער זייערע קעפּ; קוילן האָבן זיך געצונדן ווי גאָלד־פליגן, געפלויגן ווי שוואַרצע רויבפייגל. אין מיין טויטלעכער רויקייט האָב איך אָנגעהייבן צו ציילן די וועגענער: איינס, צוויי, צוואַנציק, הונדערט, טויזנט, געציילט און געציילט. אין זייער ריקצוג האָבן די רוסן פֿאַרגעסן אין זייערע קרבנות. דאָ און דאָרט איז נאָך געפלויגן אַ שטיין

אין אַ שטוב. שויבן האָבן אויפגעשרײַען און אַלץ איז פֿלוצלינג שטיל געוואָרן ווי אין אַ ריזיקער מיל וואָלט זיך אָפּגעשטעלט דאָס לעצטע רעדל. די גאַס איז אָפּגעשטאָרבן. מען האָט געקאָנט די שטילקייט מיטן אָטעם אָנטאַפּן. אַ טויטע שטילקייט...

איבער די טראָטוּאַרן האָט ווי אַ דין גלעקעלע עמעץ אויסגעקלאַפּט טריט פון פּאָדקאָוועס, לעכערנדיק די שטילקייט — מאָרגן אָנזאָג...

איך האָב געהיים אַרויסגעקוקט. אין דעמערונג פון פרימאָרגן האָט אַ בלוי היטל זיך געבלויט. איך האָב אויפגעפראַלט די טיר צום גאַניק, צו דער גאַס. חורבן פון שטאָט האָט געשטומט, ווי אַ קוואַל וואָס עפנט זיך פֿלוצלינג הינטער אַ שוועלן שטיין — האָט מיין שטים אויסגעשרײַען — עסטרייך! עס לעבע עסטרייך!

שטילער, שטילער, האָט דער עסטרייכישער רייטער געוואָרנט, זיי שטיל קליינע, זיי קאָנען נאָך צוריקקומען...

איך האָב אויסגעפלאַצט: זיי זענען שוין לאַנג אַוועק. פאַר פרייד נישט גע־ווּסט וואָס צו טון. איך בין אַריין אין הויז, געכאַפּט מיינע פאַרבליבענע ציגאַ־רעטן, געשאָטן איבערן אייניקן רייטער ווי ווייסע שנייעלעך. פאַר עקסטאַז וואָלט איך זיך מיט זיי אינאיינעם אַרונטערגעוואָרפן. איך בין אַריינגעשפרונגען צו די קראַנקע און הויך אויסגעשרײַען: מיר זענען באַפרייט! די עסטרייכער זענען צוריק אַריין!

טאַטע־מאַמע שטייט אויף! די מלחמה האָט זיך געענדיקט. פֿלוצלינג האָט דער טאַטע זיך אָנגעהויבן אויסצוציען. די מאַמע האָט זיך אויפגעזעצט ווי דורך מיין פריידיקער בשורה האָב איך ווי דורך אַ כישוף אַוועקגעבלאָזן די שלאָנג. די געלקייט פון זייערע פנימער האָט זיך פאַרצויגן ווי מיט אַ רויטן וויין. דער טאַטע האָט ווי אין אַ בייזן חלום געשעפּטשעט: — ענדלעך, ענדלעך זענען מיר באַפרייט...

— —

טראָמפּייטן האָבן געשאָלט איבער די גאַסן, פענצטער באַהאָנגען מיט עסט־רייכישע פענער און פריידיקע פנימער. הוראַ־געשרייען און הימנען האָבן גע־הילכט. הימל האָט מיט קאָנפעטיע גערעגנט איבער די מאַרשירנדיקע זעלנער פון די גאַסן...

איבער ביידע זייטן גאַסן זענען געשטאַנען יידן מיט געהויבענע קעפּ. אינ־מיטן האָבן זיך געצויגן פוסגייער מיט אַריינגעשטעקטע בלומען אין די בלויע היטלען. די יידן האָבן אויפגעהויבן די אָפּיצערן אויף די הענט און זיך געדרייט אין אַ ראָד, ווי להבדיל מיט הילליקיטן, געטאַנצט מיט זיי ווי מיט קליינע קינדער....

מיידלעך מיט בלומענדיקע באַקן האָבן בלומען געוואָרפן אויף די מאַר־
שירנדיקע סאָלדאַטן. דאָ און דאָרט האָבן זיך רוסישע געפאַנגענע באַווייזן ווי
שאָטנס איבער די ראָגן.

פון אַ דערבייַקן הויז האָט מען איינעם פון אַ הינער־שטייג אַרויסגעשלעפט.
איך בין צוגעשפרונגען צו אים, פרעגנדיק: קאָזאַק, כאָטשעס באַרישניאַ?!

אַ שפּיי־טון געוואָלט אין זיין פּנים. זיין ריזיקע געשטאַלט האָט מיט אַזוי־
פיל מורא זיך געקאָרטשעט אַנטקעגן מיין קליינער פיגור. איך האָב געקראָגן
רחמנות אויף אים. אפשר — אין טייוולס שפּיל — איז ער אויך נישט שולדיק?
אינעם וועלט־שפּיל פון מאָרדן און רויבן האָט ער פּאַרשפּילט דעם קאָן...

אַ חתונה אויפן בית־עולם...

די כאָליערע האָט אַלץ געדיכטער אירע שוואַרצע פּאָלעס צעפּלאַטערט.
טויט האָט געקאָסעט די מענטשלעכע לעבנס. אויף יידישע און אויך אויף גויישע
בית־עולמס האָבן די בערגלעך מיט טויטע זיך געמערט...

די פּרומע יידן האָבן געפונען אַ סגולה צו פּראַווען אַ חתונה אויפן בית־עולם...
מען האָט אויסגעזוכט אַן אָרעמען בחור און אַ קאַליקע אַ כלה. נדן האָט מען זיי
צוגעזאָגט אַ פערד מיט אַ וואָגן מיט אַ נייַ־מאָשין און שטאָט האָט באַשלאָסן זיי
זאָלן חתונה האָבן אויפן בית־עולם, צוועלף בייַנאַכט...

די גאַנצע שטאָט, גרויסע מענטשן און קליינע קינדער, האָבן זיך פּאַר־
זאַמלט אויפן בית־עולם צו גיין צו דער חופּה. ביי אַלעמען אין די הענט האָט
זיך געצונדן צוויי ליכט. די גאַסן זענען גרוי פון מענטשן. ווי שאָף זענען אַלע
געלאָפן. סאָלדאַטן פון פּאַרשידענע רעגימענטן זענען יום־טובדיק מיטגעגאַנגען
צו דער פּראָצעסיע...

אַ בית־עולם. ווייסע שטיינער. אונטער זיי — מתים... איבער זיי — לע־
בעדיקע מתים... מיט ציטערדיקע ליכט אין זייערע הענט... אַ ווייסע דערשראָ־
קענע כלה מיט אַ שוואַרץ־מוראדיקן חתן. פון הינטער די רוי־פּאַרשיטע בערגלעך
האָבן מתים געשטרעקט זייערע קעפּ צום לעבן. ווייסע שטיינער, גרויע שטיינער,
מצבות פון דור־דורות, וואָס האָבן בלויז טויטע מקבל־פּנים געווען, האָבן זיך
אָפּגעגעבן מזל־טוב.

אַ חתונה! לעבעדיקע האָבן זיך אויסגעמישט מיט מתים, צוזאַמען האָבן
אַן האָבט געטאַנצט אַ טויטן־טאַנץ... קלעזמער האָבן געשפּילט, יידן מיט גע־
הויבענע הענט צום הימל האָבן זיך געשלעפּט אין אַ ראָד, געדרייט זיך אַרום
און אַרום ווי מיט די הקפות... ציטערדיקע הענט האָבן געפּינטלט מיט ברענע־
דיקע ליכט אין דער לופטן. טויטע האָבן זיך פּאַראייניקט מיט לעבעדיקע, זיי

זענען איינס געוואָרן אין קאַראַהאַד פון פייערדיקע ליכט. פנימער האָבן זיך ווייסער פון מצבות געבלייכט...

טויטע און לעבעדיקע, סאָלדאַטן און קלעזמער, קינדער און אַלטע האָבן געטאַנצט דעם טויטן־טאַנץ מיט אויסגעשטרעקטע הענט און ברענענדיקע ליכט...

חתן־כלה האָבן געשפּאַנט ווי געשפּענסטער. דער קאַליקע־חתן מיט דער הינקנדיקער כלה האָבן ווי פון אַ טויטער וועלט געקוקט מיט פאַרשטאַרטע אויגן... איר שלעפּ האָט ווי אַ גלגול זיך נאָכגעשלעפּט, מטבעות האָבן געהאָגלט צו זייערע פיס. מטבעות האָבן מיטגעטאַנצט דעם טויטן־טאַנץ...

און די מוזיק האָט געסקריפּעט אַ פרייליכס: מזל־טוב! מזל־טוב! איך, מתים! שיידט זיך אָפּ פון די לעבעדיקע! לאָזט זיי לעבן!...

און ווידער פאָרן מיר אַהיים צוריק אין אונדזער שטעטל...

מיר האָבן געדונגען אַ פור, זיך אומצוקערן אַהיים. דער גוי האָט צוזאַמענגעקליבן אַ בארג מיט האָלץ, אויפן וואָגן אונדז אַרויפגעזעצט אויף די שפּיצן הערנער פון האָלץ, די רעדער האָבן זיך געלאַשטשעט, געקושט די האַרטע ערד וואָס פירט אַהיים, אַהיים...

פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען אין שטאָט. די שטאָט — אַ שוואַרצער בארג מיט חורבות. אירע ריפּן פון קויל און אייזן, פעדערן אין רויך־פאַרסמאָליעטע האָבן זיך געשויבערט אין דער לופטן. אויסגעשאָסענע קוילן פון שראַפּנעלן האָבן זיך געוואָלגערט פאַר די פיס, געדראָט די טריט מיט באַהאַלטענעם עקס־פלאָדירן.

לעבן אונדזער פאַרברענטער שטוב איז געלעגן אַ זאַק מיט צוקער וואָס זעלנער האָבן אין איילעניש פאַרגעסן און מיט זיסע חלומות זענען די קינדער אַנטשלאָפן געוואָרן ביים שוועל פון חורבות...

אויף מאַרגן האָט זון־שטויב מיט גאָלדענע פיילן זיך צעשאָטן פון הימל, אָנגעצונדן פנימער מיט זון. קיין געלט אויף צום לעבן האָבן מיר נישט געהאַט. מיטן אַנטלויפן פון די רוסן איז דאָס רוסישע פאַפיר־געלט געוואָרן ווערטלאָז. און אַזוי ווי איך בין שוין געווען אַ שטיקל פרנסה־געבערן האָב איך געזומען די פאַרברענטע טשערפּעס, זייערע גלידערלעך אויסגעגליכן, זיי אָנגעטאָן פאַפּירענע קליידעלעך, געפונען אַ קאַסטן און אויסגעשטעלט די כלים, זיי אָנגעפילט מיט צוקער, זיך אַוועקגעזעצט מיט מיין שוועסטערל און ברודערל און געוואַרט פאַר קונים. אַ זעלנער האָט געקויפט פאַר אַ פאָר גראַצער צען שטיקלעך צוקער, די איבעריקע זעלנער האָבן פאַרזוכט, נישט קויפנדיק און מיר קינדער האָבן געהאַלטן אין איין נאַשן. און ווי צוקער האָט זיך צערונען דער טאָג,

אַ רויטער פֿאַרנאַכט האָט זיך צעגאָסן איבערן שטאָט. פֿורן זענען געפֿאָרן מיט אינוואַלידן, פֿורן מיט פֿאַרוווונדעטע זעלנער, אייגעהילט אין וואָלקנס שטויב.

זיי זענען שטיין־געבליבן אויפן שטראָז נישט ווייט פון אונדז. דער גאַנצער וועג איז געווען געפֿאַקט מיט וועגענער פון רויטן קרייץ...

צו מיינע אויערן האָט זיך דערטראָגן אַ יאָמערן ווי פון אַ נישט־דערשאָכטענעם קאַלב. איך בין צוגעגאַנגען צום וואָגן. דאָס געווײַן האָט מיין קינדיש האַרץ צעריסן. אינעווייניק אין וואָגן זענען צו צוויי פון אויבן, און צוויי פון אונטן, געלעגן טויטלעך פֿאַרוווונדעטע זעלנער... די לייכט־פֿאַרוווונדעטע זענען געהאנגען לעבן וואָגן אויף טרעפלעך, מיט באַנדאַזשירטע הענט, קעפ און פיס.

דער רויטער פֿאַרנאַכט ווי אַ בלוטיקע וווּנד. און די האַלב נישט־דערשאָכטענע זעלנער אין די קרייץ־וועגענער האָבן צעשניטן די לופט...

וואָכן, וואָכן, מענטשן ווערן צוגעווויינט צו נויט. מען הייבט אָן אויף דאָס. דער ווילן צום לעבן מאַכט פֿאַרגעסן דעם נעכטן. די אַרויסגעטריבענע קומען צוריק. מען פֿאַרריכט די פֿאַרברענטע הייזער. דער יידישער האַנדל זשומעט ווי־דער. דאָס לעבן זידט מיט טאָג־טעגלעכע זאָרגן. צו אָרעמקייט ווערט מען צוגעוויניגט ווי צו אַן אַלטער קראַנקייט. די טאַבאַק־פֿאַבריק איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שפּיטאָל, די נאַך נישט צעשטערטע שולן — אין קראַנקן־לאַגערן. טאָג און נאַכט ברענגט מען נייע פֿאַרוווונדעטע. די גאַסן הילכן מיט מיליטעריש טויט־פֿאַראַדן, וואָס באַגלייטן אַרויס די נאָמענלאָזע העלדן ערגעץ ווייט, ערגעץ ווייט...

געזאַנג פון דערוואַכונג

ווען זינגט אויף אַ בלום? ווען וואַכט אויף אַ גראָז? ווען עס זינגט דער ווינט מיט זיין פייפל געזאַנג... פון בלאַט צו בלאַט, פון בוים צו בוים.

מיידלעך שיינע, רויט־בלייקע, שפּאַצירן און פלירטעווען מיט די זעלנער לעבן דער פֿאַבריק. דאָס געזאַנג פון בלוט איז שטאַרקער פון געבריל פון קאַנאָנען... און די טעכטער פון מיין שטאָט זענען שיין. אין זייערע בליטן זינגען די זוניקע פעלדער פון גאַליציע...

און איך בין דין און מאָגער און זוך שוין אויך אַ הונגעריקן בליק פון אַ שיינעם יידישן זעלנער, וואָס קומט אויף מיר ווי אויף אַ קינד.

מיין טאָטע האָט אָנגעהויבן צו האַנדלען און פֿאַרקויפן פלייש צו די זעלנער. און דאָ קומט איינער, אַ פעלדוועבל, אַריין אין שטוב און באַמערקט מיין מאַמען: איר טאָכטער איז שיין און בליט ווי אַ רויז. ווען איך האָב דערהערט אַזאַ גע־פליגלט וואָרט האָב איך זיך שטאַרק פֿאַרויטלט.

שפּעטער האָב איך באַגעגנט דעם יונגן פּעלדוועבל שפּאַצירן מיט אַ שיינער פּריילן און ער האָט מיך דערקאַנט און מיך שיין באַגריסט און מיך געאירצט. פּאַר איבערראַשונג וואָס ער האָט מיך צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן געאירצט בין איך אַזוי צעטומלט געוואָרן, אַז איך האָב זיך אומגעקוקט, אפשר האָט ער געמאַכט אַ טעות און נישט געמיינט מיך?

איך האָב זיך פלוצלינג דערזען אַ גרויסע, איך בין שוין אויך אַ פּריילן. דער פּעלדוועבל האָט מיך געאירצט...

פון דעמאָלט אָן פּלעג איך שטיין ביים שפּיגל, פּאַרשנעבלען די ליפּן און דרייען זיך ווי אַ פּאַוועי, ווי די גרויסע דערוואַקסענע מיידלעך. און ווען עס פּלעגט קומען שבת, פּלעג איך שפּאַצירן מיט מיינע חברטעס, דרייען מיט די היפּטן, אַזוי ווי זיי... נאָר קיינער האָט מיך נישט באַמערקט, קיינער נישט, קיינער נישט...

באָמבעס

די קלויסטער־גלאָקן האָבן געקלונגען מיט פּייער־אַלאַרמירנדיקע קלאַנגען און געפּילדער. שיקסעס איז זונטיקדיקע קליידער האָבן זיך אַ לאָז־געטון. זייערע קאָלירטע סטענגעס האָבן געפּלאַטערט ווי שמעטערלינגען אַראָפּ, אַראָפּ שטאָט.

נאָך זיי האָט אַ הילך־געטון די לופט. די ערד האָט אַ ציטער־געטון. שויבן זענען צעשמעטערט געוואָרן אין קראָך. דאָס שטעטל האָט זיך איבערגעדרייט אין אַ בויך־ווייענישׂ. באַלד האָט ווידער זיך צעשאָטן אַ קראָך, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט זיך אָפּגעריסן פון דער ערד און די וועלט, אַ פּליענדיקע, איז אַראָפּ־געפּאַלן אויף אונדזער שטעטעלע מאַנאַסטריטש. מענטשן צאַפּלדיקע האָבן זיך אונטער די בעטן געוקט זיך צו שיצן און באַהאַלטן.

אַ דונערדיקער קראָך האָט ווידער אויפגעהויבן די הייזער, זיי אַרונטער־געשליידערט, שטאָלן זענען איינגעפּאַלן, פּערד צעריסן אויף שטיקער, צוזאַמען מיט מענטשן פון אַלע שטאָט־טיילן...

אָט־דער שרעקלעכער טויט איז אונדז געווען אומבאַקאַנט. עראָפּלאַנען און באָמבעס. ווען מיר האָבן פון שרעק געעפּנט די אויגן הינטער די בעטן, זענען מיר אַלע געווען האַלב־פּאַרחלשט. און מאָדנע: די מאַמע מיט אַלע קינדערלעך צום האַרצן צוגעדריקט, אייגעקלאַמערט און אַרומגענומען; די שויבן צעשמעטערט, שטיקער ציגל צעפּאַלענע, מיר האַלב־פּאַרבלוטיקטע, נישט ווייט פון אונדזער הויף האָט אַ שוואַרצער גרוב פון אַ ריזיקער באָמבע אויפגעריסן ווי פון אַ שרעקלעכן מעטעאָר...

דער טויט איז שוין געווען דער שוידערלעכסטער פון אַלע טויטן. ביי דער נאַכט האָט קיינער קיין ליכט נישט אָנגעצונדן. דאָס שטעטל האָט זיך איינגע־

האָרבעט אין שוואַרצן טרויער. אויפן הימל האָט איבער דער שוואַרצקייט פון דער נאַכט אַ גאָלדענער לאָמטערן געשפרייזט: אַ פיינטלעכער עראָפלאַן. הינטער זיינע פליגל האָט ער באַהאַלטן דעם זיגל פון טויט איבער דערשראָקענע מענטשן.

מיר זענען געלאָפן צוזאַמען מיט אַנדערע שכנים אין קעלער זיך באַהאַלטן. ווי מיט פאַרפרוירענע וויקלשנורן האָט די קעלט אַרומגעוויקלט די קינדערלעך, וואָס האָבן אין קעלט געענעכטיקט אין קעלער. נאָך באָמבעס זענען געפאַלן איבער דער פינצטערער שטאָט, נאָר איבער פּוסטע וווייטע פעלדער...

פאַרטאָג האָט אַ וווייסער צודעק פון שניי איבערגעצויגן מיט אַ טויטן דעק די שטאָט. פּונקט ווי אויף אַ בית־עולם. ווי עס וואָלט געווען וווייסער אייביקער פרידן אויף דער וועלט...

שוואַרצע שאָטנדיקע טעג זענען געקומען אויף אונדזער שטאָט. מען האָט נישט געקאָנט וווייט פון הויז אַוועקגיין, ווייל די געפאָר איז איבעראַל נאָכגעלאָפן מיט שוואַרצע טויטן־פליגל. די מענטשן זענען געווען אַזוי דערשראָקן, אַז אַ פויגל איז געפלויגן איז מען גלייך געלאָפן מיט גוואַלדן אין קעלער אַריין זיך באַהאַלטן, מיינענדיק אַז עראָפלאַן...

די קרעמערס פלעגן איבערלאָזן די קראָמען. דעמאָלט האָבן גאָסן־יונגען געהאַט אַ געלעגנהייט צו גנבענען...

מיין מאַמע פלעגט כאָפן דאָס נייַ־געבוירענע קינד אויף די הענט און איך — די דורות „גאָלדענע קייט" וואָס אונדז איז פאַרבליבן פון גאַנצן פאַרמעגן און לויפן מיט די איבעריקע קינדערלעך אין קעלער אַריין, זיך באַהאַלטן.

מיר אַנטלויפן קיין סטאַניסלאָוו

דערווינטער איז אָווק. דער קריג האָט געפלאָקערט הינטערן שטאָט. מענטשן האָבן וויידער געגומען אַנטלויפן וואָס וווייטער אָווק פון דער שוואַרם־ליניע וווהין נאָר די אויגן האָבן זיי געטראָגן.

און אָט זענען מיר אין דער שיינער שטאָט סטאַניסלאָוו. אין אַ פאַרנאַכטיקן רויטן שלייער איז איינגעהילט די שטאָט. מענטשן מיט רויט־גאָלד באַגאָסענע פּנימער. זיי שפּרייזן איבער בריט־צעשפּרייטע גאַסן. פרויען מיט בלומענדיקע היטעלעך, קינדער מיט נייַע באָנעטן אין וואַכנדיקע טעג. ביי אונדז אין מאַנאַסטריטש פלעגט מען זיי טראָגן נאָר אום שבת און יום־טוב. הייזער מיט אויס־געשטרעקטע טורעמס, ווי פאַנטאַסטישע הענט זאָלן זיך ציען אין די רוימען. מיר בלאָנדזשען דורך אומבאַקאַנטע גאַסן מיט אונדזער פרעמדקייט אַנטקעגן.

אויך דאָ האָבן אומרויען ווי בייזע ווינטן זיך געטראָגן. אַלע טאָג האָט מען געכאַפּט אַנדערע מענטשן צום מיליטער. די קראָמען זענען געווען פאַרשלאָסן.

די מענער באַהאַלטן אין פינצטערע באַהעלטענישן... אין אַזאַ מוראדיקן טאָג איז מיין טאַטע געגאַנגען אין שטאָט און מער נישט צוריקגעקומען. זי האָט גע־הערט, מיין מאַמע, אַז מען האָט געכאַפט אַ גרופּע מענער און מען האָט זיי אַוועקגעשיקט. איז זי אַוועק אויסצוגעפינען וואָס עס האָט געטראָפן און מיר קינדערלעך זענען געבליבן אַליין אין גרויסן הפקרדיקן הויז, וואָס מענטשן האָבן געלאָזן אויף הפקר און אַנטלאָפן... די נאַכט האָט ווי אַ בעטלערין זיך אריינ־געגנבעט אין אונדזערע פענצטער. קיין נאָפּט האָבן מיר נישט געהאַט. די פינצ־טערניש האָט אונדז אַרומגענומען מיט אירע שוואַרצע לאַפּעס. אויף די וועגט האָבן געשוועבט ריזיקע שאָטן־פערד מיט אויסטערלישע ריזיקע קעפּ און לאַנגע פערדישע פיס... די דרויסנדיקע פערד און וועגן מיט די לאַמטערנעס האָבן געווארפן די שאָטנס אין דער פינצטערער שטוב. אין דער פרעמדער נע־ונדקייט האָבן מיר געציטערט אין שרעק.

ווינטן האָבן זיך צעהוליעט. אַ שטורעם האָט זיך געטראָגן. דונערן האָבן זיך צעדונערט. בליצן האָבן זיך געריצט מיט דער שוואַרצקייט פון דער נאַכט. רעגן האָט געשטאָכן די נאַכט מיט לאַנגע בליציקע נאָדלען. פענצטער האָבן גע־ציטערט ווי קינדערשע הערצער.

אַלע קינדערלעך זענען אַנטשלאָפן געוואָרן, נאָר איך, די עלטסטע פון זיי, בין געשטאַנען ביים פענצטער, געלאָכט מיט די בליצן, געיאָמערט מיט די דו־נערן, און פאַרגאַנגען זיך ווי דער רעגן אין אַ הויכן געווײַן, ביז מיין מאַמע איז אַ דורכגעווייקטע אַהיימגעקומען, — מיין טאַטן האָט מען שוין אין אַ צווייטער שטאָט אַוועקגענומען...

טעג, טעג, יאָמערדיקע טעג, טעג בענקנדיקע און נעכט פינצטערע, וואָס רייסן אַוועק טאַטעס פון קינדער, שפּייזערס און באַשיצערס. נאַכטיק געווײַן הערן נאָר קישנס שטרויענע און בעטן אייזערנע.

אָבער טעג זוניקע, זון גלעט אַוועק אומעט ביז די נאַכט קומט ווידער מיט אירע מיליאָנען אויגן, דערציילן: — ערגעץ אין אַ ווייטער שטאָט ליגט אַ טאַטע פון זעקס קינדער, ווײַנט און שעלט אין דער נאַכט אַריין...

אַ זוניקער טאָג. מיין מאַמע האָט מיר אויסגעוואַשן מיין קאָפּ, פאַרפלאָכטן מיינע צעפּ. איך האָב אַ וווּנדערלעכע באַנד! זי רויטלט זיך שענער פון דער זון. אַ שאָד היינט אָנצוטאָן די זוניקייט... איך וועל זי באַנייען ערשט ווען מיין טאַטע וועט צוריקקומען.

אַזוי האָב איך געטראַכט שפּילנדיק זיך מיט מיין באַנד אַנטקעגן דער זון, ווען אַ מיידעלע איז צוגעלאָפן אָן אָטעם. זי האָט אַ גוטע בשורה פאַר מיר. דערפאַר זאָל איך איר שענקען מיין רויטן באַנד...

שווער זיך צו שיידן מיטן באַנד. דאָס פייערדיקע זייד איז ווי איינגעוואַקסן אין מיין זינגנדיקן בלוט... און אַרויסגעפלאָטערט פון מיינע קינדערשע פאַרגע־

ניגנס. נאָר אויב די גוטע בשורה איז פון מיין טאַטן — שענק איך איר מיין רויטן באַנד...

זי האָט אויף אַן אמתן געהאַט אַ בשורה פון מיין טאַטן. איך האָב אַ וואָרף געטון איר דעם באַנד, געלאָפן אין מאַגיסטראַט וווּ ער געפינט זיך.

פליגל האָבן געהויבן מיינע פיס. איך בין אַריין אין מאַגיסטראַט, געזען מיין סאַמע אין אַ מיליטעריש אוניפאָרם. מיינע אויגן האָבן מיט מיניענדיקע שטויבן געציטערט. איך בין צוגעלאָפן און אַרויפגעשפרונגען אויף זיינע הענט, אים געקושט. נאָר פלוצלינג — אַ פרעמדע שטים גאָר, איך האָב אַ טעות געהאַט. מיין טאַטע איז צו מיר צוגעלאָפן, אַ דערשראָקענער מיך אַוועקגענומען פון פרעמדן זאָלנער, וועלכער איז אויך אַזוי געווען אָנגעטאָן ווי מיין טאַטע... וועמען איך האָב אין צעטומלטער פרייד פאַרביטן פאַר מיין טאַטן...

איך בין געווען פרום און געוואָלט פאַרדינען די ערשטע מצווה, פאַר דער גוטער בשורה, לויפן אָנזאָגן מיין זיידע שלמה און באָבע רויזע וואָס האָבן זיך געפונען ווייט אונטערן שטאָט, אויך אַנטלאָפענע, אַז מיין טאַטע, זייער זון, איז דאָ צוריק...

ווידער בין איך געלאָפן. הייזער, וועגן, פערד. אויפן הימל איז געפלויגן אַן עראָפּלאַן. מיר האָט זיך געדאַכט: איך לויף פונקט אַזוי שנעל ווי דער ערא־פּלאַן, ווייל איך הער דאָך זיין שפּינען איבער מיין קאָפּ. שוין האָבן אַלע הייזער זיך פאַרלוירן, פעלדער האָבן זיך געצויגן, איך בין אַלץ געלאָפן צו יענעם הויז, וואָס ענדיקט זיך הינטער דער שטאָט. איך האָב אויפגעפראַלט די טיר, אויסגע־שריען: באָבע טייערע, זיידע, דער טאַטע איז דאָ!

מיין זיידע האָט געגעסן. די שיסל האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון זיינע צי־טערדיקע הענט. די רייז מיט מילך האָט זיך אויסגעגאָסן. אויף דער שוועל זענען זיך צוזאַמענגעלאָפן פרעמדע הינער, אַריין אין הויז, קלייבנדיק מיט די שנאָבלען די צעשאָטענע רייז... דער זיידע, די באָבע און איך האָבן צוריק געזומען לויפן דורך הייזער, דורך וועגן און גאַסן — צום מאַגיסטראַט, וווּ דער טאַטע געפינט זיך. קומענדיק צום אָרט איז מיין מאַמע אַ ווייַנענדיקע פאַר פרייד געשטאַנען מיט אַלע קינדערלעך, געוואָרט ביז מען וועט דעם טאַטן באַפרייַען צוליב די זעקס קינדער.

אין אַ ווינקל האָב איך געווויינט. נישט געווויינט — מיין האַרץ האָט זיך געהוידעט, מיינע קני האָבן געציטערט, דורך לייב זענען געשוווּמען קאַלטע און וואַרעמע שפּילקעס. מיינע הענט זענען אַלץ שווערער געוואָרן, ווי שווערע דעמ־בעס. אַ הויכע מויער האָט זיך אַרויפגעזעצט אויף מיין קאָפּ. אין די אויגן האָבן געטאַנצט שוואַרץ־גרינע פליגעלעך. מיינע ליפּן האָבן געציטערט ווי סטרונעס.

ציינער ווי טאַצן. די ערד האָט אַזוי מוטערלעך מיך אַראָפּגעצויגן נידעריקער־נעענטער. מיין גוף האָט זיך ווי אַ רעגנבויגן אויסגעבויגן. איך בין ווי אַ סנאָפּ אומגעפאַלן אויפן וואָקזאַל...

אין טיפּוס־פּיבער

אַ פּיר־ראַנדיק בעט, מיט וועגט ליידיקע. איך, אַ רויט־באַטופּטע, ווי מיט שטערן־באַגילדטע, ליג, ציטענדיק זיך, שוועבנדיק אין דער לופּטן. און אויף די וועגט — סילועטן אין שטריימלעך, רייסן זיך פון קעפּ, בוקן זיך פאַר מיר, באַ־האַלטן זיך אין שופלאָדן. פון די שליסל־לעכער קריכן אויגן מיט רויטע באַנקעס, שטעכן, שטעכן אין מיין גוף... וועגט! וועגט! מאַמע! מאַמע!

די וועגט — אַ שוואַרצער קבר — טויטע סאָלדאַטן קומען מיט באַמבעס און שראַפּנעלן, לעכערן די ערד, טאַנצט די ערד, פאַרשיט מיין בעט, פינצטער — שוועסטער...

— מאַמע, צינד אָן ליכטער! ליכטער! זאָל ווערן ליכטיק!

צינד אָן די וועגט אין פלאַמען! מאַך אַ וועג, לאָז מיך פליען מיט די פלאַמען, צו די וואָלקנס, מאַמע! מאַמע!

טאַנצן מיידלעך אין ווייסע קליידלעך; מאַמע! מאַמע! איך בין נאַקעט! איך בין אַצינד געבאָרן, פון דיין גוף זיך אויסגעשיילט, איך וויל אַ קלייד, אַ קלייד פון ווייסן זיידן! רייס אַרונטער אַלע קליידלעך פון די מיידלעך; איך בין נאַקעט, וויקל מיך אַרום, מיר איז קאַלט, די שטערן פרירן, פלעקן אויף מיין גוף, דעק צו מיין נאַקעטקייט. זיי קוקן דורך שליסל־לעכער, אין שטריימלעך. זינד... זינד... זיי לאַכן. מאַמע! מאַמע! דעק מיך צו, שלינג מיך צוריק אַריין אין זיך... דעק מיך צו מיט מיין נישט־געבוירנקייט, מאַמע! איך וויל אַ קלייד, פון ווייסן זיידן, איך בין נאַקעט, נאַקעט!

— —

די ליבע מאַמע ברענגט די שניידערן, נעמט די מאָס מיר אויף אַ קלייד. שאַרפּע שער שלינגט דאָס זיידן, דאַרע רויט־באַשפּריצטע הענט ווינען צו איר: אַ קלייד פון זיידן, ניי אויף מיט דער שנעלקייט פון מיין קוקן, מיט דער אומרו פון מיינע אויגן, זאָל איך טאַנצן מיט די שאָטנס, אין אַ ראָד זיך דרייען. שנעל, אַ קלייד פון ווייסן זיידן!

מיין מאַמעס אויגן ווינען, גיסן וואַסערן זיך אויף מיין לייב. זי שרייט: תכריכים מיין קינד. ווייסע תכריכים אויף אַ יונגן גוף... נעמט מיר, דער מאַמען, די מאָס, דער מאַמען! דער מאַמען...

— —

אויף מיין בעט ליגט אַ קלייד, זינגט מיט זייד, טו עס אָן מיר מאַמע, שנעלער, זיי רופן מיך אין ראָד, זיי זאָגן: איך בין אַ ווייסער מלאך, די פליגל האָבן פייגל מיר אָפגעביסן. איך בין אַ מלאך פון ווייסן זייד; מעסט אָן, מאַמע, מיר דאָס קלייד!

מאַמע, שלאָף מיט מיר, איך האָב אַזוי מורא. ווייסט, מיין טויט קליין שוועסטערל וואַרגט זיך אין גרוב. זי האָט איינגעשלונגען דעם טויטן טשערפּ פון אירע אויגן־דעקלעך... לאָמיר זי ראַטעווען! זי רופט מיך, קום! די ערד יאָמערט מיט לאָווע אַרויס, מאַמע, איך האָב אַזוי מורא!...

די מאַמע לייגט איר געזונט לעבן נעבן מיינעם, אָטעמט איין דעם טיפּוס, הערט נישט די וואָרענונגען פון קיינעם, מיין מאַמע שפּרייט איר לעבן אויס פאַר מיינעם...

טרערן וויקלען דורך די נעכט מיך אַרום, אָבער גאָט איז גוט; מיין מאַמע איז אַ הייליקע, לייטערט זיך פון מיר, ווערט נישט קראַנק, מיין מאַמע ווערט נישט קראַנק...

— —

די זון האָט געשיינט מיט מיליאָנען שטויבן דורך די פענצטער. איך וויל אַזוי שלאָפן. זיי זאָגן: איך האָב געהאַט פלעקן־טיפוס, בויך־טיפוס.

אויף מיין בעט ליגט אַ קלייד אַ לאַנגס. די מאַמע זאָגט: איך האָב אַ קלייד געוואָלט. מיין גוף איז שוואַך, איך קאָן נישט זיצן.

איך דערמאָן זיך — מיטן חוש פון אַ ניי קלייד בין איך געזונט געוואָרן...

מאַמע טייערע, מאַמע ליבע! נעם מיך אויף די הענט! מעסט מיר אָן דאָס קלייד, טראָג מיך צו דער זון! צום גאָרטן! איך בין לאַנג געשלאָפן — אָן אייביקייט... זעץ מיך אַנטקעגן דער זון. מיינע בלאַסע ליפּן זאָלן קושן אירע לאַנגע לאַנגע פינגער...

מיר אַנטלויפן אויף בלינדע פּראַכט־וואַגאָנען

איבער די ברייטע גאַסן האָבן זיך געצויגן מחנות באָטאַליאָנען. די עסט־רייכישע סאָלדאַטן האָבן געהאַט אַ שוועכע נידערלאָגע און געלאָפן אויף צוריק...

קיינער פון דער באָפעלקערונג האָט נישט געוואָלט פאַרבלייבן ווידער מיט די רוסן. און אַלע זענען געלאָפן צום באַנהויף, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ טעמפּל, ווו טויזנטער מענטשן, פון פאַרשידענע שטעט פאַרטריבענע, האָבן זיך געצויגן מיט זייערע קינדער און קלומעקעס צום באַנהויף. מיילן־ווייט האָט זיך געשנירלט די שורה מענטשן. יעדעס פּריי שטיקל פעלד האָבן פאַרנומען פליכטלינגע מיט זייערע בעבעכעס, ווי בעטלער וואָס קומען צום גרויסן יאַריד...

די שטאָט האָט אַרויסגעשיקט פרייע לאָסט־וואָגענען און אַלע האָבן זיך געשטופּט, יעדער האָט פריִער זיך געוואָלט ראַטעווען. אַלע פֿאָר מינוט האָט מען אָנגעלאָדן די דערשראָקענע מענטשן. אָזוי שנעל ווי דער צוג איז אָווק זענען אַנדערע וואָגענען אָנגעקומען און די נייע מענטשן־מחנה האָט מען ווידער געלאָדן.

ווען אונדזער רייַ איז געקומען, האָבן מחנות מענטשן זיך אַריינגעשטופּט. אַלע האָבן זיך צוזאַמענגעקוועטשט אין וואָגאָן און דער צוג האָט זיך אָווק־געלאָזט ווי אַ שוואַרצער מאָנסטער, מיט פייערדיקע אויגן, אין דער אומבאַקאַנ־טער ווייטקייט...

שטעט און דערפער מיט מלחמה־אָנגסט אויף די פענצטער. די וואָגענען זענען געווען פינצטער. אויף אינציקע נאַכטיקע סטאַנציעס איז דער צוג שטיין־געבליבן און די יידישע באַפעלקערונג האָט אָפּגעוואַרט די פליכטלינגע מיט שפּייז. מען האָט געטיילט פעטע שטיקער פלייש. די עלטערע מענטשן האָבן נישט געוואָלט פּאַרזוכן ווייל עס איז נישט געווען גענוג כשר, נאָר איך פון דער טיפוס־קראַנקייט, אַ טויט־פּאַרהונגערטע, האָב זיך נישט געקאָנט זאָט אָנעסן. איך האָב געמאָנט מער און מער. איך האָב נישט געקאָנט שטילן דעם הונגער. צען טעג און נעכט זענען מיר געפאָרן ביז ענדלעך זענען מיר אָנגעקומען אין אַ שטאָט, אויף „קאַראַנטין", קיין ניקולסבורג...

מיר זענען געגאַנגען דורך שלענגלדיקע גאַסן. אַלע פאַרבייגייער האָבן אונדז נאָכגעקוקט מיט שפּאָט. זיי האָבן מורא געהאַט, מיר ברענגען זיי קראַנקייטן צו טראָגן...

אויף מיר האָט זיך יעדער באַזונדער אָפּגעשטעלט. איך בין געגאַנגען אַנ־געשפּאַרט אויף אַ שטעקעלע און בין געווען נאָך זייער שוואַך און קראַנק. דורך מיין טיפוס־גלען פנים האָט אַרויסגעקוקט דער צער פון אַלעמענס פנימער...

אַ קאָמיטעט פון פירער האָבן אונדז געבראַכט צו די ניקולסבורגער באַראַקן.

ווען מען האָט אויפגעשלאָסן די טויערן האָבן טויזנטער מענטשן פון פריִער פאַרשפּאַרטע אין די באַראַקן, פאַרצאָמטע ווי חיות אין שטייגן, צו אונדז געשריִען. זייער עלנט האָט זיך דערפרייט מיט אונדז, אונדז אַרומגענומען דורך די אייַ־זערנע שטאָכטן. די באַראַקן זענען געווען אויסגעשטעלט אין רייַען. יעדע רייַ באַזונדער. ווען מען האָט אונדז ווי די בהמות אַריינגעטריבן אינעווייניק, האָט אַ פאַרפּעסטעטע לופט מיט עיפושקייט אונדז אַרומגענומען...

אָט־דאָ, אין דער פעסטונג האָט מען געהאַלטן טויזנטער מענטשן פאַר־שפּאַרט, אָפּגעצאָמט פון דער גאַנצער וועלט, אויסצוגעפינען אויב מענטשן טראָגן אין זיך באַקטעריש קראַנקייטן. פאַר די אויסגעמאַטערטע מענטשן איז שוין געווען אלץ־איינס. זיי האָבן געזוכט אַ מקום־מנוחה אויסצוציִען די שטייפע גלי־דער. זיי זענען מידע אָוועקגעפאַלן אויפן נאַקעטן שמוציקן דיל. קיין שטרוי איז

דאָ אויך נישט געווען. זייערע פאַרחלשטע קעפּ אָנגעשפּאַרט אויף הענט און קלו־מיקלעך און ווי שיכורים אַנטשלאָפן געוואָרן...

אינמיטן נאַכט האָט אַ ווילדער פּאַניק אויסגעבראָכן צווישן די שלאָפנדיקע. ברוינע און שוואַרצע ראַצן האָבן אַרומגעטאַנצט צווישן די שלאָפנדיקע מענטשן, געלעקט און געביסן די הענט. שמוציקע אינזעקטן — רויטע וואַנצן — האָבן אַרומגעוואַנדערט אויף די וועגט און אויף די מענטשן...

קיינער איז נישט געשלאָפן. קינדער, בלוטיק צעביסן, האָבן געווויינט און מיט זיי די פאַרצווייפלטע מאַמעס.

דורך אַלע שפּאַרעס פון די באַראַקן־וועגט האָבן שלינגנדיקע בלישטשענ־דיקע אויגן געריצט און געשראָקן... אַלעמענס פנימער רויט און פאַרשוואָלן. און אַהער האָט מען מענטשן געטריבן און זיי איזאָלירט, זיי זאָלן נישט פאַרשפּרייטן קרענקלעכע באַצילן...

נעכט — אונטער פּיין פון אינזעקטן און מייז און שטשורעס. טעג — אונ־טער געשריי פון הונגער... אַחוץ „קאָלעשע“*) האָט מען גאָרנישט געגעבן צום עסן. דריי מאָל טעגלעך געשטאָפט אונדז ווי אינדיקעס מיט קאָלעשע און מיט טיי פאַרטרונקען...

פערצן טעג האָבן זיך געצויגן ווי יאָרן. מענטשן זענען קראַנק געוואָרן. אַ סך זענען געשטאָרבן. יעדן טאָג זענען נייע מחנות פליכטלינגע אָנגעקומען און אויסגעפילט אַלע לעכער פון די באַראַקן, צוזאַמען מיט אינזעקטן און ראַצן...

דעם פופצנטן טאָג האָט מען געעפנט די טויערן. מען האָט זיך געקאָנט אַרומקוקן אַרום די אַרומיקע באַראַקן. אין רויטקייט פון זוניקן פרימאָרגן האָב איך ווי אַ טאַנצנדיקער וועווריק אַריבערגעטאַנצט די דראָטן, געלאָפן ווי אַ לוי־פנדיק וואַסער, אַנטקעגן דער זון. אַ רויטער מויער מיט פייערדיקע ציגל, ווי מיט שטיקער לעקעך האָט געווונקען. קולות פון מענטשן האָבן מיך צוגעצויגן, אייזערנע פענצטערלעך האָבן זיך געפלאָכטן ווי זאַלצבערעטלעך... אין די ראַמען — פנימער. מיט קרימענדיקע גרימאַסן ווי אקראַבאַטן. אַ שילד איז געהאנגען מיט דער אויפשריפט: „סאַניטאַריום פאַר נערוון־קראַנקע“.

דורך איין פענצטערל האָט אַ יונג מיידל געשמייכלט מיט בלוטיקע רויזן אויף די באַקן. זי איז געשטאַנען ווי אַ קוסט אַ זוניקער, געקוואָלן צו דער דרויסנ־דיקער וועלט. פאַרוואָאס שטייט זי דאָרט רויק מיט שטאַרק־פאַרזיגלטע אויגן? ביים צווייטן פענצטער האָט אַ שלאָנקער בחור געשלונגען די ווייטקייט פון די קעפּיקע באַראַקן, געשריען: ער איז אַ דאָקטער, ער וויל היילן אַלעמען, אויס־היילן די קראַנקייטן, זיי זאָלן אים באַפרייען... זיינע שלאָנקע ווייסע הענט האָבן

*) קאָלעשע — מאַמעליגע.

זיך ווי פֿאַלמען געבויגן, — די לײדיקייט אַרומצונעמען, — פֿלוצלינג איז ער נישט געוואָרן.

איך האָב לאַנג אַריינגעשריבן אין דער פּוסטקייט ווו ער איז געשטאַנען. קיינער האָט נישט געענטפֿערט...

פֿלוצלינג איז ער ווידער אויסגעוואַקסן, מיט אויגן ווי שוואַרצע לבנות. פּון אַ צווייטן פּענצטער, האָט אַ האַרצרייסנדיק געוויין צעשניטן די רויטקייט פּון הימל: — אַ מעסער! גיט מיר אַ מעסער!

אַ מיידל איינגעוויקלט אין אַ צוואַנגס־יאַקע האָט געיאָמערט: גיט מיר אַ מעסער! באַפֿרייט מיך!

פֿאַר מיינע אויגן האָבן מעסערס געטאַנצט אין דער לופֿטן אין אַ פֿלאַקער־דיקן מעסער־טאַנץ... איך בין אַ ווייַנעדיקע צוריקגעגאַנגען אין באַראַק און איר געוויין איז פֿאַרטרונקען געוואָרן ווי דאָס געוויין פּון שאַקאַלן ערגעץ אין אַ טאָל...

מיר פֿאָרן ווייטער

נעכט שלעפּן זיך. מאַנאָטאָנע נעכט. נאָך די נעכט ווי שוואַרצע האָווקענדיקע הינט לויפֿן נאָך וואַגאָנען. סאָפּענדיקע חיות ריטשען איבער לויפּנדיקע פּעלדער. אין די וואַגאָנען איז שטענדיק נאַכט. טאָג קוקט אַריין פֿאַרשעמט דורך די שפּאַרעס פּון פּענצטערל, לאָזט אַ פּרייען ווען פֿאַר דער אייביקער נאַכט אין פּינצטערן וואַגאָן. רויך שניידט זיך דורך אַ ווען בלאָנדזשענדיקע פּעלדער. מיר דאַכט זיך: מיר פֿאָרן אַזוי אייביק, געבוירן אין פּינצטערער נאַכט אין וואַגאָנען. דאָס פּייפֿן פּון צוג האָט זיך איבערגעריסן, טירן האָבן זיך געעפּנט, לויפּנדיקע שאָטנס מיט פּעקלעך האָבן זיך ארונטערגעקייקלט אויף דער ערד, גרויסע מענטשן האָבן מיט פֿאַרשלאָפענע פּיס ווי קליינע קינדער זיך געלערנט גיין. אַ ווייסע ציג האָט פּון ערגעץ זיך אָפּגעריסן, אונדז אַנטקעגן געלאָפֿן. נאָך דער ציג — אַ מחנה אונגאַרישע שיקסלעך מיט שקאָצים אין בלויע האַלבע פֿאַרטוכער זי ראַטעווען, מיינעדיק, מיר זענען ציגיינער... זייערע מאַמעס זענען אַרויסגעלאָפֿן מיט שעפּלעך שוימענדיקע מילך; זיי האָבן זיך דערווּוסט מיר זענען פּליכט־לינגע...

עס איז אָנגעקומען דער „שעריף" פּון דאָרף מיט אַ פּאָר בעל־הבתים. זיי האָבן געטראָגן בלויע פֿאַרטעכער און יעדע פּליכטלינג־פֿאַמיליע האָט מען אַוועק־געפּירט אויף אַ פּור אין אַ באַזונדערן דאָרף...

אונדזער גאַנצע משפּחה האָט זיך אַרויפּגעזעצט אויף אַ פּור. די זון האָט זיך געבאָדן אויף די פּעלדער. די פּור יאָגט זיך ווי אַ שטורעם. רייַען טרויבן מיט גאָלד־בלויע קרעלן טאַנצן פּאָר דער זון. רייַען טרויבן מיט שוואַרצע שטע־

קעלעך ווי לויפנדיקע פֿאַרלעך שיסן נאָך מיט פיילן זון דער שווינדלדיקער פור. גרינע סאַמעטענע טעפּיכער שפּרייטן זיך, ציען זיך אויף פעלדער. סנאָפּעס היי טורעמען זיך ווי פּיראַמידן צום הימל. אויסגעצויגענע פרויען ווּיגן זיך מיט די קיילעכדיקע היפטן, מיט רונדע קוישן אויף די קעפּ. מיר האָט זיך געדאַכט: גאָלדענע לבנות שוועבן און ווּיגן זיך אין דער לופטן...

אונדזער פור פליט מיט גאָלד־שטויב פעלדער, טרויבן און פלוימען־ביימער טאַנצן אויף צוריק, ווי אַ פייערדיקער וויכער האָבן די רעדער אויפגעוועקט די שלאָפנדיקע שטיבלעך פון ביידע רייען...

אַ דינער אומעטיקער גלאָקן־קלאַנג פון אַ ווייטן קלויסטער האָט אַנגעזאָגט: מיר זענען דאָ. פון די פאַרנאַכטיקע פעלדער זענען אַנגעלאָפן בהמות מיט גלעק־לעך. בהמהשע אויגן האָבן טאַמעווּאָטע אונדז אַנגעגלאָצט, לויפנדיק אין די שטאַלן.

אויפן אינציקן דאָרפישן שטראָז איז טומלדיק געוואָרן. די ציגיינער זענען אַנגעקומען. גויים האָבן פאַרמאַכט די לאָדנס, אָפּגעבינדן די הינט צום בייסן... בלויז איין יידיש־דייטשע פאַמיליע האָט געווויינט אין שטאָט. האָבן די אויפזעער אונדז אָפּגעגעבן אַ שטאָל צום שלאָפן און פאַרשלאָסן הינטער אונדז די טיר...

ווי אין אַ שוואַרצן פינצטערן אָפּגרונט זענען מיר געלעגן. מיין מאַמעס טרערן האָבן אונדז געבאָדן... קינדערשע טרערן האָבן קריעה־געריסן פון דער נאַכט, קריאת־שמע געלייענט און זיך אינגענורעט ווי קליינע הינדעלעך אונטער דער מאַמעס פליגל — און אַזוי אַנטשלאָפן געוואָרן...

אין חלום האָבן מיר קינדערלעך, אין ווייסע העמדלעך, זיך געטובלט אין לבנה אויף ווייסע בעטן. מיר האָבן אַרויסגעקוקט דורך שויבן ווי בליענדיקע וואַזאָנעס. פאַרטאָג האָט אַ מרוקען אונדז אויפגעוועקט. אונדזערע שכנים פון דער צווייטער זייט שטאָל — די בהמות, האָבן צו אונדז געמרוקעט: גוט־מאָרגן!

אין דאָרף פערעניע

אויף מאָרגן האָט אַ בלויער פֿאָרהאַנג זיך געצויגן איבער דער לופט. גאָל־דענער שפּינוועבס האָט צעשויבערט אונדזערע קעפּלעך, ראָז און וויאָלעט האָט זיך געבאָדן אין קרישטאָלענע שלייערן אויף גרינעם גראָז פון מאָרגן־טוי...

אַ נייער טאָג איז געקומען. קיין באַמבעס וועלן מער נישט האָגלען. מיר וועלן זיכער אָטעמען גאָטס שמעקנדיקע לופט... מיר וועלן קריכן אויף שפּיצן ביימער, רייסן בלוי־זאָפּטיקע אונגאָרישע פלוימען... דער הונגער האָט זיך אויפ־געכאַפּט און גענאָגט ווי פּיאָווקעס אין די קינדערשע געדערים.

איך בין געגאַנגען מיט מיין שוועסטערל צום „שעריף" אין זיין הויז בעטן עפּעס צו עסן. ער האָט נישט פאַרשטאַנען אונדזער שפּראַך — האָב איך אויפ־

געהויבן זערנעס און אים אויף שטום־לשון געוויזן צום מויל, אַז מיר זענען זייער הונגעריק, מען זאָל אונדז געבן עסן... און אַזוי אויף שטום־לשון האָבן מיר געקראָגן שפייז.

מען האָט אונדז אַוועקגעפירט ערגעץ אין אַ געווּעזענער ציגעלניע, וואָס איז געשטאַנען פאַרלאָזט אויף אַ הויכן בערגל. אויפן שפּיץ בערגל איז געשטאַנען אַ וויים הילצערן שטיבל פון אייַן גרויסן צימער מיט אַ סאָך קליינע פענצטערלעך. עס האָט אויסגעקוקט פון דער ווייטנס ווי אַ וווייסער פויגל מיט רינגען אין די אויערן. בייַ די פענצטער האָט אַ דין וואַסערל זיך געשלענגלט, אויפן גרונט פון וואַסער האָבן שוואַרצע פּיאַווקעס אין אַ משוגענעם טאַנץ זיך געוויכערט און זיל־בער־פישלעך האָבן זיך געמיניעט אַנטקעגן דער זון.

די ציגעלניע איז געשטאַנען אינגאַנצן אַ פאַרלאָזטע, מיט זילבערנעם שפּינ־ווּעבס אַרומגעוועבט. נאָר די רויטע ציגל האָבן געבלעַנדט אַקעגן דער זון, ווי פאַרבליבענע שט־קער וווּנדן פון אַ רויט־זשאַרנדיקן אוז־זון. הינטער דער פלייצע פון שטיבל איז געווען אַ גרויסער סאָד, מיט אַ סך ביימער און רויטע עפּל. זיי האָבן ווי רויט־ברוסטיקע מיידלעך געווונקען, געווונקען...

אונטער אָט־די עפּל־ און פלוימען־ביימער פלעג איך ליגן און חלומען. יונג קינדיש לייב פלעגט זיך ציען הינטער בלויען טלית פון הימל. די זון פלעגט ווי אַ רויטע שטעכיקע שפּין זיך צעבליען אויף מיין לייב און מיך קושן. יונג־קינדישער קערפּער פלעגט בענקען, בענקען... מיינע אויגן אין מיניענדיקע שלייערן. איך בין געלאָפן אַ צעזונגענע אין וואַלד מיט אַנגעצונדענע ליפּן — קושן די לופט. מיינע האָר, צעפּלאָטערטע ווי גאָלדענע זאָנגען אין פעלד. דאָן אַ צעבליטע לויפן צום וואַסערל, פאַרקאָטשען מיין קליידל, די נאַקעטע פיס שפּיזן אין וואַ־סערל, די זינגענדיקע פונקען אין מיין לייב פלעגן זיך דערשרעקן פאַר די שוואַרצע פּיאַווקעס פון שפּיגל־וואַסערל און אַנטלויפן..

עס איז געווען אַ הייסער טאָג, דער ווינט האָט פאַרצויגן זיין האַלדז, קיין בלאָט האָט זיך נישט גערירט, אַלץ איז ווי פאַרגליווערט געוואָרן, די ערד אַנ־געשוואָלן מיט שטויב, דאָס וואַסערל פאַרצויגן מיט אַ גרינער הויט, אין די קוסטעס האָבן פאַרחלשטע קלאַנגען געקוואָקעט, געשריען אויף דער ברענע־דיקער היץ. איך בין געלעגן אונטערן שאָטן פון בוים, בייַ מיינע קניען די וווייטקייט...

אַ וואָלקן שטויב אין גרויע רייפן האָט זיך געדרייט פאַר מיינע אויגן, פונעם שטויב האָט זיך אויסגעשיילט אַ שוואַרצער פלעק און ווי אין אַ גרויסער ראָם האָט זיך געשאָרט אַן אַלטער יִד מיט אַ וווייסער שטויביקער באָרד. אַ גרויער זאַק האָט זיך געהאַרביקט אויף זיין געבויגענעם רוקן. די געשטאַלט — ווי מיין זיידע יאָסל, נאָר אַ סך, אַ סך עלטער.

איך בין אויפגעשפרונגען. דער גרויער פלעק האָט אַלץ נענטער געשאָרט זיך. איך בין געלאָפן אַנטקעגן. דער טיפער שטויב האָט מיך אין זיין נעץ אַריינ־ געצויגן. איך בין געשפרונגען אַריין און אַרויס, ווי אויף שטויביקע טרעפ. גריבער זענען געוואָרן פון מיינע טריט. דער גרויער שטויביקער סילועט איז צוגעשוווּמען נענטער. איך האָב דערזען מיין אמתן זיידן...

אַ מחנה קינדערלעך זענען אים נאָכגעלאָפן, אים אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן און געשריען: „סאַנטאַ קלאָוז"! „סאַנטאַ קלאָוז"! דעם זיידנס טיפע קלוגע אויגן האָבן געקוקט און געקוקט, ער האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס זיי שרייען...

זיידע! מיין זיידע! בין איך אים אַנטקעגן געלאָפן. זיין גרויער זאָק איז אַראָפ־ געפאַלן אויף דער ערד, אַרום זיינע צעקנייטשטע אויגן האָבן זיך פאַרצויגן זילבערנע שנירלעך, געקאָפּעט אויף מיר ווי צעגאַנגענער אייז.

איך האָב אים פאַר דער האַנט גענומען, געפירט מיין אַלטן זיידן באַרג אַרויף צו אונדזער ווייסן שטיבל...

דערציילט האָט אונדז דער זיידע, ער איז צוזאַמען מיט דער באָבען געקומען קיין ניקולסבורג אין די באַראַקן. דאָרט האָט ער אויסגעפונען וווהין מען האָט אונדז פאַרשיקט. אָפּזיצנדיק מיט דער באָבען פערצן טעג, „קאַראַנטין", האָבן די פליכטלינגע זיך אויפגעזעצט אויף אַ צוג, ווייטער צו פאָרן. דערווייל איז דער זיידע אַראָפּ פאַר אַ מענטשלעכער פונקציע. ביז דער זיידע איז פאַרטיק געוואָרן איז דער צוג מיט דער באָבען אַוועקגעפאָרן... און אייַדער וואָס־וועג האָט שוין אַן אַנדער צוג אויפגענומען נייַע פליכטלינגע.

ווער קאָן זיך פאָרשטעלן דעם צער פון מיין זיידן? די באַן איז אַנטלאָפן מיט דער באָבען... פאַרצווייפלט האָט ער געבעטן. עס איז געווען מלחמה־צייט און עס איז געווען פאַרפאַלן. קיין צוג האָט מען נישט געקאָנט אָפּשטעלן צוליב אים. זיי האָבן נישט געווּסט אַפילו וועלכן...

אַזוי איז ער געפאָרן מיט אַן אַנדער צוג — געפירט פון אַ קליינעם שטיקל פאַפּיר, אונדזער אַדרעס, געוואַנדערט מיטן זאָק פון דאָרף צו דאָרף, ביז ענדלעך אונדז געפונען. זיינע קליידער זענען געווען צעריסן. דורך דער צעריסענער קאַפּאָטע האָט אַרויסגעקוקט עלנבויגנס מיט שוואַרץ צעקראַצט לייב...

זיינע פינגער צעבלוטיקט פון קראַצן זיך. מיר זענען געווען אַזוי אַרעם אַפילו זאָכן אויף צו איבערבייטן האָבן מיר נישט פאַרמאָגט. דער טאַטע האָט פון זיידן אַראָפגענומען די שמאַטעס, אים אינגעוויקלט אין אַ דעק, געפירט אים צום וואַסערל זיך וואַשן, דאָס וואַסערל איז שוואַרץ געוואָרן פון זיין לייב...

אויף דער צווייטער זייט טייכל האָבן קינדער זיינע קליידער געוואַשן און געקליבן די לייז... און מאָדנע — מיר האָבן זיך גאָרנישט געעקלט. ווי אַ הייליקע אַרבעט געטון... פון דער ווייטנס האָט זיך געטראָגן אַ וויינענדיקער ניגון, דעם זיידנס ניגון... ער האָט געדאַוונט מנחה...

די זון איז אונטערגעגאַנגען ווי אַ קיילעכדיקער פייער־ראָד ביים האָריזאָנט. די שאָטנס פון ביימער האָבן אין שפּיגל פון וואַסער געציטערט מיט זייערע צווייגן ווי לירעס...

דער טאַטע האָט אויסגעלייגט דעם זיידנס קליידער צום טריקענען אויפן גראָז. דער געפונענער זיידע האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויפן גראָז און אַלע קינדערלעך האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום אים. ער האָט אונדז דערציילט מעשיות. מיר זענען געזעסן אַרום זיידן דרימלענדיק אויך ווי אין אַ מעשהלע...

ווען די נאַכט איז געקומען האָבן מיר נאָר איין „פרוטש" געהאַט פון פיר צוזאַמענגעקלאַפּטע שטאַנגען אויף צו שלאָפן. אַלע קינדערלעך האָבן געוואָלט שלאָפן מיטן זיידן.

עס איז געבליבן דריי ברידערלעך זאָלן שלאָפן צוקאָפנס און איך מיט מיין שוועסטערל טויבעלע צופוסנס. דאָס קלענסטע האָט געמוזט נעבעך שלאָפן מיט טאַטע־מאַמע אויף דער ערד. ביי דער נאַכט האָב איך געהאַט אַ וווּנדערלעכן חלום. עס איז יום־כּפּור. די וועלט האָט זיך אָפּגעטיילט פון ערד אין אַ רעגנבויגן־בריק... מענטשן ציען זיך צום רעגנבויגן אין ווייסן אָנגעטאָן. מיר קינדערלעך זענען אויף אַ שיף. דער זיידע שטייט ווי אַ געטלעכע געשטאַלט אויסגעצויגן גלייך און אַלע קינדערלעך טאַנצן אַרום אים אַ טאַנץ פון שלאָף. מיט שלאָפנדיקע הענט, מיט שלאָפנדיקע פיס, טאַנצן מיר. דורך די פענצטערלעך שפּרינגען אַריין נאַקטע קינדערלעך מיט פאַרשלאָפענע קעפּלעך, די שיף וויגט זיך ווי אין שלאָף, אַ שלאָפנדיקע נידערט אַראָפּ די שיף אויף דער ערד... און אַלע טאַנצן מיר דעם טאַנץ פון שלאָף... איך האָב זיך אויפגעכאַפּט אַ דערשראָקענע, געזונטן מיין זיידנס פיס די געשוואָלענע און פאַרמוטשעטע פון וואַנדערן, און מיין שוועסטערל האָט אויך אַרומגענומען די פיס. ווי ליב און הייליק מיין זיידע איז געווען אונדז... און אַזוי זענען מיר אַנטשלאָפן געוואָרן אין שטילער פרידלעכער רו...

אַסענטירט

לאַנגע בייטשן רעגן האָבן די פענצטער פאַרבלינדט. אויפן ליימיקן דיל ביי דער טיר זענען קינדערלעך געלעגן, געקלאַפּט מיט די פויסטן אין טיר, געווויינט: דער טאַטע אַ זעלנער! וואָס וועלן מיר טון? מען נעמט ביי אונדז ווידער צו דעם טאַטן... דער טאַטע איז געשטאַנען, אַן אויסגעצויגענער, מיטן ווייסן פאַפּיר אין האַנט, ווי מיט אַ טויט־אורטייל... און די קינדער האָבן געווויינט: דער טאַטע איז אַ זעלנער.

נאָר די מאַמע איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, זי האָט נישט געזויינט, נאָר דאָס פנים איז געווען אַ פאַרגליווערט שטיק פון געוויין... זי האָט נישט געווויינט...

דאָס שוואַרצע לאַנגע קלייד האָט אַראָפּגעווייניט צו דער ערד. אַרום אירע אויגן האָבן זיך צעשניטן שוואַרצע שפּיגעלעך־געווײַן... זי איז געשטאַנען פאַר־חלשט ווי אַן אויסגעצערטער פּלאַם, אַ פּאַרלאָשענער. אירע ליפּן איינגעביסן, און רויט בלוט האָט געטריפט ווי פון א ליכט, טראָפּ נאָך טראָפּ... און אַן אומ־זיכטבאַרע האַנט האָט געמאָלן אויף אירע באַרוועסע פּיס און ליימיקער ערד רויטע בלומען און קיינער האָט זיך נישט געירט עס איינצוצאַמען...

דער טאַטע מיטן פּאַפּיר, דער אַסענטירטער זעלנער, ווי איינגעוואַקסן אין דער ערד. מיר אויפן דיל, און די מאַמע אַ פּאַרצאָגטע שטומע סטאַטוע...

כאָטש גוט וואָס דער זיידע איז אַוועקגעפּאָרן צו דער באָבען אין אַן אַנדער דאָרף און זעט נישט צו אונדזער עלנט... בלויז נאָך איין נאַכט האָט דער טאַטע געדאַרפט מיט אונדז פאַרבלייבן. אין פיר־און־צוואַנציק שעה האָט ער געמוזט איינרוקן נאָכן מיליטעריישן באַפעל... אויב נישט האָט אים געדראָט טויט־שטראָף...

כאָטש פון שטענדיק אַן האָט ער געהאַט קראַמף־אָדערן אויף זיינע פיס האָט מען נישט קוקנדיק אויף דעם באַשטימט אים גלייך אויפן איטאַליענישן פראָנט...

מיין מאַמע האָט זיך געבעטן ביי אים: זי וועט אויסגעפינען אַ הייל אין די בערג, אים באַהאַלטן. די לעצטע נאַכט האָט זיך אָנגעשיכורט מיט אונדזערע טרערן...

וועז אַלע זענען שוין כמעט ווי געשלאָפן, איז מיין מאַמע אַראָפּ און צוגעגאַנגען צום טאַטן אויף די שפּיץ פינגער, געגלעט זיין פּנים, ווי אַ ווינט אַרומגעבלאָנדזשעט אַרום זיינע הענט. דאַן האָט אַ פּאַרחלשט געשריי איבער־געריסן די נאַכט, אַזוי ווי מען טיילט־אָפּ נשמה פון גוף. מיין מאַמע האָט געשרינען אין דער נאַכט דאָס געשריי פון טויזנטער פרויען און מאַמעס וועז מען רויבט ביי זיי אַוועק דאָס הייליקסטע. דאַן געבליבן שטיל. מיטן זעלבן צעווייטיקטן פּנים געקוקט ווי די נאַכט איז צעגאַנגען אין שוואַרצער בלאָטע...

ערב יום־כּפּור

די ערד איז געווען אַזוי פייכט און אויסגעוואַשן ווי אונדזערע טרערן. די ביימער צעשויבערט מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ.

מיין מאַמע האָט זיך געגרייט באַגליטן דעם טאַטן אין שטאָט אַריין קיין סאָמבאָטהעל, ווו אַלע אַסענטירטע סאָלדאַטן וואַרטן. זי האָט אָנגעפּאַקט ברויט אין זיין רוקזאַק. וועז דער טאַטע האָט זיך געזעגנט מיט די קינדער האָבן די בערג זיך איינגעהאַרבעט פּאַר ווייטיק און געשרייען...

מיר האָבן ערב יום־כּפּור אַרויסגאַגלייט דעם טאַטן. די לופט האָט זיך צעריסן פון אונדזער געווײַן און צער. שפּעטער, ווי לעבעדיקע יתומים, זיך צוריקגעקערט אין דער לײַדיקייט פון שטוב.

ווען נאָכט איז געקומען, יום־כּפּורדיקע נאָכט, זענען ציגיינער אָנגעלאָפן אויף די פּעלדער אַרום דער ציגעלניע, ווי שוואַרצע פלעדערמײַז. זיי האָבן זיך באַהאַלטן אונטער די ציגל און פּלויטן. מוראדיקע קלאָנגען האָבן געלעכערט די לופט...

זעקס קינדערלעך אין מיטן פּעלד אַליין, אום יום־כּפּור, אַרום אונדז ציגיי־נער. מיר האָבן זיך אַרומגענומען; אַ רויטער הימל האָט זיך אָנגעצונדן, ווי ברע־נענדיקע הייזער זאָלן פלאַמען דאָרט אויבן. רויטע כמאַרעס ווי חיהשע קעפּ האָבן מיט רויטע צינגער פאַרשלונגען דעם הימל. חיות האָבן אין פייער־טייכן זיך געבאָדן...

פלוצלינג האָט אַ רויטער בעזים זיך באַוויזן אויפן הימל... אַ שוואַרצע כמאַרע האָט פאַרצויגן דעם גאַנצן הימל. בלויז דער רויטער בעזים מיט פייערדיקע ריטער האָט געקערט דעם הימל — אַלעמענס זינד פאַרקערט... אפשר איז עס געווען אַ רויטער שד, וואָס האָט זיך געשפּילט מיט דער וועלט אין מלחמה? דער שד האָט זיך באַוויזן צום יום־הדין...

אַ שרעקלעכער פּחד האָט אונדז, קינדערלעך, אַרומגענומען. ביים אַריינגאַנג פון שטיבל איז געשטאַנען אַ לייטער. מיין זיידע וועט ער איז געקומען — האָט אָנגעקלאָפּט אַ מזוזה. מיר האָבן זיך אויסגעשטעלט אַלע אין אַ ריי. איך בין די ערשטע אַרויף אויף דער לייטער, נאָך מיר — מיין שוועסטערל, נאָך איר — אַ ברודערל, נאָך אים — די איבעריקע קינדער, מיט דערשראָקענע פיסלעך פאַר־פלאָכטן אין אַ שווערן צאָפּ דעם לייטער. מיר האָבן געשטרעקט די פינגער צו קושן די מזוזה, בעטן גאָט פאַרן טאָטן. מיר זענען געשטאַנען אויפן לייטער, דינע וויינענדיקע פינגער האָבן זיך געצויגן אַרויף צו דער מזוזה. עס האָט זיך געדאַכט דער הימל האָט זיך איינגעבויגן איבער אונדז, פאַרהיט אונדז ווי אַ שוואַרצע, גאָלדענע חופּה...

ווען איך האָב דערגרייכט דעם שפּיץ פון לייטער האָב איך צוגעלייגט מיינע וויינענדיקע ליפּן צו דער מזוזה... פון דער ווייטנס איז אַ שיקסל געשטאַנען. קוקנדיק אויף אונדז האָט זי זיך געצלמט און מיטן פאַרטוכל זיך געווישט די אויגן: „סעגין זשידיע", „סאנטיש זשידיא*), געמורמלט...

מיט ערב יום־כּפּורדיקער הייליקייט זענען מיר צוריק אַריין אין שטוב. מיר האָבן אַלע קריאת־שמע געלייענט און זיך שלאָפן געלייגט אַליין, אָן טאַטע־מאַמע, אין וואַלדיקן שטיבל.

---

*) אַרעמע יידן.

איך האָב זיך דערמאָנט יום־כּפּור אין דער היים: אויף אַלע פענצטער ליכט צעצונדענע, די נאַכט לייכט מיט ליכט און טריפט דעם אייביקן יִדישן טרויער...

אָבער הייַנט? מיין מאַמע איז אין אַ פרעמדער שטאָט און מיר קינדערלעך האָבן אָנגעצונדן ליכט אין הימל, דער גאַנצער הימל האָט אין פלאַמען גע־ברענט... אונדזער אָרעמער טיש איז שוואַרץ און פינצטער; אינדרויסן באַ־וואַכן אונדז ציגיינער. אפשר וועלן זיי אונדז צוגנבענען אין דער נאַכט, מיר וועלן מער נישט זען טאַטע־מאַמע?

שוואַרצע פאַקלען פלאַקערן אין דער נאַכט, שרעקן אוּן ווערן נים... ווערן ניט...

איך פאָר קיין חין

די גרינע בערג אָרום אונדזער הויז שפּרייטן זיך, גלייכן־אויס זייערע גע־האַרביקטע רוקנס הינטער מיינע לויפּנדיקע טריט. איך שפּאַן מיט איינגעהאַל־סענעם אָטעם. יעדער גלידּ האָט דערוואַכט אין מיר. פּרילינג האָט געבליט אויף מיין קערפּער. איך בין געוואַקסן ווי אַ ווילדער בוים דאָ אין פעלד. מיט בענק־שאַפט האָב איך אויסגעחלומט צו פאָרן קיין ווין זיך לערנען. דורך די נעכט סלעג איך זען דעם קייסער, רייטנדיק אויף אַ ווייסן פערד, דאָס פאָלק גייט אים נאָך, מיט געווייַן און בעט, ער זאָל אָפּשאָפן מלחמה, באַפרייַען די טאַטעס און זיי שיקן צוריק צו די פרויען און קינדער...

איך האָב געזען זיך אין ווין, ווי איך שטיי ביים פאַלאַץ און דער קייסער קומט אַרויס צו מיר און ווי אסתר־המלכה בעט איך פאַר מיין טאַטן און פאַר אַלע טאַטעס, ער זאָל זיי באַפרייַען..

די מאַמע האָט אָנגעפאַקט אַ סך פּעקעלעך מיט מעל, איך זאָל ברענגען טאַנטע מירציען קיין ווין. ביי איר וועל איך אינשטיין אויף קוואַטיר און טאַנטע מירציע האָט אונדז געשריבן איך זאָל איר ברענגען פּרישע פּוטער פון אונגאַרן.

ביי אונדז אין דאָרף, אין פערעניע, האָט מען נישט געקאָנט זיך פאַרגינען צו עסן פּוטער, בין איך געפאָרן קיין סאָמבאָטהעל צו קויפן פּרישע פּוטער פאַר מיין טאַנטע.

די שטאָט סאָמבאָטהעל איז געווען אַ הערלעכע שטאָט און די פּויערטעס האָבן אויסגעקוקט, ווי ביבלישע געשטאַלטן מיט זייערע רונדע קוישן אויף די קעפּ. איך בין צוגעגאַנגען צום מאַרק־פּלאַץ און אין גרינע פּרישע בלעטער זיינען געלעגן גאָלד־שמעקעדיקע פּוטער. דערווייל בין איך פאַרכישופט געוואָרן פון פאַרשידענע גרינצייגן, וואָס איך האָב פּריער קיינמאָל נישט געזען, זיי האָבן געשמעקט מיט פרישער גאָרטן־ערד. שפּאַצירנדיק אַזוי אָרום צווישן די פאַרשידענע וווּנדערלעכע קוישן, אָנגעפילט מיט פרישע געמיזן און גרינצייג

האָב איך אויסגעקליבן דריי פונט פוטער, אויסגעבעטע אין ריזיק גרינע בלעטער און איך וויל אויפעפענען מיין טאַש אַרויסצונעמען דאָס אָפּגעשפּאַרטע געלט צום באַצאָלן. איך זע אַ שניט אין טאַש און דאָס געלט איז פאַרשוווּנדן. דער הימל איז אַראָפּגעפאַלן אויף דער ערד. איך האָב זיך אַזוי צעשרײַען — דער גאַנצער יאַריד מיט אַלע פּאָליצייליט זענען זיך צוזאַמענגעלאָפן אין אײַן גרויסן מענטשן־קנויל. מען האָט צוגעגנבעט מײַן געלט, דאָס לעצטע געלט, וואָס איך דאַרף פּאַרן קיין ווין. איך האָב אַזוי ביטער געווויינט, אַז אַלע מענטשן האָבן אויך אָנגעהויבן צו ווײַנען און שעלטן דעם שרעקלעכן גנב, וואָס האָט דווקא מיך אויסגעקליבן פאַר זײַן קרבן...

איך געדענק נישט ווי אַזוי — נאָר מען האָט פאַר מיר באַצאָלט פאַר אַ בילעט און איך בין אַהיימגעקומען צו דער מאַמען אָן געלט און אָן פּוטער.

די מאַמע האָט מיך דערזען פונדערווייטנס האָט זי געמיינט, אַז מיט מיר האָט אַ שרעקלעך אומגליק געטראָפן... און וועז זי האָט דערהערט אַז עס איז אויסגעאַנגעגן בלויז צו געלט, האָט זי דריי מאָל אויסגעשפּיגן און אַ זאָג געטון: — טאַכטער מיינע, צוליב געלט האָסטו דיינע שיינע אויגן אויסגעווויינט! דער גנב וועט קיין הנאה נישט האָבן פון אָזאַ געלט און גאָט וועט אונדז נישט פאַר־לאָזן. און זי האָט מיך געמומען קושן און טרייסטן, אַבי חלילה מיר איז גאָר נישט געשען און דאָס מעל איז פאַראָן, וועל איך קומען צו טאַנטע מירציען אָן פּוטער.

און אויפן צווייטן טאָג האָט די מאַמע אַנטליִען געלט אויף אַ בילעט און מיך אָנגעפּאַקט און אַרומגעבונדן אַרום מיין לייב די פּעקלעך מיט מעל. איך האָב אויסגעקוקט ווי אַ געשוואָלענע שאָפקע פּראָוויאַנט...

און אַזוי אַוועקגעפאָרן קיין ווין. אין וואָגאָן האָב איך אונטער די שטולן און אין די ווינקלען באַהאַלטן די אייניציקע פּעקלעך מעל. אין געדרענג פון די פּאַסאַזשירן בין איך געזעסן אַ שטייפע, זיך מורא געהאַט אַ ריר צו טון. פּינצטער איז געווען אין וואָגאָן. דאָ און דאָרט האָט אין דער פּינצטערניש אויפגעלויכטן אַ שוועבעלע, מיינע ווײַס האָבן אַ ציטער געטון. איך האָב זיך איינגעגעסן אין דער פּינצטערניש. הינטער מיר זענען געזעסן זעלנער מיט שיקסלעך. שטומע קושן האָבן דערשטיקט די נאַכט. אַ דינע, זיסע מורא האָט מיך האַלב איינגע־שלעפערט. ווי דורך אַ פאַרנעפּלטן שלייער האָב איך געטראַכט: פרידן איז אויף דער וועלט, זעלנער מיט זייערע געליבטע קושן זיך, אויף די סטאַנציעס שטייען מחנות מענטשן, קושן זיך... פון פעלדער בלאָדזשען הינט און קעץ און קושן זיך... די וואַגאָנען קלאַפּן נישט, נאָר זיי קושן זיך איינער מיטן אַנדערן...

מיין קאָפּ איז צוגעפּאַלן צום שולטער פון באַנק, מיינע האָר האָבן זיך אָנגעריט אָן עמעצנס. דינע שפּיזן האָבן זיך געזיפּט דורך מיין לייב, דורך מיינע שפּיץ־פינגער, אַ זיסע פרייד האָט געמאַנט אין מיר... איך האָב זיך אומ־געקוקט — אַ זעלנער איז געזעסן מיט זיין מיידל אַרומגענומען, געראַדט פון טעג

אינזאַמע און צעשיידטע. פון זייערע אָר האָט די נאַכט אַרויסגעשטראַלט מיט אַזויפיל סודותדיקייט...

איך האָב אויפגעהויבן מיין קאָפּ צום פרעמדן אויף יענער זייט באַנק. זיי זענען ביידע מיר אַזוי נאָענט געוואָרן, ווי איך וואָלט זיי לאַנג געקאָנט. איך האָב זיי געקושט שטומערהייט מיט זייער ליבע, וואָס האָט זיך פאַרפלאַנצט אין מיר, ווי אַ פלאַנץ אין אַ גאָרטן.

אין ווינער־ניישטאָט זענען אַרויפגעקומען זשאַנדאַרן און ריווידענטן. מען האָט אָנגעהויבן זוכן אין אַלע ווינקלען. איך האָב געזען: מען האָט באַטאַפּט פרויען, צעריסן קליידער, אויסגעטאָן פון די ברוסטן זעקלעך מעל. סאָלדאַטן האָבן געקייכט פון גלעלעכטער, זשאַנדאַרן האָבן געזוכט מיט לעמפלעך הינטער די בענק. טערער, געשרייען, געבעט האָט פאַרהילכט די נאַכט.

אַ דערשראָקענע בין איך געזעסן. אָט באַלד קומען זיי אַהער, זיי דער־נענטערן זיך שוין. דאָס האַרץ האָט ווי אַ שלאָגדיקער זייגער געקלאַפּט אין מיר. איך האָב אַפּיר געגומען אַ פּעקל פון אונטערן באַנק, דערלאַנגט עס אַ זעלנער, אים געבעטן ביי זיך עס באַהאַלטן. איך האָב זיך פאַררוקט הינטער זיין מאַנטל, וואָס איז געהאנגען ביים פענצטער, איך האָב צוגעמאַכט די אויגן, מיט מיין קינדערשן גלויבן געבעטן גאָט...

פּלוצלינג האָבן די וואַגאָנען זיך אָנגעהויבן צו רירן, די געשרייען זענען פאַר־שטיקט געווארן; דאָס געריש איז פאַרשלונגען געווארן, ווי ערגעץ אין אַ טאָל. דורך די פענצטער האָבן לויפנדיקע לעמפלעך זיך געריצט און פאַרשוווּנדן...

אַ הורא האָט אויסגעבראָכן! די גרענעץ איז פאַריבער. מען האָט ליכטיק געמאַכט אין די וואַגאָנען. אַלע האָבן אָפּגעזוכט די באַהאַלטענע פּעקלעך. ליכט האָט זיך צעצונדן מיט שטראַלנדיקע פּנימער. ווען איך האָב געבעטן ביים זעל־נער צוריק מיין פּעקל מיט מעל — האָט ער זיך צעלאַכט — ער האָט געמאַנט אַ פרייז דערפאַר — איך זאָל אים אַ קוש־טון. זיין אייזערנע האַנט האָט מיך צו־געשלעפּט, זיין באַוואַקסן פּנים האָט זיך אָנגעבויגן צו מיר. מיט מיין גאַנצער גבורה האָב איך אים אַ שטויס־געטון אויף צוריק. האָט ער פאַר כעס אַ וואַרף־געטון דאָס פּעקל דורכן פענצטער...

און ער האָט זיך היסטעריש צעלאַכט... און איך בין געשטאַנען שטום און געציטערט...

די וואַגאָנען זענען ליידיקער געווארן. זעלנער זענען אויסגעשטיגן, נייע פאַסאַזשירן זענען אייngעשטיגן. פאַרויס האָט די שטאָט ווין געבלענדט מיט ראַשיקייט פון לוסט און זינד... לעמפלעך האָבן ווי אַ גאַלדענע נעץ פון שטערן זיך געמישט איבערן שווארצן פלאָך פון פירמאַמענט. צווישן ביינאַכט האָט דער צוג זיך אָפּגעשטעלט אויפן ווינער באַנהויף. פון דער ריזיקער געביידע האָט געפלייצט מיט ליכט ווי פון אַ וואַסערפאַל...

דער דרויסן איז געווען באַלויכטן. מען האָט נישט דערקאָנט אויב עס איז נאָכט אָדער טאָג. פֿאַרטערס ווי מאַלפּעס האָבן אַרויפגעקלעטערט אויף די ווַאַגאָנען און אַראָפּגעטאַנצט צוריק מיט אָנגעלאָדענע פּעק. איך האָב אויסגעטאָן די פּעקלעך פון מיין גוף און מיט הענט באַלאָדן בין איך נאָכגעגאַנגען דעם מענטשן־שטראָם... ביי יעדן טראָט האָב איך זיך געמוזט אָפּרופן. אַ פֿאַרטער האָב איך מורא געהאַט אָנפּאַרטרויען די פּעקלעך, ער קאָן נאָך אפשר מיט זיי אַנטלויפן...

די שווערקייט האָט מיך אַראָפּגעלאָדן. מער האָב איך נישט געקאָנט גיין, ביי אַ זייטיקער גאַס זיך אָפּגעשטעלט. אַ רויט־געפּאַרבטע מיידל איז צוגעקומען צו מיר ווי אַ בין, זיך היימיש לעבן מיר אַנידערגעזעצט. זי פרעגט מיך אויס וווהין איך גיי ביינאַכט מיט די אָנגעלאָדענע פּעקלעך. זי האָט גלייך דערקענט, אַז איך בין נישט קיין ווינערן. זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגן און אַ לאַכנדיקע מיר אַריינגעשעפּטשעט און זאָגנדיק: קום מיט מיר! איך ווייס ביסט צום ערשטן מאָל אין ווין, איך וועל דיך פירן ווי עס ענדיקט זיך קיינמאָל נישט די נאַכט, און דער טאָג גייט קיינמאָל נישט אויף... זי האָט אַ שלעפּ געטון פון מיר אַ פּעקל און געוואָלט אַנטלויפן. איך האָב זיך צעווויינט. אַ פֿאַרבייגייער האָט עס פון איר צוריק אָפּגענומען און מיך צוגעפּירט צום טראַמווויי.

דער טראַמווויי האָט דורך די באַלויכטענע גאַסן זיך געיאָגט, ווי אַ רויט צירקוס־פערדל, ליכטיקער געפּאַרבט די נאַכט. פֿאַרנדיק האָט זיך מיר אויסגעדאַכט: איך שווים ווי אין אַ קאַרנאַוואַל. גאָלדענע שילדן וויבערין מיט ליכטער, שויפענצטער מיט טעפּיכער, פרויען מיט וואַקסענע פּיגורן קוקן אויס ווי לעבעדיק. רופן פֿאַרבייפֿאָרער זיי צו באַוווּנדערן.. האַסטיק האָט דער טראַמווויי זיך אָפּגעשטעלט. דער קאָנדוקטאָר האָט אויסגערופן די לעצטע סטאַנציע, די פּאַסאַזשירן זאָלן אַלע אויסשטייגן און וואַרטן ביז אינדערפרי פאַר אַ נייעם טראַמווויי.

איך בין אַרונטער אין דער נאַכט מיט די פּעקלעך, געיאָגט זיך נאָך די סילועטן, וואָס האָבן זיך ווי פֿאַרגנבעט געשאָרט ערגעץ וווייט ווי עס ענדיקט זיך די שטאָט. אַרום מיר זענען גענוגן ביימער און גערטנער. איך בין געגאַנגען מיט בלינדע טריט און אויגן... די סילועטן זענען פאַרשוווּנדן און איך האָב מיט הילכיקע, ווייענדיקע טריט אויסגעקלאַפּט אויף טראָטוּאַרן מיין גאַנג.

די שטריק פון די פּעקלעך האָבן אינגעשניטן מיינע פינגער. איך בין געלאָפן ווי אַ דערשראָקענע חיה און נישט אומגעקוקט זיך. אַ גרויסער ריזיקער שאָטן האָט זיך אויסגעשפּרייט אויף דער לענג פון טראָטוּאַר און צעטראָטן מיין אייגענעם שאָטן.

אַ שטילע און ווארעמע מענלעכע שטים האָט געפּליסטערט צו מיר:

— קלייניע, דערלאַנג דיינע פּעקלעך, איך וויל דיר העלפן, — אין אַ שיינעם דייטש

איך האָב זיי אים אָן שום שרעק דערלאַנגט... געווונטשן ער זאָל מיט זיי אַנטלויפן און מיך באַפרייען פון דער שווערער משא.

איך האָב מער נישט געקאָנט אויסבייגן מיינע פינגער. בלאָטערס זענען אויפגעגאַנגען אויף די הענט. באַפרייט פון די פּעקלעך בין איך ווי אַ היפּנאָטיזירטע נאָכגעגאַנגען דעם פּרעמדן. דער עלנט האָט מיך געבראַכט אין דער גרויסער שטאָט, מיטן עלנט בין איך נאָכגעגאַנגען דעם אומבאַקאַנטן אָפּיצער.

ביי די ראַנדן פון טראָטואַר האָט אַ פּאָטרולמאַן זיך געשאָרט, מיט קעציש אויגן געקוקט אין די ווינקלען פון פּאַרק, ווו אָפּגעריבענע שטיקער מאַנטלען האָבן געבליצט אין דער נאַכט צווישן די ביימער...

דער אָפּיצער האָט מיך צוגעפירט צום פּאָטרולמאַן. ער האָט מיך איבערגעגעבן אין זיינע הענט, פּאַרשריבן זיין נומער און סאָלוטירט, מיר אַ גלעט געטון אין באַק, זאָגנדיק:

— האָב קיין מורא קליינע, וועסט שוין זיכער קומען ווּהין דו דאַרפסט. און איז אָוועק.

איך האָב אַ פּאַרגאָפּטע נאָכגעקוקט דעם אומבאַקאַנטן וועלכער איז אפשר אויפן שלאָכטפעלד אָוועק, מיט דאַנק אים נאָכגעקוקט ווו זיין סילועט איז פּאַרשוווּנדן אין דער נאַכט אַריין...

איך האָב זיך אַנידערגעזעצט אויף די פּעקלעך, ווי אַ הון אויף די הענדלעך זיך איינגעקאָרטשעט און געוואַרט. דער פּאָליציימאַן האָט זיך געשאָרט. זיינע זוילן האָבן אָפּגעקלאַפּט אויפן טראָטואַר פון אָנהייב גאַס ביז סוף גאַס. ער האָט זיך יעדעס מאָל אָפּגעשטעלט לעבן מיר, פּרעגנדיק אויב מיר איז קאַלט.

שוואַרצע פינצטערע כמאַרעס ווי ריזן־פייגל האָבן זיך אויסגעשפרייט אויפן הימל, געשפּיגן מיט קאַלטער נאַסקייט אויף דער ערד. דער פּאָטרולמאַן האָט אויסגעטאָן זיין מאַנטל, מיך איינגעהילט אין אים, מיר זאָגנדיק: אויב עמעצער וועט מיך רופן זאָל איך נישט גיין... ער אַליין האָט געשפּאַנט ווייטער אַ דורכגעווייקטער פון רעגן...

ווען דער ערשטער מילך־וואָגן איז פאַרביגעפאָרן האָט ער אים אָפּגעשטעלט, מיך אַרויפגעזעצט מיט די פּעקלעך און באַפוילן דעם פורמאַן מיך צו פירן ווּהין איך דאַרף...

איך האָב אים פאַר דאַנקבאַרקייט אַ קוש־געטון אין האַנט און די פּור איז ווייטער געפאָרן.

דער דרויסן האָט זיך געבלייכט. אויף די גאַסן האָבן זיך געצויגן מענטשן אין רייען. דער פורמאַן האָט מיר געזאָגט: זיי שטייען אַ גאַנצע נאַכט פאַר אַ פּערטל ברויט און אַ שטיקל פּלייש. אַמאָל שטייען זיי אומזיסט. אַ רחמנות האָט מיך אַרומגענומען צו אָט־די אַלע מענטשן. זיי שטייען אַ גאַנצע נאַכט, דער רעגן

וואַשט זיי. מיט די שוואַרצע שירעמס זענען זיי אויס ווי שדים הינטער שוואַרצע חופות...

וועַן זיי וואָלטן נאָר צוגעקומען צו מיר — דאָס גאַנצע מעל וואָלט איך צעטיילט צו אַלעמען גלייך. אָבער די שטייענדיקע הינטערן רעגן האָבן אָפילו אויף מיר נישט געקוקט. זיי זענען געשטאַנען אין פאַרגליווערניש ווי אַ טויטן־פּראָצעסיע...

אויף פּיכלער־גאַס פון נייַנטן באַצירק האָט דער וואָגן זיך אָפּגעשטעלט, מיך אַראָפּגעלאָזט אויפן באַשטימטן אַדרעס און ווייטער געפאָרן.

איך האָב אָנגעקלונגען אין גרויסן טויער. די הויזבאַזיצערין, אין אַ שיינעם שלאָפראָק, האָט מיר געעפנט דעם טויער. איך האָב זיך פאַרנייגט פאַר איר, געקושט אין דער האַנט.

וועַן מיין טאַנטע מירציע האָט פון די שטיגן אַראָפּגעקוקט צו מיר אַ פאַר־שלאָפענע, האָט זי זיך צעלאַכט, און מיך אָנגערופן אַ קליינשטעטלדיקע, וואָס איך קוש דער הויזבאַזיצערין די האַנט. איך האָב זיך זייער פאַרשעמט. איך האָב געמיינט אַז אין ווין, אין דער גרויסער שטאָט קושט מען אַלעמען די האַנט...

ווין

מויערן פאַנטאַסטישע, טורעמס געשפּיצטע ווייבערין מיט זילבער שפּיזן אין די הויכן. סטאָטוען געשניצטע שטומען און גאַפּן, שטומע מומיעס רעדן זיך צוזאַמען, סטאָטוען פון יאָרהונדערטער, זקנים פון צייטן, חלומען אין די הויכן דעם חלום פון אייביקייט... און איבער דער שיינקייט פון שטאָט, איבער אַלע טורעמס הענגט אַ סקעלעט מיט פויסטן שפּיזלדיקע — הונגער! הונגער!

אויף די גאַסן האָבן זעלנער מאַרשירט, דייטשע רעגימענטן, באַטאַליאָנען, שלאָנקע, מיט ברוסטן ווי פאַנצערס פאָרויס, פאָרויס...

די מאַרשירנדע זינגען: שיין זינד די מעדכען פון זעכצן־זיבצן יאָר — פון זעכצן־זיבצן יאָר... פון די פענצטער און באַלקאָנען ציען זיך פרויען־קעפּ, מיידלעך פאָכען מיט ווייסע טיכלעך און ווינקען, ווינקען...

איך בין אַזוי יונג געווען... אַזוי געוואָלט זיי זאָלן זינגען: שיין זינד די מעדכען פון דרייצן פירצן יאָר, פון דרייצן פירצן יאָר...

אַ גאַנצע וואָך האָב איך געלערנט אין שול, נאָר זונטיק, וועַן גאָלד האָט געבליט אויף די שויבן זענען מיינע שול־חברטעס אַרויף אויפן טראַמווייַ, אַזוי ווי זומער־פייגל און געפלויגן אין „פראטער", דער שענסטער אמוזיר־פלאַץ אין ווין.

מוזיק און געזאַנג האָט געשטראָמט אין אַלע ווינקלען; פערדלעך זענען געשפּרונגען, שיפלעך געשיפט זיך, עראָפלאַנען געפלויגן, געלעכטער און גע־

טומל האָט געלאָקט און געפונען די פאַרבייגייער. איך האָב אַזוי מקנא געווען די, וואָס האָבן געלט און קאָנען הנאה האָבן פון די אַלע פאַרגעניגנס...

דאָ בין איך פאַרבי אַ פלאַץ. אין דרויסן אויף דער שוועל איז געשטאַנען אַ סטאַטוע. אַ שארפער שפּיז איז געווען דורכגעשטאָכן דורך זיין האַרץ און צוריק ארויסגעקומען דורכן מויל. איך האָב זיך נישט געקאָנט אָפּרייסן פון אַזאַ מין וווּנדער. מיינע פאָר גראָצער וואָס איך האָב זיך נישט פאַרגונען אויסצוגעבן האָב איך ארויסגענומען און געוואָלט אַריינגיין. עמעץ האָט מיך אָפּגעשטעלט: אונטער זעכצן יאָר דערלויבט מען נישט אַריינגיין...

איך האָב זיך אויפגעשטעלט אויף די שפּיץ־פינגער, זאָגנדיק, איך בין זעכצן יאָר. האָט ער מיט אַ פינטל פון אויג מיך אַריינגעלאָזט.

און צוגענומען מיין געלט. אינעווייניק האָב איך זיך פאַרלאָרן ווי אין אַ וואַלד. איך האָב געזען פאַרצייטיקע פאַרברעכער. זיי זיצן אין היילן געשמידטע אין קייטן, האַלבע פינגער זענען אַראָפּגעהאנגען פאַרפוילטע, ווי טרוקענע בלעטער. אין גלעזערנע בעטן זענען געלעגן נאַקעטע פרויען־קערפּערס פון אוראַלטע קייסעריגעס. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט: זיי זענען לעבעדיק, זיי ליגן שווייגנדיק און שמייכלען מיט זייער העלפאַנטביין און שמייכלען צו אַלעמען.

אויף הילצערנע שאַפּעס זענען געשטאַנען סלאָיען מיט מאָדנע פעדים געשפּינטע... און פון די פעדים — די פאַרמען פון קינדער ווי אַזוי זיי אַנטוויקלען זיך פון ערשטן טאָג אין אינגעווייד ביז צו זייער געבורט...

איך האָב געזען דאָקטוירים אין ווייסע כאַלאַטן איבערגעבויגן איבער די גלעזערנע קאַסטנס, שטודירנדיק די אַנאַרמאַלע געבורטן פון קינדער. אַלע באַזוכער האָבן פאַרדעכטיקט געקוקט אויף מיר. איך בין געווען די קלענסטע צווישן זיי. מאָדנע פאַנטאַזיעס האָבן דערוועקט נייגעריקייט און אויך פאַרסמט דאָס קינדישע און אומבאַוווסטע אין מיין סענסיטיוו האַרץ דורך די הונדערטער נאַקעטע פרויען און מענלעכע פיגורן.

וועג איך בין צוריק אַרויס אינדרויסן האָט די זון זיך באַהאַלטן פאַר בושה...

אויף דער שוועל איז געשטאַנען דער דורכגעלעכערטער מענטש. מיר האָט זיך געדאַכט דאָס בין איך מיט דער דורכגעלעכערטער שפּיז אין מיין האַרץ...

מיין ערשטע ראַנדעוו...

מיין קוזין וואָס איז אַריינגעטראָטן אין מיליטער, האָט געקלונגען מיין טאַנטען, ער וויל מיך זען און מיך נעמען אין אַ קאַפּע

מיין טאַנטע מירציע האָט מיר געלירנט אַ בלויע טולענע בלוזע און צעשאָטן מיינע צעפּ מיט אַ בלויען זיידענעם באַנד און מיך אויסגעפוצט פאַר מיין ערשטער ראַנדעווו צו זען מיין מאַמעס ברודערס זון וועמען איך האָב פריער

קיינמאל נישט געזען. ער האָט געווויינט אין מיסלאָוויץ און איינגערופן געוואָרן לעבן ווין. מיין קוזין האָט געבראַכט מיט זיך אַ יונגן חבר אַ סאָלדאַט. און די צוויי שיינע סאָלדאַטן האָבן מיך צום ערשטן מאָל אויסגענומען אין אַ קאָפּע.

ווען איך בין אַריין אין קאָפּע זענען פון צענדליקער שפּיגלען אַנטקעגנגעלאָפן מיידלעך — און אַלע האָבן אויסגעקוקט ווי איך, מיט רויטע פלאַמענדיקע באַקן און אַ בלויער באַנד. און ווען איך בין נענטער געקומען צום רעזער־ווירטן טישל האָבן זיי זיך אַלע אַוועקגעזעצט אין די שפּיגלען. און ערשט דעמאָלט האָב איך זיך געכאַפּט — דאָס בין איך...

איך האָב זיך נישט דערקאָנט אין מיין נייעם איבערגעביטענעם אויסזען און די צוויי יונגע סאָלדאַטן האָבן נישט אַראָפּגענומען די אויגן פון מיר.

אין קאָפּע איז געווען אַ וווּנדערלעכער פּראָגראַם פון טענצער און זינגער און מיין קוזינס פריינט איז געווען זייער אַ שיינער. און ווען מען האָט אונדז דערלאָנגט זיסע קאָנפעקטורן און די באַלייכטונג און ווינער שיינע טענצערנס, בין איך געווען ווי אין אַ חלום. און ביידע יונגע סאָלדאַטן האָבן צו מיר געדעט און מיין האָנט האָט געשוויצט אויפן טיש. און דער יונגער סאָלדאָט האָט זי געמען אין זיינער און איך בין געזעסן אין אַנגסטן, נישט געווווסט ווי אַזוי צוצונעמען די האָנט און געזען מיין קוזינס בייזע אויגן שפּיזן אויף מיר. ענדלעך האָב איך באַפרייט מיין האָנט — און ווען די צוויי סאָלדאַטן האָבן מיך צוריק געבראַכט צו דער שוועל, האָב איך זיך שוין געהאַט פאַרדינט — אַ פאַרערער! און אַן אייפערזיכטיקן קוזין.

אַ גאַנצע נאַכט האָב איך געווויינט פאַר וואָס איך האָב געלאָזט זיך האַלטן די האָנט... איך האָב זיך געשעמט פאַר מיין שוואַכקייט... און ווען מיין קוזינס פריינט האָט ווידער גערופן, האָב איך פאַר געווויסנסביסע אים מער נישט געוואָלט זען...

דאָס הויז ווו טאַנטע מירציע האָט געווויינט איז באַשטאַנען פון פיר צימערן. די פענצטער האָבן אַרויסגעקוקט אויפן גאַס. עס זענען נאָך געווען דריי גאָרנס מיט מאָדערנע ווויינונגען און אויפן העכסטן שטאָק האָט געווויינט אַן אָפּערע־זינגערן. איר נאָמען איז געווען „פּאַן־פלאָנדראַ". זי איז געווען אַ באַרימטע זינגערן און איר קול האָט פאַרהילכט אַלע פענצטער און אַלע שטילע גאַסן. מיין טאַנטע מירציע וואָס האָט אויך וווּנדערלעך געזונגען האָט זיך באַפריינדעט מיט דער אָפּערע־זינגערן און זי האָט געהאַט פרייַ בילעטן צו אַלע אָפּערע־פאָרשטעלונגען.

אויך איך האָב געהאַט דאָס גליק צו זען עטלעכע אָפּערעס, אַ דאַנק מיין טאַנטע מירציע.

פריילן פּאַן־פלאָנדראַ האָט געהאַט אַ סך פאַרערער און אויך אומצאָליקע אַנהענגער, וואָס פלעגן זי באַשענקען מיט בלומען און רויזן און אַפּלאָדיסמענטן.

אין צייט פון קריג זענען די לאָזשעס באַזעצט געווען פון געזעלשאַפֿט־
הויכראַנגיקע אָפיצערן און עס זענען פֿאַרגעקומען דועלן צוליב פּריילין פּאַן־
פּלאָנדראַ.

פּאַר אירן אַ געשענקטן בליק זענען די אָפיצערן גרייט געווען צו שטאַרבן,
בפּרט נאָך וועלן אירער אַ געליבטער, איז דער אָפיצער שוין געווען דער אויס־
דערווייל־
טער.

פּריילין אָדער פרוי פּלאָנדרא פּלעגט זיך היטן פֿאַר דער לופט נאָך מער
ווי פֿאַר די מענער, ווייל אַ שאַרפער ווינט האָט געקאָנט איר שטים פֿאַרהויכן
און פֿאַרשאָטן. און וועלן זי פּלעגט פֿאַרלאָזן אין אַ רייכן לימאָזין דאָס הויז, פּלעגט
זי אַראָפּלויפן מיט אַ שנופּטיכל ביים מויל. זי איז ווירקלעך געווען אַ שיינהייט...

מיין טאַנטע מירציען האָט זי געשענקט אַ סך אויפּמערקזאַמקייט און אָפּט
איר אַראָפּשיקן פון אירע רייכע שפּיז־אוצרות אַן איבעריקן ברויט, וואָס מען
האָט נישט געקאָנט קריגן אַן אַ צוגעטיילטער שפּייזקאַרטע. דערפֿאַר פּלעגט מיין
טאַנטע פֿאַר איר אָפּט טון קליניקייטן, איר פֿאַררייכטן אַ קאָסטיום און נאָך טובות.

און איינמאָל קומט מיין טאַנטע אַרויף צו פרוי פּלאָנדרא און זי זעט, אַז זי
האָט אַ באַזוכער. ביים טיר שטייט אַ מיליטעריש שייד אין זילבערנעם גלאַנץ
און עס הענגט אַ הויך־ראַנגיקער מיליטערישער מאַנטל מיט מעדאַלן.

מיין טאַנטע האָט אַוועקגעלייגט דעם קאָסטיום און געוואָלט אַרויסגיין, ערשט
די טיר האָט זיך געעפנט און אַ באַקאַנטער פּנים האָט זי אָנגעקוקט.

מיין טאַנטע איז געוואָרן בלייך. זי האָט אים דערקענט. עס איז געווען
דער אויסגעחלומטער פרינץ, וואָס האָט זי געוואָלט מאַכן פֿאַר אַ פרינצעסין און
דער זיידע האָט אים אַרויסגעטריבן פון שטוב. מיין טאַנטע האָט זיך נישט גע־
וואָלט דערקאָנען צו אים.

און פון יענעם אויסטערלישן באַזוך איז ער אַוועק אין שלאָכטפעלד און
געפֿאַלן.

און פרוי פּלאָנדרא האָט טיף געטרויערט צוליב זיין טויט.

בלויז איך האָב געטיילט מיט מיין טאַנטע די אויסטערלישע, כמעט מעלא־
דראַמאַטישע, באַגעגעניש.

אויף וואַקאַציע

אויף וואַקאַציע בין איך צוריק געפֿאָרן קיין אונגאַרן.

מיין מאַמע האָט אַוועקגעשיקט אַ פּעקל מיט שפּייז קיין איטאַליע צו מיין
טאַטן. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום איז געקומען אַן ענטפֿער: דער טאַטע ליגט אַ פֿאַר־
וווּנדעטער אין שפּיטאָל. ער האָט אַ ביסל צוקער פֿאַרביטן פֿאַר ברויט און דער
זעלנער וואָס האָט צוגענומען דעם צוקער האָט אים געמסרט און דערפֿאַר האָט

מען אים באַשטראָפט צו פליען אין אַן עקספּערימענט־עראָפּלאַן מיט אַ שנעלקייט ביז די העכסטע הויכן.

וועג ער איז צוריק אַראָפּ אויף דער ערד, האָט זיך אים שטענדיק אויס־געדאַכט אַז ער פליט... די וועלט דרייט זיך אַרום אים און ער פאַלט און פאַלט...

איינמאָל, נאָך אַ שטאַרקן אַטענטאַט, איז דער טאַטע מיט זיינעם אַ חבר געגאַנגען אויף די שלאַכטפעלדער צוזאַמענקלייבן די טויטע זעלנער. אַ זאַוועראוכע האָט געבושעוועט און דער טאַטע מיט אַ חבר סאָלדאַט האָבן צוזאַמענגעשלעפּט די טויטע קערפּערס און זיי אויסגעלייגט אויפן וועיס שניי ווי שוואַרצע ברוכ־וואַרג. דער דערבייקער וואָלד האָט מיט וועיסע פּאַרשלייערטע ביימער געווייעט אַ קלאָג־ליד איבער די געפאַלענע. די ביימער האָבן געבראָכן די צווייגן־הענט, ווי קלאָג־מאַמעס און כלות פון די טויטע אויסגעלייגט אויפן וועיס שניי... זיי זענען פאַרבייגעגאַנגען אַ שראַפּנעל, וואָס האָט אויפגעריסן און זיין חבר איז אויף צוויי העלפטן צעריסן געוואָרן. דער טאַטע האָט געשלעפּט זיין טויטן חבר איבער גענדיקטע שנייען ווו קיין לעבעדיקער נפש איז נישט געווען. רויט האָט דאָס וואַרעמע בלוט דעם שניי צעצווייגט, געפאַרבט די וועיסע שנייען מיט בלוט. ביז דער טאַטע איז פון שרעקלעכן צער נעבן טויטן חבר אַנידערגעפאַלן. וועג מען האָט אים שפּעטער געפונען זענען זיינע פיס האַלב־פאַרפרוירן געווען .איצט ליגט דער טאַטע אין שפּיטאָל, אַזוי רויק און פאַרשטייפט, קוקט דורכן שפּיטאָל אַרויס, ווי די וועיסע וועלט צעגייט זיך, ביימער טוען זיך אָן אין גרין. אים איז אַזוי גוט, ער זעט דאָס וויידער, ער האָפט צוריקצוקומען אַהיים, נאָר ער קאָן נישט פאַר־געסן זיין טויטן, צעריסענעם חבר...

מיטן טאַטנס בריוו אין מיין האַנט, מיט זיין שטילן ווי־געשריי בין איך געגאַנגען און געגאַנגען ווייט, ווייט, אויף די הויכע בערג, וואָס האָבן זיך גע־בערגלט ווי פאַרגליווערטע כוואַליעס... אַזאַ פרידלעכקייט איז געלעגן אויסגע־שפרייט אין טאָל. דורכן טאָל האָבן זיך געבלייבט ווי קליינע שיפעלעך די וועיסע דערפער. די שפּיצן קלויסטערס האָבן אויסגעזען, ווי שניטן אין האַרץ פון דער וועלט. איך בין געגאַנגען און געגאַנגען אַזוי ווי אַ נאַכט־וואַנדלערן דערגרייכן יענע וויטקייטן, ווו הימל און ערד האָלדזן זיך...

אָ, אייביקייט! לייז מיך אויס פון אַזויפיל צער; נעם מיך אַריין אין דיינע פאַלדן פון די בערג! עס מוז דאָך ערגעץ זיין דערלייזונג...

דער אָונט איז געקומען. דער אָונט איז דורכגעשוומען דורך מיינע וויי־פאַרצילעטע בליקן. איך בין נאָכגעגאַנגען דער וויטער ליכטיקייט, וואָס האָט געשטראַלט אין מיר.

גרויסע שטערן האָבן מיט פינקלדיקע אויגן געווונקען צו מיר. איך האָב אויפגעהויבן מיינע יונג־דערוואַכטע מיידל־הענט צו די פינקלדיקע שטערן און טערערן פון באַהעפטונג מיט גאָטס אייביקייט האָבן געוואָשן מיין פנים...

נאָך יענעם אָוונט בין איך אַלע פרימאָרגן געגאַנגען אויף יענע בערג. דער מאָרגנטוי האָט געלויכטן צו מיר מיט בלויע פּערל אויף די גרינע גראָזן...

איבער די בערג האָט גלאָקן־קלאַנג זיך מיט איינמאָל צעקלונגען. פון די טאָלן כאַפן זיך אויף שוואַרצע שאָטנס. פויערים מיט גראַבליעס אין די הענט און פויערטעס מיט רונדע קוישן אויף די קעפּ. זיי קלייבן די קאַרשן פון די בייַ־מער. בהמות, ווי געלע פלעקן אויסגעלייגט אויף די פעלדער אין די טאָלן. און איך קוק אַראָפּ פון הויכן בארג, ווי גאָט האָט אַזוי שיין אויסגעלייגט די אַלע פעלדער און בערג, אין אַזאַ האַרמאָניאשקייט, און דאָס מענטשלעכע אויג זאָל איינזאַפן אין זיך די לאַנד־שטיקעריַען. אַזאַ שיינע לויטערע וועלט. און פאַר־וואָס איז מלחמה? און מען וויל דאָס אַלץ צעשטערן... גאָט! לאָז נישט דיינע ווערק צעשטערן! מאַך גוט אַלע מענטשן... און נישט־וויסנדיק אַליין האָב איך די לאַנדשאַפט אַנטליען ביי גאָט — אויף אַן אַלט שטיקל צעקנייטשט פּאַפּיר און עס באַהאַלטן אין אוצר־העפט פון מיינע לידער...

אין עטלעכע וואָכן שפּעטער בין איך צוריקגעפאָרן קיין ווין, זיך לערנען אין אַ „מעדכען היים". מיין מאַמע מיט די קינדער זענען צוריקגעפאָרן אַהיים קיין מאַנאַסטרישטש.

און אַזוי האָבן זיך אַלע צעזייטע און צעשפּרייטע משפּחות צוריקגעקערט צו זייער חרובער היימשטאָט ווידער אָנצוהייבן פון דאָס ניי...

צוריק צו מיין שטאָט

די וועלט האָט זיך געבאָדן אין בלוט און פייער. און אָט בין איך אויף אַן אַלטער באַן, וואָס פירט מיך צוריק אַהיים אין מיין שטאָט...

דין און בייגיק זענען מיינע שולטערן. שלאָנק און שעמעוודיק, ווי אַ פּאַלמע הינטער די צווייגן בין איך. אַלץ אין מיר ציטערט מיט דין נשמהדיקייט. דער צוג שלעפּט זיך. לבנה אין גאָלדענע שלייערן לויפט נאָך, קריכט אויף שויבן און אַנטלויפט...

נאָך אַ האַלבע נאַכט און — ווידער זען מיין היים. מענטשן שטייגן איין אין צוג, הענט רעדן אין דער לופטן, מענטשן פון מיין שטאָט...

לעבן מיר ביי דער זייט שטייט אַ שאָטן. צוויי אויגן געהאָמערט אין דער ליידיקייט. ליפּן געבראָכענע ווי צום ווייַנען... פּנים בלייך און טרויעריק. פון שוואַרצע אויגן גיסט זיך צער. צער שטעכט מיט בלינדע פעדים. מיינע בליקן טרינקען זיך אין שוואַרצע אויגן, ווי אין אַ ברונעם. איך דערמאָן זיך זיין פּנים — דאָס פּנים פון מיין שטאָט...

מיינע ליפּן עפענען זיך און פרעגן, אָבער אויגן רייסן זיך נישט אָפּ פון

לייִדיקייט... איך פרעג נאָכאָמאָל. זיין אומעט גרוילט אַרויס דורך זיין יעדן קנייטש. ער זאָגט אַזוי ווי אין דער פּוסטקייט אַריין... ווי אים וואָלט גאָר נישט ארן. מען האָט די גאַנצע סחורה ביי אים צוגענומען... די גאַנצע פּרנסה וואָס ער האָט פאַר זיין טאַטן געפירט...

עפּעס האָט אין מיר זיך געריסן. איך האָב אַזוי געוואָלט העלפן די שוואַרצע אויגן, וואָס בעטן אין דער ליידיקייט. איך שלעפּ אים פאַר זיין האַנט, שפּרינג אַרונטער פון צוג, און ער, אַן אומבאַהאָלפענער, לויפט מיר נאָך. ער ווייזט מיר דאָס הויז וווּ די זשאַנדאַרן האָבן אַלץ צוגענומען... זיינע אויגן האָבן אויפגעפלאַמט אַ באַהאַלטענע קראַפט אין מיר. איך וואָלט אַלץ געטון פאַר זיי...

שטיל ווי אַ קאַץ האָב איך זיך אַרייַנגעשלייכט אין אָפּיצערן־הויז. איך האָב זיך פלוצלינג באַוויזן ווי אַ זייל אינמיטן שטוב, לאַכנדיקע אָפּיצערן מיט פאַר־וווּנדערטע אויגן קוקן אויף מיר. זייערע שפּיזן־אויגן פיילן זיך אַריין אין מיין שעמעוודיקער שלאַנקייט... מיינע באַקן גיסן זיך אַן מיט רויזן־זאָפט און אַלץ זינגט אין מיר אויף...

איך בעט: איך בין אַ פּרעמדע אויף דער סטאַנציע, איך פאָר אַהיים פון ווין, אָבער דאָרט אין וואַגאָן זיצן קינדער פון מיין שטאָט. דאָס מעל וואָס זיי האָבן צוגענומען מיינט דער אָטעם פון די משפּחות. דער הונגער וויכערט אין מיין היים־שטאָט. אין דעם זעקעלעך מעל ליגט דאָס ברויט פאַר די הונגעריקע מיילער. זיי מוזן צוריקגעבן זיי דאָס קאָנפּיסקירטע מעל... און די אויגן — שוואַרצע אויגן — רעדן דורך מיינע ליפּן. אָפּיצערן ווערן ווייכער. זייערע אויגן לייכטן מיט באַהאַלטענע פייערן. איך בעט, און בעט: אויגן, אויגן, אויגן העגנגען אין אַלעווינקלען. זיי האָבן אויפגעוועקט אין מיר דעם יאָמער פון מיין היים.. איך בעט: זיי מוזן צוריקגעבן. מיינע טרערן קאַפּען אויף די צוגעבונדענע זעקעלעך, וואָס שטייען ביי דער טיר, ווי צוגעקלעפּטע שנייַ־פּיגורן...

און אַ נס איז געשען: אָפּיצערן ווערן מענטשן — אויסגעטאָן פון שטרענגע אוניפאָרמען. זיי ווערן גוט און מענטשלעך און גיבן מיר צוריק די זעקלעך מעל...

דער מענטש מיט די שוואַרצע אויגן, דער אומבאַהאָלפענער מיט זיך, קאָן פאַר גליק נישט דאַנקען מיר, נאָר כאָפּט די זעקלעך מעל און לויפט אַרויף אויפן באַן.

ווי אַ בליץ האָט זיך צעטראָגן די בשורה, אַז איך האָב באַפרייט די זעקלעך מעל... יונגע יינגלעך לויפן צו מיר. זיי רופן מיט בעטנדיקע הענט — איך זאָל אויך פאַר זיי בעטן... מענטשן פון מיין שטאָט, זיי בעטן און ווייַנען. איך לויף צוריק און בעט אויך פאַר זיי. און די אָפּיצערן זענען פאַרוווּנדערט אויף זיך אַליין און גיבן אַלעמען צוריק די סחורה...

דער צוג האָט געריבט זיין שווערן נאָכשלעפּנדיקן גוף; די רעדער האָבן געטאַנצט אין נצחון.

שטום בין איך געזעסן, הענט און שטערן איינגעפרעסט אין די קאַלטע שויבן... לבנה אין גאָלדענע שלייערן האָט געשוועבט פאַר מיר, נאַכטיקער טוי האָט געקילט מיין פּיין, ווינטן האָבן געווייעט. מענטשן פון מיין שטאָט, זיי זיצן אַלע און דאַנקן. דאַנקן מיר, נאָר דאָרט זיצן אויגן, שוואַרצע אומעטיקע און איך טרינק זיך אין זיי, ווי אין אַ ברונעם...

דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיין שטאָט. אַלע זענען דורך באַהאַלטענע ווועגן שנעל אַוועק, קיינער זאָל זיי נישט זען... איך בין אַליין די לעצטע אין דער פינצטער געבליבן. ווידער האָב איך געזען די שורות גויישע שטיבלעך. ווי שטומע מצבות זיי שטייען דורך יאָרן, מצבות פאַרבליבענע פונעם שטאָט־חורבן...

אַלע שויבן זענען געווען אויסגעשלאָגן, פינצטער. ווען איך בין דורכגעגאַנגען דורך דער שמאָלער בריק, האָבן אין וואַסער זיך געטרונקען לבנות... און שטערן האָבן זיך געשפּיגלט מיט שטערן. שטאָט, מיין שטאָט, וויפיל פּיינען און שריפות דו האָסט אויסגעטראָגן! זיך אָנגעבויגן צו מיין ערד און מיט די פינגער געקושט די ערד פון מיין שטאָט. איך בין געגאַנגען אויף די שפּיץ־פינגער, ווי נישט געוואָלט וויי־טון מיט מיינע טריט דער בלוט־דורכגעווייקטער ערד פון מיין היים...

ערד מיינע! דאָ בין איך געבוירן, דיינע וואַסערן האָב איך געטרונקען, מיט דיינע ביימער בין איך געוואַקסן. ווי נאָענט דו ביסט מיר מיין ערד, איך בין אַרויף אויפן רינג־פּלאַץ ווו אַלע פאַרברענטע מויערן שטייען אין אַ ראָד, האַלטן זיך פאַר די פאַרברענטע העכט און מאָנען מיט די חרובע ווענט אין דער נאַכט...

איך בין אַוועקגעפאַלן אויף מיין היימישער ערד. טויטע מויערן האָבן זיך צוגעזרוקט צו מיר. איך האָב מיט מיין ווייענדיקן אָטעם טרייסט און אויפלעבונג אין די חורבות אַריינגעהויכט. מויערן האָבן מיך אַרומגענומען, מיך אויפגעהויבן הויך, הויך איבער אַלע חורבות. לבנה האָט שווייגנדיק געטרונקען מיין צער...

ווי ליכטלעך האָבן מיינע פינגער געציטערט, ווען איך האָב אָנגעריר די קלאַמקע פון מיין טיר צו דער האַלב־פאַרברענטער שטוב. די מאַמע האָט מיר איינגעשלאָסן אין אירע מאַמע־הענט. אויף דער קילער, פאַרברענטער פּאָדלאָגע זענען געשלאָפן די קינדערלעך. איך האָב זיך געלייגט לעבן זיי און מיט די יונגע ווארעמע קערפּערס ווילן מיר דערוואַרעמען און אויפלעבן די שטאָט פון חורבות...

די זון האָט זיך אויסגעצויגן אַזאַ מיניעדיקע איבער די גאַסן, אירע גאָל־דענע שטראַלן־צעפּ האָבן געפלאָטערט: פרידן איז געקומען אויף דער ערד.

יעדן טאָג זענען סאָלדאָטן געקומען אַהיים פון די שלאַכטפעלדער, זעלנער מיט שטאָלצן, און זעלנער מיט אַרבל־הענט און מעדאַלן אויפן ברוסט...

ביי אַלע צוריקגעקומענע האָט עפּעס געפעלט: אַן אויג, אַ פינגער, אַ שטיק

באַק, אָבער זיי זענען געווען די גליקלעכע, ווייל אַ סך זעלנער האָבן אינגאַנצן געפעלט. בלויז אַ צינען בלעכל — דער נאָמען — איז אַהיימגעקומען. אָט די זענען מזלדיקער געווען ווי יענע וועלכע זענען אומגעקומען אָן אַ נאָמען; קיינער ווייסט נישט ווי זייער גערבין איז אַהינגעקומען. אָט אַזאַ יונגע פרוי פון אַן אומגעקומענעם — איינע פון מיינע לערערנס — פלעגט זיצן טאָג און נאַכט ביים פענצטער, מיט אויגן נאַכטיקע און וואַרטן. דאָס יינגעלע אירס פלעגט צערייסן דאָס וואַרטעניש, רופן ווייענדיק זיין פאָטער וועמען ער האָט אַפילו נישט געקאָנט. נאָך אידער ער איז געבוירן געווארן האָט מען צוגענומען זיין פאָטער, אויפן שלאַכטפעלד. די יונגע פרוי פלעגט זיך איינוויקלען אין אַ שוואַרצן שאַל און גיין מיט איר יינגעלע צום באַנהויף און וואַרטן אויף יעדן צוג וואָס פלעגט אָנקומען. אין יעדן פרעמדן פנים פלעגט זי זוכן איר אומגעקומענעם מאַן....

אויך מיין טאַטע איז ענדלעך אַהיימגעקומען, קראַנק און שוואַך. כמעט אַלע סאָלדאַטן זענען געווען אין די שפּיטעלער. דער געשריי: פרידן האָט זיי אַרויסגעגבעט קראַנקע פון די בעטן, אַהיים צו זייערע נאָענטע...

אויף די דעכער און אויף טרעפלעך פון די וואַגאָנען זענען זיי געפאָרן, אַזוי טעג און נעכט. אַ סך זעלנער האָבן טונעלן אַראָפגעשלעפט פון די דעכער, פאַרנדיק זיי אויסגעשפּרייט פאַר די רעדער פון צוג. אַזוי זענען אַהיימגעקומען די העלדן פון דער מלחמה...

פרידן אויף דער וועלט

וואָכן זענען אַוועק, מענטשן האָבן ווידער אָנגעהויבן צו פאַרריכטן די פאַרברענטע הייזער. אַזאַ רו איז געקומען. אַלע האָבן שוין געמיינט פרידן איז אויף דער וועלט...

אין אַ שבתדיקן פאַרנאַכט, זענען מיידלעך מיט בחורים געגאַנגען אין וואַלד, וואָס רופט זיך „כאשט", צוליב זייך טיפקייט און געדיכטקייט פון גרינע סאָסנעס.

דער „כאשט" האָט אויסגעזען ווי אַ ריזיק־גרויסע אָפּגעבראָכענע האַלבע שיסל... מיט ביימער טאָפאָלן און בעריאָזקעס, ווי אין וויס־שוואַרצע טליתים אַרומגעוויקלט... און אונטן איז געלעגן אויסגעשפּרייט דאָס שטעטעלע מאַנאָס־טרישטש... די רויטע און גרינע דעכער צופוסנס פון וואַלד האָבן אויסגעקוקט ווי פאַנטאַסטישע שפּילעכלעך... דאָ אין וואַלד פלעג איך זיצן מיט מיין חברטע מינא און שפּינען אונדזערע חלומות און וועבן לידער. אין גאָלדענע פאַרנאַכטן שפּאַצירן יונגע פּאָרלעך און מיידלשע גלידער ציטערן אויף פון מאַנדאָלינען און צימבלען, וואָס גיסן זיך אויס אין וואַלד מיט פייגל־געזאַנג...

די זון האָט רויט און פויל געגעניצט. קינדער האָבן געלערנט אין די שולן,

ייִדן־הענדלער זענען געלאָפֿן אין די דערפער נאָך פֿרנסה, די אָרעמקייט און נויט האָט אַלעמען אויסגעגלייכט. ייִדן האָבן געהאַנדלט מיט הינער, קעלבער, פֿאַסאָליעס. מען איז געגאַנגען זוכן צו פֿאַרדינען פֿאַר אַ שטיקל טרוקן ברויט, צו שפּייזן די הונגעריקע און דאָס טאָג־טעגלעכע לעבן האָט זיך איינגעשטילט, ווי נאָך אַ ווולקאַן וואָס איז צוריק געפֿאַלן אין פֿאַרגליווערניש...

פֿלוצלינג האָט אַ פרעמדער מענטש אויפֿגעוועקט דאָס שטעטל. ער איז געקומען פון אונגאַרן, ער האָט צוזאַמענגערופן אין שול אַן אַסיפֿה, דערציילט די ייִדן, אַז דריי נעכט נאָכאַנאַנד קומט צו אים אין חלום זיין געפֿאַלענער ברודער, וואָס איז געלעגן אויפֿן צווינטער מיט אַנדערע זעלנער אין איין מאַסן־גרוב. דער טויטער האָט אָנגערופֿן דאָס אָרט, וווּ ער געפֿינט זיך. זיינע טויטע ביינער האָבן געמאַנט מען זאָל אים ברענגען צו קבר־ישראל...

דער פרעמדער ייִד האָט נישט געזשאַלעווועט קיין געלט. ער האָט אָפֿגע־קויפט די זשאַנדאַרמעריע. מען האָט באַשטימט אויף פרייטיק אויסצוגראָבן זיין ברודערס קערפּער...

אַ פּאָר גויים זענען אַ גאַנצע נאַכט געלעגן מיט בראָנפן פֿאַרשיכורט און געגראָבן די צוזאַמענגעוואָרפענע טויטע קערפּערס, געזוכט דעם נומער און בלעכל: אַ צייכן פון ייִדישן סאָלדאַט. דאָנערשטיק, אינמיטן נאַכט, האָבן אַלע קוימענס זיך געוויכערט. שטאָט האָט געשמעקט מיט געבאַקענע קאַרטאָפֿל. אַלע פענצטער האָבן סודותדיק געלויכטן. פרויען האָבן שלעפֿעריק אַרומגעדרייט זיך, פֿאַר־קנאַטן דאָס מעל צום באַקן. פֿאַרשלאָפֿענע אויגן האָבן דערציילט: מאָרגן פרייַ־טיק אינדערפרי גרייטן זיך אַלע צו דער לוויה...

די ייִדן האָבן אָפֿגעקויפט אַ ניי שטיק פעלד פֿאַר אַ בית־עלמין. דער אַלטער בית־עולם איז פון דור־דורות שוין געווען פול מיט די אור־זייִדעס און אור־באָבעס פון מיין שטאָט. און איצט וועט מען באַנייען דעם נייעם בית־עולם מיטן אויסגעגראָ־בענעם ייִדישן סאָלדאַט... פרייטיק פרי האָבן ייִדן אַרויסגעהאָנגען שוואַרצע פֿא־נען, מען האָט אַלע קלייטן פֿאַרמאַכט, ייִדישע קינדער פון די שולן האָבן זיך אָנגעטאָן שוואַרצע בעגדער אויף די אָרעמס און אין די ריייען מאַרשירט אַרויף צום באַרג...

טרויער האָט געווויינט אויף אַלע גאַסן. באַרג אַרויף האָבן ייִדן זיך געצויגן אין אַ לאַנגער פּראָצעסיע. קיינער האָט נישט געריידט, מען איז שטום געגאַנ־גען פֿאַרויס. די קינדער נאָך זיי. מיט שטומע נייגעריקע אויגן זענען זיי נאָכ־געגאַנגען דער פור מיטן אויסגעגראָבענעם מת. פונווייטנס האָט זיך געזען דער נייער לייִדיקער בית־עולם...

פֿלוצלינג האָט זיך אַרויסגעריסן אַ מיסטישער געזאַנג דורך אַלעמענס העל־דזער, ייִדישער אייביקער געזאַנג, קינדער האָבן נאָכגעזונגען, געזאַנג האָט גע־

ווייניט צו גאָט, וואָס דערנענטערט אַפילו די טויטע, וואָס רופן צו קומען צו קבר־ישראל...

אויפן שפּיץ באַרג האָבן די יידן מיטן מת זיך אָפּגעשטעלט. יידן אין שטרייַמלעך מיט ווייסע זאָקן און ספר־תורהס האָבן זיבן מאָל זיך אַרומגעדרייט אַרום נייעם בית־עולם, ווי צו די הקפות... געדרייט זיך אין רונדן ראָד פון בית־עולם. אַרום און אַרום זענען געשטאַנען ווייבער מיט קינדער ווי אַ מענטשלעכע וואַנט. דער שוואַרצער קאַסטן אינמיטן...

גרינע פעלדער האָבן זיך אויסגעשפרייט פאַרן קאַסטן, שוואַרצע וואָראָנעס זענען אָנגעפלויגן, געשריַען ווי מיט מענטשלעכע קולות: די פעלדער זענען ברייט און וואַרטן פאַר אַלעמען — קיינער וועט נישט אויסמיידן דעם טויט...

די יידן האָבן מיט תפילות פאַרטויבט דאָס פייגל־געשריי, געשלענגלט זיך אין אַ ראָד. וועג מען האָט שוין געזאָלט אַראָפּלאָזן דעם טויטן אין קבר אַריין, האָט מען פאַרגעסן וווּ דער קאָפּ געפינט זיך, (נאָכן יידישן דין מוז מען וויסן וווּ דער צוקאָפּנס געפינט זיך). מען האָט צוריק אויפגעעפנט דעם קאַסטן, אַ פאַר־פוילטער ריח האָט פאַרסמט די לופט, געל קלעפּיק פלייש האָט אַרויסגעסטאַר־טשעט. פּליסיקע ביינער; דאָס פּנים איז געווען צעגעסן, נאָר זיינע געלע שטיוול און דער לעדערנער רימען זענען געווען גאַנץ... פּרויען האָבן געחלשט. איבער די גרינע פעלדער און בערג האָט זיך אויפגעהויבן אַ געיאָמער אויסגעמישט מיט תפילות. און אַזוי האָט מען אַראָפּגעלאָזט אין קבר אַ יידישן זעלנער, אים גע־בראַכט צו קבר־ישראל און דער ברודער האָט געזאָגט קדיש...

בירגער - קריג

וועג וועט מענטש אינצאַמען זיין קריגעריש בלוט און אויפהערן צו פירן מלחמה? פאַרוואָס וועלט נישט מקוים ישעיהס חלום: „די שווערד זאָל פאַר־וואַנדלט ווערן אין אַקעראייזן"? און דאָ, האָבן די מענטשן נאָך נישט אָפּגעאָטעמט, און שוין האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די רוטענער מיט די פּאָליאַקן האָבן דערקלערט מלחמה...

אין אַ פאַרטאָג האָבן פליענדיקע קוילן אויפגעוועקט דאָס שטעטל, די פענצ־טער האָבן געציטערט, אָלע איינווינער זענען אַראָפּ אין די קעלערס, די זון איז אַ פאַרשעמטע אויפגעאַנגען...

די קוילן זענען געפלויגן אין דער לופטן ווי אַן אומזיכטבאַרקייט זאָל שפּילן איז ניס... מיין טאַטע, אַן אויסגעפרווטער פון ליידן, האָט זיך איינגעשפּאַרט: ער וויל נישט גיין זיך באַהאַלטן אין קעלער.

מלכה לי

איך האָב אים נישט געוואָלט איבערלאָזן אַליין צווישן די סוויסטשענדיקע קוילן און נישט אָפּגעטראָטן פון זיין בעט. אַ פּאַרגליווערטע רויקייט האָט מיך אַרומגענומען. שוין צוגעווינט צו געפּאַרן בין איך געלעגן אויף דער ערד און געלייענט אַ ביכל. איבער מיר האָבן פּליענדיקע קוילן גענעכערט דעם דאַך, טרייסלענדיק די צעבראָכענע שויבן און מיר האָט עס נישט געאָרט. איך האָב ניט מורא געהאַט פאַרן טויט. די מאַמע מיט די באַהאַלטענע קינדער האָט פון קעלער אַרויפגעשריען מיר זאָלן אַרונטער זיך באַהאַלטן. מיין מאַמעס געשריי האָבן פאַרטויבט די קוילן און איך בין געלעגן רויק און געלעזן טאָלסטאָיס „תחית־המתים"...

וועג דאָס שיסערייַ האָט זיך אַביסל איינגעשטילט האָב איך אַרויסגעקוקט דורכן צעבראָכענעם פענצטער. די גאַסן זענען ליידיק געווען. אַ פּאָר פּאַר־לאָרענע פערד האָבן זיך אַרומגעדרייט, ווי זיי וואָלטן זיך בעטן עמעץ זאָל זיי אין שטוב אַרײַנלאָזן... די רייטער פון די אַראָפּגעפאַלענע פערד האָבן זיך גע־וואַלגערט פאַרבלוטיקטע אויף די גאַסן און קיינער האָט זיי נישט אויפגעהויבן אין די לעצטע גסיסה־קאָנוואָלסיעס...

פלוצלינג האָבן מחנות זיך אַריינגעריסן אין שטאָט, פּאַרפלייצט אַלע גאַסן, טיראַניש זיך אַרויפגעוואָרפן אויף אַלע קלייטן, אָנגעהויבן צו רויבן די שטאָט, אַלטע יידן געשניטן די בערד. און פלוצלינג האָט זיך באַווייזן מיין זיידע יאָסל. אַ האַלבע באָרד איז ביי אים געווען אַראָפּגעפליקט. מיט איין האַנט האָט ער זיך צוגעהאַלטן דאָס געשענדעטע באַליידיקטע פאַרבלוטיקטע פּנים. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן זיינע אויגן, — די טרויעריקע, יידישע דורך דורות, געפּיניקטע אויגן, — מיין זיידנס אויגן... ער האָט שטום גענומען זיין ספר און אַראָפּ אין קעלער און מער נישט געוואָלט אַרויסקומען צו זען דאָס פּנים פון דער זון, ווו מענטש איז געוואָרן חיה... ער איז געזעסן אין פינצטערן קעלער געבויגן איבערן ספר... און פון זיין האַלדז האָט זיך געטראָגן אַ ניגון. דאָס געזאַנג האָט זיך געפידלט אַרויף צו דער וועלט. ווו זענען וועגן? נישטאָ קיין פינצטערניש, מיין זיידנס חסידיש געזאַנג האָט זיך געטראָגן העכער און העכער פון פינצטערן קעלער אַרויס. דאָס געזאַנג פון טרייסט און האָפענונג. דער ניגון פון דערליי־זונג און איך, אַ קינד, האָב באַנומען זיין געזאַנג. עס איז זיך צעגאַנגען ווי וויין אין מיינע אַלע גלידער... און מיטן זיידנס ניגון בין איך אַרויס אויפן גאַס, אויפ־הייבן מיין קאָפּ צום הימל, ווו עראָפּלאַנען פלעגן זייען מיט טויט און קוקן גלייך דעם טויט אין פּנים אַריין...

די שטאָט האָט זיך געלאָזט רייסן פון זיך דאָס אינגעווייד, די זון האָט פאַרשטעלט איר פּנים, פאַרדעקט איר בושה הינטער שוווערע, געפּאַנצערטע וואָלקנס.

די געשמיסענע ברידער

די רוטענער האָבן איבערגענומען די בלוטיקע שוועדד און אַרויסגעפירט צוויי ברידער — דער יינגערער וועמען איך האָב באַגעגנט אין באַן מיט די טרויעריקע אויגן...

גויים האָבן געמאַכט אַ בלבול אויף די צוויי ברידער, געמסרט זיי צו דער קאָמאַנדע, באַשולדיקט זיי אין שפּיאָנאַזש. די זעלנער האָבן רעווידירט דאָס הויז, צעריסן דאָס בעטגעוואַנט, אויפגעריסן די פּאָדלאָגע, געגראָבן אויפן בוידעם, געזוכט די דאָקומענטן, וואָס האָבן כלומרשט געזאָלט דינען די שפּיאָנען...

אויף די גאַסן איז געווען אַ פּאָניק פון די עלטערן און אַלע שכנים. די געשרייען פון די געשמיסענע ברידער האָבן צעריסן די לופט. די נאַהייקעס אויף די בלוטיקע קערפּערס האָבן געהילכט איבער די גאַסן. די זעלנער האָבן אַלץ אכזריותדיקער זיי געשלאָגן, צווויינגענדיק זיי זאָלן זיך מודה זיין אין שפּיאָנאַזש.

בליץ־שנעל האָט זיך באַווייזן מיליטער מיט אַ צעטל פון צען בעלי־בתים. זיי זענען אַריין צו די אַלע באַשטימטע יידן און זיי אַרויסגעפירט אין תפיסה אָלס משכנות... זייער באַדינג איז געווען: ביז פּאַרנאַכט מוז מען צושטעלן טויזנט קראָנען „קאָנטריבוציע". אויב די סומע וועט נישט זיין ביי זיי אין די הענט ביז פּאַרנאַכט וועט מען די באַלעבאָטים דערשיסן.

אויף די גאַסן זענען אויסגעוואַקסן ווייבער מיט שוועכע שאָלן, מיט פּאַר־בראָכענע הענט, אין אַ ביטער געיאָמער: אויב עמעצן איז נאָך עפּעס פּאַרבליבן פון פּאַר דער מלחמה, זאָלן זיי ברענגען צוטראָגן דאָס לעצטע העמד אויף זיך כדי צו ראַטעווען די אומשולדיקע בעלי־בתים פון טויט.

אין דער זעלבער צייט זענען די קולות פון די צוויי ברידער אין דער קאָמאַנדע אַלץ נידעריקער אָפּגעשטאָרבן. דורך די אָפענע פענצטער, וווּ מען האָט זיי געפּיניקט האָט זיך געהערט אַ שטיל יאָמערן: מיר קאָנען מער נישט אויסהאַלטן! יידן, ראַטעוועט אונדז! מיר קאָנען מער נישט איבערטראָגן, עס איז שוין אַלץ איינס: מיר זענען שפּיאָנען; אירווילט מיר זאָלן זיך מודה זיין?... לאָזט אונדז שטאַרבן! נאָר שלאָגט נישט מער. בלוט האָט געשפּריצט פון זייערע גלידער ווי פון אַ בלוטיקן פּאָנטאָן... האַלב־טויטע האָט מען זיי אַרויסגעפירט שיסן...

ווען מען האָט אַרויסגעפירט די געשמיסענע ברידער זענען די מאָמעס פון שטאָט געלאָפן צו דער קאָמאַנדע, זיך רייסנדיק פּאַר די האָר, געשריען: אַזא בלבול אויף די בעסטע זין פון שטאָט! עס איז אַ ליגן! זיי האָבן זיך נישט געמישט אין קיין שום זאַך; זיי זענען אומשולדיק, זאָלן זיי פרעגן אַנדערע גויים פון שטאָט, אַלע וועלן עדות זאָגן, זיי האָבן אַ טעות געמאַכט...

וען די ווייבער זענען געווען ביים קאָמענדאַנט איז אַריינגעקומען אַ טאָכטער פון אַ רייכן בעל־הבית פון שטאָט בעטן פאַר איר טאַטן און אנשטאָט איר פאָטער אַוועקשטעלן אַן אַנדער נאָמען אויפן טויטן ליסט...

די ווייבער זענען אַרויס אין גאַס, געלאָפן פון שטוב צו שטוב, פון טיר צו טיר, בעטן די גויים זיי זאָלן זיך דערבאַרעמען און לויפן זיך איינשטעלן פאַר די צען יידן... אין דער שעה פון סכנות־נפשות זענען פרויען און קינדער געלאָפן אין שול. דער רב האָט זיך באַוויזן. ער איז אויסגעוואַקסן ווי א׳ הייליקער זייל ביים ארון־קודש, צוגעפאַלן צו דער ספר־תורה און טרערן האָבן געשטראָמט ווי קוואַלן פון זיינע צערפולע אויגן... מענטשן האָבן שיעור צעשפּאַרט די וועגט פון דער שול און אויך די גאַס איז געווארן פאַרזייט מיט מענטשן. דער רב האָט געקלאָגט: יידן טוט אויס די מענטשלעכע מלבושים! וויקלט זיך איין אין שמאַטעס, באַהאַלט אייערע קעפּ אין אש, זאָגט תהילים! היינט איז יום־כּפּור! אַ נייער יום־כּפּור. טרערן האָבן זיך געקייקלט פון זיין פנים. ער האָט געווייגט אויף אַ קול ווי אַ קליין קינד. דורך זיין געוויין האָט זיך אויסגעדאַכט: די ספרי־תורות מעקן זיך אָפּ, אַ נייער חורבן פון אַ פאַלק חתמעט זיך איין אין די פאַר־מעטן. טויזנטער וועלטן האָבן געווויינט אין איין גרויסן חורבן... אַ מיליאָנענדיק באַשעפענישׂ האָט פון זיך געריסן די האָר. דער רב האָט באַפוילן אַלע דער־וואַקסענע קינדער מיט די עלטערן זיי זאָלן פאַסטן. אויב עס וועט געשען אַ נס און גאָט וועט זיי ראַטעווען זאָל דער טאָג פאַרבלייבן אַן אייביקער תענית פאַר דור־דורות...

אַלע האָבן אָנגעהויבן צו זאָגן תהילים. אַלטע יידן — געבראָכענע דעמבעס האָבן זיך געבויגן, אַלע האָבן זיך געוויגט ווי אַ ויגנדיקער וואַלד, מיט שאָקלענדיקע ביימער... אַלע האָבן זיך געוויגט שטילער, שטילער, אין אייביקן ניגון פון תהילים...

אויף די גאַסן זענען אָנגעקומען די זעלנער מיט די צען בעלי־הבתים. זיי האָבן זיי אויסגעשטעלט אין איין ריי. צווישן די צען האָט איין רייכער יידּ געפעלט. אַנשטאָט אים איז געשטאַנען אַן אָרעם שניידערל... הייסט עס, אַ גוטע טאָכטער האָט אויסגעביטן איר פאָטער פאַר אַן אַנדערן קינדס טאַטן...

די סאָלדאַטן האָבן אָנגעלאָדן די ביקסן זיי צו דערשיסן...

דאָ זענען אָנגעלאָפן יידן פון פרעמדע דערפער, מיט לייכטער און גאָלדענע קייטן, מיט קדושין־פינגערלעך, מיט זייגערס און געלט און צוזאַמען מיט די לעצטע גראָשנס פון רי משפחות אויסגעלייזט די יידן פון טויט...

און צוזאַמען מיט די באַפרייטע יידן זענען אויך באַפרייט געווארן די צווייּ אומשולדיקע ברידער קעניג.

מען דערשיסט אַ מענטשן

אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט די יניע זיך צוריקגעקערט צו אונדזער שטעטל. טראָמפּייטן האָבן געטרובעט, פויקן האָבן געפויקט איבער דער גאַנצער שטאָט, דאָס פּאָלק זאָל זיך פּאַרזאַמלען אינם בייטאָג אויפן רינג־פּלאַץ. מען האָט נאָר־וואָס געכאַפּט אַ שפּיאָן און אים פּאַראורטיילט צום שיסן...

דורך די שוואַרצע פּאַרבינדעניע ראַמען פון אונדזער פענצטער האָב איך אַרויסגעשטעקט מיין קאָפּ. אַ מחנה סאָלדאָטן מיט מוזיק און געזאַנג האָט מאַרשירט פּאַראויס, מיט ביקסן און אויפגעשטעלטע באַיאָנעטן. אינמיטן איז גע־גאַנגען דער שפּיאָן.

אַ דין בלייך פּנים, מיט פייערדיקע אויגן ווי טיפע שוואַרצע שפּאַקולן, אַרום זיין האַלב־נאַקעטן לייב — אַ שוואַרצע לאַנגע פּעלערינע, אַריבערגעוואַרפן איבער איין זייט האַלדז, באַוועסט נאַקעטע פיס האָבן פון הינטער דער פּעלע־רינע, זיך געהויבן פּאַראויס אַרויף און אַראָפּ אין שפּאַן. ער האָט אויפגעהויבן זיין קאָפּ מיט ווילד־צעפּאַטלטע האָר, אַ קוק געטון אַרויף צו מיר, ווי זיידענע שטריק האָבן זיך אונדזערע אויגן צוגעבונדן אין דער לופטן, ער איז פּאַר אַ פּאָר סעקונדן שטיין־געבליבן. איך האָב זיך ווי אַ וואָג אַראָפּגעבויגן פון דער היץ, אויסגעשטרעקט מיין גוף צו אים, ווי אים געוואָלט פּאַרהאַלטן אין זיין לעצטן גאַנג. שפּיצן באַיאָנעטן האָבן זיך געקרייצט אין אַ צלם. ער איז ווייטער געגאַנגען...

די מוזיק האָט געשפּילט. ווילד און משוגעדיק איז דער המון געלאָפן, פון אַלעווינקלען... איך בין געשטאַנען מיט אויסגעשטרעקטע הענט ווי אַ סטאַטוע...

געזען ווי דער בלייכער און שוואַרצער אַפּאָלאָ איז שטיין געבליבן אינמיטן דער שטאָט, לעבן דער פּאַרבינעטער שול, אַנטקעגן מיין פענצטער.

דער קאָמענדאַנט האָט פּאַרגעלייענט זיין פּראָטאָקאָל: דער פּאַרמשפּטער איז אַ יִד פון אַ ווייטן דאָרף. ער האָט אַן אַלטע מאַמע. מען האָט אים געכאַפּט אויפן פּראָספּעקט. ער האָט זיך מודה געווען אין שפּיאָנירן. דאָס קריגס־געריכט האָט אים פּאַרמשפּט צום טויט.

גרינע פייערן האָבן זיך אַנגעצונדן אין מיין מוח. ער איז געשטאַנען שטאָלץ און שלאַנק אין שוואַרצן אינגעהילט און געקוקט צו מיר. און איך — איינגע־ראַמט אין שוואַרצן ראַם פון פענצטער. די מחנה זעלנער האָבן פלוצלינג זיך פּאַרביטן אין פליגן... אין שוואַרצע מייז... מייז זענען געקראָכן און ער אַ פּרינץ — שוואַרץ און שלאַנק — טויכט איבער זיי אַלעמען ווי ער וואָלט מיך געוואָלט דערגרייכן... איך האָב אים געפילט לעבן זיך...

איך האָב געזען: מען האָט אים צוגעפירט צו דער וואַנט, געפרעגט זיין לעצטע בקשה; ער האָט געמאַנט אַ ציגאַרעט.

קנוילן רויך האָבן זיך געשלענגלט צו מיר; דערציילט און צעשוומען זיינע לעצטע פאַרלאַנגען. דער רויך איז צעגאַנגען אויף גאָרנישט...

דער מון האָט געוואַרט מיט אומגעדולד. אין דער טויזנט־קעפיקייט פון מאַרק, האָב איך אַריינגעשריען מיט הענט ווי טרינקנדיקע אַנקערס: הרגעט אים נישט! איך בעט אייך, מענטשן, וואָס שטייט איר רויק ווי אויף אַ ספעקטאַקל? רייסט אַרויס די ביקסן! נישט לאָזט אים שיסן! איך האָב אים ליב! פאַר זיין בלייכקייט פון פּנים, פאַר זיין שוואַרצער פּעלערינע, דורך זיין שלענגלדיקן רויך וואָס רעדט צו מיר אויף אַ שטומער שפּראַך און דערציילט פון זיין מאַמען. איך האָב אים ליב, דעם שוואַרצן שאָטן! מעקט אים נישט אָפּ פון דער ערד...

איך האָב געקלאַפּט אין די ראַמען און קיינער האָט נישט געהערט. מען האָט אים צוגעבונדן די אויגן מיט אַ שניי־ווייס טיכל. פּינף רייען זעלנער האָבן זיך אויסגעשטעלט אַנטקעגן. די קאָמענדאַנט האָט אויפגעהויבן זיין האַנט פאַר אַ צייכן.

קוילן האָבן געלעכערט די וואַנט. דער קערפּער איז אומגעפאַלן ווי אַן אָפּגעהאַקטער בוים. געהירן האָבן זיך געגאָסן פון זיין קאָפּ...

— —

גרינע פייערן האָבן געטאַנצט אין מיינע אויגן. מיין מאַמע איז מיט אַ שרעקלעכן קוויטש אומגעפאַלן און אָוועקגעחלשט. איך האָב געזען שפּעטער: מען האָט ענאומען אַ טאַטשקע, צוגערופן אַ יידן פונעם עולם. ער האָט צוזאַמענ־געקליבן די צעשאָסענע טיילן פון זיין גוף... אים אַריינגעוואַרפן אין אַ טאַטשקע, ווי מען ווארפט אַריין אָפּפאַל פון מיסט...

מען האָט אים געהייסן אָוועקפירן. אויף דער שול איז געהאנגען זיין בלוט, רויט־רויט, פריש בלוט... איך האָב היסטעריש געשריען: מאַמע! זע! זיין האַרץ אויף דער שול, רויט, רויט, זיי האָבן פאַרגעסן! פאַרגעסן!...

און ערגעץ אין אַ דאָרף איז געזעסן זיין אַלטע מאַמע און געוואַרט אויף אים, אויף איר אייניקן זון. ער איז אָוועק פון הויז מיט אַ פּעקל ביכער פאַר זיין חבר און מער נישט צוריקגעקומען...

ביזן היינטיקן טאָג איז פאַרטריקנט געוואָרן זיין בלוט אויף דער שול. עס האָט זיך איינגעקריצט אויף אייביק... קיינער קאָן עס נישט אָפּמעקן... יידיש אומשולדיק בלוט...

יידיש בלוט איז הפקר

אַ גרויסע געפאַר, ווי אַן אומזיכטבאַרע חיה איז אַרויפגעפאַלן מיט שוואַרצע ציין איבער דער שטאָט. טאָג און נאַכט האָט מען געכאַפט יידן און יינגלעך צו דער אַרבעט: גראָבן שאַנצן און רייניקן וועגן. אויף די גאַסן פלעגן זיך נאָר אַרומדרייען אַ פּאָר קאַליקעס מיט שטאָלצן. זיי האָבן צו קיין שום אַרבעט נישט געקאָנט דינען.

אַ הייזעריק קול פון גאַס האָט אַרויפגעשריען פון מאַרק און זיך צעשפּאָלטן דורך די אָפענע פענצטער... אַ פּוילישער זעלנער אָנגעטאָן אין ציוויל (אַ גנב פון אונדזער שטאָט), האָט געשלעפּט אַן אַרעמען מאַרקזיצער פאַר די אויערן צו רייניקן די שטראָזן. דער יִד האָט ביים זעלנער זיך געבעטן: זיין ווייב ליגט אַ פּאַראַליזירטע, די קינדער הונגערן, ער זאָל דערווייל ווארטן ביז ער וועט לאָזן אויף עמעצן די שטעל מיט זיינע עפּל אויף אַכטונג צו געבן, דאָן וועט ער מיט אים מיטגיין...

די אינגעבויגענע פיס פון ערלעכן יידן האָבן זיך נאָך טיפער פאַרקרימט, ווי צוויי הענטלעך פון שווערע קאַנען. דער זעלנער האָט מיט ווילדן אימפּעט איבערגעקערט דעם קויש מיט עפּל. שקאָצים זענען זיך צוזאַמענגעלאָפן, צוגענומען די עפּל פון דער ערד. דער אַלטער פאַרקריפּלטער יִד איז קלאָגעדיק געגאַנגען. דער זעלנער האָט אים נאָך יעדן טראָט, מיטן שטיוול אין פלייצע, פאַרריכט דאָס גיין...

אין פופצן מינוט שפּעטער זענען דערשראָקענע קינדער אָנגעלאָפן, דערציילנדיק: דער יִד ליגט אַ דערהרגעטער אין אַ רינשטאָק לעבן דער פאַבריק.

ווי אַ שטורעם האָבן מענטשן אָנגעהויבן צו לויפן אויף דער נייער שטאָט און איך מיט זיי. דאָרט האָבן שוין זיינע זעקס יתומים געיאָמערט איבער זיין נאָך וואַרעמען טויטן גוף...

דער טויטער איז געלעגן מיט אין האַנט צוגעגליווערט ביים קאָפּ... דער שאַרבן צעשפּאָלטן. דער מערדער האָט זיך אַרומגעדרייט און חוצפּהדיק געלאַכט אַלעמען אין פּנים אַריין... עמעצער פון עולם איז צוגעשפּרונגען צום זעלנער, געוואָלט אויסשרייען: ער איז דער מערדער! אָבער זיינע ליפּן, ווי צוויי שווערע בלייקע קלאַמקעס, שטום געבליבן אָן אידער ער האָט אַ זילב אַרויסגעבראַכט האָט אים דער מערדער אַ זעץ־געטון איבערן פּנים. ער איז אומגעפאַלן לעבן דערהרגעטן, וועמעס אָפענע אויגן ווי פון שטומע פיש, האָבן געמאַנט בייַ דער וועלט...

קיינער האָט שוין נישט געוואָגט אויסצושרייען דאָס וואָרט צום מערדער, אויס מורא די פּאָליאַקן זאָלן זיך נישט אָפּרעכענען אויס נקמה צו די יידן...

ביים טויער פון בית־עולם, ווי אַ געהרגעטער, איז באַשטימט זיין מנוחה, האָט מען אים געבראַכט צו קבורה. די גאַנצע שטאָט האָט אים באַגלייט צו דער לוויה...

אין אַ וואָך שפּעטער האָט מען אַראַנזשירט אַ באַל אין אַ שייער אויף אַזאַ אופן צו זאַמלען געלט פאַר די פאַרבליבענע יתומים...

און איך האָב צו דער געלעגנהייט אָנגעשריבן דאָס לידל:

דער באַל

טירן פאַרקלאַפּטע, פענצטער פאַרשטעלטע
מענטשן גנבענען זיך אין טירן אַריין
קליידער געפאַרבטע, פון זעק אויפגענייטע,
מיידלעך און בחורים טאַנצן אין צווייען...
מיידלעך פאַרשעמטע, בחורים פאַרקלעמטע, שווינדלען אין טאַנץ
דורך שפאַרעס פאַרשוואַרצטע, דורך טירן פאַרשפאַרטע
בליצט טויט מיט זיין גלאַנץ...
אַהער האָט מען מענטשן פאַרבעטן, אין טאַנץ מיט טויטע סקעלעטן,
אַלע אין איין רינג איינגעפלאָכטן ווער האָט דאָ וועמען געשאָכטן?
ווער האָט דאָ וועמען פאַרביטן, דער טויטער מיט זיי דאָ אינמיטן...
פלעכט זיך קאַדריל אַלץ געשווינדער, געווין פון יתומים — זעקס קינדער...
טויט לאָכט מיט שאַרבן צעשפּאָלטן, ווער האָט די נאָכט היינט פאַרשאָלטן...
פליען שטייגער דורך לעכער, קלאַפּן אויף בלעכענע דעכער,
אין נאַפּט ווערן קנויטן דערטרונקען, טויט האָט דורך שפּאַרעס געוווּנקען...
פאַלן זיי אַלע אויף דרערד, דאָכט זיך צעבריקעטע פערד
וויקלט געדיכטער זיך ראָד, מאָרגן וועט אַש זיין די שטאָט...
עס טאַנצט דאָ מיט זיי דער שניטער מיט צעשפּאָלטענעם שאַרבן — דער דריטער...
טאַנץ — געלט פאַלט ווי אַ רעגן — פאַר קליינע יתומלעכס וועגן...

נאָך דער מלחמה האָבן די יידן אָנגעקלאָגט די פּוילישע רעגירונג פאַר דערהרגענען אַ מענטשן אין מיטן העלן טאָג און דער סאָלדאַט — דער מער־דער גייט אַרום פראַנק און פריי.

אין ניינצנפינפאונצוואַנציק האָבן די יידן דעם פּראָצעס פאַרלאָרן, ווייל אַזוי האָט געמשפּט די געריכטיקייט אין פּוילן...

מיר חלומט זיך און איך לאַך

אין אַ כמורנעם קאַלטן פרימאָרגן, ווען דער דרויסן איז אַזוי נודנע ווי אַ שוואַנגערער פרוי, האָבן האַמערדיקע קלעפּ געזעצט אין אונדזער טיר.

די שבתדיקע לעמפלעך האָבן זיך פון ציטערן און הילכן אויסגעלאָשן...

דער זעלנער האָט געסטראָשעט, אויב מען וועט גלייך נישט עפענען וועט ער צעשמעטערן די טיר. איך מיט מיין שוועסטער טויבעלע זענען געשלאָפן אין אַ בעט צוזאַמען. וועָן דער זעלנער איז אַריין אין שטוב, מיט געפלאָכטענער נאַהייקע, אין איין וועגס אַ מעסט־געטון מיט איר די קאָלדערע, מיט וועלכער מיר זענען געלעגן צוגעדעקט.

דער שלאָף האָט נאָך געדרימלט אויף מיין פּנים. מיינע האָר זענען געווען פאַרבלומט מיט ווייסע פעדערן. אַ חלום האָט זיך נאָך געשפּינט אין מיר. אין חלום האָב איך זייער שטאַרק געוואָלט לאַכן און נישט געקאָנט. איך בין געווען ווי פון בליי. נאָר וועָן איך האָב דערפילט אַ ברי אויף מיין לייב, ווי פון אַ בייסנדיקער בין דורך מיין צודעק, האָב איך אַראָפּגעשליידערט די קאָלדערע און זיך אויפגעזעצט אַ נאַקעטע און אַזוי זיך צעלאַכט, אַז די פעדערן אין מיינע האָר האָבן זיך דערשראָקן און אָנגעהויבן צו פליִען איבער דער שטוב. דאָס בעט האָט זיך צעכריפּעט אין אַ מאָדנעם געלעכטער. מיין שוועסטערל, זענענדיק מיך אַזוי שטאַרק לאַכן האָט אויך אָנגעהויבן צו לאַכן. איך — נאָך שטאַרקער. דאָס געלעכטער האָט זיך צעשפּליטערט ווי שטיינדלעך. דער זעלנער איז געשטאַנען אַ פּאַראַליזירטער. ער האָט קענטיק קיינמאָל נישט געזען אַזאַ קאָמיש בילד, ווי משוגענע פעדערן לאַכן... ער האָט זיך דערשראָקן און אַרויסגעלאָפן, פאַרגעסנדיק נאָך וואָס ער איז געקומען...

וועָן ער איז אַרויס און פאַרקלאַפּט די טיר האָב איך זיך צעווייַנט פאַר מיין אייגענעם שרעק־געלעכטער... מיר זענען אַלע צוגעלאָפן צום פענצטער. אינדרויסן זענען געשטאַנען פרויען און מיידלעך און געשיילט קאַרטאָפל, געשייערט ריזיקע טעפּ, געהאַקט שפּענדלעך. און צוזאַמען מיט די אַלע פרויען איז געשטאַנען די רביצן. אַרום זיי האָבן זעלנער געשאָכטן אָקסן און זיי אַריינגעוואָרפן אין קאָכיקע קעס־לען...

שבת איז געווען אויף דער וועלט; דאָס גאַנצע שטעטל האָט מחלל־שבת געווען...

די קאַץ־ און מויזן־שפּיל

די שטאָט האָט אויסגעזען ווי אַ באַהאַלטענע נאָרע. די רוטענער זענען אַריין אין שטאָט און די פּאָליאַקן זענען אַנטלאָפן. איבער נאַכט זענען ווידער אַריין די פּאָליאַקן און די רוטענער זענען אַנטלאָפן. אונדזער שטעטל איז געווען דער צענטער פון קאַץ־און מויזן־שפּיל. די מענטשן פלעגן נאָך האַלבן טאָג זיך בא־האַלטן, ווי מיז אין די נאָרעס, מיט שרעק און ציטערניש אָפּווארטן די קומענ־

דיקע נאַכט. די נאַכט איז געווען אייגעוויקלט אין פינצטערע ליילעכער פון געפאַרן...

אין איין צימער האָבן מיר אַכט מענטשן געווויזט. אין צווייטן פאַרברענטן צימער האָבן מיר אַ דאַך אַרויפגעשלאָגן פון פאַרברענטע בלעכן... די פענצטער — שוואַרצע לעכער... אָפענע מיילער האָבן געשרי'ען אין דער נאַכט מיט זייער שוואַרצקייט... אין אָט־דער שטוב האָבן מיר געהאַלטן אַ ציג, אַ שוואַרצע ציג. ווי שטענדיק פלעגט זי אַ הונגעריקע מעקען... אָפט פלעגט זי צוצי'ען אורחים מיט איר געוויין, אָבער ווען ווייסע מיידל־העגט פלעגן זי גלעטן פלעגט זי ווי אַ קינד אייננורען דעם קאָפּ און דרימלען... די נאַכט פון שרעק איז געקומען, טריט האָבן געהאָגלט, אָנגעלאָפענע זעלנער האָבן געקלאַפט אין טיר, מען זאָל זיי עפענען...

די ציג האָט זיך צעמעקעט. מען האָט שטאַרקער געקלאַפט און גערי'סן די טיר. איך מיט מיין שוועסטערל זענען אַריינגעלאָפן אין דער צווייטער, קאַלטער, נאַכטיקער שטוב, אויפגעהויבן דאָס שטרוי ווי די ציג איז געלעגן. מיר האָבן זיך אויסגעצויגן, זיך באַהאַלטן אונטערן שטרוי. די ציג האָט ווי אַ מאַמע זיך אויסגעשפרייט אויפן שטרוי און געלעגן שטיל, אונדז אָפּגעהיט פון געפאַר. די זעלנער זענען אַריין, געזוכט און געזוכט. זיי האָבן נישט געפונען... דרייַ טעג און דריי נעכט האָט מען געזוכט מיט באַיאָנעטן אין אָנגעוואָרפענעם שטרוי. אין קליינעם בודקעלע ווו אַ ציג קאָן זיך נאָר אויסשטרעקן, בין איך געלעגן איינגעקאָרטשעט, באַהאַלטן. איך פלעג זיך צוהאַלטן די נאָז, נישט איינצואָטעמען דעם ריח פון דער ציג, אַזוי ליגן מיט אָפענע אויגן, האָרכן יעדן ריר פון דער נאַכט, יעדן אָטעם פון דער ציג, אפשר טריט — וואָס פאַרגליווערן און שרעקן אַזוי... טויטע טריט... מאָדנע, די ציג איז דאָך אַזוי ענלעך צו אַ מיידל, זי לאָשטשעט זיך צו מיר, ווי מיין שוועסטערל און מיר זיצן — דערשראָקענע דריי ציגן, וואַרטן אין דער נאַכט, טריט האַמערן און לעכערן די אויערן... אויב מיר ווערן מיד פון זיצן לייגן מיר זיך אַנידער און דעקן זיך איין מיטן שטרוי, וואָס איז אויסגעמישט מיט שוואַרצע קיילעכדיקע קנויללן...

אַזוי ליגן מיר מיט אונדזער שרעק און וואַרטן... שפּיזלדיקע טריט שטעכן, שטעכן... מיר זענען מיידלעך, מיידלעך... פאַרוואָס זענען מיר נישט געבוירן יינגלעך? פאַרוואָס?!

אין אַ פאַרטאָג זענען די קלעפּ פאַרשטומט געוואָרן. מיין מאַמע, גראַמירט ווי אַן אַלטע יידענע — אַ סגולה פאַר די זעלנערישע אויגן. זענען מאָדנע זעלנער אַרומגעגאַנגען איבער דער שטאָט. מיר האָבן זיך דערווויסט אַז דאָס זענען נישט קיין רוטענער אָדער פּאָליאַקן, דאָס זענען שוואַרצע קוטשמעדיקע פּעטלור־צעס...

ביים שוועל פון טויט

אין אַ פאַרנאַכט, וועז וויאַלעט־גרינע שלייערן וויקלען זיך אין רויט־ראָזעווע טולן אויפן הימל, בין איך אַהיימגעגאַנגען מיט אַ פּאַק ביכער אונטערן אָרעם, וואָס איך האָב געליִען צום לייענען דורך די באַהאַלטענע טעג. וועז איך האָב אויפגעמאַכט די טיר זענען נאָכגעגאַנגען אַ מחנה פּעטלורצעס אוז פאַרנומען ביי אונדז דאָס איינציקע צימער אויף קוואַטיר פּאַר אַ טאָג אוז אַ נאַכט. מיר האָבן זיי אָפּגעגעבן אין שרעק דאָס איינציקע צימער אוז מיר זענען איבערגעשלאָפּן די נאַכט אין צווייטן פאַרברענטן צימער...

אינדערפרי האָבן די סאַמאָווארן געזאָטן ווי אין אַ קאַלך־אויוון, די זעלנער האָבן געקאָכט אוז באַלעבאַטעוועט ווי ביי זיך אין דער היים...

וועז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט האָט די זון רויט־קרענקלעך געשיינט ווי אַן אייטערדיקע ווונד אויף גאָטס פּנים... אַזאַ פרעמדער, קאַלטער טאָג! די זעל־נער האָבן געקאָכט, אוז אַ שווערע שטימונג האָט מיך באַפאַלן, אַ קאַלטער שוידער האָט געציטערט אין מיין האַרצן, מיר האָט זיך געוואָלט ווויינען, ווויינען, אויס־ווויינען זיך פאַר אייביק, ווי טייכן וואָלטן זיך געשפּאַרט דורך מיינע אויגן. איך האָב געפּונען אַ שטיקל קויטיק פּאַפּיר אוז ווי שטענדיק געשריבן לידער. האַרץ אוז פינגער האָבן געווויינט אויף פּאַפּיר. איך האָב איינגעקריצט מיין ווי ווי בלוט אויף שניי... טרערן האָבן זיך געקייקלט איבער מיינע באַקן. איך האָב געשריבן מיט טרערן. עפּעס אַ געפּאַר האָט זיך אַנגעזאָגט דורך מיינע האַרץ־סטרונעס, דורך מיין ווייענדיקן גוף אוז דער טאָג האָט אַזאַ פייכטער מיטגעווויינט מיט מיר. איך האָב נישט באַמערקט ווי אַן אָפּיצער איז געשטאַנען לעבן מיר, געקוקט ווי איך וויין אוז שרייב. איך האָב זיך פאַרשעמט פאַר אים, אַרויסגעלאָפּן פון שטוב, זיך אַנידערגעזעצט לעבן בערגל הינטערן הויז. גרין איז געווען דאָס גראָז, גלאַטיק פּאַרקעמט פון ווינט אוז די אומרויקייט האָט אַלץ געווויינט אין מיר... איך האָב זיך געוויגט אויפן בערגל ווי אַ ווייענדיקע ווערבע, עמעץ האָט געדרופן מיך איך זאָל גלייך קומען: מען האָט ווידער אַוועקגעשלעפּט מיין טאַטן! דאָ האָט דאָס בערגל זיך אַ וויג־געטון ווי אין אַן ערדציטערניש. איך בין נאָכ־געלאָפּן נאָך דער שטים. אין גאָס איז קיינער נישט געווען. אַלע מענטשן האָבן זיך פאַרמאַכט הינטער שלעסער. דער פירער „פּעטלוראַ" איז געווען צו־גאָסט ביי אונדז אין שטעטל. ער האָט פאַרנומען זיין קוואַרטיר מיט זיין מחנה ביי מיין טאַנטע מירציע אין שטוב. איר הויז איז נישט געשעדיקט געווען פון די באַמ־בעס, ווייל עס איז געווען אויף אַ וויטער גוידישער גאָס הינטערן שטאָט.

מיין ערשטער אימפולס איז געווען — לויפן דירעקט צו פּעטלוראַן, ער זאָל באַפרייען דעם טאַטן, צוזאַמען מיט די צווויי ייִדן וואָס מען האָט אויך ערשט צוגענומען.

ביים שוועל פון אַריינגאַנג איז געשטאַנען אַ וואַך און קיינעם נישט צוגע־
לאָזן. איך האָב זיך אַריינגעריסן מיט געוואַלט, דירעקט אין צימער ווו פּעטלורא
איז געזעסן אין אַ טיפן פאָטעל. זיין געליבטע, וואָס ער האָט מיטגעפּירט מיט
זיך, האָט שימערירט אין רויטע זיידענע הויזן פאַר אים ווי אַ פייערדיקע בין.
זי האָט זונה׳ש געלאַכט דורך אירע ווייסע ציין. פּעטלורא האָט זי געשלעפּט
צו זיך אויפן שויס. זיי האָבן מיך אַפילו נישט באַמערקט. איך בין צוריק אַרויס־
געלאָפן און געפלויגן צוריק אויף דער נייער שטאָט. מיין קלייד ווי אַ שירעם
צעטורעמט. מיינע טריט צעברעקלט אין די שטיינער. איך בין געקומען הינטערן
שטאָט, האָבן פיר ווענן זיך געצויגן. ווענן, ווי לאַנגע שטויביקע וויטקייטן האָבן
זיך געשפּרייט, גראָזן האָבן זיך געקאָרטשעט און שטיל איז אויעראַל געווען.
איך בין געשטאַנען אין מיטן, ווי אַ וועגווייזער און נישט געווסט אויף וועלכע
וועגן דער טאַטע געפינט זיך...

איך בין געלאָפן און געלאָפן. פון ערגעץ האָט אַ שטים געיאָמערט: יידן,
העלפט! מען דערהרגעט מיך! קינדער מיינע, מען דערהרגעט מיך!

אַ טויטע פאַרגליווערניש האָט מיך דורכגעשניטן. איך האָב דערקאַנט די
שטים פון מיין טאַטן. איך בין אַנטקעגן־געלאָפן דעם פאַרצווייפלטן געשריי. דאָס
קול האָט זיך אויפגעהויבן ווי אַ שטורעם און ווי אַ בליץ אַנגעצונדן דעם דרויסן
אין רויטע וווּנדן...

קינדער מיינע, קינדער מיינע!

איך בין צוגעשפּרונגען צו דער שוועל. אַ פאַר זעלנער זענען געשטאַנען
מיט שיכורע נעזער. נאָך יעדן געשריי פון מיין טאַטן האָבן זיי צוגעקנאַקט סאָ־
דיסטיש מיט דער נאַהייקע, שטאַרקער, שטאַרקער! הרגעט די יידן! הרגעט זיי!

איך בין צוגעפאַלן צו זייערע פיס און זיך געבעטן: שענקט דאָס לעבן פון
מיין טאַטן! דערהרגעט נישט מיין טאַטן! ביי דעם וואָרט האָבן זיי זיך היסטעריש
צעלאַכט. זיי האָבן געשריען: דו האָסט נישט קיין טאַטן! וואָס דאַרפסטו אַ טאַטן?
און פאַרדאַרבענע שמוציקע ווערטער האָבן זיך געשאָטן, ווי זאָמד איבער מיינע
אויערן און מיר שיעור טויב געמאַכט... מיין טאַטנס געווין איז אַלץ מער אָפּגע־
שטאַרבן. איך האָב געקושט זיין האַנט, זיי זאָלן מיך צוגעלאָזן צום טאַטן. דאָ
האָט די נאַהייקע אָנגעהויבן צו טאַנצן איבער מיין פלייצע, משונהדיק געבריט
די הויט, געקראָכן ווי שלאַנגען אויף מיין לייב, ווי אין אַ פאַרמעסט מיט די
יללהדיקע געשרייען פון מיין טאַטן. בלויע קישקעס זענען אויפגעשוואָלן אויף
די אַקסלען און מאָדנע: מיר האָט נישט וויי־געטון. נאָר ווען מיין טאַטנס גע־
שריינ האָבן זיך אויפגעכאַפּט, ווי אָנגעצונדענע האָלצווועשקעס, האָט דאָס גע־
שריי מיר וויי־געטון... איך האָב אַזוי געוואָלט שטאַרבן, נישט הערן, ווי מיין
טאַטע יאָמערט... נאַהייקעס האָבן אַלץ געפּאַכעט איבער מיין איינגעקאַרטשעטן
גוף און מיר האָט נישט וויי־געטון...

אַ נס איז געשען: אַן אויטאָמאָביל איז אַנגעלאָפן און זיך אָפּגעשטעלט. דריי געגנערלאַן האָבן פון ווייטנס באַמערקט ווי מיידל־הענט קלאַמערן זיך צו זעלנערישע פּיס און בעטן און די נאַהייקע פּאָכעט איבער איר. זיי זענען אַרויס און מיך אויפגעהויבן, ווי אַ צעטראָטענע בלום, אַ פּאַרבלוטיקטע. זיי האָבן געפרעגט וואָס פּאַר אַ פּאַרברעכן איך בין באַגאַנגען פּאַר שלאָגן מיך אַזוי... די זעלנער האָבן זיך איבערגעקוקט מיט שרעק און פּחדנותדיק געענטפערט: פּאַר דער חוצפּה פון בעטן פּאַר איר טאַטן. אָבער זיי האָבן אויך נישט געווּסט מיט וואָס מיין טאַטע האָט זיך פּאַרזינדיקט...

די געגנערלאַן האָבן געהייסן אַרויספירן מיין טאַטן. גרין געשוואָלן איז געווען זיין פּנים. גרוי זענען געווען זיינע האָר. אין איין שעה איז ער פּאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ זקן. ער איז אומגעפּאַלן אַ פּאַרחלשטער.

דערווייל האָט זיך איבער דער לופט געטראָגן מיין מאַמעס געיאָמער. מיין מאַמע איז איבער דער ברייט פון שטראָ מיט אַלע קינדער אַנגעלאָפן. זיי זענען געלאָפן איינגעוואָקסענע אין איינעם, ווי פון איין גוף אויסגעקנאָטן. די קינדער האָבן געשריען און דאָס געוויין האָט זיך געהויבן צו די הימלען הויך, הויך, וואָס קאָן זיך קיינמאָל מער נישט איינשטילן. דאָס יידיש־אומשולדיקע געוויין...

וועג מען האָט דעם טאַטן אהיימגעבראַכט און באַנדאַזשירט זייגע וווּנדן אים אַוועקגעלייגט אין בעט, האָב איך זיך אַנידערגעזעצט אין אַ ווינקל פון שטוב. מיר איז געווען אַזוי גרינג, אַזוי לויטער אויף מיין האַרצן. איך האָב געפילט מיין טאַטנס וווּנדן אויף מיין אייגן לייב; איך האָב זיך געוואָלט אַוועק־געבן פּאַר מיין טאַטן.

דער זעלנער־אָפּיצער, וואָס איז געווען ביי אונדז אַ קוואַרטיראַנט איז צו־געקומען אַ פּאַרשעמטער צו מיר. אינדערפרי האָט ער געוואָלט וויסן, וואָס איך שרייב אין מיין העפט און וויין. איך האָב אַראָפּגעריסן די בלוזקע פון זיך און אים געוויזן: נאָ, זעט, פּאַר מיין פּאַרגעפיל. די בליץ אָנגעשוואָלענע קישקעס האָבן **געדראָלט** ווי בייטשן מיט פּאַרגליווערטן בלוט. ער האָט מיך אַרומגענומען און אַ קוש־געטון די וווּנד אויף מיין אַקסל און אִיז פּאַרשעמט אַוועקגעגאַנגען.

טרערן האָבן געגלאַנצט אין זיינע אויגן. אפשר האָט ער ערגעץ אויך אַ טאָכטער, וואָס וואָלט ווי איך, איר לעבן אַוועקגעגעבן פּאַר איר טאַטן...

דאָס פּאַרשטייעניש פון מאַמע און טאָכטער

אַ ידיעה האָט זיך פּאַרשפּרייט איבער דער שטאָט: פּעטלורצעס גייען פון שטוב צו שטוב, זוכן געפּעס און ברויט פּאַר די זעלנער. מיר האָבן געהאָט אַ פּאָר פּאַרטריקנטע לעבלעך ברויט. זענען די קינדערלעך אַרויף אויפן בוידעם

זיי צו באַהאַלטן. די מאַמע איז אַוועק עפּעס קויפן. אין דער האַלב־פאַרנאַכטיקער שטוב בין איך געזעסן מיט אומרויִקע אויגן, ווי אַ ווייזער פון אַן אומרוקן זייגער, געזוכט, אפשר האָט מען עפּעס פאַרגעסן צו באַהאַלטן אויפן בוידעם, ווייל די לייטער שלעפּט מען שפּעטער אַוועק און קיינעם וועט נישט איינפאַלן אַן אַ לייטער צוקומען צום באַהעלטעניש אויפן בוידעם...

פלוצלינג האָבן פויסטן געהאַמערט אין טיר און אַ קול האָט געדונערט: אויפמאַכן! איך האָב אַ פאַרגליווערטע געשוויגן. האָט די טיר זיך אָנגעהויבן צו שאָקלען, שפּיזן פון באַיאָנעטן האָבן זיך געדרייט דורך די שפּאַרעס. מיט מיין אַליין זיין — האָב איך זיך שטאַרק דערשראָקן פאַר דער צאַפּלענדיקער טיר און פאַרצווייפלט זיך צעווויינט, זאָגנדיק: מיין מאַמע וועט באַלד קומען. דאָס האָט זיי נאָך מער אויפגערייצט און זיי האָבן מיט גוואַלט די טיר אויפגעפּראַלט. אַ פאַרצווייפלטע האָב איך אויפגעמאַכט די פראָנט־טיר, וואָס איז אַרויס צום פאַר־ברענטן גאַניק.

דער פּעטלורעץ, דערהערנדיק מיך אַרויסשפּרינגען אויפן גאַניק איז אַוועק פון טיר צוריק אין דרויסן. איך האָב פאַר זיך דערזען אַ הויכן ריז. די קוטשמע פאַררוקט אין אַ זייט, אַ בינטל האָר האָט אַרויסגעקוקט אייניזייטיק און געווונקען. ביי דער קוטשמע איז נאָכגעהאנגען אַ וואַלענער, לאַנגער צאָפּ. דאָס רעקל אויפ־געקנעפּלט, דאָס נאַקעטע האַרץ אַרויסגעשטעלט ווי אַ פּאַנצער און האָט ווי רויט־גליִעדיק אייזן געבריט מיינע בליקן. ציינער ווייסע ווי אַ צעריִצטע חיה און אויגן — שוואַרץ און מוראדיק... ער איז געשטאַנען אונטן אויפן טראָטוואַר און איך אויבן אויפן גאַניק, מיט הענט פאַרפלאָכטענע אויף מיין האַרצן, ווי אין א צלם. ער האָט מיר נאָכגעקרימט ווי איך שטיי און ציטער. ער האָט זיך אָנגע־בויגן — מיין קלייד האָט פאַרשעמט ווי אַ ווינט מיך אַרומגענומען. מיט אַן אָפּן און דערשראָקן מויל האָב איך געגאָפּט ווי אויגן שלינגען מיינע פיס פון אונטערן גאַניק, און ציינער שטשירען ווי ביי אַ חיה...

איך האָב זיך געוואַרפן אין ציטערניש ווי קוועקזילבער. דער הימל איבער מיין קאָפּ האָט זיך פאַרצויגן מיט אַ שוואַרצער פעל. דער פאַרנאַכט האָט זיך צעשפּאַלטן.

אַ פראָסטיטוטקע פון אונדזער שטאָט איז פלוצלינג ווי אויסגעוואַקסן פון דער ווייטנס. איך האָב די פרעמדע, פאַרשטויסענע, א רוף־געטון: זאָסיאַ! זאָסיאַ!

זי איז צוגעקומען און מיט ווינקעניש פון מיר דעם פּעטלורעץ אַוועקגע־נומען...

מיין מאַמע איז אָנגעלאָפן. די קינדער זענען ווי קעצלעך אַראָפּגעשפּרונגען פון בוידעם, זיי האָבן געהערט ווי איך ווייַן און זיי האָבן געשוויגן, כדי מען זאָל זיי נישט דערהערן און צונעמען די פאַרטריקנטע לעבלעך ברויט. קינדער ווייסן נישט פון קיין אָנדער געפאַר...

דער בין־השמשות איז זיך צערונען ווי חלב. שאַטנס האָבן געשפרייזט איבערן צימער. שרעק האָט זיך איינגעגעסן ווי טיפע פּאָקן אויף אונדזערע פּנימער. מיר זענען געזעסן אין פינצטערניש און די נאַכט איז אָנגעשוווּמען ווי אַ שוואַרצער טויטער וואָגן. פויסטן — האַמערדיקע קלעצער — האָבן ווי־דער געקלאַפּט. בלישטשענדיקע שפּיזן האָבן אַריינגעשטעקט זייערע קעפּלעך דורך די שפּאַלטן פון טיר. די טיר האָט זיך אָנגעהויבן צו באַווועגן און וואַרפן ווי אַ לעבעדיק באַשעפענישׂ. מיר האָבן דערקאַנט די זעלבע באַטאָגנדיקע אויס־געשרייען און אַ נצחונדיק געלעכטער: אַז זיי זענען ווידער געקומען. מיין מאַמע האָט מיט פאַרלוירענע אויגן אונדזער אַלעמענס שרעק אויסגעגאָסן אין טאַטנס אויגן... זי האָט שנעל געכאַפּט צוויי גרויע מיליטערישע דעקן אַרויפגעוואַרפן איינע אויף מיר, די צווייטע אויף זיך, אַריינגעשטעקט שמאַטעס אין איר פלייצע כדי אויסצוזען האַרבאַטע און מיט אַש פאַרשמירט זיך איר פנים... מיר זענען אַריינגעלאָפן אין צווייטן לייַדיקן צימער, צוגעשפּרונגען צו די אָפענע שוואַרצע פענצטער. שוואַרצע מיילער האָבן אונדז איינגעשלונגען, אונדז אויסגעשפּיגן אין דער שוואַרצער נאַכט אויף די ליידיקע גאַסן... מיר זענען געלאָפן ווי געשפענס־טער. געפילט: הינטער אונדז יאָגן זיך טריט, ניין נישט קיין טריט — אין דער פּוסטער נאַכט האָבן זיי געהילכט ווי מחנות רויבער... מיר זענען געלאָפן און געשוויגן.

דאָס ערשטע מאָל האָב איך דערפילט צו מיין מאַמען אַזאַ פאַרשטייענישׂ דורך מיינע אַלע גלידער, מיין מאַמע אַזוי ווי איך... מיר זענען געלאָפן און גע־שוויגן...

מחשבות ווי דרייענדיקע רעדער האָבן געטאַנצט: מיר האָבן געפילט זיך מקריב צו זיין איינער פאַרן אַנדערן, מיר זענען משונהדיק געלאָפן דורך הינטער־גאַסן און געשוויגן...

אויף דער אַנדערער זייט גאַס זענען געזעסן זעלנער איבער רויטע פאַקלען צעצונדענע, געבראַטן קאַרטאָפל, זעלנער האָבן געזונגען, אונדז האָט זיך געדאַכט: רויטע פאַקלען האָבן זיך צעצונדן אין דער נאַכט, געלויכטן אַ וועג פאַר דער־שראָקענע וואָגלער — שאַטנס וואָס ווילן זיך ערגעץ באַהאַלטן...

מיר זענען פאַרבייגעלאָפן אַ צווייטע גאַס. זעלנער זענען געלעגן, געשלאָפן אויף דער קאַלטער ערד, אין מיסט. ביקסן האָבן זיך געטוליעט מיט זייערע קעפּלעך, ווי זיי וואָלטן שוין מיד געווואָרן פון די קוילן, וואָס לויפן אַרויס פון זייערע העלזער. זיי האָבן פונקט אַזוי ווי מיר אין דער נאַכט זיך געווואָלט אַזוי אָפרוען... זיך ערגעץ באַהאַלטן... אין אַלע הייזער איז פינצטער געווען. מיר האָבן געקלאַפּט אין די טירן, געפרוווט די שלעסער. אַלע מענטשן האָבן מורא געהאַט אויפצוטפענען פאַר זייערע אייגענער געפאַר...

אַזוי זענען מיר פֿאַרוואָגלטע און אויסגעשעפטע אַריין אין אַ חורבה. צווישן פֿאַרברענטע שטיקער אייזנס זיך באַהאַלטן, האַלב־פֿאַרחלשטע אַנידערגעפֿאַלן... ערשט דעמאָלט האָבן טרערן פון אונדזערע אויגן זיך געקייקלט. אונדזערע הייליקע טרערן האָבן זיך אויסגעמישט אין אַ זילבערנעם טייך, וואָס האָבן אונדז ביידן צוזאַמענגעשמאָלצן אין אַ פֿאַרשטייענישׂ פון מאַמע און טאָכטער...

אַלע מיידלעך אַנטלויפן פון שטאָט...

עס איז געקומען אַ שרעקלעכער אויפֿדערנאַכט. הינטער אַ פינצטערער וואַנט האָט געבליצט די לופּט. די געפֿאַר האָט זיך ערוקט ווי אַ געפֿאַנצערטער וואָגן איבער דער שטאָט. ווי פֿאַר אַ שטורעם האָט שטאָט אין שווערער פֿאַרגליווערניש געסאָפּעט. די באַלשעוויקעס האָבן געקעמפּט מיט די פּעטלורצעס. די אַנדערע — פֿאַרויסזעענדיק זייער מפּלה — האָבן אָנגעהויבן חרוב־מאַכן די האַלב־טויטע שטאָט. די מאַמעס האָבן דערפֿילט: די טעכטער מוז מען ראַטעווען פון דער קו־מענדיקער, שרעקלעכער נאַכט...

אַלע מיידלעך פון שטאָט האָבן זיך צוזאַמענגענומען און געלאָפֿן צום באַנ־הויף זיך ראַטעווען און אַנטלויפן. איך האָב זיך נישט געקאָנט אַפֿרייסן פון מיין מאַמען, ווי איך וואָלט זיין אין איר איינגעוואַקסן... ווען איך בין אַרויס אויף דער פּינצטערער גאַס, האָט מיין מאַמע געווײַן דעם וועג מיר פֿאַרשטעלט. איך האָב געזען בלינדקייט פֿאַר מיר. מיטן שטיקל ברויט אין האָנט געלאָפֿן צום צוג, ווו האַרדעס מיידלעך זענען שוין געזעסן אויפֿן דיל, ווי אָנגעפּאַקטע טשערעדעס אין די פֿראַכט־וואַגענען...

דער צוג האָט זיך נישט געריבט פון אָרט. מיר האָט זיך געדאַכט: עס איז בלויז אַ מעשהלע, וואָס די באָבע פלעגט דערציילן... אַ שווארצער בער האָט איינגעשלונגען אַלע קינדערלעך אין בויך. פונווייטנס האָט זיך געשווארצט דער וואַלד, ווי האַרדעס שווארצע בערן. דער וואַלד האָט פון זיין פינצטערניש דער־טראָגן אָפּגעהאַקטע אויסגעשרייען פון פֿאַרפֿייניקטע הייזעריקע העלדזער. די נאַכט האָט געקרעכצט אין ווייען און די באַן האָט זיך נישט געריבט...

אַלע מיידלעך זענען געזעסן אויפֿן שטאָליקן דיל. טרערן האָבן געבאָדן אונדזערע פּנימער. אונדז האָט זיך אויסגעדאַכט: מיר זענען אַליין געקומען מיט אונדזערע לעבנס דער געפֿאַר אַנטקעגן... די שרעק האַמערט ווי פֿויקנדיקע טריט אין האַרץ. מיר זענען געזעסן אַ גאַנצע נאַכט, איינער אין צווייטן איינגעטוליעט, געשלונגען די פינצטערניש פון די וועלדער. אויפֿן הימל איז אָנגעשוווּמען אַ רויטער ים. נאַכט האָט אויסגעטאָן איר קויטיק העמד הינטער די בערג. אויפֿן

הימל איז געהאנגען די לבנה — אַ בלייכע רויז... דער טאָג איז געבוירן געוואָרן און דער צוג רירט זיך נישט...

אין בלויען גאָלדענעם פרימאָרגן האָב איך געוואָלט אַזוי לויפן אַהיים צוריק אין שטאָט, אַ קוק־טון נאָך איינמאָל אויף מיין מאַמען. ווי אַ בליץ האָב איך זיך אַרויסגעריסן פון צוג, די מיידלעך איבערגעלאָזן און געלאָפן צוריק צו מיין מאַמען. מיט אַ טויטלעכן אָטעם האָבן ליידיק געגרוילט די גאַסן. אויפן באַרגיקן וועג אַרויף צו מיין הויז האָט זיך געצויגן ווי אַ רינשטאָק אַ שנור מיט בלוט. הינטער מיינע טריט האָבן מאָדנע שוואַרץ־בראַנדיקע ביינער געסטאַרטשעט פון די שטראָזן. איבער די בלוטיקע וועגן בין איך אַריין אין הויז. מיין מאַמע האָט מיך דערזען האָט זי ווי אַ נאַכטוואַנדלערן צו מיר געבלאָנדזשעט. זי האָט מיך אָנגערירט און אַלץ זיך נישט געגלויבט: דאָס בין איך... אָדער מיין שאָטן... די טויטקייט איז פאַרשוווּנדן פון איר פּנים און זי האָט מיך צוגעהאַלטן מיט אירע מאַמע־הענט. זי האָט דערציילט: אַ גאַנצע נאַכט האָבן קולות געוויגט די פּינצ־טערניש, ווי אַלע טויטע וואָלטן יאָמערן פון די קברים... און איר האָט זיך אויסגעדאַכט דאָס אַלע מיידלעך פון די באַנען רייסן עס אַזוי די נאַכט און שרייען... עמעץ האָט איבער דער שטאָט געשריען מיט טויזנטער קולות... זי האָט זיך איינגעגעסן אין מיר ווי אפשר צום לעצטן מאָל און צוריק מיך געשטופט אַרויס פון הויז צום באַנהויף.

איך בין געשטאַנען פאַרגליווערט, געשלונגען דאָס ליכטיקסטע פּנים פון דער גאַנצער וועלט: דאָס פּנים פון מיין מאַמען... אין איר געטרייישאַפט האָב איך דעם וועג פאַרלוירן ווי אַ שיף וואָס טרינקט זיך, האָב איך נישט געוווסט: בלייבן לעבן מיין מאַמען, אָדער קעגן מיין ווילן אַנטלויפן... מיט גוואָלט האָט מיין מאַמע מיך אַרויסגעשטופט פון שטוב.

צוריק בין איך געלאָפן איבער די בלוטיקע גאַסן צו די וואַרטנדיקע מיידלעך. איך האָב זיי דערציילט פון די בלוטיקע ריטשקעס פון דער שחיטה־נאַכט איבער די גאַסן... דאָ זענען מיר אַלע פאַרגליווערט געוואָרן פון אַ בילד... זאָסיאַ, די פּראָסטיטוטקע, וואָס האָט מיך געראַטעוועט דעמאָלט, הינטערן גאַניק פון פעטלורעץ, איז געלאָפן אַ פאַרבלוטיקטע מיט צעשניטענע הענט. ווען זי האָט מיך דערזען האָט זי זיך אַזוי רחמנותדיק צעווויינט, געצייגט אירע הענט, איר לייב. אַ מחנה פּעטלורצעס האָבן ביינאַכט באַפאַלן איר הויז. ווען איר פאָטער, דער האָלצהעקער, האָט זי געוואָלט באַשיצן פון דער באַנדע, האָבן זיי אים מיט דער האַק אויף שטיקער צעהאַקט, אים אַרויסגעוואָרפן אין גאַס. איבער איר פאָטערס צעהאַקטן קערפּער האָט מען זי געפּיניקט... צעשניטן איר די הענט און דאָס לייב. זי האָט ווידער געצייגט אירע הענט. זי האָט אויסגעקוקט ווי אַ פאַרוווּנ־דעטע קאַץ, ווען זי טראָגט אין די לאַפּעס בלוטיקע שטיקלעך פלייש. זי האָט זיך באַהאַלטן אין איר שאָנד. אַזאַ רחמנות האָט מיך אַרומגענומען צו איר; זי איז

מיר מיט איר ווייטיק אַזוי נאָענט געוואָרן און איך האָב איר גאָרנישט געקאָנט העלפן...

וועז זי איז אַריין צו אונדז אין צוג האָט זי עמעצן באַקלאָגט, געצייגט אירע צעפייניקטע צעשניטענע הענט: זי וועט שוין קיינמאָל נישט זיין שיין... קיינמאָל נישט... און עס טוט איר אַזוי ווי. מיר זענען זויבערער געוואָרן פון איר שאָנד... אין אונדזער ריינער מיידלשקייט זענען מיר אפשר די שולדיקע? אַ מאַרטירערן... זי האָט אפשר אונדז אויסגעלייזט? איר פיין האָב איך געפילט אויף מיין לייב איך האָב זי אַרומגענומען און זיך צעווויינט אויף אַ קול: מאַמע!! מאַמע! ווער איז שולדיק? ווער איז שולדיק?...

דער צוג האָט זיך עגדלעך געירט. ווי אַ דערשראָקענע חיה ברומט דער צוג אין דער וויטקייט. פעלדער פאַרשווינדן, שטיינער פליִען, שלאָגן זיך אָן אין מיידלשע מחשבות. פאַלן דערשלאָגענע צוריק אַרונטער. עס האָט זיך גע־דאַכט באַלד פליִען אַרויף פעטלורצעס, שטעלן־אָפּ די וואַגאָנען, שלעפּן אונדז אַוועק ערגעץ אויף די פעלדער. מיר זענען געפלויגן ערגעץ, ערגעץ אין דער אייביקייט, ווו דער צוג וועט אונדז דערפירן. מיר האָבן קיינער נישט געווסט ווהין...

וויידער אין סטאַניסלאַוו

די זעלביקע נאַכט, וועז מיר זענען אַנטלאָפן האָבן די באַלשעוויקעס פאַר־נומען אונדזער שטאָט און וויייטער מאַרשירט ביז דער ריכטונג פון דניעסטער.

אין סטאַניסלאַוו אויף די גאַסן האָבן זיך געווואַלגערט פליכטלינגע פון פאַרשידענע שטעט. קליינע קינדער האָבן געווויינט אויף די מידע הענט פון מא־מעס. די גאַס האָט אויסגעזעז ווי אַ קויטיקער שפיטאָל. יעדער קראַנקער האָט באַווויינט זיין אייגן אומגליק. זעלנער, אויסגעמוטשעטע, מיט פאַרשמירטע מאַנט־לען, אין ריזיקע רוקזעק אויף די פלייצעס, האָבן ווי טשאַטעס קעמלען זיך גע־צויגן איבער די ראָגן. איך האָב געגעכטיקט הינטער דער שטאָט ביי מיינער אַ פליכטלינג־חברטע. חלומות מיט פאַרשלאָפענע פליגל האָבן געפלאַטערט אין מיין מוח... מענטשן מיט בלינדע אויגן זענען געגאַנגען זוכן די שטערן. מיט אַ פינצטערניש האָט זיך פאַרצויגן די וועלט און איך בין געגאַנגען מיט זיי. אַלטע יידן מיט פאַרפרוירענע בערד האָבן תפילה געטון. צוליב זינד פון דער וועלט האָט זיך דאָס ליכט אָפּגעטון פון זיי. פלוצלינג האָב איך זיך פאַרלוירן פון אַלע־מען, געקראָכן אויף כמאַרעס טרעפּ. איך האָב אויפגעפלאַמט ווי אַ וויייסער שטערן. אַלעמען איז פלוצלינג אַזוי ליכטיק געוואָרן. מיט אויסגעשטרעקטע הענט האָבן זיי געשריִען: ווער ביסטו? אין בלוט גייט אָפּ די וועלט!

פֿאַרשלאָפענע פליגל וואַרפן מיך איבער. און דאָ דערזע איך אַלע מיינע זיידעס, אין הימל, איינגעהילט אין ווייסע כמאַרעס טליתים... זיי קלאַפן זיך אין האַרצן... חוה לויפט דורך זיי אַ נאַקעטע. אַ גיפטיקע שלאַנג יאָגט זיך צו איר. אַ גרוב עפנט זיך און זי פאַלט און פאַלט און פאַלט... און ברענענדיקע כמאַרעס שלינגען איין די גאַנצע וועלט... אַ שרעקלעך געוויין האָט מיך אויפגעוועקט פון אויסטערלישן חלום. ווי אין אַ קאָשמאַר האָב איך אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער. דער טאָג האָט זיך אויסגעשיילט פון דער נאַכט און די זון איז אַרויס ווי אַן ערשט־געבאָרן הינדל פון שאָלעכץ פון איי.

אויף די פאַרשלאָפענע פעלדער האָבן גראָזן זיך געבוקט הינטער דערשראָקענע, ווינענדיקע טריט... אויף אַ רויטן פערד איז געריטן אַ זעלנער און מיט אַ בייטש געפאָכט אין דער לופטן. צעשניטן די לופט... דאָס פערד האָט זיך געריסן נאָך אַ ווייסן שלאָף־העמד, וואָס האָט אויפגעבליצט צווישן די גראָזן, ווי אַ ווייסע פאָן און איז פאַרשוווּנדן אין דער געדיכטקייט פון די בושן... אַ ווייסע דורכזיכטיקע מיידל איז געלאָפן מיט שוואַרצע צעפלויגענע האָר. ווי דורך אַ קלאָרן וואַסער האָט דורכגעבלישטשעט איר דורכזיכטיק לייב דורכן נאַכט־העמד. זי איז געלאָפן איבער די פעלדער מיט אויפגעהויבענע הענט, דעם קאָפּ אויפן האָרץ ווי פון אַ געהאָנגענעם אַרונטערגעוואָרפן... דאָס פעלד האָט געשריען, ווי הונדערטער עכאָס פון מיידלעך וואָלטן שרייען: געוואַלט!

דאָס פערד האָט פריידיק אויף צוויי פיס אונטערגעטאַנצט, דאָס פאַרחלשטע מיידל איז געבליבן ליגן ווי אַ ווייסע אויסגעצויגענע סטאָטוע... צוגעדעקט דאָס גרינע פייכטע גראָז. פערד און רייטער האָבן ווי אַ שלעפּ־שיף אַראָפּגעזונקען אויף דער ערד. די ערד האָט זיך געצאַפּלט אין מיידלשע ערד־ציטערניש... און אַלץ איז שטום געבליבן...

— —

דורך די ווייטע פעלדער האָבן קולות געשריען דורך טויבקייט צו מיר... בלינדקייט האָט פאַרשטעלט מיינע אויגן. איך האָב מער גאָר נישט געזען, ווייל דאָס מיידל איז מער קיינמאָל נישט אויפגעשטאַנען...

התנגער

טעג האָבן זיך ווי ביינוול געפלאָנטערט. די פראָנט־ליניע איז געבליבן ביים דניעסטער און אַזוי האָט אַ מלחמה־וואַנט אונדז אָפּגעטיילט פון דער היים.

אין די פאַרנאַכטן פלעגן אַלע געפליכטעטע מיידלעך, ווי נאַכט־נימפן זיך צוזאַמענגעקומען פון אַלע זייטן שטאָט. פאַראַן אפשר אַ ידיעה פון דער היים?

האַרבסט איז געקומען. גרוי איז דער פּאַרק, ווי פּאַרשימלט ברויט. איך בין אַזוי הונגעריק, הונגעריק. כאַטש אַ שטיקל פּאַרשימלט ברויט. מיר זענען אָפּ־געריסן פון דער היים ווי אָפּגעריסענע צווייגן. מיר צערן אײַן, דאַרן אײַן. ביימער מאַנען נישט עסן, זיי חלומען זאַטע. פייגל זינגען אויף ביימער, ברענגען ברעק־לעך צו טראָגן. איך בין הונגעריק, הונגעריק!

דאָס פּעלד שמעקט מיט ברויט, פּאַרשימלט ברויט. טאָג נאָך טאָג איז אײַנ־געטריקנטער געוואָרן מײַן לייב, ווי אַן אויסגעטרוקנטער קוואַל... איך פּלעג רייסן די לופּט מיט הענט, פּאַרצווייפלטע, אפשר וועט גאָט מיר צושיקן פון הימל מן, איך זאָל זיך זעטיקן? אין מײַן פּאַרצווייפלונג האָב איך געשריבן מײַן רייכן פּע־טער קיין מיסלאָוויץ, ער זאָל מיך ראַטעוונען פון הונגער, ער זאָל מיר שיקן הילף, בלויז צו קויפן ברויט, ווייל איך בין אַזוי הונגעריק, איך וועל זיך שוין קיינמאָל נישט אָנזעטיקן...

דער הונגער האָט געגאָגט, זיך איינגעגעסן ווי אַ ראַק אין מיר. ווען דער טאָג פּלעגט זיך בלייכן, פּלעג איך שטיין ביים טירל און קוקן מיט הונגעריקע אויגן, ווי פּאַרנעפּלטע שויבן, ווייל דער הונגער האָט אַרויסגעקוקט דורך מײַנע אויגן... איך בין געווען זיכער אין מײַן אָנקלס הילף. ער איז אַזוי פרום, וועט ער דען מיך לאָזן שטאַרבן פון הונגער?

ביז איינמאָל האָב איך געקראָגן אַ גרעל קאַרטל, ער האָט מיך געטרייסט: גאָט וועט מיר העלפן... אין מײַן פּאַרצווייפלונג האָב איך גאָט געשאָלטן...

אָ, וואָר קען דערציילן פון אַ מאַרק מיט שמעקנדיקע פרוכטן, וועו פּויער־טעס זיצן אויף דער ערד מיט רונדע קוישן מיט זאַפטיקע באַרן? אָט די פּויער־טעס אויסגעזעצט אין מיטן מאַרק אין אַ שורה, זיי זענען אויס ווי פּאַרבונדענע זעק מיט מעל. וועו איך האָב אַ הונגעריקע געקוקט מיט זשעדנע אויגן אויף די פּרישע פרוכטן אין די קוישן, ווו די באַרן זענען געלעגן מיט רויטע זון־בעקעלעך און גרעלויכטן צו מיר, האָט אַ גוטהאַרציקע גויע מיר דערלאַנגט אַ זשמעניע באַר־לעך. אויך די צווייטע און די דריטע. זיי האָבן געזען דעם הונגער אין מײַנע אויגן. איך האָב זיך איינגעביסן אין די זאַפטיקע באַרן און פלוצלינג האָט דער גאַנצער מאַרק זיך פּאַרביטן אויף אַ באַרג. הונגער קאַטשעט זיך אויף דער ערד. ווייסער מן שיט זיך אַראָפּ פון הימל. איך פּיל אין באַרן דעם טעם פון ברויט, דעם טעם פון לעקעך... דעם טעם פון ניס, ווייסער „מן" איז געפאַלן, גאָטס ברכה ווי אויפן באַרג סיני...

איך האָב געביסן אין די באַרן, זיך איינגעביסן אין מײַן הונגער. מיר איז געוואָרן שווינדלדיק. האַלדז האָט זיך צעלאָכט. שימערירנדיקע לופּט־באַלאָנען האָבן געפלאַצט. די ערד האָט זיך אַ וויג־געטון און די וועלט איז אונטערגעגאַנגען פאַר מײַנע אויגן...

היים, מיין היים...

ערגעץ האָט אַ צוג געפייפט, אַ ווייטער אָנזאָג פון מיין היים...

מען האָט דערציילט: דער וועג איז שוין פריי. קיין ווייסע טויב האָט מיר נישט געברַאכט די גוטע בשורה. פון מויל צו מויל האָט מען זיך געסודעט, אַז די פּאָליאַקן זענען ווידער אַריין קיין מאָנאַסטעריישטש, פאַרטריבן די פּעטלורצעס, אויך די באָלשעוויקעס און איצט הערשן ווידער די פּאָליאַקן אין מיין שטאָט...

איך האָב נישט באַגריפן די געפאָר, נאָר די ערשטע פון אַלע מיידלעך זיך אָנטלִיען געלט און מיט נאָך אַ מיידל זיך געלאָזן פאָרן אַהיים... די שרעק איז געפאָרן מיט אונדז.

אין וואָגאָן האָט אויפן פענצטער־ראַנד געברענט אַ קליין ליכטל. אין דער מאָטער פינצטערניש פון שוואַרצן באָפּאַנצערטן וואָגאָן איז אַ חוץ אונדז געזעסן אַ זעלנער מיט אַ ווייסער בערישער קוטשמע, אויך אַ חזיר־שלעגער מיט אַ גרויסן הונט. די ווייסע קוטשמע האָט ווי אַ ווייסער בער זיך געשאָרט ביים צע־טריפּטן ליכט. דער ריזיקער הונט האָט געבליצט מיט זיינע אויגן ווי אַ וואַלף אין דער פינצטער... דער צוג האָט געיאָגט זיך אָן אָפּשטעל...

דער גרויער הונט איז צוגעקומען צו אונדז, געגלעט די קניִען. דער זעלנער האָט אויפגעהויבן די אויגן זיך באַגעגנט מיט הינטישע אויגן ביי אונדזערע פּיס. אין זיין קוטשמע האָט געשטעקט אַ בינטל פעלדבלומען. ער האָט זיי אַ ריס־געטון. זיי זענען געפאַלן אויף מיין פּנים. דאָס ליכט האָט זיך איבערגעקערט. דאָס בלויע בינטל בלומען איז געלעגן אויף מיין שויס, ווי בלוי פאַרגליווערט בלוט...

פון זיינע אויגן האָט אַ פלאָם געטון דער וואָגאָן. דער צוג ווי דורך דער שרעק פון אונדזערע ביידנס מיידלשע הערצער איז ווי אויף אַ סיגנאַל פלוצלינג שטיין־געבליבן. דער חזיר־שלעגער האָט זיך צעלאָכט. מיר — אויסנוצדיק דעם מאָמענט — זענען אַראָפּ פון וואָגאָן. מיר זענען געלאָפן צום מאַשיניסט און דער הונט איז אונדז נאָכגעלאָפן...

דער מאַשיניסט פון לאָקאָמאָטיוו האָט אונדז באַמערקט. מיר זענען אַרויפ־געשפרונגען און זיך באַהאַלטן אין באַרג שוואַרצע קויל, וואָס זענען געלעגן צום הייצן. דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט העכער פון די רעדער, וואָס האָבן זיך אָנגע־הויבן צו רירן. דער מאַשיניסט, מיט קלוגע טאַטישע אויגן, האָט אויף אונדז דערשראָקענע שעפּעלעך געקוקט און זיך צעזונגען: יעשטשע פּאָלסקאַ ניע זגינ־נעלאַ, פּוקי מי זשיעמי! — נאָך איז פּוילן נישט אונטערגעגאַנגען אַזוי לאַנג מיר לעבן!...

— —

אונדזער שטאָט איז געלעגן ווי אַ הרוג. די וואך האָט געקוואָקעט אין דער פינצטער, ווי זשאַבעס אין אַ טייך.

ווידער מיין ערד, מיין פאַרבלוטיקטע ערד. איך האָב מער נישט קיין מורא, ווייל די שרעק האָט זיך דערשראָקן פאַר מיר. אַלץ אין מיר איז פיין. איך בין געגאַנגען, געקראָכן, געשאַרט זיך איבער מיין ערד, ווי אַן ערשט־געבוירן פליגעלע, זיך אויסגעצויגן איבער דער פאַרבלוטיקטער ערד. ערד און גוף, גוף און ערד...

אָ, הימל אייביקער מיט דיינע שטערן אויגן! האָסט מיך אויסגעהיט, זאָלסט קאָנען קוקן אויף מיר מיט דיין בלענדיקייט. שטערן מיינע פון מיין היים! אייער גאָלד איז דאָס ריינסטע גאָלד, ווייל איר האָט אינגעזויגן נאַכט נאָך נאַכט דאָס ליכט פון מיינע זיידעס און באָבעס. ביי די תחינות און גמראס האָבן די טרערן אייך געוואַשן... איר זאָלט אייביק שיינען מיט דעם ריינסטן גאָלד... אָ, טראָגט מיך צו מיין מאַמעס שוועל. איר האָט זיכער זי אויסגעהיט ווען איך בין נישט געווען. אָ שטערן מיינע אייביקע, פון מיין שטעטעלע, וואָשט אויס מיינע טרערן, זאָגט אָן מיין מאַמען אַז איך בין דאָ, איך בין צוריק אַהיימגעקומען...

אַזוי זיך שאַרנדיק האָב איך דערפילט מיין מאַמעס שוועל. שוואַרצע דעקן זענען געהאנגען איבער די נאַכטיקע פענצטער. אויף די שוואַרצע שויבן האָט די לבנה אַריינגעקוקט. שלאָף איז געהאנגען איבער דער שוועל. דורך דער שטומער שוועל האָט די פינצטערניש געשעפטשעט, גערופן מיין מאַמען...

שלאָף מיין שוועל, איך וויל דיך נישט אויפוועקן, אפשר רעדט טויט דורך נאַכט צו מיר? איך וויל דאָ וואַרטן, איך האָב מורא צו עפענען מיין אייגענע טיר, אפשר האָב איך שוין נישט צו וועמען אַריינצוקומען? מיט הענט אַרומגענומענע, איינגעקלאַמערט אין מיין שוועל, האָב איך געוואָלט דערפילן דעם סוד, אפשר זענען זיי אַלע מער נישט ביים לעבן? מיין מאַמע האָט מיך אינדערפרי געפונען זיצן ביי דער שוועל. מיין מאַמעס צער האָט זיך פאַרשוועסטערט מיט מיר. איך בין עלטער געוואָרן מיט הונדערט יאָר...

מיין מאַמע פאַרלירט שיעור דאָס לעבן צוליב דער גאָלדענער קייט...

...און אַזוי האָט דערציילט מיין מאַמע — און איך פאַרצייכן דאָס אין די „קינות" פון מיין שטעטעלע: אין יענעם טאָג ווען די מיידלעך זענען אַנטלאָפן פון שטאָט האָבן די פאַרבליבענע יידן זיך צוזאַמענגענומען אין דער שול, אויפגעעפנט דעם ארון־קודש. יידן האָבן זיך אינגעוויקלט אין טליתים און תהלים־געזאָגט. פאַרשטיקטע קולות האָבן געיאָמערט. איבערן דאַך זענען קוילן גע־

פלויגן. עס האָט זיך געדאַכט: אויך די קוילן דערגרייכן דעם הימל, עפענען אַ וועג אַ נייעם. הימל האָט פון זיך שטיקער געריסן...

עס איז ווידער אָנגעגאַנגען אַ בלוטיקע שלאַכט אויף די צעפֿאַלמעסטע פעלדער פון אונדזער פֿאַרשטאָט. אין אַזאַ מאָמענט האָט זיך פלוצלינג מיין טאַטע דערמאָנט, אַז ער האָט פֿאַרגעסן דאָס אָרט פון באַהעלטעניש, ווו ער האָט באַ־גראָבן די גאָלדענע קייט וואָס מיין מאַמע האָט אים געשיקט אַלס כלה־מתנה, די גאָלדענע קייט וואָס איז ניצול געבליבן פון גאַנצן פֿאַרמעגן. ער האָט באַגראָבן די קייט און אַוועקגעלייגט אַ ציגל אַלס אַ סימן און ער געדענקט נישט דאָס אָרט.

פונקט ווי אַלטע ווערן קינדער האָט ער אין דער גרעסטער געפֿאַר איינ־געשטעלט זיין לעבן און געלאָפן זוכן דאָס באַהעלטעניש, ווו ער האָט באַגראָבן די גאָלדענע קייט. ווען מיין מאַמע האָט געזען, אַז דער טאַטע זאָמט זיך שוין זייער לאַנג איז זי אויך אַרויס הינטערן האָגל פון קוילן אים זוכן. מיט דער מאָמען זענען אויך נאָכגעלאָפן די איבעריקע קינדער. אין גאָס זענען שוין מער קיין פּעטלורצעס נישט געווען, נאָר איינציקע זעלנער וואָס האָבן דאָ און דאָרט ווי שטשורעס, זיך באַוויזן און אַנטלאָפן...

מיין מאַמע איז געלאָפן מיט די קינדערלעך. זי האָט אויסגעזען ווי אַ שטו־רעם־שיף מיט צעריסענע מאַסטן אַרום אירע גלידער. אַ פּעטלורעץ אויף אַ פערד איז איר נאָכגעריטן, זיינע הענט האָבן געזוכט דעם פּיסטאָלעט ביי די טאַשן. ער האָט געוואָלט זיך געזעגענען מיטן לעצטן קרבן איידער ער פֿאַרלאָזט אויף שטענדיק די שטאָט...

ער האָט געצילט מיטן רעוואָלווער אויף מיין מאַמען.

דאָס פערד האָט זיך אַ דריי געטון לעבן הויז ווי מיין מאַמע איז געשטאַנען. אין דער סעקונדע האָט זיך געעפּנט אַ טיר און אַ מיידל איז אַרויס. די קויל האָט זי געטראָפן. זי איז אומגעפֿאַלן אַ טויטע. דער פּעטלורעץ איז אַנטלאָפן. דער לעצטער זעלנער. אין עטלעכע מינוט שפּעטער זענען אַריין די באָלשעוויקעס.

זייערע קוילן האָבן נאָכגעשאָסן דעם לעצטן רייטער. זיי האָבן געוואָלט ראַטעווען דאָס געשאָסענע מיידל, אַרויסשלעפּן דעם טויט פון איר, עס איז שוין געווען צו שפּעט.

זיי האָבן אַריינגעטראָגן מיין מאַמען אין שול און יידן האָבן געבענטשט גומל.

טעג און וואָכן איז מיין מאַמע געלעגן אָן שפּראַך. די שרעק איז געהאנגען פֿאַר אירע אויגן: דאָס אומגעפֿאַלענע מיידל וואָס האָט זי אויסגעלייזט פון טויט.

מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף די שטיינערנע טרעפּ אַנטקעגן דער פֿאַר־ברענטער שטאָט און מיין מאַמע האָט דערציילט און דערציילט...

פון יענעם טאָג איז אַ ישועה געקומען איבער דער שטאָט. אַלטע יידן זענען געגאַנגען איבער די גאַסן און נישט מורא־געהאַט, אַז מ'וועט זיי רייסן די

בערד. עס איז נישט געווען קיין אונטערשיד צווישן אַן אָפּיצער און אַ פּראָסטן זעלנער...

מ׳האָט נישט געווּסט ווער איז דער יחסן און ווער דער איינפאַכער זעלנער... דער באָרווּעסער אָדער מיט די גאַנצע שיך... דער זעלנער מיט דער ווייבערשער בלוזקע אָדער מיטן האַלב־ציווילן מונדיר...

די שטאָט איז איינגעשטילט געוואָרן, ווי פון אַ בייזן ווּלקאַן. עס איז נישט געווען מער קיין רויב. מען האָט געטיילט דער ציווילער באַפּעלקערונג ברויט. אַלע פּאַרנאַכט פלעגן די באַלשעוויקעס אויפן מאַרק זיך צוזאַמענקומען. באָרווּעסע זעלנער זיך איינשטעלן אין אַ ראָד און טאַנצן. טרומייטן האָבן געטרובעט, פּויקן האָבן געדונערט, און די פערד, פון ריטמישן רוף אַוועקגעריסן, פלעגן אויף די הינטערשטע פיס זיך אויפהייבן און טאַנצן צוזאַמען מיט די יונגע באָלשעוויקעס.

דאָס יונגוואַרג פלעגט זיך שאַרן, אַריינמישן, אַריינדרייען, זיך איינפלעכטן אין ראָד און אויסטאַנצן דעם נייעם טאַנץ פון באַפרייונג...

דאָס פאָלק פלעגט ווי אַ כמאַרע זיך צוזאַמענלויפן געדיכטער, מערער און ווי אין אַ פאַנאַטישן יום־טוב זיך איינשליסן, טאַנצן אונטערן פרייען הימל. ערד פלעגט צומאַכן די בלוטיקע מיילער. איבער דער שטאָט האָט אַ פלאַמיקע פאָן אָנגעזאָגט אַ נייי לעבן...

און אַזוי זיצנדיק מיט מיין מאַמען לעבן די צעשאָסענע פאַרחרובטע הייזער האָבן מיר דערהערט יונגע שטימעלעך ווי ווייסער פאַלנדיקער צוויט. קליינע קינדער, טאַנצנדיק אויף די גאַסן, טאַנצן אויס דעם איבערגעבליבענעם טאַנץ פון די אָנטלאָפענע באָלשעוויקעס...

איך בין געוואָרן רייַנער געלייטערטער טאַנץ, וואָס קינדער פון דער מלחמה האָבן געשאַפן. איך האָב זיך אויפגעשטעלט, הויך זיך אויסגעצויגן ווי אַ יונגער בוים נאָך אַ שטורעם פון דער אויפגעוואַכטער ערד, און אין ריטם פון קינדערשן פריידיקן טאַנץ בין איך נאָכאַמאָל געבוירן געוואָרן...

ניו־יאָרק, 1927

דר׳ טער ס״ל

וויסער שניי...

מיר זיינען קינדער פון אונדזער שטאָט. מיר זעען זיך צום ערשטן מאָל. געבוירן דאָ. די מלחמה האָט אונדז אַוועקגעטראָגן אין פאַרשידענע שטעט.

איך פופצן און ער — זעכצן יאָר אַלט.

מיר האָבן זיך דערזען אין לאַסט־וואַגאָן. ער — אַ סטודענט אין אַ בלויען קאַשקעט און אַ טונקל־בלויען מונדיר, מיט זילבערנע שטערנדלעך אויף זיין שטייפן קראַגן. און איך — מיט בלויער בענקשאַפט אין די אויגן. די באַן פליט. די שינעס ווי זילבערנע לייצעס פאָראויס. איך — אין איין וואַגאָן, ער — אין אַ צווייטן אָפּענעם וואַגאָן. אייזערנע רינגען טיילן אונדז אָפּ. דער רויך שרייבט אין הימל שוואַרצע קנוילן. די רעדער קלאַפּן. דער ווינט שמייסט אין פּנים. מיינע האָר פלאַטערן. מיר פאָרן.

שנייקע וויסע פעלדער מיט פאַרשנייטע כאַטעס פליען פאַרביי. אַ וויסע ליכטיקע וועלט. מיר — קינדער פון דער מלחמה...

די אויגן פאַרקניפּטע, פאַרשעמטע, געבונרן און צעריסן. די באַן בלייבט שטיין. אַ פרעמדע סטאַנציע. ער טאַנצט אַראָפּ פון וואַגאָן און דערלאַנגט מיר אַ פייכט פון שניי־באַהויכט בריוול: אַ ליד וואָס ער האָט צו מיר געשריבן אין וואַגאָן. אין פליענדיקן וואַגאָן. איך לייען עס. מיינע אויגן — צוויי לויטערע קוואַלן, הונגעריק נאָך ווערטער, ווערטער — נישט פון מלחמה. איך בענק נאָך ווער־טער, וואָס זינגען פון ליכטיקע און פריידיקע טעג, נאָך ווערטער, וואָס שמעקן מיט פרילינג און בעז... דאָס ליד איז מיר באַקאַנט, איך האָב עס געלייענט ביי שילערן. און די ווערטער זענען גוט, ווי פאַר מיר אָנגעשריבן...

איך לייען און לייען. מיינע ברעמען — פאַרנעפּלטע שלייערן. דער שניי איז ווייס. די באַן פליט וויטער און מיר זענען מער נישט פרעמד. מיר דערציילן זיך פון די וויטע לענדער, וווּ די מלחמה האָט אונדז פאַרשלעפּט, וווּ מיר האָבן געלערנט, פון אונדזער וואַנדער־לעבן. די רעדער פאַרשרייען אונדז. דער ווינט

שמייסט ווי מיט ריטער. נאָר די הערצער זינגען געזאַנג פון שיר־השירים... דאָס געזאַנג פון בראשית...

מיר קומען אָן אין דער פרעמדער שטאָט. מיר זענען געקומען איינהאַנדלען סחורה פאַר אונדזערע עלטערן. פאַרנאַכט פאָרן מיר צוריק אַהיים.

מיר באַגעגענען אַ סך קינדער פון אונדזער שטאָט, אַלע מיט אין מיסיע, — פאַרדינען חיונה פאַר די עלטערן און פאַר די משפחות...

מיר זיצן ווידער אין אָפענעם וואַגאָן. די באַן יאָגט און שרייט אין דער נאַכט. די באַן ווייניט און רופט: מאַמע! מאַמע!

מיר קינדער זיצן איינגעקנוילט אין אָפענעם וואַגאָן, מיר רעדן דורך די אויגן, דורך די פאַרשלייערטע בליקן, אָבער אונדזערע הענט רירן זיך נישט אָן. מיר האָבן מורא אין דער ענגשאַפט פון וואַגאָן זיך אָנצורירן, ווייל די שפּיץ־פינגער קאָנען זיך אָפּברייַען, ווייל אין אונדזערע הערצער זינגען נייע צאַפּלדיקע קלאַנגען... מיר קומען בשלום אַהיים אין אונדזער שטאָט.

אין מיין שטוב איז יום־טוב. איך בין פול ווי אַ וויינטרויב מיט לידער... איך טראָג אַ חלום — אַ הייליקן סוד. אַזוי זינגט אויף אַ בלום, ווען די זון קושט זי צום ערשטן מאָל. איך בין פאַרליבט. די חרובע ווענט זינגען... דער אויוון קוועלט... אַפילו די קאַץ וואָס ליגט אונטערן אויוון וואַשט זיך אירע פיסלעך און שפּרינגט און זינגט: דערוואַכונג...

ווייסער שניי. מיר שפּאַצירן. דימענט סקריפּעט אונטער אונדזערע טריט. בלויע פייערן בלענדן אין דער נאַכט. בריליאַנטן אויף ווייסן שניי... מיינע אויגן שעמען זיך מיט דער שעמעוודיקייט פון מיידלשער פרייד און פיין... מיר שפּאַצירן אין דער נאַכט, אונדזערע טריט שוועבן אויפן אייזיקן גליטש. די שטערן־אויגן פון הימל באַוואַכן אונדז. דאָס אויער פון דער לבנה הערט זיך צו. הערצער זינגען און ליפּן שווייגן...

אַלע רייד זענען אַנטרונען. אַלע מענטשן שלאָפן. מיר שוועבן אין אַ זיל־בערנעם וואַלד פון חלומות: זילבערנע דעכער... זילבערנע וועגן... דאָס שווייגן צעברעכט זיך, ווי דאָס אייז אונטער אונדזערע טריט. אונדזערע הענט — צאַפּל־דיקע זילבער־פיש...

דער ווינטער וועט אַוועק. פרילינג וועט קומען. די פעלדער וועלן זיך צע־בליען. פון דער בלוטיקער ערד וועט אויפגיין אַ נייער זוימען מיט זאַנגען און תבואות. די ביימער וועלן זיך ווידער אָנטאָן אין גרין. די טייכן וועלן אָפּוואַשן דאָס בלוט. דער דניעסטער וועט אַוועקשוועמקען דאָס בייז פון די ברעגן. די טעג וועלן קומען יום־טובדיקע. מענטשן וועלן זיין גוט, אויסגעפרווווט פון אַלע גרויליקן. מלחמה וועט מער קיינמאָל נישט זיין. אַלע מענטשן וועלן זיך ליב האָבן. די ערד איז גאָטס ערד. צוליב וואָס שלאָגן זיך מענטשן איבער גאָטס ערד? אַ מענטש דאַרף דאָך נישט קיין סך...

אַזוי חלומען מיר און שפּאַנען, מיט גלאַנץ אין אונדזערע אויגן, מיט פּלאַם אין די באַקן, אַרויף שטאַט און צוריק.

מיר מעסטן אויס די אייביקייט מיט אונדזערע טריט. דער שניי זינגט, שפּילט אויס אַ סימפאָניע פון זינגענדיקע טריט... די טעלעפאָן־דראָטן, ווי זיל־בערנע האַרפן שפּילן אונדז צו, מיר קוקן אַריין אין די פּינצטערע שויבן. לבנה־שויבן שווימען אין דער נאַכט. די מענטשן שלאָפן. אַ הונט לויפט פאַרבי. מיר זענען וועכטער און באַוואַכן אונדזער שטאָט. מיר באַוואַכן די מענטשן, די גע־פֿיניקטע און געליטענע. מיר זענען נישט מיד. מענטשלעכע ליידן האָבן אויס־געשמידט אַזאַ ווילן אין אונדז. מיר זענען יונג. מיר וועלן זיי אויסלייזן, אויפהייבן די געשלאָגענע, טרייסטן די פאַרשעמטע. איך און ער. אַזוי חלומען מיר. מיל־יאַרדן אויגן וואַכן איבער אונדז. מיר שוועבן אויף ווייסן שניי צו אַ ליכטיקן מאָרגן, וואָס וועט אויף די חורבות פון מלחמה געבוירן ווערן...

מיין זיידע שרייבט אַ בריוו צום פּרעזידענט פון אַמעריקע...

אַ דאַנק די לאַנדסלייט, זענען אַ סך אָרעמע פאַמיליעס אויפגעריכט געוואָרן.

די מענטשן, וואָס זענען געווען די גליקלעכע צו זיין אין אַמעריקע, וואָס האָבן אויסגעמיטן די וועלט־שריפה, זיי האָבן נישט פאַרגעסן אין די געליטענע בריידער פון יענער זייט ים און אַלע האָבן געלעבט מיט דער טרייסט און האָפֿע־נונג, אַז ערגעץ ווייט זאָרגט מען זיך פאַר זיי. די וועלט איז נישט אַזוי פינצטער אומעטום, וואָס שעכט אויס אירע קינדער דורך ביקס און שוועדד...

ערגעץ־ווייט איז דאָ אַ לאַנד, וואָס בליט מיט גאָלדענע מאַראַנצן. דאָרט שאַרט מען גאָלדענע רענדלעך אויף די גאַסן... און די אָרעמע, געפאַלענע פלעגן בעטן גאָט פאַר זיי דאָרטן אין ווייטן אַמעריקע... זייערע גוטע, בענטשנדיקע הענט זאָלן אין די אָרעמע און געפאַלענע לאַנדסלייט נישט פאַרגעסן...

מיין זיידע איז געווען פאַרחברט מיט דער פאַמיליע צינדער. די צינדערס זענען פאַר דער מלחמה אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. און עס איז אַנגעקומען פון אַמעריקע אַ בריוו צום שטעטל, געחתמעט: דער פּרעזידענט, צינדער.

קומט מיין זיידע צולויפן, די קאַפאָטע צעפלויגן, די באַקן מיט רויטע פלעקן, די אויגן גלאַנצן און ער רייבט זיך די הענט און הייבט די אויגן צום הימל און דאַנקט דעם רבונו־של־עולם... און מיין זיידע בעט מיך, איך זאָל גלייך זיך גרייטן צו שרייבן אַ בריוו צום פּרעזידענט פון אַמעריקע...

אַז גאָט האָט אים געהאָלפן צו ווערן אויסדערוויילט פון פאָלק צו זיין פּרע־

זידענט — טאָ זאָל ער נישט פאַרגעסן אין זיין אַלטן שכן יאָסל דוהל פון דער אַלטער הײם און אים מיט עפּעס העלפן. איך בין אַוועק צום אַדוואָקאַט פון שטאָט און געליגן ביי אים אַ דייטשן בריוושטעלער, אויסגעזוכט די אויסדער־ווײלטע פרעמדווערטער און געגרייט זיך צו שרײבן אַ בריוו צום פרעזידענט פון אַמעריקע...

איך האָב אויסגעזוכט די שוועךסטע טיטולן: צום האָהייט! צום קעניגלעכן גנעדיגן! צום אויסדערווײלטן געטלעכן רעגירער! צום יידישן שלמה־המלך!

...עס איז געווען בײנאַכט. מיין זיידע זיצט ביים טיש, איך אַנטקעגן אים, אינמיטן אַ לאָמפּ מיט צאַנקנדיקן קנויט... די וועלט מיט שאָטנס. אויפן טיש — אַ ספר און נעבן דעם ספר, להבדיל, אַ בריוושטעלער. דער זיידע בעט מיך צו זוכן דאָס ריכטיקע וואָרט, צו אַדרעסירן דעם פרעזידענט...

אַ טויטע שטילקייט. דער זייגער קלאַפּט. די באָבע ליגט אויפן קראַנקן־בעט און קרעכצט. דער אויוון זשאַרעט. רויטע פלעמלעך ציטערן און לעשן זיך... דאָס בלייכע פּנים פון מיין זיידן מיט די גרויע מאַנדל־אויגן. די באָרד צעקעמט. איך נעם די פעדער, טונק זי אין טינט און הייב אָן שרײבן...

צום גנעדיגן דורכלויכט! צום האָהייט! צום שכן צינדער וועלט איך מיין בריוו, פון אַן אַלטן שכן, יאָסל דוהל...

אויף מיינע אַלטע יאָרן האָט מען פאַרברענט מיין האָב און גוטס. מען האָט פון מיר צוגענומען אַלץ. געבליבן בין איך ווי אדם. מיין יידענע, הודיע, ליגט קראַנק.

צו וועמען זאָל איך וועלן מיין שטים? צו וועמען זאָל איך רופן פון פינצ־טערן קעלער אַרויס? צו גאָט, און צו אייך!

— — — איך שרײב. מיין זיידע דיקטירט. זיינע הענט ציטערן. ער הייבט אָפּ דאָס היטל אין פאָרכטיקייט, בלייבט זיצן אין דער יאַרמלקע. די אויגן אַנ־געגאָסן מיט טרערן. זיין פּנים צעאַקערט מיט טיפע דורכגעליטענע קנייטשן. און דער זייגער קלאַפּט. די שאָטנס אויף די וועלט באַוועגן זיך. גרויסע טרערן פון ווילגאָטש הענגען אויף די פייכטע וועלט, גלאַנצן גרין מיט שימל...

דאָס האַרץ קלאַפּט. די פעדער זינגט אין מיין האַנט. דער זיידע מיטן אָפּ־געהויבענעם היטל און ציטערדיקע הענט דיקטירט און ווינטשט אים לאַנגע יאָרן, דעם שכן צינדער, דעם פרעזידענט פון אַמעריקע...

און דער זיידע חתמעט זיך אונטער

אייער שכן

יאָסל דוהל

אַ זעקל מעל פון אַמעריקע

ווי שוואַלבן פון וואַרעמע לענדער זענען די צעזייטע פליכטלינג־וואַנדערער צוריק געקומען צו דער היים־שטאָט מאַנאַסטרישטש. יעדן טאָג זענען וואַגאָנען מיט מענטשן און סאָלדאַטן אָנגעקומען. אויסגעשטיגן אויפן קליינעם באַנהויף אוז מיט נייע כוחות ווידער צו בויען אַ נעסט אין דער צעשטערטער היים...

יידן האָבן געגומען זעק אויף די פלייצעס אוז אַוועק האַנדלען אין דערבייקע דערפער. וועי עס האָט איינגעהאַנדלט אַ זאַק מיט פאַסאָליעס, אַ קעלבל, הינער, אייער אוז ווייטער, געשלעפט דעם יאָך פון פרנסה, אָנצוקאָרמען די הונגעריקע מיילער...

דאָס ערשטע בריוול האָט אַ שוועב־געטון איבער דער שטאָט, ווי די ווייסע טויב פון נוחס תיבה... מיט אַ גרינעם בלאַט פון דער יבשה... דאָס ערשטע בריוול פון אַמעריקע מיט אַ סערטיפיקאָט פאַר אַ זעקל מעל...

מענטשן האָבן פאַרלאָזט די שטעלן אוז איינגעריעדלט זיך אין ראָד פון מיטן שטאָט. יידן, יידענעס אוז קינדער, — אַלע האָבן געשטרעקט די הונגעריקע הענט צום קוויטל פון אַמעריקע. דער שכן צינדער האָט געשיקט דאָס קוויטל צו מיין זיידן אוז איך האָב געדאַרפט ערשט פאַרן קיין לעמבערג אָפצונעמען דאָס זעקל מעל.

אַ גאַנצן טאָג זענען מענטשן געקומען אוז מיט די אייגענע אויגן זיך געוואָלט איבערצייגן, אויב דער בריווטרעגער האָט נישט געמאַכט קיין טעות. אפשר האָט דער פאָסטמייסטער פאַרביטן די נעמען? אוז מיט אַנטוישטע אויגן אַוועק אַהיים...

אין אַ קאַלטערווינטער נאַכט, ווען די זאַווערוכעס האָבן געריסן די לאָדנס פון אונדזער פאַרברענטער שטוב, האָט מיך מיין מאַמע אויפגעוועקט. איך בין אַרויס פון וואַרעמען געלעגער. דאָס לעמפל האָט שוואַרץ־רויכיק געפינטלט מיטן מידן אויג. די שטוב — קאַלט, די פענצטער — פאַרקאָוועט מיט פראָסט. מיין מאַמע האָט מיך איינגעוויקלט אין אַ וואַרעמען שאָל אוז מיך אַרויסגעשיקט אין דער פראָסטיקער נאַכט אַריין... דער הימל — שוואַרץ. די נאַכט — אַ ווייסע. עס האָבן געבליצט שטיקער אייז. די שטיבלעך, ווי דרימלענדיקע ווייסע חיות. איך בין געגאַנגען מיט די טעלעפאָן־סלופעס. קולות מיט פאַרשטיקטע שטימען האָבן זיך געסודעט דורך די דראָטן. שטימען האָבן זיך צוזאַמענגעראַדט מיט ווייטע וועלטן אוז לענדער. דאָ אוז דאָרט האָט אַ שיכורער זעלנער זיך געוויגט לעבן לאַמטערן אוז געזונגען אין דער נאַכט אַריין.

וועז איך האָב דערגרייכט דעם באַנהויף האָבן אַ סך מענטשן שוין פאַרנומען די בענק פון וואָקזאַל. די מערסטע זענען געווען קינדער, וואָס זענען געוואָרן

די פּרנסה־געבער, די מערסטע טאַטעס פון אָט־די קינדער זענען אומגעקומען אויפן שלאַכטפעלד. האָבן די יינגלעך און מיידלעך זיך פאַרנומען מיט שמוגלען מעל צו די אַרומיקע שטעט און אַזוי דערהאַלטן די פאַמיליעס מיטן מאָגערן טעגלעכן שטיקל ברויט...

איך האָב געקויפט דעם בילעט, זיך אומגעקערט צו דער באַנק. ווי פאַרוווונדערט בין איך געוואָרן, אַז קיין נפש איז מער דאָ נישט געווען, דאַכט זיך, אָט ערשט די מינוט זענען אַלע דאָ געזעסן. ווי אַ טשאַטע פייגל, צוזאַמען און קיינער איז מער נישטאָ... דאָס קוילן־אייוועלע ברענט און גיסט אַזאַ ווארעמקייט. עס ווילט זיך אויסצינען אויפן באַנק און אַנטשלאָפן ווערן... די באַן האָט געקלונגען פון דער ווייט. דער לאָקאָמאָטיוו האָט געהירזשעט און געזאָגט מיט דאַמף. די רעדער זענען שטיין געבליבן.

פלוצלינג האָב איך דערזען די אַלע אַנטרונענע קינדער אַרויפטאַנצן ווי מאַלפּעס אויף די אָפענע וואַגאָנען מיט די זעקלעך און זיך באַהאַלטן.

ווער קאָן דערציילן פון אַזאַ נאַכט, ווען דער פראָסט בייסט זיך איין און שפּיזט דאָס נאַקעטע פנים. די אָפענע וואַגאָנען פליען איבער די גלאַנציקע שינעס און דער ווינט יאָמערט און רייסט דעם נאַכטיקן הימל און יונגע קינדער פאָרן מיט געשמוגלט מעל און זענען גרייט זיך אַנטקעגנצושטעלן געפאָרן און ביקסן, ווייל דער הונגער נאָך ברויט איז שטאַרקער פון טויט...

איך בין שוין אין די וואַנדער־יאָרן געפאָרן אויף אַ סך וואַגאָנען, נאָר דער וואַגאָן, ווי אַן אונטערגעזעגטער קעסל, וואָס קאָכט מיט לעבעדיקע יונגע קינדער, אָט דער וואַגאָן איז ערגער ווי אַ שיף, וואָס האַלט זיך ביים טרינקען...

ביז סטאַניסלאָוו בין איך געפאָרן מיט דעם וואַגאָן און דאָרטן האָב איך געביטן פאָר אַ פאַסאָזשיר־צוג און אַזוי אַנגעקומען קיין לעמבערג...

איך האָב אויפגעזוכט אַ פאַמיליע, ווו מיין טאַטע פלעגט ליפערן בהמות פאָר דער מלחמה. דאָס גרויסע רחבותדיקע הויז האָט נישט געטראָגן קיין שום צייכנס, אויף די אויסערלעכע וועגט, פון דער מלחמה. אינעווייניק, אין די גראָמע צימערן זענען געהאנגען בילדער אין טרויער־בענדער אַרומגעראָמט: צוויי פון די זין זענען אומגעקומען...

איך האָב גענעכטיקט אין אַ ווייסן, זויבערן בעט. אַזויפיל שטילקייט און שיינקייט איז געלעגן אויפן מעבל, אויף די שוועכע גאַרדינען און אויף די פני־מער. די פאַמיליע האָט מיך אויפגענומען, ווי איך וואָלט געווען אַ קינד פון זייער אייגן בלוט, צוריקגעקומען פון דער מלחמה...

אויף מאָרגן בין איך אַוועק מיטן קוויטל פון אַמעריקע, אָפּצונעמען דאָס זעקל מעל. שוין יאָרן ווי איך האָב נישט געזען קיין ווייס מעל. אין שטעטל האָבן מיר געגעסן שוואָרץ, שוידערלעך ברויט, ביטער ווי גאַל און איך האָב שוין פאַרגעסן דעם טעם פון ווייסע חלה.

אויף אפענע פראכט־וואגאנען זענען געשטאנען אמעריקאנער פרויען אין גרויע זעלנערישע מונדירן און צווישן זיך געערעדט ענגליש. איך האב זיי דער־לאנגט א שטיקל פאפיר און דורך עטלעכע פארמעלע פראגן האט מען מיר דער־לאנגט א זעקל מעל. איך האב געמוען דאס וויסע לייוונטענע זעקל אנגעשטאפט מיט מעל, ווי א גרויסע ליאלקע אין מיינע הונגעריקע הענט. אוי וועט עס מיין מאמע א באק־טון וויסע בולקעלעך! און וויסע חלה! און אלע קינדערלעך וועלן עסן און דער זיידע מיט דער באבען וועלן קוועלן פון נחת. איך בין געלאפן א פארשיכורטע צום באנהויף און נישט געפילט די שווערקייט אין מיינע הענט...

דא אין לעמבערג אויף דער גרויסער סטאנציע מיטן גלעזערנעם קיפאל־דאך זענען מענטשן פארזייט ווי שוואלצע ראבן... קאפ אויף קאפ זענען זיי געשטא־נען צוזאמענגעשטיקט. איין גרויסער מאסן־קנויל פון מענטשן. קיין שפילקע האט מען נישט געקאנט ארויסנוארפן. איך שטיי צווישן דער מחנה מענטשן און האלט דאס זעקל מעל, ווי להבדיל א ספר־תורה. איך לאז עס נישט ארויס פון די הענט, כאטש איך ווער דערשטיקט פון גרויסן מענטשלעכן געדראנג. אלע ווילן ארויף פריער אויף דער אנקומענדיקער באן. און אט קומט אן די באן. די געדע־רים רוישן און קאכן אין לאקאמאטיוו. נאך איידער זי בלייבט שטיין, לויפן די מענטשן ארויף און שטופן זיך אריין.

איך שטיי מיטן זעקל מעל ווי פאראליזירט. יעדער לויפנדיקער מענטש דערלאנגט מיר א שטופ און א זעץ. אבער איך לאז נישט אפ מיין אוצר. די רע־דער אטעמען שוין מיט באוועגונג. דער שלאנגען־גוף פון באן רירט זיך און מענטשן שטופן זיך נאך אלץ, ווי זיך צו ראטעווען ווי פון א שריפה...

אט ווער איך צעמאלן, צעקוועטשט ווי אן עפל. איך קאן נישט לויפן מיט דער שוועדער משא אין מיינע הענט. איך שריי, איך בעט, נאר קיינער הערט מיך נישט, יעדער לויפט זיך ראטעווען אליין אין צוג אריין. מען וואדפט מיך אום. אט שפרינגען איבער מיר פיס, פויערישע קלייד־דער ווי ווינטמילן און איך ליג אויף דער ערד און ווייך און לאז נישט אפ מיט די לעצטע כוחות דאס זעקל מעל...

דורכן פענצטער־וואגאן האט א קאפ זיך ארויסגעשטופט. א קול האט מיך א רוף־געטון ווי א קול פון הימל... איך געדענק: א פאר שטארקע הענט האבן מיך א הייב־געטון דורכן פענצטער, מיטן זעקל מעל, ווי דורך א שמאלער רער, בין איך אריינגעקראכן אין טונקעלן וואגאן.

די רעדער האבן גערוישט און די באן האט זיך געטראגן מיט א ראשיקן אימפעט. אין וואגאן איז געווען האלב־פינצטער. פויערים זענען געזעסן אויף זעק און סאלדאטן זענען געשלאפן אויף דער ערד, אנגעלענט אויף די רוקזעק. דער וואס האט מיך אויפגעהויבן אין דער לופטן און מיך אריינגעשלעפט דורכן פענצטער קוקט אויף מיר. איך הייב אויף מיינע אויגן צו אים. א ווייס אויסגע־

איידלט פּנים. דער ברוינער זעלנערישער קראַגן שטייפט זיין האַלדז. זיין שוואַר־צער קאַפּ געקרויזט אין כוואַליעס. איין אויג קוקט מיך אָן און פאַרשט. ער איז מיר באַקאַנט. איך האָב אים ערגעץ געזען . פאַר מיינע אויגן דרייען זיך מונ־דירן. שטיוול שווינדן, איינער געפלאָכטן אין צווייטן. שינעלן, איינער געדרייט אין צווייטן. זעלנער, באַטאַליאָנען, אַרמייען, רוקזעק, איינגעהאַרביקטע, ווי די קעמלען ציען זיך אויף אומענדלעכע שטרעקעס. זעלנער, זעלנער... וווּ האָב איך אים געזען? ווער איז ער? איך קאָן זיך נישט דערמאַנען. אין מוח האַמערן נאָד־לען. איך בין אַזוי מיד. די באַן קלאַפּט און שלינגט שטיקער נאַכט. אין וואַגאָן צאַנקט אַ ליכטל, צאַנקט און צינדט זיך אָן, וויל צומאַכן דאָס אויג און וועקט זיך אויף דערשראָקן. פון צווייטן זייט וואַגאָן טראָגט זיך אַ ניגון: העי אוכניעם! העי אוכניעם. אַזאַ אומעטיקער ניגון. עמעץ כאַפּט אים אויף. שטימען גלעטן זיך, פלעכטן זיך און גיסן זיך צוזאַמען... דער גאַנצער וואַגאָן זינגט:

העי אוכניעם! העי אוכניעם!...

דאָס געזאַנג שלאָגט זיך אָן אין מיין האַרץ. איך זע אַ פאַלק געפענטעט. זיי שלעפּן קייטן. די העלדזער, די גופים געבויגן שלעפּן און שלעפּן דעם גורל פון רוסלאַנד.

העי אוכניעם! העי אוכניעם!

און דער וואָס זיצט נעבן מיר נעמט אָן מיין האַנט. אַזאַ וואַרעמע האַנט. מיינע איז שעמעוודיק און איך שלעפּ זי צוריק. מיינע אויגן שעמען זיך נאָך מערער. און דער זעלנער רעדט צו מיר: אַ, קליין מיידל, דו שלעפּסט צוריק דיין האַנט, ווייל מיינע איז מיט בלוט... יאָ, איך האָב געהרגעט... מיט אָט די הענט פאַרגאָסן מענטשלעך בלוט... וואָס האָבן יענע זעלנער מיר געטון? פאַרוואָס האָט מען מיך געצוווינגען צו מאָרדן? דערפאַר רייסטו אַוועק דיין ווייסע האַנט? לאָז זי מיך האַלטן. אַזוי לאַנג נישט געהאַלטן אַ מענטשלעכע האַנט, אַ פרויען־האַנט. יאָ, פרעמד מיידל, מיין האַנט איז מיט בלוט... ער רעדט ווי צו זיך, בייגט איין זיין קאָפּ אין די צווי געפּיניקטע הענט און ווייניט. איך קוק אויף אים. מיינע שטומע אויגן פאַרשטייען אים. איך צעווייך זיך אויך. צווי מלחמה־קינדער האָבן זיך באַגעגנט אין באַן. ער — פון שלאַכטפעלד און איך — ווער בין איך? מיר זענען וואָגלער דורך טויט און פייער, קינדער פון אַ בלוטיקן יאָרהונדערט. דער פרעמדער סאָלדאַט איז מיר פלוצלינג אַזוי נאָענט געוואָרן מיט זיינע ליידן. די באַן וויגט זיך, דאָס ליכטל ראַנגלט זיך און פלעמלט מיטן לעצטן אָטעם. און די העלדזער זינגען:

העי אוכניעם! העי אוכניעם!

דאָס געזאַנג שרייט איבער אַלע פיינען, טראָגט זיך ערגעץ צו פריידיקע סטעפּעס, וואָס וועט באַפרייען אַ פאַלק, מיט אַלע פאַרפיניקטע פעלקער, און אָפּ־שאַפן מלחמה פאַר אַלע צייטן... מענטשן וועלן מער נישט הרגענען...

דער צוג פליט, גאָלדענע פונקען ווינקען אין דער פינצטערער נאַכט און דאָס וויסע זעקל מעל שטייט ווי אַ שטומער שומר... איך דערצייל אים פון זיידנס מתנה פון אַמעריקע. וויפיל פרייד דאָס זעקל מעל ווען ברענגען דער אויסגע־הונגערטער משפחה... מיר זענען קינדער פון מלחמה, וואָס האָבן ווייס ברויט שוין יאָרן נישט געזען.

און אין מענטשן־קנויל איז אַ ווייס זעקל מעל און אַ וויסע מיידל־האַנט געוואָרן דער סימבאָל פון ליכט און שלום אין דער פינצטערער באַן...

דער קאַדריל

דער פרילינג קומט. די טייכן שפּאַרן דורך די תפיסה־וועגט פון פראָסט... דער פרילינג קומט!

דער קלעזמער־יונג שטויבט אָפּ זיין פידל. די פידל בענקט נאָך פינגער. עס שטיקט אין פידל־האַרץ די נישט־אויסגעשפילטע טענער...

אין מלמדס שטוב איז יום־טוב. קאָלירטע סטענגעס אויף דער שוואַרצער סטעליע. די יוגנט טאַנצט. קום קלעזמער, שפּיל! מיידלעך פון מיין שטאָט, שיינע טעכטער מיט רויטע באַקן. דאָס לייב דערוואַכט ווי דער פרילינג, די ברוסטן קנאָספּן.

קום בחור, טאַנץ! נעם אַרום. די בחורים: שלאַנקע ביימער, שוואַרצע און שאָטינע, בלאָנדע און ברונעטע, מיט פעסטע אָרעמס, מיט גלאַנציקע אויגן, מיט הייסע אָטעמס...

גייט דורך אַזאַ יונג שעמען זיך מיידלשע אויגן, עס שאָטן זיך די לאַנגע ברעמען, באַקן פלאַמען, דאָס בלוט זינגט...

קום, בחור, טאַנץ! באַלאַנסעי! טורדימעי! אַ קאַדריל! דאָס לעבן איז אַ שפּיל! הענט דערלאַנגען זיך, רירן זיך אָן, און שוועבן ווייטער. פּאָרלעך בייטן זיך, קליידער שווינדלען, הענט ווארעמע און פּאָרבענקטע. מען גייט אין טאַקט. עס איז אַ טאַנץ.

לאַבירינטן פּאָרבלאָנדזשעטע, וועגן פּאַרכישופּטע. אויגן שפּיגלען, שווינ־דלדיקע הענט רירן זיך אָן. ניין, נישט קיין הענט, פיילן שפּיזלען דורך, צינדן און זינגען אין די בלוטן. מיידלעך און בחורים טאַנצן. די פידל שפּילט, באַפרייט זיין פאַרגליווערטן ניגון. צאַפּלענדיקע, פאַרכישופּטע טענער גיסט געזאַנג אין אַלע אברים.

עס איז פרילינג, דאָס לעבן איז אַ טאַנץ!...

וואָס מלחמה, ווער מלחמה? די ערד זינגט, מען שטראַלט און מען טאַנצט.

...ער נעמט מיך אַרום, אַ צווייטער רייסט מיך אַוועק, צוויי מעסערס פון

בחורשע אויגן... מען קוילעט זיך שטום. איך בין אַ פויגל, אַ לופטיקער שמע־טערלינג... זיי קאָנען מיך נישט כאַפן...

הענט, הענט, טורדימעי, באַלאַנסעי; פיס טופען, קליידער פלאַטערן, צעפּ וואַרפן זיך, שויבן טאַנצן, דער לאָמפּ טאַנצט, דער קאָפּ דרייט זיך... די הינער פון מלמד הויז האָבן זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און זיי טאַנצן פאַרשלאָפענע אַרום...

מען גייט אויסקלייבן אַ שיינהייטס־קעניגן. אַ יונג וואַקסט־אויס אויף אַ שטול. אַלע שטעלן זיך אַרום אים אַרום. הענט שטרעקן זיך מיט צעטעלעך. יעדער יונג וויל זיין מיידל זאָל געווינען דעם פּרייז.

אַ געווען אַזאַ. אַ רעגן פון פּאַפּירלעך. ווער איז די שענסטע? ווער וועט זיין די אויסדערוויילטע קעניגן?

צו מיין איבערראַשונג ווער איך אויסגעקליבן. נאָר וועמען גייט עס אָן? איך בין אַליין אַ טאַנץ. איך לאַך און לאַך. איך וויס נישט מיין געלעכטער טוט ווי. איך וויל ווי־טון.

צווי בחורים קוילען זיך מיט אייפערזיכטיקע מעסער־אויגן...
די פידל שווייגט. די פּאָרלעך זיצן ביי די וועגט. אַ טיר גיט א קלאַפּ.
ניין, איך האָב נישט געמיינט אים ווי־טון. פּאַרוואָס איז ער אַוועק?
איך וויל אים נאָכגיין און פרעגן: פּאַרוואָס?

וואַקסט אויס אַ צווייטער און פּאַרשטעלט מיר דעם וועג. איך לאַך און טרערן פינקלען אין מיינע אויגן. וועמען האָב איך ליב? איך וויס נישט. איך האָב ליב דאָס לעבן. די נאַכט, די שטערן, דעם הימל און אויגן שוואַרצע, אויגן בלויע, אויגן, אויגן, אויגן, זיי רופן מיך און שטראָפן מיך...

די פידל גיט אַ שפּיל, אַלע כאַפּן זיך אויף ווי פון דרימל...
אַ קאַדריל! טורדימעי! באַלאַנסעי! הענט אין הענט, טראָט אין טראָט.
דאָס לעבן איז אַ טאַנץ... און מיר טאַנצן ביזן בלויען טאָג אַריין...

מיין טאַטע פאַרברענט מיינע לידער

איך האָב שוין דריי העפטן לידער. ווי אַזוי האָב איך זיי אַנגעשריבן? נישט ביים פּאַלירטן שרייבטיש... איך האָב זיי געשריבן אויף די קני. נישט געווסט איך שרייב לידער. זיי האָבן אַליין זיך דורכגעריסן, ווי לעבעדיקע דורך מיינע פינגער...

זיי האָבן אַרויסגעווויינט דורך מיין יונג־פאַרוווונדעט האַרץ, דורך די פיינען פון מיינע מיטמענטשן, דורך די גרוילן פון מלחמה...

לידער מיינע, וואָס זייט איר געווען צו מיר אין יענע טעג? איר זייט געווען דאָס געבעט, וואָס איך האָב דורך אייך תפילה געטון אין גרויליקע טעג פון מלחמה...

לידער מיינע, איר האָט מיך אויסגעלייזט פון טויט און אונטערגאַנג.

לידער מיינע, ווי הייליק און פֿערלדיק איך האָב אייך געקליבן אין מיין אוצר־העפט און אָנגעפילט מיט אייך מיינע טעג און נעכט...

לידער מיינע, איר האָט געווויינט און געלאַכט מיט מיר; איר האָט געערעדט צו מיר דורך דער שטילסטער שפראַך פון שטומע וועלטער...

איר האָט מיך נישט פאַרלאָזן אין די טעג פון פייער און נויט. ווי קראַנקן־שוועסטער האָט איר מיך געהיט און געפלעגט. איר זייט געווען דאָס ברויט און דאָס וואַסער פון מיין דאָרשטיק יונג לעבן...

לידער מיינע, איר האָט מיך נישט פאַרלאָזן ווען איך בין געלעגן קראַנק אין שווערן טיפוס; איר זייט מיט מיר געווען אין די קאָשמאַרן־נעכט און ווען איך האָב זיך צום ערשטן מאָל אויפגעזעצט אין קראַנקן בעט האָט איר זיך אַרום מיר אַרומגעשטעלט און אין קליינע צאַפלדיקע שורות געלאַכט דורך מיר און געזונגען דורך מיין האַרץ...

לידער מיינע, איר זאָלט מיך קיינמאָל נישט פאַרלאָזן. לידער מיינע — דאָס טייערסטע פאַרמעגן, וואָס דער שונא האָט נישט געקאָנט מיטנעמען...

נאָר מיין טאַטע האָט זיי פיינט געהאַט. אַ יידישע טאַכטער זאָל זיך אַרום־טראָגן מיט נישט־גוטע, מיט שדים אין האַרצן. אַ יידישע טאַכטער זאָל מאַכן גראַמען...

נאָר דערפאַר בין איך געווען די פרייד פון מיין מאַמען... זי האָט געזען אין מיר אירע חלומות, אירע מיידלשע טרוימען, אירע זון־פאַרגאַנגען אויפגיין אין מיינע לידער... אירע פינגער, וואָס האָבן פון זיידענע פעדים אויסגעשטיקט פאַרכישופטע וועלדער און מענטשלעכע געשטאַלטן אויף קאַנווע האָבן זיך אָנגעקליידט אין וועלטער דורך מיינע לידער...

נאָר דער טאַטע האָט זיך געשעמט מיט אַ טאַכטער וואָס מאַכט גראַמען...

איינמאָל אין אַ פרימאָרגן: די מאַמע פלעגט די ערשטע אויפשטיין אָנצו־הייצן דעם אויוון, זי צינדט אונטער דאָס האָלץ, אָבער דער אויוון קאָן נישט ברענען. זי בלאָזט און בלאָזט, דאָס פייער צינדט זיך נישט אָן. זי שטופט אַריין די האָנט דורכן טירל און העט, העט ווייט, ווו עס גייט אַרויס דער קוימען איז אָנגעשטאָפּט מיט פּאַפּיר...

זי שלעפּט אַרויס די צעקנייטשטע פּאַפּירן און זי גיט אַ קוק. עס ווערט איר פינצטער אין די אויגן. עס זענען מיינע לידער...

די מאַמע גיט אַ געשרייַ, ווי נישט מיט איר אייגן קול. ווי עס זאָל פלוצלינג אויפפלאַקערן דאָס בעט שפרינג איך אַראָפּ אַ באַרוועסע.

איך בין מער נישט מענטש. איך בין אַ חיה. רעדער דרייען זיך פֿאַר מיינע אויגן. איך שריי אַזוי, אַז אַ שטיק בלוט שפּייט זיך אויס פון מיין האַלדז...

אַלע קינדער זענען אַראָפּ פון בעט. איך בין פֿלוצלינג משוגע געוואָרן. איך וויל שטאַרבן. אָן מיינע לידער וויל איך מער נישט לעבן...

זיי ליגן צעריסענע, פֿאַרשוועכטע, און ווער האָט עס געטון? מיין אייגענער טאַטע. דאָס גאַנצע הויז איז אַ געיאָמער. די מאַמע און די קינדער וויינען. אַלע שרייען און מיין אָרעמער טאַטע נעבעך שטייט אַ דערשראָקענער און וויל מיך איינשטילן.

ער באַגרייפט ערשט איצט, וואָס די לידער מיינען פאַר מיר. ער גיט מיר געלט צו קויפן אַנדערע העפטן. אַלע וועלן מיר העלפן צוריק זיי איבערשרייבן אין נייעם העפט אַריין.

נאָר איך קאָן אים נישט פאַרגעבן. איך בין אים איצט דער גרעסטער שונא. ער, מיין אייגענער טאַטע, האָט געוואָלט פאַרברענען מיין באַשאַף, מיינע לידער.

איך פיל, אַז מיין אָרט איז נישט דאָ מער. איך וויל אַוועק פון דאַנען, ערגעץ ווייט, ווייט, אפשר קיין אַמעריקע, אין דער ווייטער וועלט אַריין, איך זאָל קאָנען פריי זינגען און שאַפן, אַז דאָס האַרץ זאָל צעשפרונגען וועלן, קיינער זאָל מיר נישט שטערן, איך זאָל נישט דאַרפן שרייבן אַזוי ווי אַ פאַרברעכערן און זיך היטן פאַר מיין אייגענעם טאַטן...

מיין מאַמע פאַרשטייט מיך. עס זענען אויך אירע לידער און מיין שוועס־טערל טויבעלע ברענגט נייע העפטן און זי זעצט זיך אַוועק זיי איבערשרייבן...

זי קלעפט די שטיקלעך צעריסענע פאַפּירלעך און וויל זיי גאַנץ מאַכן...

און מיין טאַטע נעמט אַ ספּרל און קלאַגט זיך פאַר גאָט און רעדט זיך אויס דאָס האַרץ פאַר אים... זאָל אים גאָט לערנען פאַרשטיין זיין אייגן פלייש און בלוט...

זיין טאָכטער, אפשר איז פון גאָט באַשערט, וואָס זי שרייבט לידער?

ווייסע בולקעלעך

אַ דאַנק די אַמעריקאַנער הילף־פאַרייניגן, איז געבוירן געוואָרן דאָ אין שטאָט די ערשטע קיך פאַר יתומים.. מען האָט געדונגען צוויי צימערן אויף דער נייער שטאָט און עס האָט זיך געגרינדעט אַ קאָמיטעט פון פרויען און יונגע מיידלעך, וואָס האָבן אָנגעפירט מיט דער קיך...

טעכטער פון מיין שטאָט האָבן זיך אָנגעשלאָסן אויסצוטיילן אין דער ריי הייסע קאָקאָ מיט ווייסע בולקעלעך צו די הונגעריקע קינדער. גאַנץ פרי פלעג איך שוין זיין אויף און לויפן כמעט די ערשטע אין דער קיך און דאָרטן האָבן

שוין געוואָרט רייַן קינדערלעך מיט בלעכענע פושקעלעך אין די קאָלטע ציטער־דיקע הענט.

יידישע קינדערלעך, מיט גרויסע קיילעכדיקע אויגן, יידישע אויגן, וואָס טראָגן דעם פּיין פון געבוירנטאָג אָן, זיי קוקן צו מיר, מיט שטומען ליכטיקן טרויער. וועט קאָן צוריק אויפשטראָלן די פרעגנדיקע אומעטיקע אויגן?

קינדערלעך מיינע, יתומעלעך פון מיין היים. איך וואָלט זיי אויסגעקושט די טערערן, וואָס שטייַען אויפגעראַמט אין די אויגן און שטומערהייט מאָנען... מאָנען...

איך האָב זיך שטאַרק צוגעבונדן צו די קינדערלעך, דעם געגעבן נאָך אַ בולקעלע, דעם נאָך אַ קעסעלע הייסע קאָקאָ. אַזוי אַלע טאָג. אַזאַ פרייד צו קאָנען טיילן מיט דער הילף פון יענע גוטע מענטשן, וואָס ווויינען ערגעץ־ווייט אין לע־גענדאַרישן אַמעריקע...

אַמעריקע, דו אומבאַקאַנט לאַנד, איך האָב שוין געלייענט וועגן דיין גרויס־קייט און ברייטקייט, אַרומגערינגלט פון ימען און טייכן, אויף אַ גרויסן אינדזל און דער אינדזל טרינקט זיך נישט... ביים ים־ברעג שטייט אַ פאַרשטיינערטע סטאַטוע מיט אַ ליכטיקן פאַקל און זי וועגדט אָפּ אַלע בייזע כוואַליעס. זי שטייט אויף דער וואַך און לייכט די שיפן אַנטקעגן... און פון אַמעריקעס פעלדער און פרעיריס קומען די ווייסע בולקעלעך פאַר די יתומעלעך פון דער מלחמה...

מיין מאַמעס פאַרשניטענער שוועסטערס יתומל ווויינט מיט אונדז. וועוועלע. ער געדענקט קוים זיין מאַמען, וואָס איז געשטאָרבן פון דער כאָליערע, וען די שרעקלעכע עפּידעמיע האָט נישט אויסגעמיטן קיין איין הויז אין מיין שטאָט. ער איז ווי אַן אייגן ברודערל אין שטוב, נאָר ער איז אַ יחסן... אַ יתום קאָן באַקומען פון קאָמיטעט ווייסע בולקעלעך מיט קאָקאָ.

אָלע פרימאָרגן שטייט ער שוין אין ריי מיט די איבעריקע יתומים, מיט אַ בלעכן קעסעלע און ער באַקומט ווייסע בולקעלעך און קאָקאָ.

נאָר איינמאָל איז וועוועלע קראַנק געוואָרן. ער איז געווען פאַרקילט און נישט געקאָנט קומען אָפּנעמען די בולקעלעך. האָט ער מיך געבעטן, אַז איך זאָל זיין אַ לעבעדיקער עדות, אַז ער קען נישט אַרויס אין גאַס און איך זאָל אים ברענגען די בולקעלעך מיט קאָקאָ אין שטוב אַריין.

עס איז געווען ערב־פרילינג. די זון האָט געשיינט מיט אַ ניי געבאַרענעם פּנים. פון די דעכער האָט זיך געשמאָלצן דאָס אייז, פון די רינעס זענען גע־פלאָסן צעגאַנגענע שניי־ליכט...

אַזאַ בלענדיקע ווייסע וועלט געטונקען אין גאָלד...

איך בין געגאַנגען צוריק אַהיים מיט לאַנגזאַמע טריט. דער ווייסער שניי מיניעט זיך. אין מיינע הענט שמעקן בולקעלעך ווייסע, פרישע. אין יענעם פרי־מאָרגן האָב איך זיך געאיילט, וויייל אַנדערע האָבן נישט געקאָנט קומען און

איך האָב גאָר נישט געגעסן. האָב איך אָפּגעבראָכן אַ שטיקל בולקעלע און פּאַר־זוכט. איך פּיל גן־עדן אין מיין מויל. איך קנייפּ אָפּ נאָך אַ שטיקל — עס איז אַ מחיה, אַזוי גוט. עס איז אַזאַ שיינע וועלט. ווער האָט צעשאָטן אויפן שניי אַזויפיל בולקעלעך? בולקעלעך טאַנצן און דרייען זיך ווי שניי־באַלן. מיליאָנען זון־פּינטעלעך טאַנצן פּאַר מיינע אויגן. הונגעריקע קינדער כאַפּן זיי, ווייסע, ווייסע בולקעלעך...

נאָר ווי איז מיר? וואָס איז מיט מיר פּלוצלינג געשען? אָט שטיי איך פּאַר מיין שוועל, די צעברענטע לאָדנס ווי צוויי שטראָפּנדיקע הענט...

גאָט מיינער! איך האָב אויפגעגעסן וועוועלעס בולקעלעך!... אַ יתומס בול־קעלעך...

גאָט, פּאַרוואָס האָסטו מיך נישט אויסגעהיט פון דער שרעקלעכער זינד?

איך עפן אויף די טיר. וועוועלע ליגט אין בעט. איך פּאַל צו צו אים, נעם אַרום זיין קישן און ווייך. נאָר וועוועלע נעמט מיך אַרום מיט זיינע פּאַריתומטע הענט, מיט זיינע שוואַרצע פּיבערדיקע אויגן און זאָגט: ער איז דאָך מיר שולדיק אַזויפיל מאַלצייטן, וואָס איך האָב פון מיר אים באַהאַלטענערהייט אַוועקגעגעבן...

אוי וועוועלע, מיין וועוועלע, איך וועל זיך קיינמאָל נישט אויסצאָלן פּאַר דיר.

איך וועל דיר אַלעמאָל אַוועקגעבן מיין ביסן, וואָס איך האָב אויפגעגעסן דיינע בולקעלעך...

איך פּאָר קיין אַמעריקע

עס איז אָנגעקומען אַ שיפּסקאָרטע פון אַמעריקע.

די טאַנטע פּאָלי, וואָס איז אַוועקגעפּאָרן פון אונדזער שטעטל און האָט אויסגעמיטן די שרעקלעכע מלחמה, זי האָט געשיקט די שיפּסקאָרטע. עס האָט געהייסן: מיין טאַטע זאָל פּאָרן, אָבער מיין מאַמע האָט באַשלאָסן, אַז איך זאָל פּאָרן, ווייל פּאָר מיר איז קיין צוקונפט נישטאָ אין קליינעם שטעטל. איך דאַרף זיך לערנען, ווייל זי האָט געגלויבט אין מיין טאַלאַנט און אין קליינעם שטעטל וועל איך פּאַרלוירן גיין...

די פּאַרברענטע וועגן זענען מיר ענג געוואָרן. מיך ציט שוין צו דער אום־באַקאַנטער ווייטקייט. צום לאַנד, ווו איך וועל פּריי קאָנען אויסזינגען מיינע לידער...

איך וועל אַוועק פון קליינעם שטעטל. איך חלום פון נייע אומבאַקאַנטע וועלטן, וואָס וועלן זיך פּאָר מיר אָנטפּלעקן. אָבער ווי אַזוי פּאָרט מען אַוועק און מען לאָזט איבער די נאָענטע? ווי אַזוי צערייסט מען דעם פּאָדעם? מיין מאַמע, וואָס האָט זיך אַזוי אָנגעליטן מיט מיר, רעדט מיך אַליין צו, איך זאָל אַוועק פון דאָנען...

מיך מאַמע — זי ווייַנט נישט, זי נייט פאַר מיר אַ לייוונט ציכעלע און שטאָפּט פון פוך אַ יאַסיקל און זי נייט פאַר מיר אַ מאַטראָסן־קלייד.

אָ, וואָס טראַכט מיין מאַמע וועז זי נייט דאָס קלייד? וועז זי שיקט איר באַליבט קינד איז דער וויייטער פרעמד, אין אַן אַנדער לאַנד? אפשר טראַכט זי פון אַ חופּה־קלייד פאַר איר טאָכטער, וואָס זי וועט אפשר שוין קיינמאָל נישט זען?

וואָס טראַכט מיין מאַמע, וועז זי שטאָפּט דאָס קישעלע? זאָל דאָס קישעלע אין דער וויייטער פרעמד זיין אירע מאַמע־הענט אונטער מיין קאָפּ?

וועז זי שטריקט מיר זאָקן וועבן זיך טרערן אין די פעדעם און ווער קאָן דערציילן, וואָס אַ מאַמע טראַכט, וועז זי שיקט איר אויסדערווייילטע טאָכטער אַוועק אין אַ וויייטן פרעמדן לאַנד? מיין מאַמע קויפט מיר אַ שטרויען־געפלאָכטן קיישעלע, איך זאָל אַהין אַריינפאַקן מיינע העפטן מיט די לידער...

די גאַנצע שטאָט איז מיך מקנא. יעדער אייַנער וואָלט געוואָלט פאָרן קיין אַמעריקע און איך בין דאָס גליקלעכסטע מיידל אין מיין שטאָט.

די אָפּשייד־טעג דערנענטערן זיך. איך פאָר זיך געזעגענען קיין טאלמעדוש מיטן זיידן שלמה און דער באָבע רויזע, מיט די טאַנטעס און פעטערס. אויך דאָ זענען מיך אַלע מקנא. די באָבע רויזע בעט מיר אויס אַ וויַיס בעט, וויַ אַ היסב־בעט און איך לייג זיך שלאָפן. דער זיידע מיט דער באָבען זעצן זיך אַוועק לעבן מיר און נעמען מיך באַווייַנען, וויַ איך וואָלט געוועז טויט. וועז איך שלאָף אייַן דאַכט זיך מיר, איך הער אין שלאָף, וויַ דער זיידע דאַוונט. און וועז איך עפּן אויף די אויגן, אינמיטן דער נאַכט, זיצט טאַקע דער זיידע לעבן מיין בעט. זאָג איך אים: זיידעניו, וואָס גייסטו נישט שלאָפן? עס איז אַזוי שפּעט, איך בין דאָך נישט טויט, וואָס איר באַוווייַנט מיך ביידע. איך וועל נאָך צוריק קומען פון אַמע־ריקע. אָבער דער זיידע זאָגט: יאָ, מיין קינד, דו וועסט אם־ירצה־השם צוריק־קומען, אָבער מיר וועלן שוין מער נישט זיין.. מיר זענענען זיך מיט דיר היינט צום לעצטן מאָל...

איך וויין צוזאַמען מיט מיין זיידן און באָבען. אין דער פרי פאָר איך צוריק אַהיים אַ צעווייטיקטע...

אין מיין שטאָט הייבט זיך ערשט אָן אַ געזעגעניש. איך זעגן זיך מיט די שטיבלעך, מיט די גאַסן. אַלץ איז מיר נאָענט און הייליק. איך גיי צום „כאשט", צום וואָלד. אין קלעטער אַרויף אויפן שפּיץ פון באַרג און קוק צוריק אויף מיין קינדהייט. וויַ זאָרגלאָז איך בין דאָ געלאָפן אַמאָל וועז מיר זענען געגאַנגען מיט פיילנבויגנס, ל"ג־בעומר, מיט אַלע קינדער פון חדר... וויַ איך בין געפלויגן, וויַ אַ פויגל, באַרג־אַראָפּ, אין טאָל אַראָפּ, וויַ פריידיק איך האָב זיך דאָ באַהאַלטן צווישן די אוראַלטע ביימער. דער טאָל האָט געבליט מיט געלע פוטער־בלימעלעך, אַ גאָלדענער בלומען־טאָל... מיר קינדער פלעגן פליקן די זון־בלימ־לעך און נישט געווסט ווי גוט אונדז איז.

...און איצט זיץ איך דאָ און קוק אַראָפּ פון באַרג. דער וואַלד איז פאַר־ברענט. מלחמה־שרעקעס און באָמבעס האָבן זיך איינגעגראָבן אין די טאָלן. די ביימער מיט אָפּגעהאַקטע קעפּ, די קרוינען אָפּגעברענט. דאָ און דאָרט האָט זיך געווואַלגערט אַ שטיק מאַנטל פון אַ טויטן זעלנער. ראָבן זענען אַרומגעפלויגן נאָענט צו דער ערד, געפּיקט מיט זייערע שנאָבלען און געקראָקעט. טיף אין טאָל איז די באַן דורכגעלאָפּן אַ פּאַרסאָפּעטע און האָט ווי אַ שוואַרצע שלאַנג זיך גע־דרייט און אַנטלאָפּן מיט אַ געוואָלט. אויך די באַן אַנטלויפט פון מיין שטאָט...

פּאַרוואָס אַנטלויף איך פון מיין שטאָט? איך בין דאָך דורכגעווייקט מיט אירע ליידן. ניין, איך וועל זיך נישט שיידן מיט איר. איך וויל זיין געשלאָגן מיט מיין געשלאָגענער ערד, געפּיניקט מיט מיין געפּיניקטער ערד. צופוסנס איז געלעגן דאָס גאַנצע שטעטל. אַמאָל האָט עס געפלאַמט קעגן דער זון, מיט רויטע ציגל, אַמאָל האָט עס פאַוועדיק געבלענדט מיט פּאַרבן. אין אַלע שויבן האָבן זונען זיך געטובלט אין זון־פּאַרגאַנגען... איצט שטייט עס געהאָרביקט מיט שוואַרצן חורבן, מיט צעווויגדיקטע וועגנט, קוימענס — שוואַרצע, צעקרימטע העל־דזער, דעכער וויגן זיך אין ווינט ווי תליות... שוואַרצע רויכן הויבן זיך פון טייך העכער און העכער און הילן איין דאָס שטעטל אין אַ פּאַרנאַכטיקן נעפּל. די ערד געניצט פייכט. איך הייב זיך אויף און גיי אַנטקעגן דעם נעפּל און ווער איינגע־הילט אין פייכטן ווינט ווי אין אַ טייך... און לאָז זיך קילן מיינע הייסע פיבערדיקע באַקן וואָס ברענען, ווי איך אַליין וואָלט געוואָלן אַ שטיק פייער, וואָס רייסט זיך אָפּ פון שטעטל...

די לעצטע נאַכט פּאַר מיין אָפּפאָרן. מיין מאַמע, ווער קאָן קוקן אין אירע אויגן? געוויין ליגט אין די טרויעריקע אויגן. זי בייסט די ליפּן פּאַר וווייטיק. זי וועט נישט אַרויסגעבן פּאַר מיר אויר שטומען צער... די לעצטע נאַכט.

מיין מיידלש בעט, וויס געוואָשן פון מיין מאַמעס צאַרטע הענט. די מאַמע דערוואַרעמט אַ באַליע וואַסער און שטעלט עס אַוועק לעבן מיין בעט. וועג זי זייפּט אָן מיינע פיס, זאָגט זי: אָט ערשט מיין קינד ביסטו געבוירן געוואָרן און ביסט גע־לעגן אין וואַנעלע... און איך — די זעכצן־יאָריקע מויד — שטיי אין דער באַליע און לאָז מיין מאַמען מיך אַרומוואַשן. זי וויקלט מיך אין אַ וויס ליילעך און זאָגט: אַזוי ריין און זויבער זאָלסטו קומען צו דיין חתן ויעמען איך וועל אפשר קיינמאָל נישט זען...

דיין לייב, מיין טאָכטער, איז דאָס ליכטיקסטע פון אַלע מיידלשע לייבער. איך האָב עס אָפּגעהיט אין מלחמה־יאָרן מיט מיין לעבן... מיין טאָכטער.

איך וויל נישט הערן די רייד פון מיין מאַמען, וואָס טוען מיר וויי... איך לייג זיך אין בעט, פּאַרוואָרף דעם קאָפּ. איך מאַך זיך שלאָפנדיק...

און מיין מאַמע זיצט און קושט מיר די האָר. זי קושט דאָס איבערבעט, וואָס דעקט מיך צו, קושט דאָס קישן אויף וועלכן עס רוט מיין קאָפּ און זי שעפּטשעט:

איך שיק דיר אַוועק, אַ שעפּעלע, אין אַ פּרעמדער מדינה, קינד מיינס, גאָט זאָל דיך היטן און מיינע אויגן וועלן דיך באַגלייטן אויף אַלע דיינע וועגן. ווען ביסט קראַנק געווען אויף טיפוס האָב איך דיך אויסגעבעטן ביי די אבות און איצט שיק איך דיך אַליין אַוועק...

פּאַרטאָג אין מיין שטעטעלע. הענער קרייען. דער וואַסער־טרעגער שפּאַנט מיט די קרומע פּיס און ליידיקע קאַנען אויף זיינע אַקסל צו שעפּן וואַסער אוז ברענגען אין די שטיבער. מענטשן הייבן זיך אָן צו פּאַרזאַמלען אין מיין שטוב, צו זעגענען זיך מיט מיר.

מיין חברטע מינא קומט אַריין. זי שטעלט זיך אַוועק ביים פּענצטער אין איר מאַמעס גרויסער וואָלענער שאַל און זי טרייסלט זיך. אירע אַקסל צוקן ווי אין קאַנוואָלסיעס.

איך זעגן זיך מיט טויבעלעך, מיין אייניציקער שוועסטער, מיט מיינע ברי־דערלעך. און ווען איך הייב אויף נוטקעלעך, דעם יינגסטן, דעם צוויי־יאָריקן ברודערל, וואָס איז געוואַקסן אויף מיינע הענט, הייבן די וועגט זיך אָן צו וויגן און די ערד דרייט זיך... מיינע הענט ציטערן. איך נעם, ווי אַלעמאָל, אַ שטיקל שאָקאָלאַד אין מיין מויל און נוטקעלע לייגט צו זיין מיילעכל און ביסט עס אָפּ פון מיר און אונדזערע מיילער צעקושן זיך מיט דער זיסער שאָקאָלאַד. נוטקעלע וויס נישט דאָס מיר זעגענען זיך צום לעצטן מאָל.

אין גאָס וואַרטן פּאַר מיר די יתומעלעך וועמען איך פלעג אויסטיילן די בולקעלעך און זיי באַגלייטן מיך מיט אַ סך מענטשן פון מיין שטאָט צום באַנ־הויף...

אויפן באַנהויף שטייט נאָך אַ שוואַרצער וואָלקן מיט מענטשן. אומעטיקע, פּאַרלאָזענע און פּאַרצווייפלטע. יעדער איינער וואָלט געוואָלט אַנטלויפן, ווו די אויגן וואָלטן זיי געטראָגן.

מיין טאַטע וויינט אויף אַ קול ווי אַ קליין קינד. דאָס ערשטע מאָל איך זע מיין טאַטן אַזוי וויינען.

איך שטיי אויפן פּלאַטפּאָרם מיטן געפּלאָכטענעם קיישעלע, ווו עס ליגט מיין פּאַרמעגן — מיינע לידער. דאָס יאסיקל פון מיין מאַמען און אַ ביכעלע מיט אַדרעסן, וואָס מענטשן האָבן מיר מיטגעגעבן צו זייערע קרובים...

דער לאָקאָמאָטיוו סאָפּעט. די רעדער רירן זיך. אויף די שינעס לויפט נאָך אַ געשטאַלט: מיין מאַמע מיט צוויי אויסגעשטרעקטע הענט... נאָך איר לויפט דער זיידע יאָסל... ער הייבט דעם שטעקן, ווי ער וואָלט געוואָלט פּאַרהאַלטן אויף אַ מינוט דעם צוג. ער האָט עפּעס פּאַרגעסן צו זאָגן...

און די רוישנדיקע רעדער פּאַרטרינקען דאָס קול פון מיין היים...

קיין וואַרשע

דורך פעלדער פון פוילן האָט זיך געשלעפט די באַן.

דער צוג געפּאַקט מיט פּויערים־פּאַסאַזשירן און איך צווישן זיי. מיינע אויגן רויט אין געשוואָלן פון ווייַנען ,נאָר איך טוליע זיך צום געפּלאָכטענעם קוישעלע מיט מיינע זאַכן — דאָס יאסיקל און די העפטן מיט מיינע לידער. די באַן האָט געוואָיעט אויף אַ קול: מאַמע! מאַמע!... דער ווינט האָט נאָכגעווויינט: מאַמע! און אַ נייער קוואַל פון טרערן האָט געשטראָמט פון מיינע אויגן: אוי, מאַמע מיינע... מאַמע!

ביי די שטיין־געבליבענע סטאַציעס זענען אויפגעשטיגן נייע עמיגראַנטן, וועלכע זענען, ווי איך, געווען מזלדיק צו פאָרן קיין אַמעריקע.

וועז די באַן איז אָנגעקומען קיין וואַרשע בין איך איבערראַשט געווען צו זען מיין קוזין עליע. ווייַזט אויס אַז מיין מאַמע האָט געקראָגן אַ ידיעה, אַז עליע איז שוין אין וואַרשע אויפן וועג קיין אַמעריקע, האָט זי אים טעלעגראַפירט, ער זאָל מיך אָפּווארטן. האָט מיך עליע גלייך געבראַכט צו אַ פּלאַץ, ווו די עמיגראַנטן האָבן זיך אויפגעהאַלטן און פאָר מיר באַשטימט אַ פּלאַץ, ווו צום שלאָפן און עסן ביז די פּאַפּירן וועלן דורכגיין דורכן קאָנסולאָט.

וועז איך בין אַריין אין הויז פון דער משפּחה זענען געווען אַ סך מיידלעך און יונגעלייט מיט רוקזעק און מיט געפּלאָכטענע שטרויענע קוישן.

עליע, מיין קוזין, איז געווען אַ סטודענט און אַזוי ווי ער האָט געוואָלט דורכפירן די שליחות פון מיין מאַמען האָט ער מיך נישט אָפּגעלאָזט פאָר קיין מינוט. אין די אָוונטן פלעגן מיר גיין אין טעאַטער. מאַלי פּיקאַן האָט גאַסטראָלירט אין וואַרשע און די עמיגראַנטן־קינדער, וואָס האָבן שוין געהאַט פאַרבונדן זייער גורל מיט אַמעריקע און יעדן טאָג געלאָפן צום קאָנסולאָט, האָבן זי ווי אויף די הענט געטראָגן...

איך פלעג בייטאָג גיין דורך די שמאָלע הויפן פון די וואַרשעווער גאַסן. דער וואַרשעווער דיאַלעקט פלעגט קלינגען פון די פרומע יונגע יידן מיט די לאַנגע פּיאות און די פרומע וויבער מיט די שייטלען... ווו איך האָב זיך נאָר אַ דריי־גענטון זענען נאָכגעלאָפן קינדער מיט בעטל־הענט... ביי אונדז אין מאַנאַס־טרישטש האָט מען זיך געשעמט אָפן צו בעטלען. אַזאַ אָפּענער דלות איז געלעגן אויף די וואַרשעווער גאַסן...

אין איין שיינעם טאָג האָט עליע מודיע געווען, אַז מאָרגן גייט ער צום קאָנסולאָט. אויך מיין וויזע איז שוין באַשטעטיקט און מיר וועלן פאָרן קיין אַנט־ווערפן, ווו עס וואַרט די שיף, וואָס וועט אונדז פירן קיין אַמעריקע. מיטן אַמע־

ריקאַנער פֿאַספֿאָרט זענען מיר געפֿאָרן צוזאַמען מיט די אַנדערע עמיגראַנטן קיין אַנטוואַרפֿן...

די שטאָט אַנטוואַרפֿן האָט אויף מיר געמאַכט אַ פֿאַנטאַסטישן אײַנדרוק. די גאַסן אוּן וועגן צום אָפּענעם ים, ווו עס שווימען שיפֿן צו דער וויַיטער וועלט, מיט די לעגענדאַרישע מויערן. די עמיגראַנטן, וואָס זענען שטראָמענווייז אָנגעקומען פון אַלע טיילן וועלט אויפֿן וועג קיין אַמעריקע האָבן איבערגעפֿאַקט אַלע האָטעלן אוּן עפּנטלעכע זאַלן. פּרויען אוּן קינדער זענען ביינאַכט געשלאָפֿן אין די וואַרט־זאַלן, אין די קאָרידאָרן, אויף די שטיגן. קיין ליידיק שטיקל אָרט איז נישט פֿאַרבליבן. איבעראַל איז געווען פֿאַרזייט מיט מענטשן... אויפֿן גאַס זענען געשטאַנען מענטשן מיט אויפֿגעשטעלטע טישלעך אוּן פֿאַרקויפֿט מאַראַנצן צו די עמיגראַנטן. גאָלדענע מאַראַנצן האָבן געלויכטן, ווי גאָלדענע זונען. אַלע עמיגראַנטן האָבן זיך איינגעהאַנדלט קוישן מיט מאַראַנצן. אויך איך האָב געקויפֿט מאַראַנצן פֿאַר מיין טאַנטע אין אַמעריקע.

מיר האָבן שפֿאַצירט איבער די גאַסן, באַוווּנדערט די שויפֿענצטער מיט דימענטן אוּן בריליאַנטן. איך האָב געטראַכט פונעם גורל פון מיין שטאָט. וויפֿיל פּייערן אוּן אומגליק זי איז דורכגעגאַנגען... אוּן דאָ — אַזאַ רחבות פון דימענטן אוּן בריליאַנטן, ווי עס וואָלט אויף דער וועלט קיין מלחמה נישט געווען. אַפֿילו אַ שטאָט וועלט געבוירן מיט אַ באַשטימטן מזל...

אין גאַס איז געווען אַ קאַרנאַוואַל. מענטשן זענען געלאָפֿן מאַסקירט אין פֿאַרשידענע מאַסקעס. מוזיק האָט געשפּילט, קאָליר־טע באַלאָנען האָבן געשוועבט אין דער לופֿטן...

מענטשן האָבן געטאַנצט אויף די גאַסן. עס איז געווען אַ מיליאָניקער קנויל פון מענטשלעכע קעפּ, געלעכטער אוּן געזאַנג...

קינדער אוּן עלטערן, פֿאַיאַנס אוּן קונצנמאַכער, זיי אַלע, אַלע, אויסגעמישט מיט משוגענע קולות אוּן ווי צו פֿאַרשרייען עפּעס אַ גרויס אומגליק, וואָס לויערט אויף דער וועלט... אין די קומענדיקע טעג זענען אַלע עמיגראַנטן, וואָס האָבן געדאַרפט אָפּפֿאָרן מיט די שיפֿן אונטערזוכט געווארן. אויגן זענען ווידער עקזאַמינירט געווארן. די קעפּ האָט מען ווידער דורכגענישטערט אוּן די, וואָס זענען דורכגעגאַנגען די אַלע רעגולאַציעס זענען באַשטימט געווארן אָפּצופֿאָרן קיין אַמעריקע...

איין טאָג זענען מיר צוגעגאַנגען צום פֿאָרט אַרויסצובאַגלייטן אַ גרופּע עמיגראַנטן. די שיף איז געשטאַנען אויסגעפּוצט ווי אַ כלה, מיט קאָליר־טע סטענגעס אוּן פלאַטערדיקע בענדער אוּן פֿאָנען... פּויערטעס אין פֿאַטשיילעס אוּן פּויערים אין בריטע היט אוּן קוטשמעס, מיט שווערע קלומעקעס אוּן פּעק. אוּן ווען די שיף איז אָפּגעשווומען פון ברעג האָט אַ באַנד מוזיק זיי אַרויסבאַגלייט.. אין אַ פֿאָר טעג אַרום איז אויך אונדזער ריי געקומען. מען האָט אונדז אויפֿגע־

וועקט אין האָטעל. עס איז געווען פאַרטאָג און ווי אַ טשאָטע שעפעלעך אונדז אַרויסגעפירט צום פּאָרט.

אין מיינע הענט האָב איך געקלאַמערט דאָס קיישעלע מיט די לידער און מיין מאַמעס פוכן יאסיקל...

אויף דער שיף „זעע-לאַנד"

די שיף „זעעלאַנד" האָט אויסגעקוקט פון דרויסן ווי אַ פאַרכישופטער פּאַלאַץ. אַ פּאַלאַץ וואָס שוועבט אויף די בלויע כוואַליעס פון ים...

„זעעלאַנד" איז געווען איינגעטיילט אין דריי עטאָזשן, פון דריי קלאַסן. און העט אונטן איז געווען אַ פערטער קלאַס: פאַר אונדז עמיגראַנטן. דער פּערטער קלאַס איז געווען לעבן די געדערים פון שיף. די פירמע, וואָס האָט פאַרקויפט די שיפסקאַרטע צו מיין טאַטע האָט נישט דערמאָנט אָט דעם פערטן קלאַס. די אַמעריקאַנער טאָנטעס און אַנקלס האָבן באַצאָלט אין פאַרויס פאַר אַן אַנשטענדיקן אָרט אין דער שיף. און אין אָט דעם אונטערערדישן אָפּגרונט האָט מען אונדז אַריינגעפּאַקט, צוזאַמענגעקוועטשט, אַזוי ווי הערינג, אויף די הענג-בעטלעך, וואָס זענען געהאנגען כמעט אויף די קעפּ פון די אונטערשטע בעטלעך. פון דרויסן האָט די שיף אויסגעקוקט ווי אַ פּאַלאַץ. די זון האָט זיך געשפּיגלט אין ים. דער גאָלדענער זון-קאָפּ האָט זיך געטובלט אין ים און באַהאַלטן זיך איך די כוואַליעס. מען האָט די פרויען און מיידלעך צעטיילט אין באַזונדערע אָפּטיילונגען. און די מענער-פּאַסאַזשירן אין דער צווייטער אָפּטיילונג. אָט הייסט מען מיר אַראָפּ פון די טרעפּלעך, העט, העט אַראָפּ צום גרונט פון דער שיף...

פון ביידע זייטן פון דער שיף זענען געשטאַנען בעטלעך לעבן בעטלעך און איבער די בעטלעך זענען געהאנגען בעטלעך און דער אויבערשטער פּאַסאַזשיר פלעגט מיט דער שווערקייט פון גוף כמעט אָנרירן דעם אונטערשטן פּאַסאַזשיר...

די לופטיקע האַמאַקעס האָט מען גערופן די שלאָף-בעטלעך. לעבן דעם אַריינגאַנג זענען געשטאַנען פעסער מיט שפּייז. גרויסע זעק מיט קאַרטאָפל און שווערע שטיקער אייזנס. קיין פענצטערל צום ים האָט פון דער קאַיוטע זיך נישט געפונען. עס איז געווען אַ וועניטילאַציע פון אַ ריזיקן פּאַכער, וואָס האָט שטענדיק גערוישט און אונדז פאַרטויבט די אויערן. עס האָט געאיבלט פון פאַרשטונקן פלייש. איך האָב פאַרנומען אונטן אַ בעטל, דאָרט אַוועקגעשטעלט מיין קוישעלע. לעבן מיין געלעגער האָט פאַרנומען אַ צווייטע עלטערע פרוי און אַנטקעגן אונדז, האָט אַ פוילישע מאַמע און איר טאָכטער פאַרנומען דאָס געלעגער. זיי האָבן ביידע אויסגעקוקט יונג, ווי צוויי שוועסטער. אויף די הענגענדיקע בעטלעך זענען ge-

לעגן אַנדערע פרויען, מיטליאַריקע און אויך עלטערע. לויט נאָך זייער באַ־שטימטן נומער... די עלטערע פרויען איז אָנגעקומען זייער שווער ביינאַכט אויפ־צושטייגן אויף די הענג־בעטלעך. בייטאָג בין איך אַרויף דורך די טרעפלעך זוכן מיין קוזין עליע. ער האָט זיך געפונען אויף אַ צווייטער זייט שיף מיט די מענער־פאַסאַזשירן. קריכנדיק דורך די הענגענדיקע לייטערס האָב איך ערשט געזען דעם פייערדיקן גהינום, וואָס מאַכט די שיף צום באַוועגן זיך... האַלב־נאַקעטע מענער האָבן שטענדיק געשאָטן קוילן אין מויל פון קעסל און געמאַכט די לונגען פון שיף זאָלן אָטעמען און באַוועגן זי צום שווימען... אַ שרעקלעכע היץ האָט געשלאָגן פון די אינגעווייד — אַ געשטאַנק האָט זיך געטראָגן פון דאָרטן...

די שיף איז שוין געווען אין ים און אַלע פאַסאַזשירן האָבן געפילט אַ־בעלדיק צום ברעכן. איך בין געלעגן אויף מיין בעטל און געהערט דאָס קרעכצן פון די פרויען. זיי האָבן געבעטן אַ טרונק און נישט געקאָנט אַראָפ־קריכן פון די העמעקס. עס האָט זיי געשווינדלט און געאיבלט צום ברעכן. און פלוצלינג האָט אויסגעבראָכן אַ מאַסן־ברעכעניש. די אויבערשטע האָבן אַראָפגעבראָכן איבער די אונטערשטע בעטלעך. אַלע האָבן געהאָט ים־פיבער. בלויז איך האָב נישט געהאָט דעם ים־פיבער און זיי אַלעמען געהאָלפן מיט אַביסל וואַסער און דעם מיט אַ שטיקל מאַראָנץ, וואָס איך האָב מיטגענומען אין קיי־שעלע פאַר מיין טאַנטען...

עלטערע פרויען האָבן מיך געבענטשט: גאָט האָט זיי צוגעשיקט אַ מלאך. ווי קאָן עס זיין, זייערע אמעריקאַנער קינדער זאָלן זיי לאָזן פאָרן אין אַזאַ גהינום? די שיף האָט זיך געווארפן ווי אין קדחת...

ווען די מענטשן האָבן ענדלעך איינגעדרימלט האָב איך אַרויסגענומען מיין העפט און אָנגעשריבן אַ ליד וועגן מענטשלעכן פיין, וועגן צעבושעווטע ים, מיט אַ שיכורער שיף, מיט הילפלאָזע פאַסאַזשירן...

פלוצלינג האָט קעגן מיין אויג אַ בליץ געטון אַ ליכט־פראָשעקטאָר און מיך שיער בלינד געמאַכט. דאָס ליכט האָט מיר געטאַנצט אין די אויגן און מיך איבערגעשראָקן. איידער איך האָב געהאַט צייט זיך אַרומצוקוקן איז לעבן מיר געשטאַנען אַ הויכער ריז. איינער פון די פאָליציאַנטן און אויפפאַסער פון דער גהינום־קאָיוטע...

ער האָט אַ כאַפ־געטון מיין העפט און שנעל אַ בלעטער־געטון. איך האָב געשריבן דעמאָלט נאָר דייטש און ער האָט מיך אַ פרעג־געטון: אויב איך שפּיא־ניר די שיף און פאַרצייכן געהיימע זאַכן... פאַר שרעק האָט מיין האַנט אָנגעהויבן צו ציטערן. איך האָב געוואָלט באַהאַלטן צוריק דעם העפט פון זיין האַנט. ער האָט מיך געווארנט, ער וועט וועגן מיין שרייבן מעלדן דעם קאַפּיטאַן און מען וועט מיך צוריקשיקן...

וועז ער איז אַוועק בין איך געלעגן מיט אָפענע אויגן און פאַרגליווערטע טרערן און מיין האַרץ האָט געציטערט פון שרעק.

אויפן צווייטן טאָג בין איך וויידער אַרויף אויפן דעק זוכן עליען און אים געפונען אַ קראַנקן מיט אַ געשוואָלענער באַק. ער האָט געהאַט אַ שרעקלעכן צאָן־ווייטיק. איך האָב אים גאָרנישט דערציילט, וואָס עס איז פאַרגעקומען ביינאַכט...

וועז איך בין צוריקגעקומען פאַר אָוונטברויט אין מיין גהינום־קאַיוטע, מיטן שרעקלעכן איבלדיקן געשטאַנק, האָבן איך זיך אָנגעהויבן צו שרעקן פאַר דער נאַכט, פאַר דער געשטאַלט פונעם וועכטער. ער האָט אויסגעקוקט ווי אַ פאַר־ברעכער אָדער אַ פּרייז־פעכטער, מיטן גרויסן פּנים און חזרישער נאָז און קליינע מייזישע אויגן. איך האָב זיך גענליגט שלאָפן נעבן בעטל פון דער עלטערער פרוי. ווי נאָר די לעמפּלעך האָבן זיך אויסגעלאָשן האָב איך געפילט ווי זיינע טריט שאַרן זיך אין אונדזער ריכטונג. ער האָט זיך צוגעשאַרט צום געלעגער פון דער מאַמען און טאָכטער און אַ געלעכטער מיט אַ שושקעריי האָט זיך געהערט אין דער פינצטערער קאַיוטע. איך האָב זיך איבערגעדעקט ביז די אויגן, נישט צוזען די חרפה פון דער פּוילישער מאַמע און טאָכטער מיטן חוצפּהדיקן וועכטער... פאַרטאָג בין איך אַרויף אויפן דעק מיט מיין העפט לידער. קעגן ליכ־טיקן טאָג וועט דער פאַרפאַלגער מיך נישט וואָגן איבערשרעקן. איך האָב אַרומ־געבונדן מיינע האָר מיט אַ בלויען טוליענעם שאַל. איך האָב אַרומגענומען אַ סלופּ און געקוקט צום כוואַליעדיקן ים. אויבן הימל און אונטן ים און די שיף שניידט זיך אין די כוואַליעס, די פאָגען פלאַטערן, דער רויך שלאָגט פון די קוימענס, מיין האַרץ זינגט.

עס גיט אַ צי מיך צום העפט און איך שרייב:

די זון קושט די וואַסער־ברוסטן פון ים
רויטלט זיך דער ים אַ פאַרשעמטער...

און מיין געדאַנק לויפט שנעלער אויפן פאַפּיר, ווי מיינע פינגער און שורות קומען צו מיר אַזוי נאַטירלעך, ווי איך וואָלט באַווּעגט מיט די ליפּן און שוין איז דאָ אַ ליד. איך וווּנדער זיך אַליין, ווי שנעל איך האָב עס אָנגעשריבן. מאַטראָסן קומען אַרויף מיט וואַסער־קישקעס און הייבן אָן וואַשן און שפּריצן און שמייכלען צו מיר מיט ליכטיקע אויגן. אַזעלכע שיינע יונגען מיט רויט־צעצווויק־טע פּנימער פון ווינט. איך לויף אַראָפּ די שווינדל־טרעפּ, אַ גליקלעכע מיטן נייעם ליד אין העפט. אונטן אין מיין קאַיוטע זיצן די פאַסאַזשירן לעבן אַ לאַנגן טיש פון ברעטער און עסן פרישטיק. אַלע זיצן מיט צינענע טעפּלעך אַזוי ווי אַרעסטאַנטן. איך בין זייער הונגעריק און זעץ זיך צו, נאָר איך קאָן נישט קוקן

אין דער ריכטונג פון מאַמע און טאַכטער... זיי שטויסן זיך אָן: איך ווייס זייער ביינאַכטיקן סוד און זיי קוקן צו מיר מיט פּאַראַכטונג...

ביינאַכט האָב איך ווידער דערשפּירט דאָס פּייערדיקע אויג פון ליכט־פּראָזשעקטאָר. מיין האַרץ האָט אָנגעהויבן צו האַמערן אין שרעק. איך האָב זיך אויפגעזעצט און אַ געשריי־געטון צו דער עלטערער שכנה וואָס איז געלעגן לעבן מיר. דער געשפּענסט איז צוגעקומען און געהייסן אים ווייזן דעם העפּט. ער האָט מיך וויידער געסטראָשעט — ער וועט מיך מסרן און מען וועט מיך צוריקשיקן, ווייל אין העפּט באַשרייב איך די רעוואָלוציע... איך האָב אים גאָר־נישט געענטפֿערט, נאָר אַ גאַנצע נאַכט בין איך נישט געשלאָפן. איך האָב זיך שוין אויסגעמאָלן, ווי מען טיילט מיך אויס פון די פּאַסאַזשירן און מען שיקט מיך צוריק מיט דער זעלבער שיף...

די שיף „זעעלאַנד" איז געשוווימען לאַנגזאַם איבער די שטורמישע ימען און די נעכט פלעגן זיך ציען ווי אייביקייטן...

נאָר דערפּאַר איז דער טאָג געווען מיינער... איך פלעג באַגעגענען דעם פּרימאַרגן מיט אַ ליד. מיט אַ געזאַנג אויף פּאַפּיר. ווי אַן אָדלער פלעג איך אַרויף אויפן דעק. הימל און ים. צוויי בלויע אייביקייטן גיסן זיך איינער אין צווייטן. די זון ווי אַ פייערדיק האַרץ זיך טוליעט און שמעלצט זיי צוזאַמען...

איינמאָל ביינאַכט האָט אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכער שטורעם. עס איז שוין געווען דער נייַנטער טאָג פון אונדזער נסיעה. די מענטשן אויסגעמאַטערט. די שיף האָט זיך געווארפן אין קאָנוווּלסיעס. די שפּייז האָט זיך צעשאָטן. די קאַר־טאָפל האָבן זיך געקייקלט אַהין און צוריק. דאָס געשיר איז געלעגן אויף דער ערד. אַ גאַנצע נאַכט האָבן די אַלטע פרויען געווויינט און גאָט געבעטן, איינ־צושטילן זיין צאָרן...

אין דער פרי בין איך אַרויס פון נאַכטיקן גהינום אויפן אויבערשטן דעק. דאָ זענען געשטאַנען די מאַטראָסן אין רעגנמאַנטלען מיט קישקעס און געפּאָמ־פּעט דאָס וואַסער. די שיף ווי אַ שפּילעכל אין די כוואַליקע וואַסער־וועלט...

אַ כוואַליע האָט זיך אַ הייב־געטון ווי אַ גליטשיקער באַרג און אַריינגע־שפּיגן אין שיף מיטן וואַסער־פּיסק... קיין פּאַסאַזשירן האָט מען נישט געזען. די מאַטראָסן אין די גלאַנציקע רעגן־מאַנטלען און איך בין געשטאַנען מיט צעשטראָלטע אויגן און מיין בלוט האָט געזונגען מיט געזאַנג פון שטורעם און ים...

אַ פּאָר טעג פּאָר אונדזער לאַנדן האָב איך ביי זיך באַשלאָסן, איך וועל אַרויסרייסן מיינע נאַציאָנאַלע לידער וועלכע איך האָב געשריבן, וועט איך האָב זיך אָנגעשלאָסן אין קליינעם קרייז פון מיידלעך און יינגלעך וואָס האָבן זיך גערופן „שומרים". מיר האָבן דעמאָלט געלייענט טעאָדאָר הערצלס „יודנשטאַט" אין דייטש און איך מיט מיין חברטע מינדל פלעגן חלומען פון אַן אייגן יידיש

לאַנד, ווי אַלע וועלן אַרבעטן גלייך און אונדזער פאַלק וועט צוריקקומען אַהיים קיין ישראל.

אָט די לידער פון אַ פריי לאַנד קאָן מען אויסטייטשן אַלס רעוואָלוציאָנער. האָב איך באַשלאָסן זיי אַרויסצורייסן פון מיין העפט און זיי אַרייננוואַרפן אין ים אַריין...

יעדעס בלעטל וואָס איך האָב אַרויסגעריסן פון מיין העפט, איז, ווי אַ זשמע־ניע האָר פון מיין קאָפּ, אַזוי ווייטיקדיק... נאָר פלוצלינג האָט עמעצער אָנגע־באַפּט מיין האַנט, און אַ באַלזאַם־שטים האָט אַ זאָג־געטון: אַ שאָד, די פיש זאָלן לייענען פאָעזיע...

פאַר מיר איז געשטאַנען אַן עלטערער מאַן, מיט אַ ווייסן געדיכטן קאָפּ האָר, מיט אַן איידל פּנים. ער שטעלט זיך פאַר מיר פאָר אַלס פאַרשעמט פון אַנטראָפּאָלאָגיע, וואָס רייזט אַרום די וועלט און זאַמלט אַנטיקן און קונסט־בילדער איבער אייראָפּע...

ער האָט מיך שוין לאַנג באַמערקט פון זיין ערשטקלאַסיקער קאָיוטע, ווי איך שרייב יעדן פרימאָרגן אַריין אין אַ העפט. נאָר אַיידער די שיף קומט אָן קיין ניו־יאָרק האָט ער באַשלאָסן זיך צו באַקענען מיט מיר. און דאָ וואַרף איך גאָר די לידער אין ים אַריין.. פאַר די הונגעריקע פיש... זיי זאָלן לייענען פאָעזיע.

פון גרויס איבערראַשונג האָב איך פאַרלוירן אַלע ווערטער. נאָר ווען ער האָט מיר פאַרזיכערט, און איך האָב דערפילט זיינע ערלעכע רייד, פון זיינע גוטמוטיקע אויגן, האָב איך אים דערציילט פאַרוואָס איך וואַרף זיי אין ים אַריין. וועגן דעם ביינאַכטיקן וועכטער וואָס פאַרפאָלגט מיך און סטראַשעט מיך, אַז מען וועט מיך צוריקשיקן מיט דער זעלבער שיף...

מיין אומבאַקאַנטער רעטער איז געווארן זייער אויפגערעגט און מיך באַרויקט און כדי אַוועקווישן דעם באַהאַלטענעם פּחד איז ער אַוועק און גלייך צוריק־געקומען מיטן קאָפּיטאַן פון דער שיף. מען האָט מיך איבערגעפירט אין אַן אַנ־דער אָפּטיילונג.

די געציילטע טעג אויף דער שיף האָט מיך מיין רעטער נישט אָפּגעלאָזן. ער האָט מיר געבראַכט אַלעמאָל אַ נייי בוך צום לייענען און מיר דערציילט פון זיינע ים־רייזעס.

אויף דער שיף אין פערטן קלאַס ווו איך בין געווען האָט אויסגעבראָכן אַן עפידעמיע און מען האָט איזאָלירט יענע פאַסאַזשירן. מיין רעטער האָט מיר געזאָגט, אז אונדזער שיף וועט נישט קאָנען לאַנדן ביים באַשטימטן האָפן. די ערשט־קלאַסיקע פאַסאַזשירן וועט מען אַראָפלאָזן מיט שיפלעך און די שיף מיט די איבערגעבליבענע פאַסאַזשירן וועט אַריין אין קאַראַנטין... אַיידער ער האָט אַוועקאַרפט אויסשטייגן האָט ער זיך מיט מיר געזעגנט, און מיר געגעבן זיין

אַדרעס פון זיין ווילע אין ניו־יאָרק און ער האָפט צו לייענען אין אַמעריקע מיינע לידער אין אַ בוך...

ער האָט אויך געבעטן דעם אַדרעס פון מיין טאַנטע, ווו איך וועל ווינען און ער וועט מיך באַזוכן.

די ערשט־קלאַסיקע פאַסאַזשירן זענען אויסגעשטיגן אויף שיפלעך און אונ־דזער שיף איז ווייטער געשוווומען און שטיין־געבליבן אויף אַן אינדזל לעבן באָס־טאָן אויף אַ פאָר טעג קאָראַנטין. מען האָט אונדז צוזאַמענגענומען ווי האָרדעס שאָף, און אונדז אַראָפגעלאָזט אויף הענגדיקע בריקלעך אויפן אינדזל. עס זענען געשטאַנען שוואַרצע נאַנעס און ווייסע קראַנקן־שוועסטער. מען האָט איבערגע־ציילט די פרויען באַזונדער און די מענער אויך באַזונדער. מען האָט אונדז אַריינ־געטריבן אין אַ גרויסער קאַזאַרמע, אונדז אויסגעשטעלט אין אַ לאַנגער ריי און יעדן דערלאַנגט אַ לייַדיק זעקעלע. יעדער איינער זאָל זיך אויסטאָן און די קלייַדער אַרייַנלייגן אין זעקל צו דיסענפעקטירן...

די פרויען האָבן זיך אָנגעהויבן אויף שנעל אויסצוטאָן און יעדער האָט אַריינ־געלייגט די זאַכן אין זעקעלע. די פרויען זענען שטיין־געבליבן נאַקעט ווי די מוטער חוה. מען האָט יעדן דערלאַנגט אַ נומער.

די שוועסטער האָט באַמערקט ווי איך שעם זיך אויסצוטאָן אין גאַנצן נאַקעט, איז זי צוגעשפרונגען צו מיר ווי אַ פוקסעכע און פרעך געזומען צו מיר רעדן און אַ שלעפ־געטון די אונטערוועש פון מיר. און אַיידער איך האָב געהאַט צייט זיך אומצוקוקן — האָט מען מיך אַ שטופ־געטון אין דער ריי פאַרויס און אַ מאַן אין אַ ווייסן כאַלאַט האָט אויף מיר אַ שפּריץ־געטון מיט אַ נאַפטיקער קישקע פון אַ פליסיקייט וואָס איז אַריין אין די אויגן און האָר און אויף אַלע קערפּער־טיילן...

די נאַקעטע פרויען זענען אַלע דורכגעברענט געוואָרן און דיסענפעקציאָנירט געוואָרן און אַזוי זענען מיר דורכגעגאַנגען ווי דורך אַ קאַלך־אויוון און אַריין אין אַ צווייטן ריזיקן באַראַקן־צימער, מען האָט אונדז דערלאַנגט אַ דעקע זיך אויפצו־הילן און דעם נומער מיטן זעקעלע דיסענפעקטירטע קליידער...

איך האָב אַרויסגעשלעפּט פון זאַק מיין קלייד. מיין מאַמעס אויסגעשטיקטער מאַטראַסן־קאַלנער איז אינגעשרומפן געוואָרן ווי אַ צעקנייטשטע שמאַטע...

איך האָב זיך צעווויינט ווי אַ קליין קינד און געצייגט די אויפזעער, וואָס זיי האָבן געמאַכט פון מיין שיין קלייד. ווי וועל איך קומען צו מיין טאַנטע קיין אַמע־דיקע אין אַזאַ שמאַטעדיק קלייד?

אַ יונגער מאַטראָס וואָס איז געשטאַנען אויף דער וואַך מיט אַ ביקס, איז צו מיר צוגעקומען. ער האָט צו מיר זייער פריינטלעך גערעדט און מיר צוגעזאָגט, שפּעטער, ווען ער וועט פריי ווערן פון זיין פאַסטן, וועט ער מיר ברענגען אַ פרעסל און איך וועל אויספרעסן מיין קלייד. ער האָט געהאַלטן וואָרט. ער האָט געבראַכט אַ פרעסל און איך האָב אויסגעפרעסט דאָס קלייד, אָבער דערפאַר האָט ער גע־

בעטן מיין אַדרעס אין ניו־יאָרק, ער וויל :לייך מאַכן מיט מיר אַ ראַנדעוווּ...

אויך דאָ, אויפן אינדזל פלעגן זיך קרייצן שיפן און סיגנאַליזירן זיך מיט פאָנעס. נאָר די פאָנעס־שפּראַך האָב איך נישט פאַרשטאַנען... אַלבאַטראָסן פלעגן שוועבן אויף די כוואַליעס און מיינע אויגן פלעגן ציילן די כוואַליעס וואָס דער־שווימען צו די ברעגן פון ניו־יאָרק...

קיין נייע קראַנקע זענען נישט צוגעקומען. האָט מען אונדז ענדלעך אַרויפ־געזעצט אויף קליינע שיפלעך און אונדז געבראַכט צו אַ באַן־סטאַנציע וואָס האָט אונדז געפירט קיין ניו־יאָרק...

מיטן באַן קיין ניו־יאָרק

מיר האָבן אַלע פאַרלאָזט דעם אינדזל און זיצן אין אַ באַקוועמער וואַרעמער באַן. מיר פאָרן קיין ניו־יאָרק.

איך קוק אַרויס דורכן לויכטנדיקן צוג, וואָס טראָגט זיך אין דער נאַכט. אינעווייניק — פרייד פון די נייע יונגע אימיגראַנטן, וואָס פאָרן אין אַ ניי לאַנד, וואָס וועלן פאַרוואַנדלען דעם טרויער פון אייראָפּע אין פריידיקע שעפערישע טעג. עס קומען אַריין ווייס־געקליידטע שוועסטער פון רויטן קרייץ און נעמען טיילן פון ווייסע פּאַפּירענע בייטלען ווייס־שנייִק ברויט.

ווייס ברויט... אַזויפיל ווייסע פּעניצלעך פריש ברויט פאַר אַלעמען. מיינע אויגן צינדן זיך אָן מיט הונגער. אפשר איז עס אַ חלום? איך צי אויס מיין האַנט און דאָס ליכטיקע פּנים פון דער שוועסטער קוקט צו מיר און זי דערלאַנגט מיר דאָס ווייסע סאַמעטענע ברויט צוזאַמענגעלייגט מיט געלן קעז.

דער ערשטער געדאַנק, נישט צו פאַרזוכן, נאָר ברענגען דער טאַנטע קיין ניו־יאָרק אַ מתנה — ווייס פריש ברויט. און איך עפן אויף דאָס קיישעלע און באַהאַלט דאָס ברויט און פאַרשליס צוריק דאָס קיישעלע און צי זיך אויס געמיטלעך אויף דעם פּליושענעם שטול און קוק אַרויס אין דער נאַכט, ווי איינציקע ליכטלעך טאַנצן אַוועק אין דער פינצטערקייט...

פּלוצלינג גיט אַ פלייץ אויף מיר אַ וואַסער־פאַל מיט ליכט: ניו־יאָרק! גאָלד בריליאַנטן צעשאָטן און צעזייט אין דער נאַכטיקייט... אַלע פּאַסאַזשירן שטעלן זיך אויף ספּאָנטאַן און זינגען די התקוה. און באַגעגענען מיט געזאַנג דאָס גאָלדענע לאַנד, די שטאָט פון מיליאַרדן ליכטער: ניו־יאָרק...

מיר שטייגן אויס און מען פירט אונדז אַריין אין אַ גרויסן וואַרט־זאַל און קרובים כאַפן זיך אַרום מיט די עמיגראַנטן און מען ווייזט פאַר פרייד...

איך זוך צווישן עולם מיין טאַנטע. קיינער רופט נישט אויס מיין נאָמען. זעץ איך זיך אַוועק לעבן קיישעלע און קוק יעדן אָנקומענדיקן מענטשן אין פּנים

אַריין... אפשר איז עס מיין טאַנטע אָדער אָנקל? נאָר קיינער איז נישט געקומען מיך אָפּנעמען. מיר זענען געווען אַ גרופּע פון זעקס מיידלעך וואָס זענען געבליבן אין וואָקזאַל, וווּ זייערע אָפּנעמער האָבן זיך נישט באַוויזן...

ענדלעך איז אָנגעקומען אַ פּאַרשטייער פון „האַיאַס", וואָס האָט אונדז צוזאַמענגענומען, אינאיינעם אונדז אַריינגעזעצט אין אַ טעקסי. אונדז געבראַכט אין „האַיאַס" ביז וואַנען די קרובים וועלן נאָך אונדז קומען...

אין „האַיאַס" האָבן מיר איבערגענעכטיקט און נאָך פרישטיק האָט מען אונדז אַוועקגעפירט אין אַן אָלטן פּאַלאַץ, אַ הויז מיט אַ סך צימערן, מיט דיוואַנען אויף די שטיגן. אין הויפּט־צימער איז געשטאַנען אַן אָלטע פּיאַנאָ. מיר האָבן זיך אַרומגעדרייט, די זעקס מיידלעך, צווישן די אָלטע אַנטיקן און אויסגעקוקט מיט אומגעדולד דורכן פענצטער, אפשר וועלן זיך ענדלעך באַווייזן אונדזערע קרובים. די צייט איז געלאָפן און מען זעט קיינעם נישט...

פּלוצלינג זאָגט צו אונדז איינע, אַן אָלטע מויד: איר וויסט וווּ איר גע־פינט זיך? דאָס איז אַ שאַנד־הויז... עס איז אַ ליגן דאָס עמעצער וועט קומען נאָך אונדז, מען האָט אונדז אַהער פּאַרנאַרט אין אַ שאַנד־הויז.

מיר האָבן אָלע ווי מיט איין קול זיך צעווייַנט פּאַר שרעק פון דער אָלטער מיידלס רייד. נאָך איידער וואָס־ווען, כאַפּ איך דאָס קיישעלע און לויף אַראָפּ פון די געדרייטע שטיגן פון דריטן שטאָק און בין שוין אונטן. לויפּנדיק פון די שטיגן האָב איך געזען אַ הויכן מאַן. לויף איך צו אים צו און מיט בעטנדיקע אויגן וועענד איך זיך צו אים, ער זאָל מיך אַרויסראַטעווען, ווייל מען האָט אונדז פּאַרנאַרט אין אַ שאַנד־הויז...!

אָבער דער פּרעמדער מאַן קוקט אויף מיר מיט שיינעדיקע אויגן און פרעגט מיך: ווי רופט מען דיך קינדל? איך זאָג אים מיין נאָמען. ענטפערט ער: איך בין דאָך דיין אָנקל און דיך געקומען אַהיימנעמען. די טאַנטע פּאַלי וואַרט אויף דיר אין הויז. עס איז געווען אַ מיספּאַרשטענדעניש זענען מיר נעכטן נישט געקומען צום באַן. איך פּאַל צו אים ווי צו אַ טאַטן און ווין פּאַר פּרייד.

איך דאַנק גאָט וואָס איז נישט געווען קיין שאַנד־הויז, נאָר אַ הויז וווּ דער „האַיאַס" פּירט צוזאַמען די משפּחות...

מיין אָנקל נעמט מיין קיישעלע און אַ פּאַרשטייערן פון „האיאס" באַגלייט אונדז און פּאָרט מיט אונדז אַהיים.

אין סאָבווי זיצן מענטשן, מיידלעך מיט אָנגעשמירטע ליפּן, פּרויען און מענער און מאָדנע — אָלע קייען און דרימלען. די באַן פּאָרט אַרויס פון אונטער־ערדישע טונעלן און זיי דרימלען אָלץ. איך טראַכט: עס איז דאָך אַזויפיל צו זען דורך די פענצטער און זיי פּאַרשלאָפן אָלץ. דאָ זע איך צום ערשטן מאָל נעגער און נעגערנס. איך האָב זיי נאָר געזען אויף געאָגראַפּישע בילדער און איך נעם נישט אַראָפּ די אויגן פון זיי...

מיין אָנקל איז אפשר זיבן פיס הויך. איין אויג איז ביי אים פֿאַרצויגן מיט אַ הייטל. ער איז אַ געבוירענער אַמעריקאַנער און האָט זיך פֿאַרליבט אין מיין טאַנטע, ווען זי איז געווען אַ גובערנאַנטקע אין זיין משפּחהס הויז. אַ גוטמוטיקער און האַרציקער.

מיר קומען אָן אויף פֿראָספּעקט־עוועניו. אויף די גאַסן איז אַ בלאָטיקער שניי. די מויערן שמוציק און גרוי. מיר קומען אַריין אין דער טאַנטעס ווויינונג, אין ציכטיקע שיינע פּיר צימערן. עס שטייט אַ נייע פּיאַנאָ און איר שיין זונעלע, וואָס איז געוואָרן שוין דרייצן יאָר. ער האָט פּלאָמיקע רויטע באַקן און גרויסע שוואַרצע קאַרשן־אויגן...

די טאַנטע פֿאָלי שיינט. עס שמעקט מיט פּריש געבעקס. דער טיש איז געגרייט מיט אַלדאָס גוטס. זי ווייזט מיר דעם פֿראָנט צימער, דאָרטן שטייט אַ צוזאַמענגעלייגט בעטל. בייגאַכט וועל איך עס אויפשטעלן און דאָרטן שלאָפן. זי גיט אַ שלעפּ אַראָפּ פון מיר דאָס קלייד און כאַפּט דעם פּליושענעם שוואַרצן מאַנטל, אין וועלכן איך בין געקומען און עפּנט אויף דעם דאַמף־וועטער און גיט אַלץ אַ שליידער אַרויס. נישקשה, מאָרגן וועט זי מיר קויפן פון קאָפּ ביז פיס אַלץ נייע זאַכן... איך טראַכט: מיין שיינעם מאַנטל האָט מען נישט געדאַרפט אַרויסווואַרפן און מיין מאַמעס קלייד.. מיין שוועסטערל וואָלט געווען גליקלעך עס צו טראָגן... איך וואָלט דאָך עס געקאָנט אָפּשיקן צוריק אַהיים...

מיין טאַנטע דערזעט דאָס שטרויענע קוישל און גיט אַ פרעג: וואָס ליגט דאָרטן? איך עפּן עס אויף און זי דערזעט דאָס ווייסע ברויט, וואָס איז שוין טרוקן, עפּנט זי ווידער דעם דאַמף־וועטער און אַ שליידער אַרויס. און דאָ דער־זעט זי די העפּטן מיט די לידער. וואָס נאָך האָסטו געשלעפּט פון יוראָפּ?!

איך זאָג מיין טאַנטע: דאָס זענען מיינע לידער. וואָס? ווערשיקעס? זאָגט זי פֿאַרוווּנדערט, ווער דאַרף ווערשיקעס פון יוראָפּ? אין אַמעריקע מאַכט מען נישט קיין לעבן פון ווערשיקעס... מען דאַרף האָבן אַ פּאַך. און זי איז שוין גרייט אָן עפּן־טאָן דעם דאַמף־וועטער און אַרויסוואַרפן דאָס קיישעלע מיט די ווערשיקעס — מיינע לידער...

דאָ, מישט זיך אַריין מיין גוטער אָנקל. וואָס אַרט דיך, פֿאָלי, די ווייר־שיקעס? בעסער גיב איר פּריער אָפּצוסן. אַמעריקע איז אַ טייער לאַנד, אַמאָל קאָן נאָך עפּעס פון איר אויסוואַקסן...

מיין טאַנטע האָט מיך אַריינגעפּירט אין באַד־צימער און מיך אַריינגעזעצט אין אַ שמעקנדיקער וואַנע. וועג איך בין אַרויס, זאָגט זי צום אָנקל: זעסט לואי, מיין ברודערס קינד, זע איר הויט־קאָליר, פֿונקט ווי מיין ברודער. און זי רעדט צו מיר אַזוי מאַמיש און דערלאַנגט מיר איר קלייד און בלוזע און אַ פּאָר גרויסע שיך און גיט אַ זאָג: אַ מויד פון זעכצן יאָר איז שוין אַ כלה־מויד, זי טראָגט נישט צעלאָזטע האָר מיט לאָקן. זי גיט מיר אַ הייב־אויף די לאַנגע האָר

און פֿאַרדרייט זיי אין אַ טשופּיק. און וועט איך בין צוגעגאַנגען צום שפּיגל האָב איך זיך אַליין נישט דערקאַנט. איך האָב אויסגעקוקט ווי אַ דערוואַקסענע.

מיר זעצן זיך אַוועק ביים יום־טוב טיש און איך שלינג אַריין זעקס בולקע־לעך. איך עס און עס און קאָן נישט זאַט ווערן. מיר דאַכט זיך, איך וועל זיך קיינמאָל נישט אָנעסן צו זאַט, פֿאַר די אַלע הונגעריקע יאָרן. דאָס גלעקל קלינגט. און שכנים קומען אַריין, אַ קוק טון אויף מיין טאַנטעס „ניס" — אַזוי רופט מען מיך...

אַז פֿון אַלע שכנים שטראַלט גאַסטפֿריינטלעכקייט...

נאָכן עסן זאָגט מיר די טאַנטע, זי האָט שוין פֿאַר מיר אַ חתן. אַ בוקקיפֿער... ער האָט אַ נייע קאַר. ער וויל נאָר אַ יוראָפּיש מיידל. ביים אָנקל אין פּעקטאָרי אַרבעט ער. אָבער האָב געדולד, מאָרגן גייען מיר דיר קויפֿן אַלץ נייע זאַכן, פֿון קאָפּ ביז די פֿיס! און דאַן וועלן מיר דיך אים פֿאָרשטעלן...

שבת, גייען מיר אינקויפֿן זאַכן. איך גיי אויף בראָדווויי און זע די מחנות מענטשן, — מענטשן פֿון אַלע פּעלקער קומען זיך אָנטקעגן ווי אין אַ טאַנץ. גרויסע וווּנדערלעכע שויפֿענצטער. מיין טאַנטע קויפֿט מיר אַ קלייד, אַ מאַנטל און געלע שפּיציק־נעזיקע שיך. און איך קום אַרויס פֿון ריזיקן געשעפֿט אַן אמתע אַמעריקאַנערן...

מיר גייען איבער די עוועניוס און אָנטקעגן קומען אַן שיינע, שלאַנקע מיידל־לעך מיט רונדע קיילעכדיקע רענצלעך. מיין טאַנטע ווייזט מיר אויף זיי, זיי זענען נישט אָנשטענדיקע... זיי זענען מאָדעלס... און זי זאָגט: דאָ, אין ניו־יאָרק, טאָר אַ מיידל נישט גיין אַליין אויף סעקאָנד־עוועניו... ווייל אויף יעדן שריט איז דאָ אַ באָם...

פּרעג איך די טאַנטע, וואָס הייסט סעקאָנד־עוועניו? זאָגט זי: ביסט טאַקע אַן אמתע גרינהאָרן. אַבי האָסט געלערנט אין ווין. זאָג איך צו מיין טאַנטע: אין ווין האָב איך נישט געלערנט פֿון סעקאָנד־עוועניו... נעמט זי מיר ווידער דערקלערן: אין אַמעריקע אַרבעט יעדער. זי האָט שוין אָפּילו אַ דזשאָב פֿאַר מיר. דער דזשאָב וואַרט פֿאַר מיר אין בעיזמענט אויף פֿראָספּעקט־עוועניו... צו נייען קנעפּלעך און פֿרעסן העמדער...

איך ווייס פֿון אירע בריוו דאָס מיין אָנקל האָט אַן איזקרעם־פֿאַבריק אוּן צוליב וואָס זי האָט פֿאַר מיר אָפּגעזוכט אין בעיזמענט צו פֿרעסן העמדער — פֿאַרשטייַ איך נישט... מיר קומען צוריק אַהיים.

מיין טאַנטע שטאָפּט מיך ווידער מיט בולקעלעך און איך קאָן זיך אַלץ זאַט נישט אָנעסן. און אַ מאָדנע בענקשאָפּט נעמט מיך אַרום צו מיין מאַמען. מיין מאַמע פֿלעג מיך לאָזן פֿאָרן אַליין אויף די באַנען און מיר קיינמאָל נישט גערעדט וועגן מאַראַל... זי האָט געווּסט: איר קינד קאָן זי געטרויען, זי וועט

קיין שלעכטס נישט טון. מיט אַ שטומען בליק האָבן מיר זיך פאַרשטאַנען און דאָ, אויף יעדן טראָט לערנט מיך די טאַנטע, די מאָראַל פון אַמעריקע...

זונטיק איז געקומען דער „בוקקיפער"; אַן אַלטער פאַרגעלטער בחור מיט אַ נייער קאַר. און ער לאָדט מיך אין פאַר „אַ רייט" — אַזוי זאָגט ער...

עס ווילט זיך מיר זייער נישט פאָרן מיט אים אין זיין נייעם אויטאָמאָביל. אָבער די טאַנטע גיט אויף מיר אַ קוק און איך גיי מיט אַים אין זיין אויטאָמאָביל ווי אַ פאַרמשפטע...

מיר פאָרן אָפּ עטלעכע גאַסן. דער בוקקיפער נעמט מיך שוין אַרום און קנייפּט מיך. איך ווער זייער שאָקירט. זיין באַנעמונג עקלט מיך. איך ווייל ער זאָל זיך אומקערן צוריק צו מיין טאַנטעס הויז.

אָבער דער „בוקקיפער" איז שוין זיכער מיט מיר. די טאַנטע האָט אים צוגעזאָגט... און ער האָט זיך נישט אַנטוישט. דאָס פאָטאָגראַפישע בילד וואָס מיין טאַנטע האָט אים געווויזן איז אַ שאָטן קעגן דער ווירקלעכקייט... און ער לייגט ווידער אַוועק זיין לאָפּע אויף מיין קני. מיך עקלט פון זיינע רייד און איך קריג אַ בויך־ווייטיק...

איך זאָג אים, ער זאָל מיך אַהיימנעמען ווייל איך פיל זייער נישט גוט און ווען ער ברענגט מיך צוריק אין מיין טאַנטעס שטוב, זיצט ער נאָך אַביסל און פאַרלאָזט דאָס הויז.

מיין טאַנטע ווייל וויסן וואָס ער האָט געזאָגט? אויב ער האָט זיך מיר דערקלערט אין „ליבע"?

יאָ, טאַנטע, דאָ אין אַמעריקע דערקלערט מען זיך אין ליבע מיט פרעכע הענט. ביי אונדז — פון וואַנען איך קום — וואָגט מען עס נישט...

און דאָס ערשטע מאָל בין איך ווידערשפּעניק און זאָג מיין טאַנטען, אַז איך וועל מער קיינמאָל נישט פאָרן מיטן „בוקקיפער"...

מיין ערשטער „דזשאַב"

אין אַ האַלב־פינצטערן קעלער זענען געווען צוויי צימערלעך. די פענצטער האַלב־איינגעוואַקסן אין דער ערד. און די אויבערשטע העלפט האָט אַרויסגעקוקט צו אַ גרויער נאַקעטער וואַנט. ביי אַ לאָנגן טיש זענען געזעסן דריי עלטערע פרויען און געניייט איבערגעניצעוועטע אַלטע העמדער...

דריי עלעקטרישע לעמפּלעך האָבן באַלויכטן די מידע פנימער פון די בלאַסע, צעקנייטשטע פרויען. זיי האָבן איבערגעקערט די צעריסענע קאָלנערס פון די העמדער און זיי צוריק צוגענייט. אַהין אין קעלער האָט מיך מיין טאַנטע געבראַכט אויף מיין ערשטער שטעלע. ביי אַ לאָנגן פרעס־ברעטל האָט מען מיך

אַוועקגעשטעלט, אויסצופֿרעסן די אַלטע פּאַרריכטע העמדער און צונייען די אָפּגעריסענע קנעפּלעך און אויסצוגלעטן די איבערגעקערטע צעריסענע קאַל־נערס...

גייענדיק צופּוס צו דער אַרבעט פּלעג איך זען דעם פּרימאַרגן־געלאַף פון פּרויען און מענער. יעדער יאָגט זיך שנעל אויף דער פֿלאַטפֿאָרמע פון די סאָבוויי־באַנען און איך, מיט בענקשאַפֿט, לאָז זיך אַראָפּ אין קעלער און פּרעס די העמ־דער מיט אַ גרויסן ביגל־אייזן. די ווייסע נאָך קינדערשע הענט גלעטן אויס די שווייסיקע העמדער...

מיטאָג־צייט. ווען אַלע זעצן זיך אַוועק, עסן אַ סענדוויטש, שטיי איך נאָך אַלץ און פּרעס, וואַרטנדיק דער באַלעבאָס זאָל מיך הייסן זיך אַוועקזעצן... דע־מאָלט הייב איך אויף מיינע אויגן און שלאָג זיך אָן אין דער שטייגערנער וואַנט. וואָס פֿאַרשטעלט מיר די זון...

פֿאַרנאַכט קום איך אַהיים, העלף איך נאָך מיין טאַנטען מיטן געשיר און אייל זיך אין דער אָוונט־שול צו לערנען די ענגלישע שפּראַך...

אין דער אָוונט־שול עפּנט זיך אַ נייער האָריזאָנט פֿאַר מיר... יונגע מיידלעך און בחורים, ערשט געקומען פון אייראָפּע, פֿאַרנעמען די בענק און לערנען פלייסיק די ענגלישע שפּראַך, די שפּראַך פון לאַנד.

סוף וואָך דערלאַנגט מיר דער באַלעבאָס אַ קאָנווערט. איך צייל איבער מיין ערשטן פֿאַרדינסט — פּערצן דאָלאַר. און איך דענק: איך בין די רייכסטע אין אַמעריקע... פּערצן דאָלאַר...

איך ברענג עס מיין טאַנטען. זי נעמט אַראָפּ פינף דאָלאַר פֿאַר מיין עסן און קוואַרטיר. און דאָס איבעריקע הייסט זי מיר שפּאָרן און אַהיימשיקן צו מיינע עלטערן...

איינמאָל באַגעגן איך אַ קרוב און ווען מיר רעדן זיך פֿאַנאַנדער געפּעלט אים נישט די שטעלע, וואָס מיין טאַנטע האָט פֿאַר מיר צוגעגרייט און ער רע־קאָמענדירט מיך צו זיינעם אַ פּריינט: אַ מאַניפּעקטשורער וואָס האָט אַ קליידער־פֿאַבריק, איך זאָל ביי אים אַרבעטן.

איך פֿאַרלאָז מיין דזשאָב און ווער אַ „דרעיפּער" אין האַרץ פון אַ ניו־יאָרקער פֿאַבריק. מיר געפּעלט זייער מיין נייע אַרבעט. די שיינע מאַניקין־פּיגורן, וואָס קוקן אויס ווי לעבעדיק און מען מעסט אויף זיי אָן די קאָלירטע קאָסטיומען, טיולענע קליידער.

עס ליגן קוישן מיט אויפּגעשטעפּטע ראָזע און בלויע טיילן קליידער און איך פֿאַרשפּיליע די שפּילקעס. פון די שטיקער אויפּגענייטע טיילן ווערן גאַנצע קליידער און די פּיגורן דאָכט זיך מיר זענען ווי לעבעדיקע מיט וואַרעמע גלי־דער און זיי באַוועגן זיך...

ניין, דאָס איז נישט קיין וואַקסענע פיגור, זי פילט דאָס פלאַטערן פון טיו־לענעם ראָזע קלייד, זי וויל גיין אַ טאַנץ. דאָס בין איך — אָט די פיגור און איך פיל אויף מיין לייב דאָס רוישן פון זיידענעם קלייד...

נאָר פֿלוצלינג דערפיל איך צוויי שפּיזן־אויגן, ווי פון אַ וואַלף... לעבן מיר שטייט דער פאַרמאַן און בייזערט זיך און זידלט מיך: זע וואָס האָסט געטאָן?! פאַרפלעקט דאָס קלייד מיט בלוט!

איך שטיי שולדיק און פאַרשעמט, וואָס מיין פאַנטאַזיע האָט מיך אַוועקגע־טראָגן אין אַ שווינדל־טאַנץ און מיט די שפּילקעס צעשטאָכן מיינע פינגער און פאַרפלעקט דאָס קלייד אויף דער פיגור.

נאָך דער וואָך באַצאָלט מען מיר אַכצן דאָלאָר און דער פאַרמאַן הייסט מיר זוכן אַ נייע שטעלע...

מיין בענקשאַפט נאָך מיין היים און נאָך מיין מאַמען...

איך בין געווען דאָס אויג פון קאָפּ ביי מיין מאַמען.

אירע בריוו פלעגן ווייזען און קלאָגן נאָך מיר. אָט שרייבט מיין מאַמע: יעדן טאָג שטעל איך אויס די טעלער אויפן טיש און איך פאַרגעס זיך, אַז דו מיין קינד ביסט נישטאָ אין דער היים. איך שטעל אַוועק אַ טעלער פאַר דיר און דער טעלער בלייבט ליידיק. אָ, וויפיל וואָלט איך געגעבן, איך זאָל דיך קאָנען זען מיט מיינע אויגן. דו ביסט געווען די קרוין פון מיין שטוב. ביסטו אַוועקגעפאָרן, בין איך געבליבן אָן אַ קרוין...

נאָר גאָט זאָל מיך נישט שטראָפן פאַר די ריידן, איך האָב דאָך פינף ליכטיקע קינדער. דיין שיינע שוועסטער און דיינע פיר ברידער. אַזויפיל מאָל ביסטו שיער פאַרשניטן געוואָרן פון מיר. איך האָב זיך דאָך אַזויפיל אָנגעליטן וועגן ביסט געווען קראַנק. נאָר די טערערן פון מיינע אבות האָבן דיך אויסגעבעטן. און איצט האָב איך אַליין — ווי אברהם האָט געפירט יצחקן — אַוועקגעשיקט דיך אַליין קיין אַמעריקע, ווייל איך האָב געזען און געפילט, דאָס דו ביסט באַרופן צו גרעסערס, ווייל דו ביסט באַשאַנקען מיט גאָטס־מתנה — צו זיין אַ דיכטערן און ווי דבורה־הנביאה וועסטו האַלטן הייליק די פעדים פון אונדזער אויסגע־פרווט יידיש מאַרטירער־פאָלק...

נאָר גרויס איז מיין בענקשאַפט. יעדעס שטיקל פּאַפּיר, וואָס דו האָסט אָנגעשריבן אַ ליד און עס איבערגעלאָזן, לייגן איך נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל עס נאָענט צו מיין האַרץ... קומט דיין טאָטע אַהיים ביינאַכט פון דאָרף, פון זיין שווערער פרנסה, זעצן מיר זיך ביידע אַוועק ביים לאָמפּ, נעם איך אַרויס די וואַרעמע בייגעלעך פּאַפּיר פון לעבן מיין האַרץ און איך לייגן זיי פאר דיין

טאַטז, און גלייב מיר קינד, וועז איך קוק אין דיין טאַטנס פּנים, דו געדענקסט דאָך וועז ער פלעג שבת זינגען מיטן רבין, אָ, דער הייליקער אויסדרוק אויף דיין טאַטנס פּנים, שטראַלט פון אים אַרויס און ער רעדט נישט, נאָר ער זינגט שטיל אין דער נאַכט, דעם רבינס ניגון...

נאָך אַזעלכע בריוו פון מיין מאַמען, פלעג איך אויסגיסן מיין פּאַרבענקט האַרץ אין נייע לידער צו מיין מאַמען. איך פלעג זיי נישט אַוועקשיקן, זי זאָל נישט זען מיין טיפע בענקשאַפט צו איר. יעדעס ניי ליד האָב איך געשריבן נישט מיט טינט, נאָר מיט טרערן...

און דאָ געפין איך זיך אין אַ שיינער ציכטיקער שטוב, מיט רייכן מעבל, אָבער מען טאָר נישט אַ שפּאַן טון, וואָס קאָן חלילה אָנרירן די אָפּגעגלאַנצטע פּאָדלאָגע פון מיין טאַנטעס שיינער, ציכטיקער שטוב...

אַלע בריוו וואָס מיין מאַמע פלעג צו מיר שיקן זענען פרייער אויפגעעפנט געוואָרן פון מיין טאַנטען און ווי נאָר איך בין אַריין פון דער אַרבעט, פלעג זי גלייך ווי אַ וואָראַנע אַ פאַכע־טון מיט מיין מאַמעס בריוו מיר אין פּנים אַריין, פאַרוואָס איך האָב נישט אַהיים־געשריבן?

עס האָט נישט געהאָלפן קיין רייד און געבעט, אַז זי זאָל מיר גלייבן אויפן וואָרט. אַז איך האָב יאָ געשריבן אַהיים, די בריוו וועלן נאָך מסתמא אָנקומען, אָבער מיין טאַנטעס כעס פלעגט זיך צעפלאַקערן אין אַ פייער און מיר שיער אויפעסן מיט אירע שטראָף־רייד...

איין טאָג בין איך אַוועק צו דער אַרבעט, אין קאָפּ האָט מיר געשווינדלט, איך האָב געפילט ווי די ערד שווינדט אונטער מיר... איך האָב געאַרבעט אין אַ פאַבריק, ווי מען פּאַקט אַריין קעמעלעך אין ווייסע קעסטעלעך. אַרום די טישן זענען געזעסן נאָר יונגע מיידלעך און אויסגעלייגט אין די ווייסע שאַכטלען גלאַנ־ציקע קעמעלעך מיט בלישטשענדיקע שטיינדעלעך.

אין קאָפּ האָט זיך מיר געדרייט און די קעמעלעך האָבן זיך אָנגעהויבן צו רירן. די מיידלעך, ווי זיי וואָלטן מיט די הענט געהאַלטן רודערס און געדר־דערט, אַהין און אַהער און איך וויג זיך ווי אויף אַ שיף... די קעמעלעך שפּרינגען אויף ווי פייגל אין דער לופטן און פליִען אין צעפליגלטע מחנות...

די אויפזעערן איז צוגעקומען צו מיר. מיך אָנגעריט ביים שטערן. איך האָב אויף איר געקוקט מיט פּאַרנעפּלטע אויגן. זי האָט מיר געהייסן אַהיימפּאָרן פרייער פון אַלע מיידלעך. זי איז זיכער, איך האָב הויכע טעמפּעראַטור, איך זאָל גלייך זיך אַרייניגיין אין בעט אַריין...

איך בין קוים אַ לעבעדיקע אַריין אין מיין טאַנטעס שטוב. די צונג איז מיר געוועזן ווי אַ שוועריע פּאַנצער. ווי נאָר איך האָב געעפנט די טיר האָט די טאַנטע מיך באַגעגנט מיט אַ געשריי און געפּאָכט מיר אין פּנים מיט אַ בריוו פון מיין מאַמען...

איך האָב געווײַנט פֿאַר מײַן טאַטנטן אוּן זיך געשווירן — איך האָב יאָ געשריבן אַהיים, אוּן דערצו נאָך אַריינגעלייגט פּינף דאָלאַר אין קאָנווערט פּוּן מײַן פֿאַרדינסט.

אָבער עס האָט נישט געהאָלפֿן מײַנע רייד. זי איז צוגעלאָפֿן צום בעט, ווו מײַן קיישעלע מיט די לידער זענען געשטאַנען, אָ שלעפּ געטון דאָס קיישעלע אוּן גלייך מיך געהייסן פֿאַרלאָזן איר הויז אוּן זיך אָפּטראָגן מיט די ווײַרשיקעס, וואָס צוליב זיי שרייב איך נישט אָ בריוו אַהיים צו מײַן מאַמען...

אוּן זי האָט אַרויסגעשטעלט דאָס קיישעלע אויף יענער זייט טיר.

אין קאָפּ האָט מיר געשווינדלט, איך בין געווען זייער קראַנק. אין מײַן גרויסער פֿאַרצווייפלונג, האָט מיך אָ צי־געטון צום אָפּענער פּענצטער — אפשר וואָלט געווען בעסער איך זאָל זיין טויט. איך זאָל מער נישט הערן די שטראָפּרייד פּוּן מײַן טאַנטע...

נאָר גלייך לויפֿנדיק צום פּענצטער האָט אָ טויך־געטון מײַן מאַמעס פּנים... ניין, דאָס קאָן איך איר נישט אָפּטון, ניין, איך טאָר נישט שטאַרבן פֿאַר מײַן טאַנטען... איך וועל אַלץ איבערטראָגן, אוּן נאָך זען מײַן מאַמען...

איך בין אַרויס אויף יענער זייט טיר, זיך אַוועקגעזעצט אויפֿן קיישעלע, ווי מיינע שטומע לידער זענען געלעגן אוּן שטיל אין זיך געווײַנט אויף מײַן אומגליקלעכן לעבן, אויף מײַן ביטערן גורל, ווען פֿלוצלינג האָט זיך באַוויזן די געשטאַלט פּוּן מײַן אָנקל. ער האָט מיך געזען זיצן אָ פֿאַרווײַנטע אויפֿן קיישעלע, ער האָט מיך אויפֿגעהויבן כּמעט אויף די הענט אוּן מיך אַריינגעטראָגן צוריק אין שטוב אַריין...

אוּן זאָגנדיק צו מײַן טאַנטע: ווי שעמסטו זיך נישט אַרויסצוואַרפֿן דיין ברודערס קינד? זע, ווי זי פֿלאַמט, זי איז קראַנק, ווי האָסטו נישט קיין מורא פֿאַר גאָט?

ער האָט גלייך אויפֿגעשטעלט מײַן אויפֿשטעל־בעטל אוּן מיך אַריינגעלייגט אין בעט. די טאַנטע איז צוגעקומען אוּן מיך געהייסן אויפֿמאַכן דאָס מויל אוּן אָ געשריי געטון: זע איר האַלדז, זי האָט זיכער דיפטעריע, ווי קאָן זי שלאָפֿן אין זעלבן צימער מיט מײַן זון? ער וועט דאָך איבערנעמען פּוּן איר די קראַנקייט!

מער האָב איך נישט געהערט. איך געדענק ווי דער אָנקל איז אָ גאַנצע נאַכט געזעסן לעבן מיר אוּן געלייגט מיר קאַלטע קאָמפּרעסן צום האַלדז. ער האָט מיר געגעבן אַספּירינען, אוּן זיך נישט אויסגעטאָן.

אין דער פרי האָב איך געפּילט בעסער. שכנים זענען אַריינגעקומען אוּן יעדנס פּרעמדע האָנט האָט מיך געהיילט אוּן יעדנס רחמנותדיקער בליק האָט מיך געטרייסט.

מײַן טאַנטע איז ווידער געוואָרן גוט צו מיר אוּן מיר דערלאַנגט אַלע מאָל עפּעס אין מויל אַריין.

דעמאָלט האָב איך געשריבן אַ בריוו צו מיין מאַמען, ווי גוט מיין טאַנטע איז צו מיר, ווי אַ צווייטע מאַמע...

דער ווייטער ים האָט אונדז צעטיילט און געפירט בריוו פון מיין מאַמען און איר האָרץ האָט געפילט, אַז צווישן די אותיות זידן פאַרגליווערטע טרערן פון איר צעשיידט און בענקנדיק קינד, וואָס זי וועט מער שוין קיינמאָל נישט זען מיט אירע אויגן...

חנהלע

איך האָב זי פון דער היים נישט געקאָנט. זי האָט געווויינט אין טשאָרטקאָוו און איך אין מאָנאַסטרישטש. זי איז געווען אַ קינד פון רבינס הויף און איך אַ קינד פון מלחמה... אַ קינד פון נע־ונד...

אונדזערע זיידעס זענען געווען ברידער. איר זיידע, דער גייסטיקער דער־צייער און גבאי פון טשאָרטקאָווער רבין, וואָס איז געווען באַוווסט ביי אַלע חסי־דים אין גאַליציע, און מיין זיידע, ר׳ יאָסל־דוהל, דער תלמיד־חכם און גרויסער קבצן.

פלוצלינג איז זי אַרײַנגעקומען צו מיין טאַנטעס שטוב זען די גרינע קוזינע. איך האָב זי דערזען אין איר בלויקייט, מיט די רויטע באַקן און בלויע אויגן און דאָס שיינע קלינגענדיקע געלעכטער. איך בין געזעסן אײַנגעבויגן, דערשראָקן, פאַרבענקט און פאַרחלומט און זייער ביי זיך דערשלאָגן...

זייענדיק שוין עטלעכע חדשים אין גאָלדענעם לאַנד איז זי מיך ערשט געקומען זען און גלייך האָט זי געבעטן איך זאָל איר צייגן מיינע לידער.

די לידער זענען געלעגן אין קיישעלע אונטערן בעט און זענען געווואָרן ביי מיר ווי אַ קללה. די טאַנטע האָט זיך מיט זיי געווואָרפן און דאָ קומט אַ קוזינע און הייסט מיר איר ווייזן מיינע לידער.

איך האָב עס נישט געוואָלט טון. אָבער זי איז צוגעשטאַנען צו מיר. האָב איך אַ שעמעוודיקע אַרויסגעשלעפט דאָס קיישעלע פון אונטערן בעט און זענען דער־לאַנגט איר אַ פולן העפט לידער געשריבן אין דייטש, ווייל אויף ייִדיש האָב איך נאָך דעמאָלט נישט געשריבן.

איך האָב אַ בלעטער־גענטון דאָס ערשטע לייד, וואָס איז מיר געקומען פאַר די אויגן. עס האָט געהייסן „דער דריטער". דעם אינהאַלט האָב איך שוין געשילדערט אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל, ווי אין אונדזער שטעטל האָט אַ פּאָליאַק דערהרגעט אַ ייִדן אינמיטן העלן טאָג. ער איז געזעסן אין מאַרק און פאַרקויפט עפּל, האָט דער פּאָליאַק אַן שום וואָרענונג אַ זעץ־געטון אים אין קאָפּ און אויפן אָרט אים דערהרגעט, דעם קויש מיט די עפּל צעשאָטן איבערן מאַרק און שעלטנדיק אַלע ייִדן זיך ווייטער געגאַנגען...

דער יִד איז געווען דער אייניציקער פּרנסה־געבער פון זיין קראַנק ווייב און זעקס פּיצלעך קינדער. דאָס גאַנצע שטעטל מיט די יִדן האָט אויפגעשווי־דערט פונעם מאָרד און דער מערדער איז אַרומגעגאַנגען פריי...

די יוגנט האָט באַשלאָסן צו שאַפן אַ פּאָגראָם אויף דער אלמנה און די יתומים.

מען האָט אין אַ האַלב־פּאַרבערנטער שטאַל געמאַכט אַ באַל. די גאַנצע שטאָט יוגנטלעכע זענען געקומען טאַנצן און איך צווישן זיי.

טאַנצנדיק אין קאַראַהאָד, האָב איך געזען דעם טויטן טאַנצן מיט אונדז. ער איז געווען דער דריטער...

דאָס ליד האָב איך שפּעטער פאַרגעלייענט אין שטאָט און עס איז געפאַלן אַ רעגן מיט געלט פאַר דער אומגליקלעכער משפּחה...

איך האָב עס איבערגעלייענט פאַר חנהלען. אין אירע אויגן זענען גע־שטאַנען טרערן. זי האָט מיך אַרומגענומען און מיר אַ קוש־געטון און הייסט מיך גלייך אַרײַנשיקן דאָס ליד אין „טאָג". איך האָב נישט געליענט קיין יִדישע צייטונגען און נישט פאַרשטאַנען וואָס עס הייסט דער „טאָג".

פרעג איך חנהלען אויב דער „טאָג" דרוקט אויך אין דייטש? ענטפערט זי מיר, אַז ניין, נאָר זיי וועלן עס שוין איבערזעצן אויף יִדיש. זי איז זיכער אין דעם און זי הייסט מיר אַדרעסירן דעם בריוו צו גלאַנץ־לעיעלעסן.

עס איז מיר ליב געווארן חנהלעס שפּראַך. חנהלעס אויסזען און גלייך האָב איך דערפילט, אַז אַמעריקע איז נישט דער גייסט פון מיין טאַנטען. עס איז דאָ אַ חנהלע, וואָס פאַרשטייט מיין געמיט. איך דאַרף איר גאָרנישט זאָגן, זי ווייסט אַליין וואָס איך טראַכט און ווי איך פיל...

זי זאָגנט זיך מיט מיר און זאָגט, איר מאַן לעווין וועט מיך קומען נעמען צו זיך.

די גאַנצע שטימונג האָט זיך ביי מיר געביטן. ביינאַכט האָב איך אַרויס־געגומען עטלעכע לידער, נאַטור־לידער און אַוועקגעשיקט אויפן אַדרעס, וואָס חנהלע האָט מיר געלאָזט. און ווי איבערראַשט בין איך געוואָרן. אין עטלעכע טעג שפּעטער, באַקום איך אַ בריוו פון „טאָג", אונטערגעשריבן: גלאַנץ־לעיע־לעס...

און ער שרייבט מיר:

געערטעס פריילן, אייערע לידער האָבן מיר באַקומען. איר האָט אַ סך טאַלאַנט. איך וויל אייך זען. שרייבט אויף יִדיש, ווייל דער „טאָג" איז אַ יִדישע צייטונג. איך האַף צו האָבן אַ סך נחת פון אייך. קומט אַרויף אין רעדאַקציע.

עס זענען אַוועק וואָכן. איך האָב זיך געשעמט צו גיין אין דער רעדאַקציע, צו זען די שרייבער. דערווייל איז מיך געקומען זען נאָך אַ קרוב פון מיין טאַטנס צד, הערש־מענדל הירש, אַן עלטערער און זייער אינטעליגענטער און איידעלער

מענטש, אַן אָנגעלעזענער מיט דער ייִדישער ליטעראַטור און ער בעט מיך אויך צו וויזן אים מיינע לידער.

דאָ צייג איך אים דעם בריוו פון „טאָג" און ער הייסט מיר, למען־השם, צו־גיין צום „טאָג"; נאָר איין זאַך זאָל איך נישט דערציילן, אַז איך בין געבוירן אין גאַליציע... דאָ אין אַמעריקע האָט מען פיינט גאַליציאַנער.

איך קוק אויף אים מיט וווּנדער. דאָכט זיך: ביי אונדז אין גאַליציע אַזוינע טייערע, ערלעכע, שיינע ייִדן. פֿאַרוואָס זאָל מען זיי פיינט האָבן?

און איך באַשליס ביי זיך: פֿאָרן צום „טאָג" אָפּצונעמען מיינע דייטשע לידער...

חנהלע האָט שוין נישט געוואָרט. זי האָט געשיקט איר מאַן לעווינען מיך ברענגען צו זיי אין שטוב. אין איר הויז, פון דער וואַרעמער אַטמאָספערע, האָב איך אָנגעשריבן נייע לידער פון פרייד און ליבע.

אין אַ שיינעם טאָג בין איך אַראָפּגעפֿאָרן אויף איסט־בראָדוויי.

מיט ציטערדיקע און שעמעוודיקע טריט בין איך אַרויף אין רעדאַקציע.

איך האָב זיך געפרעגט אויף לעיעלעסן. גלאַנץ־לעיעלעס איז מיר אַנטקעגן געקומען. ער האָט אויף מיר געקוקט מיט צוויי בליץ בעז־אויגן און מיר אויס־געשטרעקט אַ וואַרעמע האַנט.

און ווי וווּנדערלעך מען האָט מיך באַגעגנט. ייִדישע מיטאַרבעטער זענען מיר אַנטקעגן געקומען מיט אָפענע אַרעמס. אַלע האָבן שוין געקאָנט מיינע לי־דער. די זעלבע לידער וואָס איך בין געקומען אָפּנעמען...

לעיעלעס, האָט מיר געזאָגט, איך זאָל זיך לערנען ייִדיש און שרייבן אויף ייִדיש. דעמאָלט וועט דער „טאָג" זיי דרוקן.

איך האָב נישט געלייקנט אַז איך קום פון גאַליציע. און עטלעכע יאָר גע־לערנט אין ווין און באַהערש פולשטענדיק די דייטשע שפּראַך און גערעדט מיט לעיעלעסן וועגן די דייטשע קלאַסיקער: וועגן היינען, געטען און שילער אוּן וועגן מיין אויסדערווייל־טן דיכטער: ריינער מאַריאַ רילקע.

גלאַנץ האָט מיך צוגעפּירט און זיך מיט מיר געזעגנט.

איך האָב צוריקגעטראָגן דאָס בינטל דייטשע לידער מיטן געפיל, איך וועל נאָך קומען צוריק מיט ייִדישע לידער...

די גאַס האָט געזונגען אונטער מיינע טריט. מענטשן זענען מיר אַנטקעגן־געקומען, אומבאַקאַנטע מענטשן. איך האָב געטראַכט: אַ, מענטשן מיינע, אום־באַקאַנטע, איך וועל אַמאָל אייך אויסזינגען אין מיין געזאַנג, וואָס דרימלט אין מיר אַזוי ווי אַ קוואַל אוּן זוכט אַ וועג אַרויסצושפּילן אין די שענסטע רעגנ־בויגנדיקע פֿאַרבן, אינעם לשון פון מיין טאַטע־מאַמע, אינעם לשון פון מיין גא־ליציאַנער היים, וווּ מיין וויג איז געשטאַנען...

אַ, מענטשן! קוקט אויף מיר, איר קאָנט מיך נישט, נאָר אַמאָל וועט איר

מיך לייענען. איך בין דער באַרג וואָס טראָגט אין זיך דעם קוואַל, דעם קוואַל פון נאָך נישט אויסגעזונגען געזאַנג... איך וועל אויסזינגען אייער צער און אייער פרייד, איך וועל צוזאַמענגיסן מיין גאַליציאַנער בלויען הימל מיטן הימל פון זוניקער אַמעריקע.

מענטשן אומבאַקאַנטע, בענטשט מיך, וואַרט אויף מיר, איך בין געקומען צו זיין און צו זינגען, אמן.

דער שרייבער־באַל...

אַ גרויסער רונדער זאַל מיט לאָמפּן און פּנימער. אַהין האָט מיך חנהלע געבראַכט זיך צו באַקענען מיט יידישע שרייבער.

חנהלע דערקלערט מיר: איינמאָל אַ יאָר קומט פּאָר אַ שרייבער־באַל און דאָס פּאָלק קומט זיך באַקענען פּנים־אל־פּנים מיט די שרייבער און דיכטער.

איך האָב קיינעם פון זיי נאָך נישט געלייענט, זייערע ווערק זענען מיר אומ־באַקאַנט. אָט שטייַ איך אין אַווינקל פון רוישיקן זאַל און קוק אויף זיי. די פּנימער געווויינלעכע, אַזוי ווי מענטשן פון גאַס, עס איז נישטאָ קיין שום רי־טערלעכקייט. מיידלעך פלאַטערן אַזוי ווי שמעטערלינגען. געטומל און גערויש.

פּלוצלינג בין איך אין אַ קרייז פון דריי. עס זענען דיכטער יונגע, וואָס גרופּירן זיך אַרום דער „פּעדער". דער רעדאַקטאָר איז אהרן קאַרלין. אַ קיילעך־דיקער מענטש, ווי אַ פּעסל, מיט קליינע קלוגע אויגן, מיט שיטערע האָר, מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל. דער צווייטער איז א. לוצקי. ער שטייט אויסגעבויגן אַזוי ווי אַ פּידל, אָדער אַ פייל. מיט בלויע אויגן, ניין — אין איין בלויען אויג— איז ווי אַ גרויער שאָטן, ווי ביידע אויגן וואָלטן געווען צעקריגט מיטאַנאַנדער, נאָר דאָס בלוי לאַכנדיקע אויג איז גובר דאָס שאָטנדיקע אויג. זיינע באַוועגונגען, אומרויקע און שוועבנדיקע, ווי ער וואָלט פליען אין דער לופט.

דער דריטער איז אהרן ראַפאפּאָרט. אַ שטילער און פּאָרשנדיקער, עטוואָס שעמעוודיק, מיט אַ קאָפּ שוואַרצע געדיכטע האָר און שוואַרץ־געראַמטע ברילן...

זיי אַלע האָבן מיך אַרומגערינגלט ווי אין אַ ראָד און איך רעד צו זיי אין דייטש. עס ראַשט און עס רוישט. די מוזיק שפּילט. און דאָ שוועב איך אַוועק אין אַ טאַנץ. פרייַדיקע פּנימער וואַלצן אין איין גרויסער מענטשלעכער מאַסע.

איינער פון יענעם ווינקל קוקט אויף מיר ווי איך טאַנץ. איך באַגעגן זיך מיט זיינע שטילע דורכזיכטיקע בליקן. ווי די אויגן וואָלטן מיט מיר מיטגעטאַנצט און ציען מיך ווי מיט שטריק צוריק צום ווינקל...

אהרן ראַפאפּאָרט קאָן נישט טאַנצן, אָבער דערפאָר זיצט ער שוין ווידער מיט מיר און גיט מיר די ערשטע לעקציע וועגן פּאָעזיע.

אמתדיק געזאגט האָב איך זייער ווייניק פאַרשטאַנען וועגן פאָרם און אינ־האַלט, ווייל אויב אַ ליד ווערט געבוירן איז עס שוין געשטאַלטיקט, עס האָט שוין הענט און פיס, אויגן און ליפּן, עס האָט שוין אַ פּנים. פאַרשטייט זיך, מען דאַרף עס אַרומוואָשן און עס אויסוואַרעמען. די הויפּט־זאַך איז — דאָס באַשאַ־פענע ליד, ווייל „באַשאַף" איז נאַטירלעך און עכט.

אהרן ראפאפאָרט האָט צו מיר געזעדט וועגן אינהאַלט און פאָרעם און איך האָב געקוקט אַראָפּ צו דער ערד, צו זיינע שיך און באַמערקט: די בענדלעך זענען נישט גוט פאַרשנירט און זיינע שיך ווייסן נישט פון קיין גלאַנץ. אָבער אַ מאָדנע כח האָט געהאַט זיין וואָרט. ווי איך האָב נישט פאַרשטאַנען האָט זיין וואָרט דורכ־געדרונגען אין מיין בלוט.

א. לוצקי האָט מיך איינגעלאַדן טאַנצן. דער זאַל האָט זיך געדרייט מיט די מענטשן, יונגע און מיטליאָריקע, פרויען און מענער און עס איז געווען ווי אויף אַ היימישער חתונה... און דאָ זיך איך שוין ווידער אין דער „דריי אייניקייט": ראפאפאָרט, לוצקי און אהרן קאַרלין און זיי בעטן מיך, איך זאָל פאַר זיי לייענען פון מיינע לידער אויף אויסנוויניק.

איך לייען פאָר אַ דייטש ליד: „אין דער לופטן" און קאַרלין זאָגט, ער וועט עס גלייך איבערזעצן אויף ייִדיש און עס אָפּדרוקן אין דער „פעדער".

אהרן ראפאפאָרט גיט מיר ווידער אַ לעקציע וועגן פאָרעם און אינהאַלט און איך טראַכט ביי זיך: איך בין נישט קיין פּאָעט, איך שרייב בלויז וועגן זאַכן וואָס טוען מיר ווייַ. זיי דאַרפן נישט קיין פאָרעם, ווייל ווען עס ציט מיר אַ פינגער און עס טוט מיר זייער ווייַ, מוז איך עס אויסקוועטשן, איך מוז עס אַנ־שרייבן, אויב נישט ווען עס צעשטערן מיין האַרץ־געפיל.

די אַלע לידער, וואָס איך האָב דעמאָלט געשריבן האָב איך נישט געשריבן צוליב דעם, וואָס איך וויל זיין אַ פּאָעט. עס איז געווען דער איבער־מענטשלעכער כח, אַזוי ווי דער כח פון דער נאַטור, וואָס פרעסט זיך אַריין אין בוים און דער בוים מוז אויפשפּראָצן מיט בליונג...

אַזוי ווי דער קוואַל וואָס מוז דורכלעכערן אַ בארג און אַרויס אויף דער ליכטיקייט, אַזוי קומען צו מיר לידער פון דער טיפענישׂ און זיי פאָרמירן זיך אומבאַוווסט אין שורות, וואָס מען רופט: לידער...

פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב זיי די אַלע זאַכן אין מיין סודותדיקן באַנעם נישט דערציילט, בלויז שטיל צוגעהערט זיך צו די רייד. די מוזיק האָט געטרו־בעט, די פּויקן האָבן געפּויקט און פּאַרלעך האָבן זיך געדרייט אין וואַלקנס רויך ווי אין כמאַרעס...

צווישן די טאַנצנדיקע פּאַרלעך האָט זיך איין קאָפּ העכער אויסגעשיילט. עס איז געווען די אויסטערלישע **געשטאַלט פון משה נאַדיר.**

חנהלע האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר אים.

משה נאַדיר האָט מיר געגעבן די האַנט און ער האָט אויסגעקוקט ווי אַ הויכער טאָפאָל אין מענטשלעכן וואַלד פון די אַלע דיכטער.

משה נאַדיר האָט געוואָלט וויסן פון וואַנען איך קום און ווען חנהלע האָט אים וועגן מיר דערציילט, אַז איך שרייב לידער, האָט נאַדיר באַמערקט: זי שמעקט מיט ווייצענע זאַנגען פון מיין נאַרעיוף אין גאַליציע...

איך האָב זיך זייער פאַרשעמט און נישט געוווסט וואָס צו ענטפערן...

אהרן ראפאפאָרט איז שוין ווידער געשטאַנען לעבן מיר. און דאָ איז צו־געקומען אברהם רייזען. ער איז געווען דין און געטראָגן אַ שוואַרצן אָנצוג. ער האָט מיר אויסגעצויגן זייער אַ פריינטלעכע האַנט. אין זיינע שוואַרצע אויגן האָבן פריילעכע פייערן געטאַנצט. ער האָט געקוקט צו לוצקין און צו ראפא־פאָרטן און מיך געפרעגט צי איך האָב זיך שוין געדרוקט. רייזען האָט געבעטן ראַפאַפאָרטן ער זאָל מיך ברענגען צו אים און צו זיין שרהלען אַהיים און איך זאָל מיטברענגען מיינע לידער און זיי פאַר אים לייענען. דערפאַר האָט ער געזאָגט, ער קאָן גוט דייטש און איך זאָל זיך נישט שעמען.

רייזען האָט מיר געמאַכט אַ סך קאָמפּלימענטן און געפרעגט ווי אַלט איך בין.

איך האָב געענטפערט: איך בין נאָך נישט קיין זיבעצן יאָר, און זיך נאָך מער פאַרשעמט פון זיינע קאָמפּלימענטן אין מיין קעגנווארט.

און דער קלוגער דערפאַרענער דיכטער אברהם רייזען האָט אָנגעהויבן אויסצורעכענען די מעלות פון לוצקין און ראפאפאָרטן...

האָב איך זיך נאָך שטאַרקער פאַרשעמט און לוצקי האָט רייזענען אַזש אַרומגענומען פאַר זיין קלוגשאַפט...

דער זאָל איז געוואָרן שיטערער. די מענטשן האָבן זיך אָנגעהויבן אָנצוטאָן אין די מאַנטלען. אין קאָפּ האָט מיר געשווינדלט. ראפאפאָרט האָט מיך געבעטן, ער וויל מיך באַגעגענען ביי חנהלען אין שטוב און איך זאָל ברענגען מיינע לידער־העפטן און אַלץ נאָך געריידט צו מיר וועגן פאַרעם און אינהאַלט.

איך האָב שוין מער נישט געהערט דעם אינהאַלט, נאָר זיין שטים האָט זיך געגאָסן ווי וויין אין מיין בלוט און מיר איז וואַרעם געוואָרן. איך האָב אַלץ געקוקט אַראָפּ צו זיינע שיך און זייער געוואָלט זיך אָנבויגן און אים פאַרבינדן ריכטיק די לויזע בענדלעך פון זיינע שיך, וויל אַ פּאָעט דאַרף אויסקוקן שיין, ער זאָל זיך אַריינפאַסן אין זיין פאַרעם און אינהאַלט פון זיין נשמה־ליד...

אין אַמעריקע זיינען אויך ביימער פאַראַן

אהרן ראפאפאָרט האָט זיך באַשטעלט מיט מיר ביי חנהלען אין הויז און איך האָב אים געלייענט מיינע לידער. איך האָב שוין געהאַט נייע לידער, וואָס איך האָב געשריבן דאָ אין אַמעריקע.

מאָדנע, ווי איך בין געווען שעמעוודיק אין דער גאַנצער באַנעמונג מיט מענטשן — בין איך אין די לידער געווען אַזוי אָפן. די פרוי אין איר עראָטיק, אין איר שיינקייט, איז ביי מיר געווען אַזוי נאַטירלעך. איך האָב זיך נישט געשעמט דאָס דינסטע עראָטישע געפיל אַרויסצוברענגען אין שורות פון לידער...

די נאַקעטקייט האָט באַקומען אַ דינעם שלייער פון דערהויבנקייט דורך די קאָמפּליצירטע פרויען־אברים...

איך האָב אים געלייענט אַ ליד „שטויב", וואָס אַננאַ מאַרגאָלין האָט עס שפּעטער אַריינגענומען אין איר אַנטאָלאָגיע. אַ ליד „האָטעלן" און אַנדערע לידער וועגן ניו־יאָרק.

אַהרן ראָפּאָפּאָרט האָט מיר צוגעשיקט יידישע ביכער צום לייענען: באַסינס „אַנטאָלאָגיע" און „די שריפטן".

איך האָב זיך פאַרשריבן אין יידישן סעמינאַר. דאָרטן האָב איך זיך באַקאַנט און באַפרײַנדעט מיט דינגאָלדן, אַ צאַרטער לירישער מענטש. מיט אַן אײַדעלן בלייכן פּנים.

מיינע ערשטע לערער זענען געווען: מ. אָלגין, יהודה קאַפּלאַן, חיים שויס און ש. ניגער.

דאָ אין סעמינאַר האָט זיך פאַר מיר געעפנט אַ נייער קוואַל פון וויסן. נאָך אַ טאָג אַרבעט אין פאַבריק פלעג איך קומען ווי אַ דורשטיקער צום קוואַל פון יידיש און טרינקען. מיינע ערשטע קאָמפּאָזיציעס זענען גלייך באַמערקט געוואָרן.

דער יידישער סעמינאַר איז געווען אַ טעמפּל פון וויסן, וווּ הונגעריקע עמיגראַנטן־קינדער האָבן דערזען אַ נייע יוועלט און אויסגעשמידט פאַר אַמעריקע די קומענדיקע פירער און וואָרט־זאָגער...

איך האָב זיך דעמאָלט האַרציק באַפרײַנדעט מיט אַ מיידל מיט שיינע פאַרחלומטע בלויע אויגן. פאַר איר פלעג איך אָפט פאָרלייענען מיינע נייע לידער. איר נאָמען איז געווען דבורה ראָטבאַרד.

מיין לעבן האָט זיך אָנגעהויבן אײַנצורינגלען צווישן צוויי אַרבעט בייטאָג און לערנען בײַנאַכט. און לייענען, לייענען אָן אַ צאָל ביכער.

וועג אהרן ראפאפּאָרט האָט מיר געבראַכט שלום־עליכמען, זיינע אַלע ווערק, און וועג איך האָב געלייענט „פּונעם יאַריד" האָט עס אויף מיר געמאַכט אַזאַ שטאַרקן אײַנדרוק, אַז מיינע דייטשע קלאַסיקער: גיטהע, היינע, פראָאַצקער זענען געוואָרן פאַרטונקלט קעגן שלום־עליכמען.

און דאָ האָב איך זיך צוגעכאַפּט צום קוואַל פון פרץ, צו זיינע חסידישע מעשות, וואָס זענען מיר געווען נאָענט און איך האָב ערשט דערזען ווי רייך מיין פאָלק איז מיט אירע יידישע קלאַסיקער...

ראפאפּאָרט האָט מיר געבראַכט דוד איגנאַטאָוס „פון קעסלגרוב" אוּן „פּי־בי" און א. ראַבאָיס „הער גאָלדנבאַרג". איך האָב געלעבט אין אַ נייער וועלט

און נישט געקאָנט לעשן מיין האַרץ... איך בין אַרומגעגאַנגען ווי אין אַ חלום.

אהרן ראפאפּאָרט האָט נישט געהאט קיין בעסערן מעדיום ווי מיך, איך זאָל אַלץ אַזוי אויפנעמען מיט אַ קינדיש וואַרעם האַרץ...

ווייל טויזנט נייע וועלטן האָבן זיך פאַר מיר אַנטפלעקט דורכן לשון יידיש...

אַזוי איז אַוועק דער ווינטער און עס איז געוואָרן פרילינג.

ראפאפּאָרט פלעגן אָפט צופאָרן צו זיינע עלטערן, וואָס זענען געווען פאַר־מער, קיין ראק־היל, לעבן היי־פאלס, וואָס איז נייניציק מייל פון ניו־יאָרק.

איינמאָל האָט ער מיך איינגעלאַדן איך זאָל מיט אים פאָרן צו זיינע טאַטע־מאַמע, וואָס ווינען אין דאָרף.

נאָך אַזויפיל איבערלעבונגען און קאָשמאַרן און בענקשאַפט נאָך מיינע אייר־געגע טאַטע־מאַמען האָב איך אָנגענומען די איינלאַדונג.

און אָט זענען מיר אויף אַ שיף, וואָס שווימט אַוועק פון די הויכע הימל־קריצערס און טיפע אונטערבאַנען. די שיף שווימט קיין „קינגסטאָן".

דער האָדסאָן שפרייט זיך מיט בלויע שוימיקע כוואַליעס, די שיף שניידט זיך דורך די פרילינג־וואַסערן, די לופט שמעקט מיט ריינקייט פון הימל און ים...

די שיף שווימט און פון ווייטנס קוקט אויס ניו־יאָרק, ווי אַ פאַרשטיינערנער אינדזל פון מאָנומענטן און מצבות... און א נעפּלדיקער פאַרגליווערניש.

די שיף שווימט און איך דערזע ערשט, אַז אַמעריקע האָט אויך בערג און עס בליִען אויך דאָ ביימער. כאָטש די ביימער זענען נאָך שוואַרץ, הענגט שוין די כליִונג פון פרילינג איבער זיי. אוראַלטע וועלדער קוקן אַראָפּ צום האָדסאָן. די שיף ווי אַ שווימענדיקער פּאַלאַץ מיט געמאָלענע פאנעלן און וואָס ווייטער מיר שווימען אַוועק אַנטפלעקן זיך בערג און איך דערזע אין אַמעריקע אַלפּן־בערג...

און איך פריי זיך מיט די בערג, ווי איך וואָלט געווען קאָלאָמבוס און האָב זיי צום ערשטן מאָל אַנטדעקט...

אין קינגסטאָן שטייגן מיר אויס. און דאָ דאַרפן מיר ערשט נעמען אַ באַן, וואָס וועט אונדז ברענגען קיין קאיזער־אייק. ערשט פון קאַיזער־אייק דאַרפן מיר נעמען אַ פערד און וואָגן קיין ראק־היל, צום בארג ווו אהרנס עלטערן ווינען.

עס איז שוין פאַרנאַכט ווען מיר קומען אָן אין קאַיזער־אייק. עס האָט גע־דויערט זעקס שעה די נסיעה. און דאָ, אין קאַיזער־אייק, איז קיינער נישטאָ, וואָס זאָל אונדז ברענגען צום בארג־שטיבל פון זיינע עלטערן און ראפאפּאָרט קוקט אויף מיר פאַרשולדיקט, וואָס קיינער איז נישטאָ...

ווי מיר שטייען אַזוי קומט אָן אַן עלטערער פאַרמער מיט אַ רויט און ברוין צעאַקערט פּנים. זיין פאַרם איז פונקט אַנטקעגן דער סטאַנציע. ביי דער שטאָל שטייען אַ סך קאָנען. ער האָט ערשט אויסגעמאָלקן די קי און טראָגט אין האָנט אַ שפּעלע מיט פּרישׂ־געמאָלקענער מילך... ער דערקאָנט אהרנען און גייט אים אַנטקעגן מיטן פּרישן שפּעלע מילך, וואָס ער טראָגט פאַר זיין הויזגעזינט.

זיין זון פרענק איז מיט אהרנען געווען צוזאַמען אין „קעמפּ־דיקס" און אהרן און פרענק האָבן צוזאַמען געקעמפט אויפן מערב־פראָנט. ער שטעלט אַוועק אויף דער ערד דאָס שפּעלע מילך און גיט אים אַ פּאַרמאַזאָליעטע האָנט.

העלאָו אַרטשי! — דריקט ער זיין האָנט מיט גבורה און קוקט אויף מיר און פרעגט, צי איך בין עס זיין כלה?

מיר ווערן ביידע פאַרשעמט. מיין פּנים ווערט מיט קאַרשן־זאַפט באַגאָסן...

דער פּויער וואַרט נישט פאַר קיין ענטפער. ער גייט אַריין אין שטאַל און פירט אַרויס אַ קליין בריטשקעלע, מיט צוויי ווייסע צעפליגלטע פּרינצעסינס: צוויי ווייסע פערד, און הייסט אונדז איינשטייגן.

ער, פרענקס טאַטע, וויל עס צופּירן אַרטשין מיט זיין כלה צו טאַטע־מאַמעס באַרג־שטיבל... דאָס קליינע דראָשקעלע האָט בלויז צוויי זיץ־פּלעצער, אויף צוויי גרויסע קיילעכדיקע רעדער און מיר זענען דריי: איך, אהרן און דער פּויער...

דער פּאַרמער טראָגט אַ גראָבן אָנגעפּעלצטן מאַנטל און איך און אהרן קוקן זיך אָן פּאַרלוירן און פאַרשעמט: ווי אַזוי וועלן מיר זיך אַלע דריי אויסזעצן אויפן שמאָלן דראָשקעלע?

מיר שטייגן איין און אהרן נעמט דעם פּויער אויף זיין שויס און היידאַ!

מיר פליען, די ווייסע פלאַטערדיקע פערד טראָגן אונדז דורך פעלדער און בערג. נאַקעטע פעלדער מיט פרילינג־פּראָסט און מיט ווינטער־זוימען אין די אינגעווויידן. זיי וואַרטן מען זאָל זיי אַקערן און זייען. זיי וועלן אויפגיין מיט ברכה און מיט ברויט. ביי די זייטן שטייען סאָסנעס מיט גרינע גלאַנציקע שפּיצן־פעכער און ביימער מיט אויסגעשטרעקטע הענט, וואָס וועלן זיך אָנטאָן אין בליונג פון אַקאַציעס און בלויען בעז.

אויף די בערג ליגן נאָך בלוי־ווייסע שנייען און רייכערן זיך פון דער פאַר־נאַכטיקער זון. דער פּויער אויף אהרנס שויס שווינגט די לייצעס און פאַרשטעלט אים אינגאַנצן.

מיר קוקן זיך נישט אין די אויגן, נאָר קעגן דער שיינקייט פון בערג און הימל, רירן זיך אָן אונדזערע הענט און שליסן זיך איין אין אַ שטומען הייליקן בונד, וואָס וועלן אונדז קיינמאָל נישט צעשיידן...

אינהאלט:

ערשטער טייל

מיין שטעטעלע מאַנאַסטעריישטש — — — — — — — — — — — — 11
מיין מאַמע האָט פאַרגעסן דאָס פנים פון חתן — — — — — — — — 13
די חתונה — 15
איך געדענק זיך אין וויגעלע — — — — — — — — — — — — — — 16
דאָס הייבל — 18
מיין מאַמעס ביטל — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 20
פרייטיק צונאַכט — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 20
מיין זיידע קוויקט זיך מיטן קוואַל־וואַסער — — — — — — — — 22
מיין ערשטע לערערן — — — — — — — — — — — — — — — — — 22
דער ערשטער אויספלוג — — — — — — — — — — — — — — — — 24
מיין זיידנס ליולקעס — — — — — — — — — — — — — — — — 25
אַ רויט פייערדיק שירעמל — — — — — — — — — — — — — — — 25
טאַנטע מירציע — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 28
די מומע פּעסיע — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 33
מיין חברטע צירל — — — — — — — — — — — — — — — — — — 35
דער פעטער סענדער — — — — — — — — — — — — — — — — — 35
מיין שוועסטערל הענעלע — — — — — — — — — — — — — — — 37
שרעק פאַרן טויט — — — — — — — — — — — — — — — — — — 40
די טעאַטער־טרופּע — — — — — — — — — — — — — — — — — 43
מינדל צינדט זיך אָן — — — — — — — — — — — — — — — — — 43
דער יאַריד — 45
דאָס שטעטעלע ערב מלחמה — — — — — — — — — — — — — — 46

צווייטער טייל

1914 — 51
דער שוואַרצער צוג — — — — — — — — — — — — — — — — — — 53
דער אָנקום פון די רוסן — — — — — — — — — — — — — — — — 54
צוריק צום זיידנס שטיבל — — — — — — — — — — — — — — — 56
צוריק אַהיים אין אונדזער שטאָט — — — — — — — — — — — — 57
דער פאַרהאַנג פון וווייסע לייבער — — — — — — — — — — — 59
די אַרויסגעטריבענע יידן פון ניזשנאָוו — — — — — — — — — 61
וועג טויטע שטייגן אויף — — — — — — — — — — — — — — — 62
דאָס פרומע שייטל — — — — — — — — — — — — — — — — — 64
די פראַצעסיע — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 65
מען האָט אונדז אָפּגענאַרט — — — — — — — — — — — — — — 67
דער דיבוק — 69
איך פאַרקויף ציגאַרעטן — — — — — — — — — — — — — — — 70
די כאַליערע — 72
די חתונה אויפן בית־עולם — — — — — — — — — — — — — — — 76

און ווידער פֿאַרן מיר אַהיים צוריק אין אונדזער שטעטל — — 77
געזאַנג פון דערוואַכונג — — — — — — — — — — — — — — — — 78
באַמבעס — 79
מיר אַנטלויפן קיין סטאַניסלאַוו — — — — — — — — — — — 80
אין טיפוס־פיבער — — — — — — — — — — — — — — — — — — 83
מיר אַנטלויפן אויף בלינדע פֿראַכט־וואַגאַנען — — — — — — 84
מיר פֿאַרן ווייטער — — — — — — — — — — — — — — — — — 87
אין דאַרף פערעניע — — — — — — — — — — — — — — — — — 88
אַסענטירט — 91
ערב יום־כּפּור — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 92
איך פֿאָר קיין ווין — — — — — — — — — — — — — — — — — 94
ווין — 99
מיין ערשטע ראַנדעוווּ — — — — — — — — — — — — — — — — 100
אויף וואַקאַציע — — — — — — — — — — — — — — — — — — 102
צוריק אין מיין שטאָט — — — — — — — — — — — — — — — — 104
פֿרידן אויף דער וועלט — — — — — — — — — — — — — — — 107
בירגער־קריג — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 109
די געשמיסענע ברידער — — — — — — — — — — — — — — — 111
מען דערשיסט אַ מענטשן — — — — — — — — — — — — — — 113
יידיש בלוט איז הפקר — — — — — — — — — — — — — — — 115
דער באַל — 116
מיר חלומט זיך און איך לאַך — — — — — — — — — — — — 116
די קאַץ־און מויז־שפּיל — — — — — — — — — — — — — — 117
ביים שוועל פון טויט — — — — — — — — — — — — — — — 119
דאָס פֿאַרשטייענישׁ פון מאַמע און טאַטער — — — — — — 121
אַלע מיידלעך אַנטלויפן פון שטאָט — — — — — — — — — 124
ווידער אין סטאַניסלאַוו — — — — — — — — — — — — — 126
הונגער — 127
היים, מיין היים! — — — — — — — — — — — — — — — — — 129
מיין מאַמע פֿאַרלירט שיער דאָס לעבן — — — — — — — — 130

דריטער טייל

ווייסער שניי — 135
מיין זיידע שרייבט אַ בריוו צום פּרעזידענט פון אַמעריקע — — 137
אַ זעקל מעל פון אַמעריקע — — — — — — — — — — — — — 139
דער קאַדריל — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 143
מיין טאַטע פֿאַרברענט מיינע לידער — — — — — — — — — 144
ווייסע בולקעלעך — — — — — — — — — — — — — — — — — 146
איך פֿאָר קיין אַמעריקע — — — — — — — — — — — — — — 148
קיין וואַרשע — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 152
אויף דער שיף „זעע־לאַנד“ — — — — — — — — — — — — — 154
מיטן באַן קיין ניו־יאָרק — — — — — — — — — — — — — — 160
מיין ערשטער דזשאַב — — — — — — — — — — — — — — — 164
מיין בענקשאַפט נאָך מיין היים און נאָך מיין מאַמען — — — 166
חנהלע — 169
דער שרייבער־באַל — — — — — — — — — — — — — — — — — 172
אין אַמעריקע זיינען אויך ביימער פֿאַראַן — — — — — — — 174

ביכער פון מלכה לי:

לידער — — — — — — — — — — — — 1932

געזאַנגען — — — — — — — — — — — — 1940

קינות פון אונדזער צייט — — — — — — — — 1945

דורך לויטערע קוואַלן — — — — — — — — 1950

אין פאַרלאַג „יידבוך" זענען ביז איצט דערשינען:

1) י. ל. פּרץ — דריי חסידישע דערציילונגען
אַלבום־פאַרמאַט, געכתיבהט פון קינסטלער משה פייגענבלום.

2) ח. ש. קאַזדאַן — מעטאַדיק פון יידישער שפּראַך און ליטעראַטור
(אויספאַרקויפט)

3) י. י. טרונק — כעלעמער חכמים
(יידן פון דער קליגסטער שטאָט אין דער וועלט)
מיט קאַריקאַטור, געצייכנט פון י. שלאָס.

4) שלמה סיימאַן — אַמאַליקע יידן
געקליבענע דערציילונגען פון אַ שיינער תקופה.

5) פּראָפ. ליבמאַן הערש — אויף דער גרענץ פון צייטן
געקליבענע אַרטיקלען אויף יידישע טעמעס.

6) יצחק פּערלאָוו — אין אייגענעם לאַנד
דערציילונגען פון לעבן אין מדינת ישראל.

7) י. י. טרונק — דער פריילעכסטער יוד אין דער וועלט

8) ש. סיימאַן — תוך־יידישקייט

9) נ. ב. מינקאָוו — זעקס יידישע קריטיקער
פּרעמירט געוואָרן דורך דעם פּאַנד פּאַר יידישע ליטעראַטור
ביים אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס.

10) אברהם זאַק — אין אומרו פון יאָרן
פּרעמירט געוואָרן דורך דער מ. סטאַלאַר־פּרעמיע
פון „די אידישע צייטונג", בוענאָס־איירעס.

11) יוסף רייך — וואַלד אין פלאַמען

12) מ. וו. בערנשטיין — אין לאַבירינטן פון תקופות

13) לעאָן קאָבערין — מיינע 50 יאָר אין אַמעריקע (2 טיילן)

14) יצחק פּערלאָוו — דזשעבעליאַ (ראַמאַן)

15) ברוך ריווקין — ה. ליוויק — זיינע לידער און דראַמאַטישע ווערק

16) מלכה לי — דורך קינדערשע אויגן.

א י ן ד ר ו ק:

יעקב פּאַט — די לערערין אסתר
שלמה סיימאַן — וואַרצלען

MALKA LEE

THROUGH THE EYES OF CHILDHOOD

★

"IDBUJ"
BUENOS AIRES
1955

Para mis pequeños
hijos [illegible]

MALKA LEE

A TRAVES DE OJOS INFANTILES

★

Editorial
'IDBUJ''

de la Asociación Pro-Escuelas Laicas Israelitas en la Argentina
Buenos Aires - 1955